

VANHAN SUOMEN
SUOMALAISUUSLIIKE

II

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA
JULKAISSUT
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

LXIX, 2

JOUKO TEPERI
VANHAN SUOMEN
SUOMALAISUUSLIKE

II

VANHAN SUOMEN
SUOMALAISUUSLIIKE

II

KIRJOITTANUT
JOUKO TEPERI

Mit einem Auszug
in deutscher Sprache

HELSINKI 1967

Forssa 1967 • Forssan Kirjapaino Oy

SISÄLLYSLUETTELO

Alkusana	9— 10
1. <i>Uudet miehet astuvat johtoon</i>	11— 31
Lamaannustila Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeessä, joka oli valinnut kansan valistamisen päätehtäväkseen. Toiminta herää, Viborg perustetaan 1855. Lehden toimittajat Johannes Alfthan ja C. I. Qvist. Sanan-Lennätin alkaa ilmestyä 1856. Sen toimittaja A. G. Corander. Sanomalehti Aamurusko ja sen toimittaja Robert Mollenius. Sanomalehti Otava. Lehtien toimittajista on vain Pietari Hannikainen vanhan polven miehiä. Viipurin Suomalaisessa Kirjallisuus-Seurassa jatkuu lamaannus kauimmin. Kaikki entiset johtomiehet kirjallisuusseurassa väistyvät, tilalle C. I. Qvist ja A. G. Corander. Seura saa uudet asetukset pakkosääntöjen tilalle. Toiminnan suuntaviivat säilytetään ennallaan. Vertailu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran uusiin sääntöihin.	
2. <i>Suuntaa etsitään</i>	32— 71
Aatteen käytännölliset ja teoreettiset perustelut sekä päämäärät	32— 59
1840-luvun perinne. Hullun vuoden yhteydessä sattuneet tapahtumat luoneet uutta taustaa. Sekä Sanan-Lennätin että Viborgs toteavat suomen kielen olevan käyttökelpoista. Johannes Alfthan: Pietarin varjo; Viipurin suomalaistuttava; ruotsalaisuus tulee häviämään Suomesta; suomalaisilla lähetystehtävä Venäjän suomensukuisten kansojen joukossa. C. I. Qvist: liberalistiset uudistukset pääasia; suomen kielen saatava maassaan täydet oikeudet ja tultava pääkieleksi, silti ruotsin kieli säilyy koko maassa; kansallisuusaate ei ole korkein aate ihmisellä. Hannikainen polemisoi Qvistin ajatuksia: kansallisuusaate korkeinta, mutta kieli myös valistuksen väline. Jo J. E. Bergbomilla esiintynyt »kuiluperuste» Viborgin palstoilla, herrojen ja rahvaan välillä vallinnut viha saatava poistumaan. Sanan-Lennättimen ja Aamurskon talonpoikien arkivaikeuksien sanelemat päämäärät: suomi virka- ja oikeuskieleksi, kansaa valistettava sen omalla kielellä. Viipurin neljästä äidinkielestä olisi valittava yksi kaikille yhteiseksi. Kaikilla kirjoittajilla ja kaikilla sanomalehdillä yhteinen päämäärä: kansaa on valistettava sen omalla kielellä.	

- Ohjelman toteuttamismahdollisuudet 59—71
- H. C. Corander oli pessimistinen, vastustus voimistunut. Johannes Alfthan katsoo vasta teollistumisen luovan pohjan suomalaistumiselle ja lykkää ohjelman toteutumisen näin ollen epämääräiseen tulevaisuuteen. Pietari Hannikainen ja Yrjö Koskinen polemisoiivat Alfthanin ajatuksia: henkinen sivistys on suomalaistumisprosessissa primäärinen ja aineellinen vasta sekundäärinen tekijä. J. F. Lagervall Sanan-Lennättimessä asettuu kannattamaan Alfthania. A. G. Corander haluaa kouluja suomenkielisille lapsille, joista syntyisi uusi sivistyneistö, maan suomalaistumisprosessi on pitkälinen tapahtuma. C. I. Qvistin käytännöllinen suomalaisuusohjelma lähellä A. G. Coranderin käsityksiä. 1840-luvulla uskottiin sivistyneistön suomalaistuvan itsestään, nyt sitä ei joko pidetä tarpeellisenä tai se lykätään epämääräiseen tulevaisuuteen.
3. *Yhteiskunnallinen fennomania Sanan-Lennättimen ja Aamuruskon palstoilla* 72—110
- Kansa on syytöntä henkiseen ja aineelliseen hätäänsä. Pohjimmitaan se on hyvää ja kehityskelpoista ainesta. Todellisia syyllisiä ovat rahvasta sortavat herrat. Kouluissa kohdellaan kaltoin rahvaan lapsia. Hannikainen: todella kansallista on se, missä rahvaan suuret joukot ovat mukana. Kansallisuusaate on ennen muuta yhteiskunnallinen liike. Kielikysymys on vain osa laajasta yhteiskunnallisesta ohjelmasta. Nykyajan sivistys ei »ole niin paljon korkiassa opissa monjaiden päässä», vaan »tämän sivistyksen suurin voima on sen yhteisyydessä, sen laueudessa». Lahjoitusmaat kehityksen pahin este. Herrat haluavat pitää talonpojat heidän raakuuden tilassaan. Valistus ja koulutus paras keino auttaa talonpoikia. Lain suojeltava talonpoikia, ei oltava heille taakkana. Taloudelliset rasitukset estävät kansaa nousemasta. Hallituksen pitäisi helpottaa rahvaan puutteenalaista tilaa. Sanomalehti Aamurusko jatkaa samaa linjaa epäkohtien arvostelussa kuin Sanan-Lennätinkin. Myös papistoa arvostellaan. Epäuskon siemen itää rahvaassa, he ryhtyvät arvostelevaan virkamiehiä. Yhteiskunnallinen arvostelu jyrkimmillään Pietari Hannikaisen »Elämän sadussa» Aamuruskossa. Oliko Hannikaisen räikeä kuvaus liioittelua? Olot lahjoitusmailla: talonpoikien lyöminen ja pahoinpitely. »Kansan ystävätkin» löivät rahvaan miehiä. Vertailu läntisen Suomen vastaviin oloihin.
4. *Kansanvalistustyö jatkuu* 111—145
- Kaikki yksimielisiä kansanvalistuksen tärkeydestä. Tämä on perinteellistä toimintaa. Kirjallisuusseuran laajamittainen yritys saada kustannettavakseen kansalle tarkoitettuja halpoja oppikirjoja. Voimakas toiminta kansankirjastojen hyväksi. Viipurilaisen osakunnan ja Pynnisen perintö tällä työsaralla. Saavutukset. Otava-sanomalehden toimittami-

nen voimakkain yritys kansan valistamiseksi. Vertailu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintaan.

5. *Mihin karjalaiset fennomaanit pyrkivät kielikysymyksessä 1860-luvun alkuvuosina* 146—189
- Pessimismi syvenee 1860-luvulla, Otava on vasta kointähti. »Kansa on väkivallalla tuomittu mykäksi.» Vain taantumukselliset voivat vastustaa fennomaanien kielivaatimuksia. Maamme kielioloja verrataan Viron kielioloihin. Suomen kielen käyttäminen ei ole itsetarkoitus, vaan kansan sivistämisen väline ja kansanemme olemassaolon tausta. Tammikuun valiokunnan kokoontuminen antaa sysäyksen konkreettisen ohjelman laatimiseen. Otava on aktiivisin ja aloittaa suomen kielen tulevaisuutta koskevan »lähetekeskustelun». Se vaatii kielikysymyksen ratkaisua lainsäädäntöteitse. Helsingfors Dagblad hallinnollisen ratkaisun kannalla. Otava uhkaa kansan voimalla. Julius Krohn tuomitsee Otavan jyrkkyyden. Yrjö Koskinen kannattaa Otavaa ja esittää viiden kohdan ohjelman. Otava haluaa ohjelmaan myös koulujen suomalaistamisen vaatimuksen. Käydyssä keskustelussa viipurilainen lehti on kaikkein jyrkin, sen viranomaisiin kohdistunut luottamuspuola syvin. Otavan alkuperäisen ehdotuksen hyväksyy lopulta myös Suometar ja Helsingfors Tidningar sekä Helsingfors Dagblad. Otava ja kielikysymystä pohtinut valtion komitea: luottamuskeskustelu pysyy; lehden mielestä painostus ja uhkailu kannattaa jatkuvasti. Suometar eri mieltä. Kielikysymyksen tärkeimmäksi kohdaksi muodostuu lopulta Otavan palstoilla koulujen suomalaistaminen. Julius Krohn haluaa kiiruhtaa hitaasti, Otava jatkuvasti jyrkkä. Fennomaanisen rintaman jakaantuessa Otava lähellä »jungfennomaaneja».
6. *Yhteiskunnalliset kannanotot jyrkentyvät* 190—227
- Miksi vähäosaisia halutaan auttaa? 190—194
- »Edistyntö» on pääasia ja sitä voidaan toteuttaa vain fennomaanien ohjelmalla. Jälleen todetaan »vanhat asiat» kansaa sorretaan ja talonpojat ovat syyttömiä alhaiseen tilaansa. Epäkohdat ovat yhteiskunnan syytä, ja sen on ne myös parannettava. Isänmaa voi tulla onnelliseksi vain yhteiskunnallisella ohjelmalla.
- Miten rahvasta pyrittiin auttamaan? 194—227
- Kyytivelvollisuus pois rahvaalta. Kansalle enemmän oikeuksia papin vaalissa. Hypoteekki- ja laivanrakennuslainoja annettava myös talonpojille. Maanviljelysseuroihin saatava talonpojat mukaan. Otava työskentelee myös tilattoman maalaisväestön ja palvelusväen puolesta. Vertaus Suomettareen, jossa torpparia kehoitetaan nöyryyteen. Lahjoitusmaatalonpoikien puolesta. Virkamiesten kelvollisuuden probleemi Otavan palstoilla. Nimismiehiä moititaan kelvottomiksi. He nostavat oikeusjutun Pietari Hannikaista vastaan. Otava hyök-

kää myös pappeja vastaan. Otavan julistus oli jyrkkää erittäin voimakkaasta sensuroinnista huolimatta.

7. *Kaiku vastaa Otavan julistukseen — talonpojat heräävät* 228—265
 Otava edeltäjiensä työtä jatkaen herättää talonpojat ja saa heidät puhumaan vaikeuksistaan ja arvostelemaan yhteiskuntaa. Papit ja nimismiehet arvostelun ensimmäisinä kohteina. Lahjoitusmaatalonpojat uskaltautuvat vastustamaan voutiaan. Kysymys talonpoikaissäädyn edustajista tammikuun valiokunnassa. C. I. Qvistin ja J. Alfthanin valinta edustajiksi hylätään senaatissa. Syynä tähän on Vanhan Suomen talonpoikien keskuudessa tehty fennomaaninen herätystyö. Lahjoitusmaakysymys tammikuun valiokunnassa. Herätystyö tuo tuloksia, valtaosa valiokunnan jäsenistä myöntää lahjoitusmaiden olemassaolon merkitsevän suurta yhteiskunnallista epäkohtaa. Tämä antaa lahjoitusmaatalonpojille uutta uskoa vapaustaistelussaan. Karjalainen talonpoika Heikki Jaatinen on valiokunnassa aktiivisin jäsen. Hän ottaa kielikysymyksen esille valiokunnassa. Karjalan talonpoikien asenne jyrkkenee. Herraviha saa kapinallisuuteen vivahtavia muotoja. Vanhan Suomen fennomaanit pelästyvät työnsä elokuista satoa vuonna 1863. Otavan lakkaaminen johtuu osittain sen jyrkistä artikkeleista. Otavan asema kollegojensa keskuudessa. Se oli koko ilmestymisensä ajan jyrkimpiä. Suometar oli paljon maltillisempi.
8. *Virrat yhtyvät — erikoislaatuisuus lakkaa* 266—283
 Kirjallisuusseuraan hiipii Otavan kuoleman jälkeen lamaannus, ja se menettää lopullisesti asemansa Karjalan fennomaaneja yhdistävänä tekijänä. Omaperäisyys katoaa Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeestä, ja yhä enemmän aletaan etsiä johtotähtiä läntisestä Suomesta. Kirjallisuusseura valitsee suppean ja harvoja kiinnostavan kansannäytelmien kustannustyön harrastusalakseen. Viipurilaiset suomalaisuusmiehet kaipaavat kaikkia fennomaaneja yhdistävää yhteisöä. Sel-laista ei synny 1860-luvulla. Pitkä tauko suomenkielisen sanomalehden ilmestymisessä Karjalassa. Uusi, kolmas sukupolvi astunut esiin Karjalassa jälleenyhdistämisen jälkeen. Vanha Suomi yhdistyy lopullisesti sen asukkaiden mielissä muuhun Suomeen, ja siitä tulee ennen muuta Viipurin lääni. Virinnyt valtiollinen toiminta synnyttää poliittisen fennomanian ja antaa suomalaisuusliikkeen johdon helsinkiläisille. Lahjoitusmaakysymyksen uusi kehitysvaihe on sekin omiaan muuttamaan Vanhan Suomen suomalaisuusliikettä. Kansan sivistystason ja varallisuuden nousu tekevät kirjallisuusseurojen toiminnan »yleisseuroina» tarpeettomaksi. Vanhan Suomen suomalaisuusliike on lopussa, karjalaiset fennomaanit jatkavat toimintaansa.
- Henkilöhakemisto* 284—286
Referat 287—293

ALKUSANA

Vanhan Suomen henkisen ilmapiirin tutkiminen on tuottanut minulle runsaasti mielihyvää. Olen kiitollinen Valtion humanistiselle toimikunnalle sekä Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuralle siitä, että niiden myöntämät apurahat ovat tehneet minulle mahdolliseksi työhön keskittymisen. Ilman niiltä saamaani taloudellista tukea en olisi voinut tutkimuksiani suorittaa. Professorit Pentti Renvall ja Martti Ruutu ovat Suomen Historiallisen Seuran määrääminä lukee neet käsikirjoitukseni. Näin olen joutunut heitä vaivaamaan jo kolmannella käsikirjoituksella. Olen heille molemmille jatkuvassa kiitollisuuden velassa enkä vähiten heidän aina asiallisesta ja rakentavasta kritiikistään. Kiitän myös prof. Yrjö Blomstedtia hänen tutkimuksen valmistuvaiheessa antamastaan arvokkaasta avusta. Kiitollisuuteni kohdistuu myös äsken mainittuun yhteisöön, joka sekkin nyt jo kolmannen kerran on ottanut tutkimukseni julkaisusarjaansa.

Jatkuvasti on tämän kirjoittajaa askarruttanut kysymys, jota voisi kutsua vaikka pääkaupunki- tai johtajaprobleemiksi. Olkoon kysymys maan tai maakunnan johtajista, niin useimmin he asuvat pysyväisesti juuri alueen pääkaupungissa. Silti he tuskin voivat olla huomioon ottamatta ratkaisuissaan myös laajan ympäristön olosuhteita ja mielipiteitä. Kuten ensimmäisen osan niin tämänkin tutkimuksen lähteistä on valtaosa viipurilaiskeskeisiä, ja niin voidaan huokeasti huomauttaa teoksen nimestä ja siitä, että sen tulisi ehkä kuulua: Viipuri maamme fennomaanisena keskuksena. Mutta asiaa voidaan tarkastella toisestakin näkökulmasta. Ensimmäisen osan alkusanassa huomautin siitä, että olin ihmisten kannanotoissa pyrkinyt ottamaan huomioon »alati läsnäolevat ja usein ainakin jatkuvasti tiedostamattomat ympäristöolosuhteet», näistä ennen muuta lahjoitusmaat. Tässä osassa näyttelee Vanhan Suomen agraariprobleeman luoma tausta entistä huomattavasti näkyvämpää osaa, ja itäisen Suomen fenno-

maanien voidaan todeta olleen — vahvasti liioitellen sanottuna — maamme ensimmäisen »köyhälistöpuolueen» perustajia ja työntekijöitä, jotka aina muistivat toimivansa maakuntansa vähäosaisimpien hyväksi ja heidän kanssaan. Toivottavasti olen myös onnistunut osoittamaan, että karjalainen rahvas puolestaan tunnusti esitetyt aatteet ja niin muodoin myös ajatukset esittäneet johtajat omikseen. Ei ole olemassa pienintäkään epäilystä siitä, etteikö Suomen fennomanian tuuhea puu kasvanut juuri alueen pääkaupungissa Viipurissa, mutta sekä sen juuret että lehvistö ulottuivat koko laajaan maakuntaan. Viipuri oli Karjalan keskus, ei muureilla eristetty saari meressä.

Herttoniemessä maaliskuulla 1967.

JOUKO TEPERI

1. Uudet miehet astuvat johtoon

Euroopan hullu vuosi oli aiheuttanut viranomaisissa kansan liikehännän pelkoa, minkä vuoksi 1849–1850 oli annettu useita suomen kielen käyttöä ja yhdistystoimintaa rajoittavia määräyksiä, joiden saattoi erikoisesti ajatella leimanneen kaakkoisen Suomen fennomaanien monet työsarjat laittomuuden polttomerkillä. Tämän vuoksi Vanhan Suomen suomalaisuusmiehet olivat joutuneet syvään lamaannustilaan ja luopumaan jo saavuttamastaan aatteellisesta johtosemasta. Heidän toimintansa oli hiljentynyt. Fennomaanien yhteiselimen, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran kokouksiin ei aina saapunut edes tarvittavaa neljää henkilöä päätöksiä tekemään. Vuodet kuluivat, mutta yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyä varten ei Karjalan pääkaupungissa saatu syntymään julkista keskusteluforumia, sanomalehteä. Tosin vuosina 1849–1851 ilmestyi läänin kuvernöörin tiukasti valvontapihdeissään pitämä Lukemisia Maamiehille, jonka piti olla osoituksena siitä, ettei Kasimir von Kothen suinkaan halunnut estää talonpoikien hyödyllistä valistamista. Vuoden päivät 1854–1855 ilmestynyt Viborgs Tidning ei sekään lainkaan puuttunut yhteiskunnallisiin tai aatteellisiin kysymyksiin. Toimettomuus tuntui hiipineen aikaisemmin niin vireiden johtomiesten pariin, ja yksityisissä kirjeissä oltiin valmiita valittelemaan omaa saamattomuutta. Miten väkevästi kuvasikaan mukana ollut seuran innokas jäsen kieliasetuksen antamisen vaikutusta: »Kun tämä tapahtui, niin luultiin, että nyt se on loppu Suomen kansan pyrkimisille tullut. Hämmästyksen ylenä oli kamalasti masentavainen.»¹

¹ Jouko Teperi, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I, kehityspiireitä ja edustajia 1830-luvulta ja 1850-luvun alkuun, Historiallisia tutkimuksia LXIX, Lahti 1965, s. 137–178. Teos sisältää kaksi samaa aihetta käsittelevää tutkimusta, »Vanhan Suomen suomalaisuusliike, kehityspiireitä 1830-luvulta 1850-luvun alkuun»,

Nikolai I:n kuolema merkitsi tunnetusti henkisen ilmapiirin muuttumista koko valtakunnassa. Fennomaanien moniin harrastuksiin torjuvasti suhtautunut kenraalikuvernööri Menšikov sai myös eron vain muutaman päivän kuluttua hallitsijan vaihdoksesta. Hänen seuraajansa kreivi F. W. R. Bergiä tuntuivat useat aikalaisista olevan valmiita pitämään edeltäjänsä suopeampana suomen kieltä kohtaan. Jo 1854 oli vuoden 1850:n kielisäännöstä lievennetty ja helmikuussa 1856 uusi kenraalikuvernööri painotti voimakkaasti sitä seikkaa, että lievennettyjä ohjeita oli todella noudatettava. Samalla hän itse luopui toiminnasta suomenkielisen kirjallisuuden ylimpänä sensorina.² Yliopistoa ja ennen muuta riehakkaiksi katsottuja fennomaaniylioppilaita tiukassa kurissa pitänyt ja tämän vuoksi yleensä vähemmän suosittu yliopiston sijaiskansleri J. M. Nordenstam sai myös eron, ja hänen tilalleen tuli nuorisoa ymmärtäväksi ja humaaniksi tunnettu Haminan kadettikoulun johtaja vapaaherra J. R. Munck.³ Vain vajaa vuosi Aleksanteri II:n valtaistuimelle nousun jälkeen nimettiin J. V. Snellman itse haluamaansa professorin virkaan yliopistoon.⁴ Näiden toimenpiteiden tarkastelijalle piti ilman muuta olla selvää, että virallinen suhtautuminen suomalaisuusliikkeeseen oli muuttunut entistä huomattavasti ymmärtäväisemmäksi, ja että fennomaaneja ei enää suinkaan pidetty ilman muuta toisen luokan kansalaisina ja heidän aatettaan valtiolle ja yhteiskunnalle vaarallisena sekä sen vuoksi vastustettavana.

Vanhan Suomen fennomaanien »vainooja» Kasimir von Kother oli myös poissa näyttämöltä. Tosin hänen virkakarrierinsa vain oli kohonnut, ja hänestä oli tullut 1853 senaattori, mutta karjalaisten

s. 13—178, ja »Adam Wilke ja hänen suomenkielisen kansansivistyksen hyväksi vuonna 1847 tekemänsä jälkisäädös», s. 181—267. Myöhemmin on näistä tutkimuksista käytetty yhteistä, koko teoksen viittaavaa lyhennystä: Teperi, osa I. Lainaus Robert Malleniuksen muistelmista: Viipuri n:o 179 5. 8. 1894, »Muistelmia suomalaisuuden harrastuksista ja riennoista takavuosilta Viipurissa», Malleniuksesta ks. s. 16—18.

² Erkki K. Osmonsalo, Perustuslaillisen kehityksen kausi, Suomen historian käsikirja II, Porvoo—Hki 1949, s. 166. — Yrjö Nurmio, Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä, Porvoo 1947, s. 370—376.

³ Osmonsalo, em. tutkimus, s. 166. — Ivar A. Heikel, Helsingin yliopisto 1640—1940, Hki 1940, s. 518.

⁴ Th. Rein, Juhana Vilhelm Snellman, 3. p., Hki 1928, s. 38—40.

suomalaisuusmiesten tiellä hän ei enää missään tapauksessa ollut.⁵ Hänen seuraajiansa suhtautuminen suomalaiskansalliseen kysymykseen oli toisenlaista, ja varsinkin 1856 kuvernööriksi tullut Bernhard Indrenius on tullut tunnetuksi siitä tasapuolisuudesta, millä hän suhtautui fennomaanien pyrintöihin.⁶

Kaakkoisessa Suomessa suomalaisuusmiehet olivat asettaneet kansan sivistystason nostamisen erääksi tärkeimmistä aatteellisista tehtävistä, ja kun heidän toimintansa tielle oli asetettu esteitä, oli saatu nähdä kaikkein korkeimpien muurien kohovan juuri tälle työsaralle. Tämän vuoksi täytyi erikoisesti juuri Vanhan Suomen fennomaanien tuntea suurta mielenkiintoa keisarin maaliskuussa 1856 senaatin pöytäkirjaan sanelemaa uudistusohjelmaa kohtaan. Siinä asettiin nyt maan hallituksen erääksi tehtäväksi ryhtyä viipymättä toimiin maaseudun kansansivistyksen kohottamiseksi. Näin oli julistettu keisarilliseksi ohjelmaksi toiminta, jonka eräät virkamiehet vallankumouspeikon säilyttelemänä vain kuusi — kahdeksan vuotta aikaisemmin olivat olleet valmiit leimaamaan kumouksellisen toiminnan poltinmerkillä. Ne miehet, joiden vilpittömien pyrkimysten ylle oli langetettu laittomuuden varjo, saattoivat nyt todeta olleensa kansanvalistuspyrinnössään jopa kaukokatseisia edelläkävijöitä.⁷

Kuten kymmenen vuotta aikaisemmin tuntuu nytkin ihmisten yhteiskunnallisen ja poliittisen aktiivisuuden herätessä olleen helpompaa saada aikaan julkisen keskustelun foorumi kuin vireää yhdistystoimintaa, siitäkin huolimatta, että fennomaanien keskuselin, kirjallisuusseura, oli jo olemassa. Vuonna 1845 oli Pietari Hannikainen perustanut Kanavan, nyt alkoi vuoden 1855 alussa ilmestyä Johannes Alfthanin toimittama Viborg-lehti. Fennomanian suuren nousukauden alussa oli kirjallisuusseura päässyt toimimaan vasta vuoden 1847 alussa, nyt väistyi seurassa vaikuttanut lamaannustila parisen vuotta Viborgin perustamisen jälkeen.⁸

⁵ Ilmari Heikinheimo, Suomen elämäkerrasto, Porvoo 1955, s. 404.

⁶ Läänin kuvernöörinä oli 1853—1856 kenraalimajuri Alexander Adam Thesleff ja 1856—1866 Bernhard Indrenius. — J. W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia, Vri 1908, s. 781. — Heikinheimo, emt., 329—330.

⁷ Teperi, osa I, s. 162—172. — Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia I, Turku 1949, s. 200—202.

⁸ Teperi, osa I, s. 54—66.

Johannes Alfthan oli syntynyt viipurilaisen tukkukauppiaan poikana 1830. Opiskeluaikanaan Viipurilaisessa osakunnassa 1840-luvun lopulla hän oli saanut yhteiskunnallisen herätyksen ja oli keväällä 1849 perustanut uusia vapaamielisiä aatteita kannattavan käsinkirjoitetun oppositiolehden nimeltä *Tidskrift för Viborgska Afdelnin-gen*. Tässä lehdessä oli Alfthanilla ollut erinomainen tilaisuus hioa kynäänsä, ja hän olikin tullut tunnetuksi osakunnassa kiihkeiden, liberaalien kiistakirjoitusten sepittäjänä. Myös esseitä kuuluisista kirjailijoista hän oli laatinut mainittuun julkaisuun. Lisäksi hän oli tunnettu lyyrisenä runoilijana. *Italine*-niminen runokokoelma ilmestyi 1850, *Molnbilder* 1853. Vuonna 1852 hän perusti Viipuriin kirja-kaupan ja Viborgin ilmestyttyä toista vuotta hän hankki 1856 omistukseensa erään kaupungin kirjakaupoista.⁹ Viipurilainen syntyperä, toiminta itsenäisenä liikemiehenä sekä osakunta-aikana saatu yhteiskunnallis-fennomaaninen herätys yhtyneenä monipuoliseen kirjoitusharrastukseen ja -kykyyn, loivat Johannes Alfthanille tukevan ja laajan pohjan hänen sanomalehtimiesurallaan.

Vuoden 1855 aikana kiinnitti Viborg eniten huomiota maanviljelykseen ja taloudellisiin kysymyksiin, mutta kun saman vuoden lopulla toimitukseen liittyi Alfthanin opiskeluaajan taistelutoveri Carl Immanuel Qvist, niin lehden yhteiskunnallinen sisältö suuresti voimistui.¹⁰ Filosofian tohtori Qvist oli kotoisin Vanhasta Suomesta, Haminaasta, ja hänkin oli tullut toimittajatoverinsa lailla tunnetuksi radikaalina kumousmiehenä, joka iloiten oli ottanut vastaan tiedon helmikuun vallankumouksen puhkeamisesta. Hän oli ollut 1850-luvun alussa yliopiston piirissä vaikuttaneiden radikaalien kiistaton johtaja. Hänen aatemaailmassaan ei fennomania ollut keskeisimmällä sijalla, vaan se muodosti ainoastaan osan hänen ajatusrakennelmas-
taan.¹¹

⁹ Jouko Teperi, Viipurilainen osakunta 1828–1868, Hki 1959, s. 173–175, 207–212. — Heikinheimo, emt., s. 24. — Tor Carpelan, Helsingfors universitets studentmatrikel 1828–1852, Hfors 1928–1930, s. 143. — Sven Hirn, Johannes Alfthan författare och publicist, Svenska Litteratursällskapets historiska och litteraturhistoriska studier 35 SLS 375, Hfors 1960, s. 175–176, 182, 186–189.

¹⁰ Hirn, em. tutkimus, s. 172–176.

¹¹ Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 174–175, 230–232, 240–241, 245–249.

Yhdessä kumppanukset nyt loivat Viborgista maamme ensimmäisen uudenaikaisen sanomalehden. Arvovaltainen Helsingfors Tidningar lausui Viborgin olevan niin ulkonaisen asunsa kuin sisältönsäkin puolesta »primus inter pares». Ennen muuta antoi lehden kirjoittaja tunnustusta Viborgin pääkirjoituksille, joita se oli alkanut julkaista marraskuusta 1855 lähtien. Näiden artikkelien aiheet sisälsivät arvostelun mukaan mielenkiintoista luettavaa kaikille maamme kansalaisille, niistä huokui helsinkiläisen kollegan mielestä maltillinen sekä miehekäs henki, ja niiden sisällössä esiintyi todellista isänmaanrakkautta eikä vain jonkun »kuppikunnan» (kotteri) näkemyksiä.¹² Myös J. V. Snellman antoi Viborgille huomattavaa tunnustusta. Hän katsoi itsellään olevan sekä ilon että velvollisuuden todeta, kuinka Viborg »genom allvar, insigt och talang står utom all jämförelse med landets öfriga tidningslitteratur».¹³ Nyt oli olemassa kaikki mahdollisuudet käydä Viipurissa arvovaltaisella forumilla niin aatteellista, yhteiskunnallista kuin poliittistakin keskustelua.

Viborgin ilmestyminen antoi vauhtia myös suomekielisille sanomalehtihankkeille, ja vielä vuoden 1855 puolella sai Sanan-Lennätin julkisuuteen näytenumeronsa. Lehteä toimiti 1856 kirjallisuusseuran sihteeri lehtori Axel Gabriel Corander yhdessä vanhemman veljensä Henrik Constantin Coranderin kanssa. Kahtena seuraavana vuonna toimitti edellinen lehteä yksinään, mutta sai useita artikkeleita kokeelta lehtimieheltä Pietari Hannikaiselta.¹⁴

Sanan-Lennätin toimittaja Axel Gabriel Corander oli Qvistin ikätovereita, mutta hän oli aikanaan kuulunut Savo-Karjalaiseen osakuntaan ja näin saanut nuorukaisiässä osittain toisenlaisia vaikutteita, kuin mitä Viipurilaisessa osakunnassa tuolloin oli tarjolla. Opiskeluaikanaan A. G. Corander oli osoittautunut hartaaksi suomen kielen viljelijäksi. Vuonna 1847 hän oli puolustanut osakunnassa suomenkielistä teesiään: »Koska ei yksikään oppi tai tiede niin to-

¹² Helsingfors Tidningar n:o 5 16. 1. 1856, »Tidningarna 1856». — Hirn, em. tutkimus, s. 187.

¹³ Litteraturblad n:o 5 1856, nimim. J. V. S:n artikkeli.

¹⁴ Sanan-Lennätin n:o 00 1. 12. 1855. — Ruuth, emt., s. 894. — Akseli Routavaara, Suomen sanomalehdistö 1771–1932, Hki 1935, s. 64. — Hirn, em. tutkimus, s. 189. — Hannikaisen P. H. nimimerkillä varustettuja artikkeleita mm. lehden numeroissa 50/1857, 5/1858, 11/1858, 16/1858, 32–33/1858.

tisesti kansan sivistystä ja ylösvalaistusta tarkota, eikä myös toinen opeta itsiämme niin tarkasti tuntemaan, kuin historia eli Asia-tiede: niin on minun luuloni jälkeen tämä oppi eli tiede ensimmäinen, jota pitäisimme rahvaalle tarjota.» Kansan valistaminen oli Savo-karjalaisen osakunnan pysyvän mielenkiinnon kohteena, ja samoissa asioissa askartelivat Coranderinkin ajatukset. Vuonna 1848 ilmestyi hänen laatimansa Kertoelma Suur-Savosta eli Mikkelistä, joka on ensimmäinen suomenkielinen pitäjän historia. Axel Gabriel Coranderin aatteellisen kehityksen kannalta oli erittäin tärkeää, että hän sai elää osakunnassa snellmanilaisen aktivismin kauden, sillä se jätti hänen mieleensä syvän jäljen, kuten oma ylioppilasaika Viipurilaisessa osakunnassa Johannes Alfthanin ja C. I. Qvistin ajatusmaailmaan. A. G. Corander nimitettiin toiseksi matematiikan lehtoriksi Viipurin luki-oon 1852, joten hän ei ollut elänyt Karjalan pääkaupungissa suurta suomalaisuuden nousukautta, kuten eivät hänen ruotsinkielisen lehden toimittajakollegiansakaan.¹⁵

Ilmeisesti ei Sanan-Lennätin kuitenkaan kannattanut laajalevikisen Viborgin varjossa toimiessaan, ja niin se lakkasi kolme vuotta ilmestyttyään. Tämän täytyi tuntua erikoisen katkeralta niistä suomalaisuusmiehistä, jotka jo olivat uskoneet pitkän takatalven loputtua aatteensa julistamisen jälleen päässeen hyvään vauhtiin. Näin kertoo asian kehityksestä mukana ollut »kauppakonttorista ja pukhollari» Robert Mallenius: »Nyt ei tarvittu kumminkaan sanomalehdettä jäädä. oli käsillä keino, joka sattuneesta tapauksesta soveltui oivallisesti käytäntöön panna. Aamurusko [siihen asti vain lapsille tarkoitettu, vuodesta 1857 lähtien ilmestynyt lehti], jonka taloudessa ei ollut sairautta, muutettiin aikaihmissen lehdeksi ja lavennettiin toista vertaa avarammaksi. Sen toimittajiksi jäivät entiset: Hannikainen johtavia kirjoituksia varten ja R. Mallenius muita asioita varten. Hinta korotettiin 40 kopeekasta yhteen ruplaan. Tällä asian

¹⁵ Axel Gabriel Corander, synt. Mikkelin pitäjässä 23. 3. 1827, yliopp. Porvoon lukiosta 1845, fil.kand. 1850, Viipurin lukion lehtori 1852. Heikki Waris ja Martti Ruutu, Savo-karjalaisen osakunnan matrikkeli, Porvoo—Hki 1947, s. 12. Tässä ensimmäinen etunimi kirjoitettu Aksel, mutta hän itse käytti muotoa Axel, jota myös mainittu Heikinheimon teos s. 124 käyttää — Teesi: Savo-karjalaisen osakunnan arkisto, Acta Nationum Studiosorum, Z II 9, HYK. — Heikki Waris, Savo-karjalaisen osakunnan historia I, Hki 1940, s. 133—158, 179—186.

käännöksellä tuntuu olleen hyvä menestys ja vuosi vieräi niinkuin ajateltu oli. Mutta sallimuksella oli toinen temppeu tekeillä, ja se oli taaskin suomalaisuuden häiriöksi. Vuoden lopulla nimittäin möi kustantaja, kirjanpainaja J. Alfthan kirjapainonsa maisteri N. A. Zilliacukselle. Tämän kanssa ei syntynyt sopimusta lehden kustantamisesta...»¹⁶ Neuvottelut eivät johtaneet tulokseen, eikä Viipurissa ilmestynyt suomenkielistä lehteä vuoden 1860 alusta lähtien. Vaikuttaa ilmeiseltä, että Johannes Alfthan oli painattanut Aamuruskoa tavallista edullisemmilla ehdoilla. Ainakin voidaan ajatella Aamuruskon tuottaneen välillistä tappiota Alfthanille, sillä halpa hinta saattoi houkutella yleisöä tilaamaan sen yhdellä ruplalla eikä kolmella Viborg-lehteä, jonka menekin näin voi ajatella vähentyneen. Mutta Johannes Alfthanin toimintaa eivät kaiketi olleet sanelleetkaan pelkät liikeperiaatteet.¹⁷

Vuonna 1860 saatiin kirjallisuusseuran toimesta syntymään sanomalehti Otava, jonka näytenumero näki päivänvalon heinäkuussa 1860 ja joka ilmestyi aina vuoden 1863 loppuun asti. Tämän lehden syntyyn palataan myöhemmin.¹⁸

Niin Sanan-Lennättimen, Aamuruskon kuin Otavankin vaiheissa huomattavaa osaa näytellyt ja kahden viimeksi mainitun lehden toimittajana ollut Robert Mallenius oli myös uuden aikakauden miehiä. Hän oli syntynyt Tuusulassa 1822, mutta muuttanut jo varhain Viipuriin, jossa hän 1849 meni Hackman & Co:n palvelukseen. Taval-

¹⁶ Robert Mallenius, Muistelmia suomalaisuuden harrastuksista ja riennoista takavuosilta Viipurissa, Viipuri n:o 188 16. 8. 1894.

¹⁷ Suometar n:o 49 16. 12. 1859, lisälehti Suomettareen n:o 52 31. 12. 1859. Mainitut lehdet ilmoittavat Aamuruskon ilmestyvän vielä vuonna 1860, joten Zilliacuksen painatuskiellon on täytynyt tulla aivan viime tingassa ja vaikuttaa näin hyvin mullistavasti viipurilaisten suomalaisuusmiesten suunnitelmiin. Sekä Aamuruskon että Viborgin hinta ilmoitetaan 15 kopeekkaa suuremmaksi postin kautta tilattaessa.

¹⁸ Suometar n:o 24 22. 6. 1860 kertoo, että Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura on saanut julkaista Otava-nimistä sanomalehteä, joka maksaa »postirahan kanssa tämän vuoden loppuun yhden markan eli 25 kopeikkaa hop.» Otavan näytenumero luvattiin jakaa Suomettaren seuraavan perjantain numeron mukana. — Routavaaran emt. mukaan (s. 52) Otava alkoi ilmestyä 3. 7. 1860 ja sitä toimitettiin vuoden 1863 loppuun asti. Viborg ilmestyi em. teoksen (s. 92) mukaan vuoden 1860 loppuun asti.

laan hän oli tunnetun Adam Wilken seuraaja liikkeessä, jota hän kaikkiaan palveli yli puoli vuosisataa.¹⁹ Robert Mallenius oli omaksumut fennomanian aatteet innolla, joka hänessä hipoi uskonnollista hartautta. Näin hän kirjoittaa Paavo Tikkaselle keväällä 1859, saatuaan hänen väitöskirjansa tekijäkappaleen: »Suomalaisuuden hartaus, niin kuin kaikki muutkin hartaudet ihmisissä, on semmoinen että se tahtoo ylevyyttää — jos en sanoisi jumaluuttaa — asiansa ajajoitakin; siitä se ihastus mitä sanoin»²⁰ Tällainen mies, jos kuka, todella uskoi ajamansa asian oikeutukseen eikä laskenut vaivojaan aatettansa palvellessaan. Robert Mallenius oli myös kirjallisuusseuran innokas jäsen, ja vuosina 1857—1863 oli vain muutamia harvoja seuran kokouksia, joissa hän ei ollut läsnä. Myöhemmin hän oli seuran monivuotisena rahastonhoitajana (1873—1903) ja eli vuosisadan lopulla kunnioitettuna suomalaisuuden patriarkkana Viipurissa.²¹ Tuskin aiheetta on häntä myöhemmin sanottu Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran uskollisimmaksi jäseneksi.²²

Kaikesta edellisestä voidaan todeta, että 1850-luvun puolimaista lähtien käsitellyn ajajakson loppuun asti Viipurissa ilmestyi lyhyitä taukoja lukuunottamatta sekä ruotsin- että suomenkielinen sanomalehti. Suomalaisuusnäkökannat saattoivat nyt päästä julkisuuteen jopa paremmin ja monipuolisemmin kuin vuosikymmentä aikaisemmin. Erikoisesti on syytä korostaa sitä seikkaa, että lehtien huomattavimpina toimittajina olivat eri sukupolven miehet kuin fennomanian suurena nousukautena Viipurissa, ja näin tuli esille aivan luonnollisesti uusia näkökantoja. Edellisen kauden miehistä oli sanomalehden toimittajana tietenkin tärkein henkilö Pietari Hannikainen, jonka kynä suomalaisuuden takatalven aikana tuntuu vain entisestäänkin terävöityneen.

¹⁹ Ruuth, *emt.*, s. 894. — Örnulf Tigerstedt, *Kauppahuone Hackman II*, Hki 1952, s. 97, 241—242. — Teperi, I osa, s. 193—195.

²⁰ R. Malleniuksen kirje Paavo Tikkaselle 14. 5. 1859, SKS:n kirjekansio 81, SKSA.

²¹ Seuran ptk:t. — Daniel Woldemar Åkermanin, senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajan, presidentin (1843—1919) muistelmat VA:ssa. Åkerman suhtautui erittäin kunnioittavasti Malleniukseen, joka hänen kodissaan oli jokaviikkoinen vieras. Ks. erikoisesti muistelmien sivut 243—248.

²² Ruuth, *emt.*, s. 894.

Vaikka suomalaisuustyössä Vanhassa Suomessa 1850-luvun puoli-
maissa olikin olemassa vireytymisen merkkejä, jatkui sikäläisten fen-
nomaanien keskuselimeksi perustetussa kirjallisuusseurassa kaikesta
huolimatta hiljaiselo ja lamaannustila. Tosin näytti siltä niinkuin
uuden esimiehen, »Hovioikeuden Raati ja Tähtimies Adolf Fredrik
Munckin» seuran johtoon asettuminen marraskuussa 1854 C. G.
Mannerheimin kuoleman jälkeen olisi tuonut sen piiriin lisää vilk-
kautta. Muutamassa kokouksessa oli tavallista enemmän osanottajia,
joitakin kustannustöitä kiirehdittiin, ja uusia jäseniäkin kutsuttiin
seuraan, mutta tämä vireys osoittautui vain tilapäisilmiöksi, mitään
pysyväästä ripeyttä seuran toimiin ei tunnutta saatavan.²³

Seuran syntysanojen lausuja ja monivuotinen sihteeri, lukion apu-
lainen, varakirkkoherra K. H. J. Ignatius kuoli lokakuussa 1856.
Hänen seuraajakseen tuli aikaisemmin mainittu Sanan-Lennättimen
toimittaja, lukion lehtori Axel Gabriel Corander, joka jo toukokuus-
ta 1855 lähtien oli hoitanut seuran sihteerin tehtäviä.²⁴ Seuran kirja-
kauppa erotettiin sihteerin tehtävistä, ja sitä hoitamaan valittiin vara-

²³ Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran pöytäkirjat Savo-karjalan maa-
kunta-arkistossa, lyhennetty tässä tutkimuksessa muotoon ptk. — Munck esimieheksi,
ptk. 7. 11. 1854, missä kokouksessa kutsutaan 13 uutta jäsentä. Painatustöitä kii-
rehditään kokouksessa 2. 10. 1855. Kokouksessa 4. 12. 1855 mainitaan olleen koolla
tavallista enemmän väkeä.

²⁴ Axel Gabriel Corander oli sihteerinä kaikissa kokouksissa ptk:n mukaan
ajalla 2. 10. 1855—21. 10. 1856 paitsi 2. 2. 1856, jonka kokouksen ptk:n on allekir-
joittanut hänen veljensä H. Const. Corander. Vakinaiseksi sihteeriksi valittiin A.
G. Corander kokouksessa 21. 10. 1856. — Heikinheimo mainitussa teoksessaan, s.
124, mainitsee erheellisesti A. G. Coranderin tulleen seuran sihteeriksi vuonna
1857. Kun tekstissä on tällä kohtaa puhuttu seuran perustamisesta, niin todetta-
koon paremman kohdan puutteessa tässä viitteessä seuraavaa. Tämän teoksen en-
simmäisessä osassa on sivulla 58—59 mainittu seuran perustamisepöytäkirjassa ol-
leen 15 nimeä, vaikka yhtä nimeä on mahdotonta tulkita. Tämä 15. nimi on kirjai-
tettuna, kuten oheistetusta kuvasta ilmeni Adam Paunosen nimen alla. Näyttäes-
säni ao. fotostaattia filtri Toivo Paloposkelle, ratkaisi hän nimen arvoituksen.
Siinä lukee erinomaisen sekavalla käsialalla Herotz Duömor. Tämä tarkoittaa epä-
ilemättä Adam Paunosen titteliä, joka oli herastuomari. Mahdottomana on nimen
selvittämistä pitänyt prof. Kauko Kyyrö. Tästä ks. Kauko Kyyrö, Tuulta ja tyyntä.
Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 1845—1965, Acta Universitatis Tampe-
rensis ser. B vol. 3, Vammala 1966, s. 14—15, 191.

kirkkoherra August Wilhelm Relander. Tehtävien jaolla pyrittiin toiminnan tehostamiseen.²⁵

Hiljaiselo kuitenkin jatkui, rutiinitehtävät hoidettiin, mutta mitään uusia aloitteita ei tehty. Seuran todellisena johtajana oli sen perustamisesta lähtien ollut varaesimies rovasti C. H. Ståhlberg. Hallintoviranomaisten epäluulojen torjumiseksi oli seura katsonut tarvitsevansa suojelijaa, ja näin oli kolme kertaa perätysten esimies valittu hovioikeuden piiristä.²⁶ Kuten tutkimuksen ensimmäisessä osassa on esitetty, on mahdollista, että seuran pelasti juuri sen »suojelusmies» C. G. Mannerheim vuonna 1850.²⁷ Merkille pantavaa on, että seura vielä 1854, Mannerheimin kuoltua, tunsii tarvitsevansa nimiesimiehen, mikä ilmenee A. F. Munckin valinnassa, vaikka ei olekaan syytä epäillä hänen suomalaisuussympatioitaan.²⁸ Mutta keulakuvaksi valitut puheenjohtajat epäilemättä itsekkin tiesivät tulleensa valituiksi määrätysssä tarkoituksessa, eikä heidän näin ollen tarvinnut välttämättä tuntea vastuuta varsinaisesta toiminnasta muuta kuin valvontamielessä. Näin jäi päävastuu seuran työskentelystä varaesimiehelle C. H. Ståhlbergille.

Kun rovasti C. H. Ståhlberg syksyllä 1857 siirtyi Pielaveden kirkkoherraksi, todettiin seuran vuosikertomuksessa erityisesti, että hän »oli Seuran alkuperäisiä perustajia ja aina Seuran alkupäivistä, 21 p. Syyskuuta 1845, oli kiitettävällä halulla ja korkean kunnian ansaitsevalla hartaudella, ymmärtämyksellä ja uupumattomalla ahkeruudella toimittanut tärkeimpää Seuran virkaa...»²⁹ Ståhlberg oli ensimmäinen seuran virkailija, joka tietävästi on saanut siltä muistolahjoja. Hänelle annettiin kultainen muistosormus, johon oli kaiverrettu sanat »Kultaa on kallihimpi miehen muisto toimistansa» sekä ne päivämäärät, joiden välisenä aikana hän oli ollut seuran tosiasiallisena johtajana. Lisäksi hänelle ojennettiin »hopeinen nuuskatousa samoilta lahjoittajilta». Viipurin maistraatti antoi hänelle kii-

²⁵ August Relander oli seuran perustajia, josta ks. Teperi, osa I, s. 63–65.

²⁶ Teperi, osa I, s. 67–71, 138–140, 164. — Ptk. 7. 11. 1854.

²⁷ Teperi, osa I, s. 151–153.

²⁸ Adolf Fredrik Munck, s. 4. 4. 1800 Irjalassa, asessori Turun hovioikeudessa 1835, siirretty Viipuriin 1839, senaatin jäseneksi ja senaattoriksi 1857. Oskar Wasastjerna, Ättar-taflor II, Borgå 1880, s. 102.

²⁹ Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran vuosikertomus 1858 SKMA:ssa. Myöhemmin käytetty seuran vuosikertomuksista lyhennystä: seuran vk.

toskirjelmän, jossa ennen muuta kiitettiin hänen työtänsä kaupungin suomenkielisen kansakoulun hyväksi. On tuskin epäilystä siitä, että Ståhlbergilla oli seurassa sangen suuri auktoriteetti eikä hänen johtavaa asemaansa haluttu asettaa kyseenalaiseksi. Tällä seikalla oli kuitenkin myös negatiivinen puolensa. Useissa kirjeissä hän tunnusti oman saamattomuutensa, ja on todettava, että hänen jatkuva pysymisensä seuran johtajan paikalla merkitsi sille aivan ilmeisesti kehityksen jarrua.³⁰ Ståhlberg myönsi tämän itsekkin lausuessaan jäähyväissanoissaan, että »tarvitaan nuoria ja uusia voimia antamaan seuran toimille lisää vauhtia ja enemmän eloa». Seuran jäsenet ottivat varteen johtajansa sanat ja valitsivat yksimielisesti hänen seuraajakseen »nerokkaan ja toimeliaan nuoren miehen Seuran asioita johtamaan». Tämä nuori mies oli C. I. Qvist, jonka sanomalehtimiestointimintaa on jo aikaisemmin lyhyesti selostettu.³¹

Qvistin valinta kirjallisuusseuran johtajaksi oli aivan ilmeisesti tulosta verraten yleisestä tyytymättömyydestä seuran hiljaiseen toimintaan. Vain noin kolmisen viikkoa ennen valitsemistaan oli Qvist Viborg-lehdessä puuttunut pääkirjoituspalstalla seuran toimettomuuteen ja moittinut sitä verraten purevasti. Ottaen lähtökohdakseen Åbo Underrättelser-lehden selostuksen maamme »salaisista seuroista», joihin turkulainen lehti laski kuuluvaksi myös Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran, totesi Qvist seuran tosin aina antavan vuosikerptomuksensa julkisuuteen, mutta silti siinä olevan »yhtä ja toista mystillistä ja salaperäistä», joka ei ollut tullut päivänvaloon. Tämän hän katsoi kuitenkin johtuvan, ei suinkaan salaperäisestä toiminnasta, vaan »mystillisestä toimettomuudesta», joka aina ja kaikkialla maailmassa oli näkymätöntä. Pilkallisesti Qvist totesi, että Wilken koulun toimikunta oli valittu jo 1847, mutta ei ollut kymmenessä vuodessa saanut aikaan yhtään mitään.³² Kun tällaisen voimakkaan moitekirjoituksen jälkeen sen kirjoittaja valittiin parjatun yhteisön keulamieheksi, niin osoitti se seurassa, ja näin ollen Vanhan Suomen fenomaanien keskuudessa, olleen runsaasti purkautumistietään etsivää toiminnan halua.

³⁰ Sanan-Lennätin n:o 41 10. 10. 1857. — Teperi, osa I, s. 162–172.

³¹ Viborg n:o 75 25. 9. 1857. — Ptk. 1. 9. 1857. — Seuran vk. 1858.

³² Viborg n:o 65 21. 8. 1857. — Teperi, osa I, s. 236–243.

Samassa kokouksessa, jossa Qvist oli valittu varamieheksi, oli myös esimies vaihtunut. Vasta nyt, syyskuussa 1857, katsoivat karjalaiset fennomaanit olevan mahdollisuus luopua »suojeluesimiehestä», ja niin valittiin senaattoriksi kutsutun A. F. Munckin tilalle seuran perustajiin kuulunut innokas fennomaani, mutta jo verraten iäkäs »vapaasukuinen herra, everstiluutnantti Rafael Tavast» yksimielisesti. »Varaesimies [Ståhlberg] muistutti jos ei haittana tähän asiaan ehkä olisi se, että evest-luutnantti Tavast asuu jotensakin kaukana Viipurista [Hiitolassa viljellen Ilmeen tilaa,], vaan Seuran läsnä olevat jäsenet eivät sitä esimiehen toimelle miksikään esteeksi katsoneet, kun posti kulkee Ilmeeseen joka viikko ja evest-luutnantti Tavast pait sitä usein käypi kaupunnissa.»³³ Seuran jäsenet olivat tottuneet siihen, että varaesimies todellisuudessa johti seuraa, ja kun epäilemättä jo oli päätetty kutsua Qvist tälle paikalle, niin ei tuntunut haittaavan, vaikka esimies asuikin toisella paikkakunnalla. Sen vuoden aikana, jolloin Tavast oli esimiehenä, hän johti puhetta vain yhdessä ainoassa kokouksessa.³⁴ Näin joutui Qvist johtamaan seuraa verraten suvereenisti. Kun sitten Tavastin erotessa sihteeri kirjoitti pöytäkirjaan tavanmukaiset kiitokset siitä, kuinka »vanhuuttansa katsomatta», »palavalla lemmellä ja innolla» syrjään vetäytyvä oli »puolustanut Seuran asioita», niin tämä lausunto pyyhittiin yli pöytäkirjasta ja, seuraavassa vuosikertomuksessa todettiin ainoastaan melko lakoonisesti Tavastin syrjäänvetäytyminen ilman tavanmukaisia kiitoksia.³⁵ Tavastin erotessa valittiin C. I. Qvist myös muodollisesti seuran esimieheksi ja johtajaksi. Varaesimiestä ei ensi hätään katsottu tarvittavan lainkaan, koska tämän virkailijan vaali lykättiin vuosikokoukseen puolen vuoden päähän. Tällöin valittiin tehtävään »hovioukeden advokaat-viskaali herra F. Olsoni».³⁶

Seuran pitkäaikaisen sihteerin K. H. Ignatiuksen sairauden aikana monet, varsinkin kirjakauppaa koskevat asiat olivat menneet sekaisin.

³³ Tavastin varhaisemmasta toiminnasta ks. Teperi, osa I, s. 29–32, 63–64, 66, 120. — Ptk. 1. 9. 1857.

³⁴ Tavast oli kokouksessa läsnä 1. 12. 1857.

³⁵ Ptk. 7. 9. 1858 ja seuran vk. 1859. — Tavastin kuoltua 30. 11. 1857 julkaisi Viborg hänestä arvostavan ja kauniita sanoja sisältävän muistokirjoituksen, Viborg n:o 98 11. 12. 1857.

³⁶ Ptk. 3. 2. 1859.

Aluksi vuonna 1857 oli tilien selvittely annettu lehtorien C. V. Ahrenbergin ja C. H. Ståhlbergin huoleksi, mutta nämä »eivät niistä selkoa mitäkään saaneet», ja tehtävä annettiin kansakoulunopettaja J. Innaiselle.³⁷ »Lopulta saatu selvike näyttää Seuralle, vuodesta 1849 alkaen keräytyneen kirjakauppijoilta saamista entisinä aikoina myötäväksi lähdetetyistä kirjoista 1.560 ruplaa ja 2 kopeekkaa hop., joista varoista ei mitään tiliä ole Seuralle tullut.»³⁸ Yhtä huonossa kunnossa tuntui olevan seuran kirjasto. Kun näet vasta valittu varaesimies Qvist loppuvuodesta 1857 »kysyi kuinka suuri Seuran kirjasto on ja miten sen kanssa laita nyt lienee, nousi kirjaston hoitaja, kansakoulun opettaja herra J. Innain, ylös sanoen olevansa tietämätön koko kirjastosta, sillä sotavuotena 1854 ladottiin koko kirjasto luettelointeen laatikkoon, jossa on saanut rauhassa olla ja mitä sittemmin on kirjastoon lähdetetty, sitä on kirja siellä toinen täällä, mihinkään luetteloon ottamatta.» Näin huonoa reilaa kun varaesimies ei suvainnut», niin tuloksena kaikista toimenpiteistä oli kirjastonhoitajan ero.³⁹ Koska seuran kirjakaupan hoitaja kirkkoherra August Relander oli myös samassa kokouksessa eronnut, oli nyt mahdollisuus järjestää näiden paljon vaivaa aiheuttavien töiden hoito kokonaan uudella tavalla. Molempien eronneiden toimihenkilöiden tehtävät annettiin seuran sihteerille A. G. Coranderille, ja hänelle määrättiin niiden hoitamisesta 100 hopearuplan vuotuinen palkkio.⁴⁰ Palautettakoon mieliin, että seuran sihteeri oli uutta polvea, joka oli saapunut kaupunkiin vasta 1852.

Vielä oli jäljellä seuran entisistä virkailijoista lehtori C. V. Ahrenberg, joka oli yhteisön perustajia kuten August Relanderkin. Vain kuukauden kuluttua Innaisen ja Relanderin erosta hänkin »astui nyt esille ja vaati, syytä mitäkään ilmoittamatta, eroa rahavartijavirastaan kuin myös päästä vapaaksi Wilken lahja-summaa ja koulun sääntöjen ehdotuksia varten asetetusta Lohko- ja Hallitus-kunnasta ja kehoitti Seuraa valitsemaan» hänelle seuraajat. Tämän jälkeen ei

³⁷ Ptk. 1. 9. 1857, 6. 10. 1857.

³⁸ Seuran vk. 1858.

³⁹ Ptk. 6. 10. 1857.

⁴⁰ Ptk. 6. 10. 1857. — Coranderin palkkio nostetaan 150 hopearuplaan vuodessa ptk:n mukaan 3. 2. 1860.

Ahrenberg tietävästi koskaan käynyt seuran kokouksissa, vaikka eli Viipurissa ja sen lähistöllä aina vuoteen 1888 asti.⁴¹

On helppoa todeta Viipurin kirjallisuusseuran lamaanustilan 1850-luvulla johtuneen sihteerin Ignatiuksen sairaudesta. Silti on kysymystä kuitenkin ensi sijassa katsottava toisesta näkökulmasta. Niin kauan aikaa kun vanhaa polvea edustava rovasti Ståhlberg oli johtajana, olivat entiset virkailijatkin pysyneet paikoillaan, tosin hiljaiseloa viettäen ja kykenemättöminä panemaan asioita kuntoon. He eivät kyenneet pääsemään vuoden 1848:n tapahtumien luoman kynnyksen ylitse. C. I. Qvistin valitseminen seuran johtoon loi uuden tilanteen ja pani vauhtia tapahtumiin. Virkailijain vaihtuessa saapuivat seuraan myös uudenlaiset katsomustavat. Uusi puheenjohtaja oli saanut Helsingin aikansa perinnöksi radikaalin kumousmiehen ja moraalittoman hurjistelijan maineen. Häntä oli pidetty milloin »punaisen vuoripuolueen» johtajana, milloin taas hänen väitettiin olleen ns. seehundien keulamiehenä vaatimassa nuorukaisten »vajoamista epäsiiveyden mutaan». Epäilemättä Viipurissa erinomaisen hyvin tunnettiin ja tunnustettiin uuden johtajan ansiot, mutta menneisyydestään hän ei voinut päästä irti. Eikä hän ilmeisesti sitä ollut suuremmitten yrittänytkään. Vuotta ennen kuin hänet oli valittu kirjallisuusseuran esimieheksi, hän oli Wiborgin palstoilla aloittanut »taistelun tieteestä ja raamatusta». Kumman puolesta hän taittoi sanan säilää, on selvää.⁴² Ståhlbergin lähdettyä seurasta sen henkinen ilmapiiri voimakkaasti muuttui, ja sen toimihenkilöiden vaihtuminen kerran alkuun päästyään sai omasta itsestään ikäänkuin lisää vauhtia; kun osa siirtyi pois, eivät toisetkaan enää tunteneet viihtyvänsä eivätkä halunneet jäädä muuttuvaan yhteisöön. Ilmeisen vaikealta täytyi esimerkiksi tunnetusta koulumiehestä Ahrenbergistä tuntua alistumisen Qvistin kaltaisen henkilön johdettavaksi.

⁴¹ Ptk. 3. 11. 1857. — Ruuth, emt. s. 877. — Ahrenbergin ehdotuksesta merkittiin läsnäolevien jäsenten nimet pöytäkirjaan 3. 11. 1857 alkaen. Tapa säilyi aina vuoteen 1874, jolloin siitä luovuttiin silloisen esimiehen aloitteesta, ptk:n 3. 2. 1874 mukaan.

⁴² Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 175—176, 183—188, 248—249, 292—297. — Mikko Juva, Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869, Hki 1950, s. 103—109.

Ellei edellä kuvatun kaltaista kehitystä havaita, voi Ahrenbergin ero näyttää oudoksuttavalta, niin että jokunen tutkija on saattanut nimittää hänen suhtautumistaan seuran uuden johdon kannanottoihin »lyhyttenäiseksi» ja langettanut hänestä jopa seuraavanlaisen tuomion: »Suomen kieli ja suomalainen kansa jäivät hänelle henkilökohtaisesti kuitenkin vieraksi, ja hänen kävi niinkuin monen muun tänä aikana: nuoruuden ihanteet rapistuivat ja karisivat, arkielämän realiteetit todistivat olevan parempi kieliasioissakin pysyä erillään 'haihattelijoista' ja rakentaa vanhalle koetulle perustalle. Tuntuu siltä, että rehtori Ahrenberg vain odotti sopivaa teko-syytä sanoutua irti suomenkielisestä seurastaan ja palata kielibarrikaadin toiselle puolelle.»⁴³ Mitään lähteitä siitä, että Ahrenberg kirjallisuusseurasta lähtiessään olisi siirtynyt svekomaaniksi, ei ole ole-massa.

Ahrenbergin eroamisen jälkeisessä kokouksessaan seura valitsi rahainvartijakseen »kauppijas Woldemar Hackmanin». Suomalaisuuden asialle ei voinut olla merkityksetöntä, että erikoisen arvovaltaisen ja kunnioitetun kauppahuoneen Hackman & Co:n osakas ja su-vun silloisen nuoren polven lahjakkaimpana pidetty jäsen kuului fennomaanien keskusyhdistyksen virkailijoihin. Tätä luottamus-tointaan Woldemar Hackman hoiti aina vuoteen 1866 asti. Ehkä hänen mukaantuloonsa vaikutti kauppahuonetta palveleva Robert Mallenius, joka epäilemättä näki mielellään esimiehensäkin olevan mukana yli kaiken arvostamassaan suomalaisuusliikkeessä. Mahdol-lista on myös, että Qvist itse vaikutti valintaan, sillä tiettävästi Wol-demarin Helsingissä opiskellut nuorempi veli Viktor oli hänen lähei-nen tuttavansa.⁴⁴ Woldemar Hackmanin henkilö yhdisti 1850- ja 1860-

⁴³ Kauko Kyyrö, cmt., s. 67–69.

⁴⁴ Ptk. 1. 12. 1857. — Qvistin ja Victor Hackmanin tuttavuudesta ks. Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 187–189. — Woldemar Hackman oli syntynyt 12. 4. 1830 ja tuli kauppahuoneen osakkaaksi 1855. Hän meni naimisiin 1859 Julius Krohnin vuonna 1841 syntyneen sisaren Emilien kanssa. Tästä ja hänen asemas-taan kauppahuoneeseensa ks. Tigerstedt, cmt., s. 32–34, 42, 48, 89, 114, 326, 540–545. Tigerstedt mainitsee, että W. H. oli seuran rahastonhoitaja monen vuoden ajan. Todennäköiseltä tuntuu, että varakonsuli Hackmanin suhde suomalaisuus-harrastuksiin oli jotain enemmän kuin ainoastaan »hyväntahtoista mielenkiintoa». — Helmi Krohn, Isäni Julius Krohn ja hänen sukunsa, Hki 1942, s. 35–36.

lukujen taitteen karjalaisen suomalaisuusliikkeen vanhaan viipurilaiseen saksankieliseen kulttuuripiiriin.

Samassa kokouksessa, jossa C. I. Qvist valittiin Viipurin kirjallisuusseuran esimieheksi, otettiin esille kysymys seuran sääntöjen uusimisesta. Vähää aikaisemmin oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura saanut uudet sääntönsä senaatissa hyväksytyiksi, ja nämä päätettiin pyytää nähtäviksi. Kuten yli kymmenen vuotta aikaisemmin niin nytkin oli ilmeinen tarkoitus käyttää helsinkiläisiä asetuksia prejudikaattina; mitä sallittiin pääkaupunkilaisille, sitä ei hevin voitu kieltää viipurilaisiltakaan.⁴⁵ Karjalaisen seuran saamattomuudesta johduneesta viivytelystä oli nyt ilmeistä hyötyä. Mitään kahletta eivät monia rajoituksia sanelleet pakkosäännöt olleet kuitenkaan uuden polven miehille merkinneet. He olivat yksinkertaisesti jättäneet ne huomiotta. Qvistin tultua esimieheksi jo ensimmäisessä kokouksessa, jossa hän johti puhetta, rikottiin voimassa olevia seuralle vahvistettuja asetuksia selvästi ja tietoisesti. Vaikka ne näet ehdottomasti kielsivät »akatemian oppivaisten» kuulumisen seuraan, niin mainitussa kokouksessa oli paikalla ilmeisen täysivaltaisina osanottajina kaksi »yliopistolaista».⁴⁶ Myös »työätekevien säädyn» edustaja hyväksyttiin pitemmittä puheita asetusten vastaisesti seuran kokouksiin osanottajaksi ennen uusien sääntöjen valmistumista.⁴⁷

Mutta myös viranomaisten kanta oli muuttunut. Kun seura täysin julkisesti toimi ns. Wilken koulun perustamispuuhiissa ja mm. sanomalehdissä käsiteltiin asiaa laveasti ja monelta taholta, ei tämä aiheuttanut viranomaisten taholta mitään reaktiota. Aika oli muuttunut, ehkä uudet hallintomiehet eivät enää edes muistaneet, että kirjallisuusseuroille oli aikanaan annettu pakkoasetukset. Nyt oli tällainen kansanvalistustyö sitäpaitsi juuri keisarin tahdon mukaista toimintaa, miksi siis olisi muisteltu menneitä. Päävaikutelmaksi jää

⁴⁵ Ptk. 7. 9. 1858. — Kaarle Krohn, Toimihenkilöt ja toiminnan puitteet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831—1931, Suomi V: 12., Hki 1931, s. 34 — Viipurin seuran edellisistä säännöistä ks. Teperi, osa I, 68—73, 150—160.

⁴⁶ Ptk. 5. 10. 1858.

⁴⁷ Ptk:n mukaan on 24. 3. 1859, 5. 4. 1859 ja 23. 4. 1859 läsnä kokouksessa jäsenenä suntio J. Pullinen, joka epäilemättä kuului »työätekevään luokkaan». Pullisesta ks. myös Ruuth, emt., s. 739.

sääntöjen uusimispuuhasta kuitenkin se, että vasta uuden polven miehet pystyivät tässäkin asiassa panemaan toimeksi.

Kovin hitaasti oli SKS:kin lähtenyt liikkeelle sääntöasiassa. Vaikka uusi hallitsija oli jo pian valtaistuimelle nousunsa jälkeen osoittanut helsinkiläistä seuraa kohtaan suurta myötämielisyyttä, lupamalla sille valtion varoista avustusta, niin vasta parisen vuotta myöhemmin ryhdyttiin toimiin pakkoasetusten muuttamiseksi. Tämän tutkimuksen ensimmäisessä osassa on esitetty ajatus, jonka mukaan kirjallisuusseuroihin kohdistetuilla rajoitusmääräyksillä oli ennen muuta tarkoitus estää viipurilaisten harrastamia toimia, mutta jättää sen sijaan SKS:n perinteelliset työalat rauhaan. Tämä käsitys varmistuu nyt entisestäänkin, sillä jos Helsingissä olisi tunnettu viranomaisten määräykset sietämättömiksi kahleiksi, niin tuskin siellä olisi viivytelty noin kauan, ennenkuin uusia sääntöjä ryhdyttiin puuhaamaan. Viipurissa, jossa lamaannus kesti aina 1850-luvun lopulle asti, ei pystytty lähtemään liikkeelle omin avuin, vaikka tarve olisi-kin ollut toista suuruusluokkaa kuin pääkaupungissa, ja niin siirtyi siellä sääntöjen uusiminen vielä myöhäisempään kuin Helsingissä.⁴⁸

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran uuden sääntöehdotuksen laativat yhdessä seuran esimies Qvist ja sihteeri Corander.⁴⁹ Heidän työnsä tarkasti seuran kokouksen asettama lohkokunta, johon kuuluivat maisteri J. H. E. Nervander, varatuomari Ferdinand Olsoni ja Johannes Alfthan, Qvistin aatetoveri Viipurilaisesta osakunnasta.⁵⁰ On syytä panna merkille, että toisetkin kaksi toimikunnan jäsentä olivat uuden polven miehiä. Nervander oli saapunut Viipu-

⁴⁸ Teperi, osa I, s. 158–159. — Mitään probleemia seuran viivytelyssä sääntöjen uusimisasiassa eivät näe enempää E. G. Palmén kuin Kaarle Krohnkaan. E. G. Palmén, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran viisikymmenvuotinen toimi ynnä suomalaisuuden edistys 1831–1881, Suomi II 15. osa, Hki 1882, s. 58, 77. Krohn, em. tutkimus, s. 33–34.

⁴⁹ Ptk. 7. 9. 1858, 2. 11. 1858.

⁵⁰ Ptk. 2. 11. 1858, 3. 2. 1859. — Maist. J. H. Nervander on ptk:n mukaan mukana useissa kokouksissa, mm. vuonna 1858, mutta häntä ei ole merkitty seuran painettuun jäsenluetteloon: Luettelo Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran jäsenistä, Vri 1876. Tässä luettelossa on Ferdinand Olsonin arvoksi merkitty »Hovi-oikeuden advokaatviskaali».

riin vasta 1857, Olsoni paria vuotta aikaisemmin.⁵¹ Lopullisesti hyväksyttiin asetukset 1859, ja seuralle esiteltiin ne vuosikokouksessa 1860.⁵²

Seuran hyväksymään alkuperäiseen sääntöehdotukseen senaatti oli vaatinut joitakin muutoksia. Niiden mukaan piti jäsenten olla paitsi »Suomen alamaisen» myös »lailliseen ikään ennättänyt». Kokouksissa oli esimiehen tai varaesimiehen läsnäolo pakollista, minkä lisäksi puheenjohtajalla oli valta määrätä, mitä asioita kokouksissa saatiin ottaa käsiteltäviksi.⁵³ Käytännössä eivät senaatin sääntöihin esittämät muutokset — jotka seuran kokous tietenkin oli hyväksynyt — juuri mitenkään vaikuttaneet sen toimintaan. Todettakoon, että myös helsinkiläisen seuran säännöissä oli täysin vastaavat määräykset, joten Viipurin seuraa ei asetettu mihinkään erikoisasemaan.⁵⁴

Uusilla asetuksillaan oli seura erikoisesti halunnut varmistua siitä, että se toden teolla saattoi ryhtyä perustamaan Wilken koulua eikä vain suunnitella sitä, sillä sääntöjen kymmenennessä pykälässä määrättiin: »Seuralle lahjoitetut eli sen kaitsettavaksi ja hoidettavaksi annetut rahavarat hoidellaan jokainen rahasto, sen mukaan kuin lahjoittaja on määrännyt.»⁵⁵ Sääntöjen hyväksymisen jälkeen seura voi ryhtyä käytännöllisesti katsoen mihin suomen kielen tai suomenkielisen kansanosan hyväksi tapahtuvaan toimintaan tahansa, jos se vain katsoi asian sen ansaitsevan.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran tarkoitus määriteltiin sen asetusten ensimmäisessä pykälässä, joka kuului seuraavasti: »Suo-

⁵¹ Carpelan, mainittu matrikkeli, s. 123. Johan Hugo Emmerik Nervander oli syntynyt Gävlessä 22. 4. 1828 Johan Jacob N:n poikana, konsistorin amanuenssiksi yliopistoon hän tuli 1854 ja lehtoriksi Viipurin lukioon 1857.

⁵² Senaatin AD 459/148 1859 ja 974/148 1859. — Ptk. 4. 10. 1859, 3. 2. 1860.

⁵³ Muuta eroa kuin tekstissä mainittu ikää koskeva lisäys ei edellisessä viitteessä mainituissa senaatille lähetetyissä sääntöehdotuksissa ole. Ptk:sta 4. 10. 1859 ilmence, että asetukset palautettiin muutosta varten seuralle kuvernöörin kautta, joten läänin päämies oli tietoinen uusista asetuksista. Mutta enää ei clettykään von Kothenin aikaa. Hän oli siirtynyt Viipurista Helsinkiin jo 1853, kuten ennen on mainittu.

⁵⁴ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Helsingissä Asetukset, Hki 1858. Ks. esim. pykälät 5, 16, 26.

⁵⁵ Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran Asetukset, vahvistetut 1 p. mar-
raskuuta 1859, Vri 1860.

malaisen Kirjallisuusseuran Viipurissa tarkoitus on suomen kielen viljelys ja suomalaisen kirjallisuuden vaurastuttaminen kehoittamalla suomalaiseen kirjasteluun sekä esitetyillä palkintolupauksilla että muulla sopivalla tavalla ja, niin usein kuin varat myödyttävät, myös kustantamalla kirjoja, varsinkin semmoisia, jotka tarkottavat kansan valaistusta ja kansan opetusta, niin myös enentää isänmaan tunteista kokoomalla tietoja, kertomuksia, taruja, muistomerkkejä, alkutiedollisia kirjoituksia, isänmaata koskevia eli suomeksi painetuita kirjoja, muinaisuuksia j.m.»

Puheissa, yksityisissä kirjeissä ja ennen muuta käytännön työssä olivat viipurilaiset fennomaanit osoittaneet asettaneensa yhteisönsä tärkeimmäksi päämääräksi kansan kaikinpuolisen valistamisen, mutta vasta nyt, 14 vuotta seuran perustamisen jälkeen se asetettiin seuran viralliseksi, ensisijaiseksi työn kohteeksi. Ei myöskään ollut luovuttu »yhdyntästä alaisempien säätyjen kanssa», kuten J. E. Bergbom oli 1846 asian luonnehtinut, sillä seuran jäsenraha oli jyrkästi porrastettu »sitä mukaan kuin varat ja tilaisuus sanovat, viisi, kolme eli yhden ruplan hopeassa».⁵⁶ Tässä suhteessa oli haluttu mennä jopa vielä pidemmälle kuin ennen, sillä 1846 oli korkein jäsenraha ollut neljä hopearuplaa ja alin sama kuin nytkin eli yksi rupla.⁵⁷ Vähäväkisen kansan kynnystä seuraan tultaessa oli suhteellisesti madallettu. — Erilaiset mahdollisten keräysten kohteet oli melkein sellaisinaan otettu helsinkiläisen seuran säännöistä. Koska viipurilaisten keskuudessa ei myöhemmin edes otettu puheeksi mitään keräystyötä — kirjasto seuralla toki jatkuvasti oli — niin vahvistuu ajatus, että jälleen haluttiin käyttää SKS:n asetuksia oman sääntöanomuksen prejudikaattina.⁵⁸ Koska kahdet aikaisemmat säännöt olivat samantapaiset, niin ei nytkään haluttu kovin jyrkästi poiketa aikaisemmasta käytännöstä.

⁵⁶ Teperi, I osa, s. 72—73, 74—81. — Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Viipurissa Asetukset, Vri 1846.

⁵⁷ Teperi, I osa, s. 72.

⁵⁸ Jouko Teperi, Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura 1845—1895, laudaturtyö, tekijän hallussa, s. 92—100, 102—110. — Jouko Teperi, Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura näytelmien kustantajana vuosina 1867—1876, Suomi 108: 3, Hki 1959, 5—10, 13—16, 41.

Kun senaatti oli hyväksynyt seuran uudet säännöt, todettiin sen kokouksessa nimenomaan, että »Seura nyt on erennyt Helsingin Suomalaisesta Kirjallisuusseurasta». Mikään SKS:n alaosasto ei viipurilainen yhteisö toki ollut aikaisemmin ollut, ja ainoa kohta uusissa säännöissä, joka teki tuollaisen pöytäkirjamaininnan aiheelliseksi, oli se, että varhaisemmin helsinkiläisen seuran jäseniä karjalaiseen kutsuttaessa heiltä ei lainkaan ollut kannettu jäsenrahaa, mikä käytäntö nyt uusilla säännöillä lopetettiin.⁵⁹

Muodollisen yhdyssiteen katkaiseminen seurojen väliltä oli tulos tapahtuneesta kehityksestä. Tämän tutkimuksen I osassa on todettu, kuinka seurojen toiminnassa oli jo 1840-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa ollut huomattavia eroja. Helsinkiläisen yhteisön harrastukset olivat huomattavasti tieteellisempiä kuin viipurilaisten.⁶⁰ Uusilla säännöillään SKS oli astunut jälleen askeleen tähän suuntaan.⁶¹ Sen tarkoituksena oli vielä entistä selvemmin pyrkiä kansallishumanististen tieteiden harrastajien keskuselimeksi.⁶² Seuran kirjastokin piti luotaman eräänlainen maamme historiaa, kieltä ja kirjallisuutta koskeva kansallinen keskuskirjasto.⁶³

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuoden 1858:n säännöissä oli luovuttu jäsenmaksun porrastamisesta. Vuoden 1840:n asetukset tunisivat SKS:ssa vain yhdenlaisen jäsenrahan. Mutta kun karjalaiset julkaisivat 1846 omat sääntönsä, joissa kolmenasteinen jäsenmaksu oli esitetty, ilmestyi paria vuotta myöhemmin pääkaupungin seuran sääntöihin maininta siitä, että »jäseniksi kutsutut maksakoot tulo-rahaa kerrallansa, oppilaiset, talonpoikaiset miehet ja kaikki naiseläjät 3 hopiaruplaa kukin, vaan muut 6 hopiaruplaa miehestä». Naisten ja talonpoikien kutsuminen seuraan ei kuitenkaan koskaan ollut muodostunut luontevaksi tavaksi, sillä eihän heillä ollut tieteellistä koulutusta eikä yleensä harrastustakaan, mikä yleensä oli seuraan kutsumisen syynä.⁶⁴ SKS:n vuoden 1858:n säännöissä ei enää katsottu

⁵⁹ Ptk. 4. 10. 1859. — Teperi, I osa, s. 60—62.

⁶⁰ Teperi, I osa, s. 91—97.

⁶¹ Viitteessä mainitut säännöt sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Helsingissä Asetukset, Hki 1848, § 1.

⁶² Krohn, cm. tutkimus, s. 26.

⁶³ Viitteessä 54 mainittujen sääntöjen 33. §.

⁶⁴ Teperi, I osa, s. 91—98.

aiheelliseksi mainita enempää talonpoikia kuin muitakaan maksukyvyltään kenties heikkoja, vaan lakoonisesti todettiin jäseniksi kutsuttavien maksavan tulorahansa »kukin kuudella hopea-ruplalla».⁶⁵

Kun Viipurin Kirjallisuus-Seuran pöytäkirjaan katsottiin olevan aihetta merkitä sen eronneen helsinkiläisestä seurasta, oli tässä yksivakaisessa toteamuksessa enemmän pohjaa, kuin seuran sihteeri sillä hetkellä kenties uskoikaan. Molemmat seurat olivat yhä enemmän lähteneet kulkemaan omille tahoilleen. — Seurojen toiminnan perusteisiin ja sääntöjen käytännöllisiin sovellutuksiin palataan myöhemmin.

⁶⁵ Teperi, I osa, s. 72. — Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Asetukset. Helsingforsissa v. 1840, § 59. — Edellä viitteessä 54 mainitut säännöt sekä viitteessä 61 mainitut vuoden 1848 säännöt.

2. Suuntaa etsitään

Ennenkuin ryhdytään tarkastelemaan, minkälaisina 1850-luvun puolivälin suomalaisuusmiehet näkivät aatteensa perustan, mihin tavoitteisiin he pyrkivät käytännön toiminnassaan ja mitä aatteellisia päämääriä he itselleen ja kannattajilleen asettivat, on syytä lyhyesti palauttaa mieliin edellisen vuosikymmenen itäsuomalaisten fennomaanien ohjelman pääpiirteet.

Vanhan Suomen fennomaanien keskuselimen, kirjallisuudenseuran, esimies, hovioikeuden asessori J. E. Bergbom ja sanomalehti Kananan voimakassanainen julistaja Pietari Hannikainen näkivät suomalaisuuskysymyksen perusprobleemat pääasiallisesti samanlaisina. Entinen aatteeton elämänmeno Karjalassa oli pahasta. Ihmiset oli saatava omaksumaan todellinen kansallistunne, joka saisi myös sivistyneistön käyttämään maan enemmistön kieltä. Suomen kieli oli jo tarpeeksi kehittynyttä, niin että sitä voitaisiin ryhtyä käyttämään välittömästi, ja sangen pian uudet aatteet omaksuneet virkamiehetkin sen hyväksyisivät. Näin kielikysymys järjestyisi ikäänkuin itsestään, ilman että siihen tarvitsisi käyttää suomalaisuusmiesten voimia, jotka voitaisiin suurimmaksi osaksi suunnata muuante. Päätehtäväksi tulisi sivistyneistön ja rahvaan lähentäminen toisiinsa, sillä niiden välille oli menneinä aatteettomuuden vuosikymmeninä auennut kuilu, ja alempi kansa saattoi jopa tuntea vihaa ylempiään, herroja kohtaan. Yhtenäisen kansan luomiseksi oli tarpeen, paitsi juuri tapahtumassa ollut säätyläisten suuresta vastuusta tietoisiksi herääminen, ennen muuta rahvaan kansallistunnon virittäminen, sen mitä voimakkain niin henkinen kuin taloudellinenkin valistaminen sekä talonpoikaisen kansan tunnustaminen niin teoriassa kuin käytännössäkin täysin herrojen veroisiksi yhteisen isänmaan kansalaisiksi.¹ Tätä ohjelmaa koetettiin

¹ Teperi, osa I, s. 74–90.

laajassa Karjalassa myös käytännössä parhaan mukaan toteuttaa, eikä optimismia aatteen päämäärien pikaisesta saavuttamisesta suinkaan puuttunut.²

Toisin kuitenkin kävi. Helmikuun vallankumouksen ja Krimin sodan päättymisen välinen ajanjakso muodostaa selvän murrosvaiheen itäsuomalaisessa fennomaniassa, kuten edellisessä luvussa on esitetty. Uudet miehet, jotka uusille vaikutteille ehkä altteimmassa kaudessaan, ylioppilasaikanaan, olivat saaneet tyystin toisenlaisia herätteitä kuin 1840-luvun suomalaisuusliikkeen johtajat omassa nuoruudessaan, ottivat nyt ohjat käsiinsä. Vuoden 1850 kieliasetus ja kirjallisuusseurojen toimintaa kahlehtivat pakkosäännöt olivat myös omalta osaltaan vaikuttaneet fennomaanien mielipiteisiin ja saattoivat antaa runsaasti aihetta tilanteen uudelleen arviointiin. Mutta paljon oli ennallaankin. Karjalan rahvas raatoi lukuisilla lahjoitusmailla vieraan ikeen alla kuten ennenkin, Pietari heitti varjonsa kauas Kannakselle, ja Viipurin kaduilla vallitsi edelleenkin suurempi kielten sekoitus kuin missään muualla Suomessa. Runsaasti niin uutta kuin entistäkin pohjaa oli 1850-luvun suomalaisuusmiehillä; kosolta selaista, mikä kehotti pohtimaan asioita ja ottamaan niihin kantaa.

Suomen kieli oli keisarillisella reskriptillä ollut määrättyä julkisessa sanassa toisen luokan kieleksi yli puoli vuosikymmentä, joten ei ole mikään ihme, että Viipurin saatua jälleen monen vuoden tauon jälkeen merkittävän fennomaanien äänenkannattajan, heti sen näytenumerossa otettiin esille kysymys suomen kielen kelvollisuudesta ja sopivuudesta erilaiseen käyttöön.³ Laajassa, yli kaksi ensimmäistä sivua käsittävässä artikkelissa totesi kirjoittaja, joka aivan ilmeisesti oli lehden päätoimittaja Henrik Constantin Corander, että yliopistossa oli ollut suomen kielen opettaja jo yli neljännesvuosisadan, suomen kielellä oli alkeisopistoissa opetettu yli kymmenen vuotta ja suomen kielen ja kirjallisuuden professorikin oli toiminut yliopistossa viitisen vuotta. »Täältä 'vanhasta Suomesta' on ilmes'ynynnä ensimmäinen Suomen kielen oppi Suomeksi, ainoa koko Venäen valta-

² Teperi, osa I, s. 112–129.

³ Laaja artikkeli »Vuosi 1856», käsittää enemmän kuin kaksi ensimmäistä sivua ja on ilman kirjoittajan nimeä, Sanan-Lennätin n:o 00 1. 12. 1855. Koska kysymys on lehden näytenumerosta ja ohjelmakirjoituksesta siinä, niin artikkeli voi tuskin olla muun kuin päätoimittaja Henrik Constantin Coranderin kirjoittama.

kunnassa Saksaksi (Stråhlmannin, 1816 painettu Pietarissa⁴) ja ensimmäinen sellainen koe Ruotsiksiki; sen vuoksi täällä viihtyi . . . Suomen kielen ja kirjallisuuden hyväksi vaikutti se yleiseen Isänmaassa tuttu, Herras-säätyä ensimmäinen ja kauvan aikaa ainoa runoelija suomen omalla kielellä. Vain ehkä, lukiaisenil luulenetta Viipurin suomalaisuuden, kiihättäjänsä Jaakko Juteinin keralla, vajonneen hautaan. Vieläkö mitä joutavia. Jo Juteinin viimeisinä maallisen elon aikoina Suomalaisuus täällä, niinkuin muualla maassamme, täyteen sai vauhtiin.» Ripeyden todisteena oli, että kirjallisuusseura oli julkaissut kirjoja ja vaikuttanut ratkaisevasti siihen, että myös Hannikaisen Asianajaja oli saatu painoon. Kirjoituksessa korostettiin sitä, että Suomen lakikin oli suomennettu, ja näin annettiin ymmärtää kielen olevan lakitekstiinkin tarpeeksi kehittyntä. Näitä kaikkia saavutuksia lueteltaessa saattoi lukijan mielestä samalla tulla todistetuksi maan enemmistön kielen olevan kelvollista niin kouluihin kuin yliopistoon ja tieteenkin tarpeisiin. Tuntuu aivan siltä, kuin kirjoittaja olisi tuntenut tarvetta vetää esiin kaikki mahdolliset argumentit saadakseen lukijan ja itsensäkin vakuuttuneeksi suomen kielen kaikenpuolisesta kelvollisuudesta. Kirjoituksessa esitetyt tiedot olivat tosia, ja totta oli sekin, että fennomania juuri 1840-luvulla oli päässyt vauhtiin, mutta kirjoittaja vaikenä kokonaan takaiskuista, liikkeen hiljenemisestä, negatiivisista tekijöistä. Mutta ehkä tuo kaikki kuului vain tyyliin. Sanomalehtimies on kai kaikkina aikoina saanut olla hieman yksipuolinen, värittää sanomaansa, heittäytyä propagandistiksi.

Kaikki esitetyt todistelut eivät kuitenkaan tuntuneet riittävän, sillä ulkomaalaisiakin puolestapuhujia tarvittiin. »Tämä kuitenkin mahtanee ja pitäisi tulla kehoitukseksi omille Suomen pojille alkamaan kilpaella ulkomaalaisten kanssa kieleemme kirjallisessa käyttelemisessä samote kuin jo ovat ruvennunna ulkomaalaisten, semmenkin ahkeroiden Saksalaisten ja Tanskalaisten oppineiden (Rühs, Schröter, Rask) mukaan kokemaan historiaamme kirjoitella, kansamme somia,

⁴ Johan Stråhlman, synt. Valkjärvellä keskisellä Kannaksella 23. 4. 1749, Valkjärven kirkkoherra isänsä jälkeen 1780. Hän oli julkaissut mainittuna vuonna Pietarissa kirjan nimeltä Finnsche Sprachlehre. Collianderin kokoelma VA:ssa n:o 3347.

vieraskielisien-ki korvissa, kauniilta kaikuvia, runoja kokoella, ja sointuvan ja taipuvan, niinikään ulkomaalla hyväellyn kielemme lakia, säännöllisyyttä ja järjestystä tutkia, suosia ja ihaella.» Corander jätti kokonaan sanomatta, että Chr. Fr. Rühsin kuolemasta oli jo kulunut 35 vuotta, Rasmus Raskin poismenosta kolmattakymmentä ajast-aikaa ja että H. R. von Schröterkin oli ollut poissa jo toistakymmen-tä vuotta.⁵ Esiin marssitetut ulkolaiset tutkijat tuskin pystyivät silloi- sessa nykyhetkessä todistamaan mitään, mutta Coranderhan halusikin vyöryttää fennomaanien uskon vahvistukseksi esiin mahdollisimman monta argumenttia.

Viron olotkin kelpasivat todistusaineistoksi. Corander totesi ees- tin kielen olevan »varmaan puhtaudessa ja arvattavasti muutam- in, miltei useimmin, puolin viljelyksessäkin.. Suomea jällellä». Näistä to- siseikoista huolimatta oli viron kielellä omassa maassaan enemmän oikeuksia kuin suomella omassaan. Kun kerran Virossa voi vähem- män kehittyneellä kielellä saada »omallen kielellä käännettyä jokai- sen virkamiehiltä viran puolesta annetun lipun [tarkoittaa ilmeisesti asiakirjaa]», niin pitäisi toki kehittyneemmän suomenkin kelvata vir- kakieleksi.

Asiallisesti ottaen ei Coranderin kirjoitus suuresti poikennut 1840- luvun suomalaisuusmiesten kannanotoista. Kaikki näkivät maan enemmistön kielen olevan täysin kelvollista käytettäväksi millä elä- män alalla tahansa, kun vain oli sivistyneitä miehiä sen käyttäjiksi. Tämähän oli ollut Snellmaninkin mielipide, ja tätä linjaa oli Viipu- rin Suomalainen Kirjallisuus-Seura synnystään asti koettanut käytän- nössään noudattaa.⁶ Mutta kuitenkin henki melkein jokaisesta Co- randerin artikkelin virkkeestä erilainen näkemys, kuin mikä oli ollut vallalla 1840-luvulla. J. E. Bergbom julisti seuran ensimmäisessä vuo- sikokouksessa: »Ruotsalaisten kieli ei saata enää meidän maassa me- nestyä ja kaunistua samoin määrin kuin kotimaallansa, vaan surkas- tuu sentähden ja raukeaa, niinkuin kukatiesi osittain jo on tapahtu- nut, rumaksi ja naurettavaksi melskannaksi ja tajuttomaksi matkin-

⁵ Sama artikkeli kuin edellä viitteessä 3. Otavan ison tietosanakirjan mukaan Rasmus Rask eli 1787—1832, Rühns 1781—1820 ja von Schröter 1798—1842.

⁶ Teperi, osa I, s. 73—76.

naksi.»⁷ Kymmenen vuotta ennen Sanan-Lennättimen syntyä uskottiin suomen kielen Karjalassa voittavan »itsestään», vain aatteen voimalla, mutta nyt oli tilanne toinen. Periaatteessa oli Coranderin usko sama kuin vuosikymmentä aikaisemmin, suomen kieli oli hyvä ja kelvollinen ja käyttäjäkin oli runsaasti, mutta tuota kaikkea oli todistettava liian laajasti. Suomalaisuusliikkeen valkokylkinen laiva oli entinen, sen purjehtijat näkivät laivansa etenevän jatkuvasti, mutta kulku ei käynyt myötäistä, nyt tarvittiin jo airoja, pitkiä luoveja, ehkä oli jo katsottu laivaan tarvittavan koneistoakin, uudenaikaista voimaa, joka saattaisi nostaa vauhdin entiselleen. Coranderin kirjoituksessa on paljon optimismia, mutta se tekee pingoitettua vaikutuksen, se ei enää ollut spontaanista, joka tempaisi lukijan ja kuulijan välittömästi mukaansa, niin kuin Bergbomin julistus.

Samoja latuja kuin Sanan-Lennättimen ajatukset, kulkivat myös sen kollegan Viborgin mietteet suomen kielen kelvollisuudesta. Kirjoittaessaan ruotsinkielisestä kirjallisuudestamme vaati Viborg, että myös sivistyneitten kansanluokkiemme on opittava suomea. Kun tämä tapahtuisi, ei tulisi kestämään kauan, ennenkuin »varsinainen äidinkielemme» suomi tulisi saavuttamaan myös tieteellisessä kirjallisuudessa merkittäviä edistysaskeleita. Tähän tarvittiin vain »rakkautta ja työtä; rakkautta ja työtä». Suomen kieli olisi myös tämän kirjoittajan käsityksen mukaan käyttökelpoista, jos vain sen kehittäjät vaalisivat sitä rakkaudella eivätkä säästäisi uhrauksiaan.⁸ Kun Sanan-Lennätin

⁷ Teperi, osa I, s. 74–86. »Viipurin Suom. Kirj. Seuran vuosikokous avattiin seuraavalla Esimichensä puheella», Kanava n:o 7 18. 2. 1846. — Oudosti suhtautuu Kyyrö mainituksaan teoksessa (s. 29–32, 46) Bergbomin puheeseen. Ilman mitään lähteisiin nojaavaa perustelua, hän katsoo puheen olleen hyvin epäviipurilaisen ja suuntautuneen kaupungin asukkaiden valtaosan mielipiteitä vastaan. Hänen mukaansa se loukkasi jotain mystistä viipurilaista henkeä. Todettakoon tässä myös, että kirjoittamani Vanhan Suomen suomalaisuusliike I ilmestyi painosta maaliskuun alkupuolella 1965. Kyyrön kirjan esipuhe on päivätty tammikuussa 1966, mutta silti ei hän tunne tätä tutkimustani. Tässä nyt esillä olevassa tutkimuksessani olisi monesti aihetta puuttua Kyyrön kepeällä kädellä kirjoittamaan historiikkiin, mutta olen tietoisesti rajoittunut vain muutamiiin kohtiin.

⁸ »Den svensk-finska Litteraturen», Viborg n:o 4 15. 1. 1856. Lehteen näytään merkityn, jos artikkeli oli muun kuin toimituksen käsialaa ja toimittaja C. I. Qvistillä oli aina tapanaan signeerata kirjoituksensa sukunimensä ensimmäisellä kirjaimella. Näin ollen voi pitää todennäköisenä, että artikkeli oli Alfthanin käsialaa.

marssitti saksalaiset ja tanskalaiset oppineet todistamaan suomen kielen kelvollisuutta, niin sen kollega Viborg kertoi ilmeisellä mielihyvällä, kuinka Kalevala oli herättänyt Yhdysvalloissa myönteistä huomiota. Lehti lausui kantanaan, että harva nuori kirjallisuus voi nauttia sellaisesta tuesta, minkä tällainen kuuluisa kansaneepos voi antaa.⁹ Kun kerran kaukana maamme rajojen ulkopuolella annettiin arvoa suomenkieliselle hengenviljelylle, niin miksi ei sitä voitaisi arvostaa kotimaassakin. Viborgin mietteet sisälsivät selvästi tällaisen ajatuksen. Mielihyvin pani Viborg pääkirjoituksessaan (Qvist) merkille Yrjö Koskisen Nuijasodan ilmestymisen, olihan se jo kielellisessäkin suhteessa huomattava tapaus. »Harvoin on mikään kirjallisuudessa niin paljon omiaan herättämään kansallistunnetta, kuin hyvä alkuperäistyö omassa historiassa.» Qvistkin näki kielen olevan tarpeeksi kehittyntä, kun vaan oli olemassa sen sivistyneitä käyttäjiä.¹⁰

Aivan samanlainen ei sentään Viborgin kanta suomen kielen kehittyneisyydestä kollegansa Sanan-Lennättimen kanssa ollut, vaikka lähtökohta olikin yhtäläinen. Suomenkielinen lehti korosti jatkuvasti suomen kielen valmiutta ja kypsyneisyyttä, mutta Viborg tuntuu panevan em. artikkeleissa pääpainon kielen kehityskelpoisuuden korostamiseen. Pääasia sentään oli, että kumpikaan ei nähnyt suomen kielen vähäisen viljelyn asettavan estettä sen monipuoliselle käyttämiselle. Kielimateriaali oli kelvollista, kun vain löytyisi käyttäjiä. »Rakkautta ja työtä», oli Johannes Alfthaninkin kanta.

Kieli oli siis yksimielisesti havaittu kelvolliseksi ilmaisun välikappaleeksi, mutta kuinka laajaa tulisi suomalaisuuden liikkeen olla, mitä työmuotoja siinä oli ennen muuta kehitettävä, mitä uutta kenties luotava, minkälaisia päämääriä asetettava, mitkä käytännön toimet pantava ohjelmassa ensi sijalle, mikä oli oleva eri tavoitteiden toteuttamisjärjestys. Lukuisat kysymykset etsivät vastausta nyt, kun jälleen oli päästy aatteelliseen työhön voimakkaammin käsiksi. Koska varsinaista poliittista elämää Suomen suuriruhtinaan maassa ei niin valtiopäivien kuin uudenaikaisen paikallishallinnonkin puut-

⁹ Viborg n:o 16 26. 2. 1856, pääkirjoitus ilman mainintaa kirjoittajasta, joten se on ilmeisesti Alfthanin tekemä.

¹⁰ Viborg n:o 65 21. 8. 1857, pääkirjoitus, kirj. Q[ivist].

tumisen vuoksi vielä ollut, on ymmärrettävää, että niin kaukaisempiin tavoitteisiin kuin lähiajan pyrkimyksiinkin nähden oli olemassa käsitysten kirjavuutta ja näkökantojen selkiintymättömyyttä. Täsmällisten poliittisten ohjelmien aika tosin oli jo saapumassa, mutta se ei vielä ollut tullut.

Kaikkein laajimpia näköaloja Vanhan Suomen lehdistössä esitti Johannes Alfthan. Hän lähestyi suomalaisuuskysymystä useasta eri näkökulmasta. Käsitellessään kotikaupunkinsa Viipurin asemaa ja luonnetta totesi hän sen olevan ennen muuta liike-elämän keskuksena ja näki kaupungin taloudellisen tulevaisuuden loistavissa väreissä. Pian oli Saimaan kanava avaava porttinsa, ja Savon sekä Karjalan laajat takamaat tarjoaisivat laajan kentän viipurilaisten liike miesten tunnetulle toimeliaisuudelle. Juuri tämän vuoksi Alfthan varoitti ja kehotti heitä oikein ymmärtämään vastuunsa, sillä rehellisellä kaupalla ja toiminnalla, joka vain ajatteli omien taskujen täyttämistä ja henkilökohtaisen voiton saavuttamista, oli suuri ero. Tämän muistaminen oli ennen muuta sen vuoksi tärkeätä, että »Viipuri seisoo Suomen uloimpana rajakaupunkina niiden voimien riveissä, jotka eivät vain työskentele yhä voimakkaampaa vierasta vaikutusta vastaan kansamme keskuudessa, vaan sillä on myös paikansa niiden myötätaistelijoiden joukossa, jotka kamppailevat kansan henkisen kehityksen puolesta. Viipurin on ennen muuta tultava suomalaisiksi kaupungiksi.» Selvemmin Alfthan tuskin olisi voinut ohjelmaansa esittää. Pietarin varjo loi tilanteen, jonka vallitessa oli jokaisen velvollisuus taistella uhkaavaa venäläisyyttä vastaan. Taloudellisen voitonkin piti palvella kansan henkistä kehittymistä, siis rahvaan valistamiseen oli uhrattava varoja. Suomalaiseksi ei Viipuri taasen voinut tulla muuten kuin siten, että sen nyt monikieliset asukkaat todella tuntisivat itsensä suomalaisiksi, tuntisivat yhteenkuuluvuutta suomenkielisen kansanosan kanssa ja ilmeisesti myös ryhtyisivät käyttämään siihen astista enemmän maan pääväestön kieltä, mahdollisesti omaksuisivat sen kokonaankin äidinkielekseen.¹¹

Suomalais-kansallisen liikkeen päämääriä selvitteli Johannes Alfthan pohtiessaan Viborgin palstoilla maamme ruotsinkielisen kirjallisuuden olemusta, arvoa ja tulevaisuutta. Koska maamme oli suo-

¹¹ Viborg n:o 92 20. 11. 1855.

malaistuttava, katsoi Alfthan erään huomattavimman eron suomen- ja ruotsinkielisen kirjallisuuden välillä olevan sen, että edellinen oli jokaiselta osaltaan merkittävää, koska se auttoi kehittämään suomen kieltä (kieli ei siis ollut A:nkaan mielestä vielä valmis, mutta käyttökelpoinen), jälkimmäinen saattoi tulla merkitykselliseksi vasta silloin, kun se saavutti niin korkean tason, että se pystyi vaikuttamaan kansan henkiseen kehitykseen kansallisella tavalla. Tällaisiin kansallistuntoa myös suomenkielisen väestönosan keskuudessa herättäviin ruotsinkielisiin kirjallisuutemme tuotteisiin laski Alfthan kuuluvan mm. Vänrikki Stoolin tarinoiden. Sellaisen ruotsinkielisen kirjallisuuden merkitys, jolla oli kansallista arvoa, tulisi tulevaisuudessa vain lisääntymään, mutta ainoastaan sen kansallisen sisällön, ei kielen vuoksi. Näin tapahtuisi »i en framtid, då det finska folket är en i allo odelad *finsk nation*».¹² Ruotsalaisuus tulisi siis aikanaan (?) häviämään Suomesta, mutta kansallisen sisältönsä vuoksi tulisi esim. Vänrikki Stoolin tarinoiden merkitys vain kasvamaan, silloin kuitenkin runot jo olisivat suomenkielisiä. Vasta kansan omalle kielelle siirrettyinä tulisivat alunperin ruotsinkieliset kirjalliset merkitekset saavuttamaan maassamme suurimman merkityksensä. — Näin päätyi Alfthan useammasta eri lähtökohdasta kulkien tulokseen, että ruotsalaisuuden oli aikanaan maastamme väistyttävä ja suomalaisuuden tultava sen tilalle. Vasta tällöin voitaisiin puhua Suomen kansakunnasta (»finsk nation») eikä vain Suomen kansasta (»finskt folk»).

Johannes Alfthanin perspektiivit olivat kuitenkin vielä paljon laajempia. Hän suuntasi katseensa kauas maamme omien rajojen ulkopuolelle aina Aasiaan asti. Maallamme oli Alfthanin käsityksen mukaan erinomainen kaupallinen asema ja paljon luontaisia rikkauksia mm. metsävaroissamme, joten tulevaisuudelta voitiin odottaa tässä suhteessa paljon. Meret yhdistivät Suomen muihin kansoihin, ja laivaliikenne antoi suuren mahdollisuuden laajentaa maan kaupallista merkitystä. Taloudellinen tulevaisuus oli kaikin puolin valoisa. Mutta kuten jo aikaisemmin lainatussa artikkelissa, näki Alfthan nytkin taloudellisen kehityksen vain tärkeämmän: henkisen elämän pohjana ja perustana. Kansallamme oli »pyhä lähetysteh-

¹² Sama lähde kuin edellä viitteisä 8.

tävä», jonka puitteissa oli »levitettävä sivistystä ja valoa alkuperäisen villissä tilassa eläville heimolaisillemme, jotka ovat levinneet yli koko Euroopan ja Aasian pohjoisosan». Juuri tämän vuoksi oli omassa kansassa kehitettävä »kansallista itsetietoisuutta ja miehekästä itsetuntoa». Jos ajatellaan edellisissä artikkeleissa olleita kansalle kohdistettuja yhtenäistymisvaatimuksia, niin ehkä nekin olivat esitetyt ennen muuta sen vuoksi, että yhtenäinen kansa parhaiten pystyisi hoitamaan lähetystehtävänsä. Voimakas kansallistunto oli luonteenomaista »niille kansoille, jotka ovat nousseet maailman johtajiksi ja sivistyksen huomatuimmiksi lipunkantajiksi». Kaikkien sivistyneistöön kuuluvien oli taisteltava tämän päämäärän saavuttamiseksi, jotta myös suomalaisten keskuudessa kansallistunto kohoaisi yhtä korkealle kuin Euroopan johtavissakin maissa. »Tämä on juuri sitä, mitä kansa eniten tarvitsee; ja tällaisen kansallisuuden ja sellaisen itseensä uskon herättäminen kansan suurten joukkojen keskuudessa on siksi lähin velvollisuus kaikille niille, jotka ovat asetetut henkisen elämämme johtoon.»¹³

Pilvikuvien runoilijaa Johannes Alfthania ei todella voida moitita siitä, että hän olisi asettanut suomalais-kansallisten pyrkimystensä päämäärän liian lähelle.¹⁴ Mitään suoranaisesti uusia eivät hänen ajatuksensa kuitenkaan olleet. Jo 1840-luvun alkupuoliskolla oli etenkin Savo-karjalaisen osakunnan piirissä esitetty runsaasti loistavia tulevaisuudenkuvia, joissa nähtiin suomalaiset kansanheimot »aina Amerikan rannoille asti» yhdeksi kansaksi, jopa valtioksi yhtyneinä. Vaikka Alfthan olikin ylioppilas vuodelta 1847 ja kuullut Viipurilaiseen osakuntaan, ei ole epäilystä siitä, etteivätkö nuo

¹³ Toimituksen artikkeli »Hvad är vårt folk mest i behov utaf?», toimituksen käsialaa, aivan ilmeisesti J. Alfthanin kirjoittama, vaikka tekijää ei mainitakaan, Viborg n:o 101 21.12.1855. Kirjoituksen edellinen osa oli ilmestynyt edellisessä numerossa.

¹⁴ »Molnbilder. Dikter af Johannes Alfthan, Viborg 1853, Förf. Förlag.» Mitään varsinaista poliittista sisältöä ei näissä runoissa ole, vaikka tekijä manaakin esiin Torkkeli Knuutinpojan ja Knut Possen sankariaikaa ja vaatii Vanhaa Viipuria heräämään unestaan; mainittu kokoelma s. 74–75. — Vuonna 1850 oli Alfthan julkaissut Cederwall & Son:in kustannuksella kirjasen »Italine. Lyriska Skalde-försök af J. —.» Runossa »Lifvet» (s. 24) kirjan tekijä halusi hyökätä ennakkoluulojen Bastiljia vastaan.

ajatukset olisi saavuttaneet häntä jo opiskeluaikana.¹⁵ Se taloudellinen pohja, jolle Alfthan uskoi Suomen suuren tulevaisuuden rakentuvan, oli kuitenkin hänen oman ajattelunsa tuotetta. Vanhan hansakaupungin liikemiessuvun vesa yhdisti mietteissään taloudelliset ja aatteelliset näkemyksensä yhdeksi kokonaisuudeksi.

On merkittävää todeta, että Johannes Alfthan oli jaksanut säilyttää uskonsa vuoden 1848:n tapausten ja niiden aiheuttamien suomalais-kansallisen toiminnan hallavuosien ylitse. Siinä missä useiden vanhemman polven miesten usko oli järkkynyt, tuntui hänen vakaumuksensa vain terästyneen, eikä hänen optimismillaan näyttänyt olevan rajoja. Vaikka suuresti ihaillun Unkarin kapina — josta Johannes Alfthanin osakuntatoveri ja ystävä C. I. Qvist oli kirjoittanut niin innostuneesti — olikin kukistettu verivirtoihin, saatettiin tuosta tapauksesta silti löytää uskon vahvistusta hieman samaan tapaan kuin Pietari Hannikainen muutamaa vuotta myöhemmin erään toisen asian yhteydessä. Jyristessään sitä oppia vastaan, että »koko sivistys, koko ihmisyyden historia on jo germanilaisen ihmissuvun [johon H. katsoi ruotsalaistenkin kuuluvan] omaisuus», muistutti hän siitä, että oppi luotiin hieman outoon aikaan. »Nämä niiden oppinein herrain mielestä lujat totuudet ovat ilmestyneet pian samaan aikaan kuin pian koko saksalainen maailma kaikessa ylpeydessään vapisee parin latinalaisen ja yhden vähäisen suomisukuisen kansan yrityksistä, pian samaan aikaan kuin suurin germanilainen kansavoima, nimittäin Itävalta, kaikin voimineen pakeni sen vähäisen Ungarin kansan edessä...»¹⁶ Jos kerran suuri saksalainen Itävalta saattoi vapista pienen suomensukuisen kansan edessä, niin ehkä

¹⁵ Heikki Waris, Savo-karjalaisen osakunnan historia I, Porvoo-Hki 1939, s. 214–215. — Mauno Jääskeläinen, Itä-Karjalan kysymys, Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyhtymykset Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918–1920, Porvoo 1961, s. 34–41. — Muistettakoon kuitenkin, että jo Sanan Saattajassa oli vuonna 1840 puhuttu Suomen suuresta suvusta ja »Suomen suuren kunniasta», Teperi, osa I, s. 43–45. — Johannes Alfthanista ks. Carpelan, mainittu matrikkeli, s. 143.

¹⁶ Qvistin Unkarin vallankumousta käsittelevästä kirjoituksesta ks. Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 230–232. — »Ruotsalaisuus ja sen sanomakirjallisuus Suomessa», Aamurusko n:o 29 23. 7. 1859. Kirjoitus alkaa etusivulta, jonka täyttää kokonaan. Se on aivan ilmeisesti lehden ainoan toimittajan Pietari Hannikaisen käsialaa.

voitiin ajatella vähäisen, mutta voimistuneen Suomenkin lukuisine herätettyine heimolaisineen pystyvän järkyttämään sitä suurvaltaa, joka piti hallussaan niin monen suomalais-ugrilaisen kansan asumaa aluetta.

Vain edellä esitettyä taustaa vastaan on ymmärrettävissä se huomattava into, jota Alfthan lehdessään osoitti ainoastaan kolmisen kuukautta edellisen artikkelin jälkeen August Ahlqvistin matkustaessa Viipurin kautta Venäjälle, aluksi Kasaniin. Paitsi sitä, että matka oli esitetty lehdessä Viipurin huomattavimpana uutisena, katsoi Alfthan olevan aihetta käsitellä myös pääkirjoituspaltalla matkan merkitystä. Sekä uutisessa että johtavassa kirjoituksessa mainittiin Ahlqvistin olevan Matias Aleksanteri Castrénin jalanjäljillä, ja uutisessakin erikoisesti korostettiin tällaisella retkellä olevan suurta merkitystä ei ainoastaan suomen kielen tutkimukselle ja sitä kautta tieteelle, vaan myös meidän kansallistunteemme voimistumiselle. Pääkirjoituksessaan Alfthan näki matkan olevan sen tosiseikan lisävahvistuksena, että meidän itsestään tietoiseksi herännyt kansamme tulee pian asettumaan maailman muiden sivistyskansojen joukkoon, koska sen parhaat pojat näin suurella innolla ja harrastuksella vastaavat tieteen ja isänmaan kutsuun. Näin Alfthan ikäänkuin käytännössä pyrki todistelemaan, etteivät hänen haaveensa kahden maanosan suomensukuisten kansojen herättämisestä suinkaan olleet vailla pohjaa, koska Castrénin työn jatkajia ilmaantui. Samalla tämän toteaminen asetti lukijankin eteen tehtävän: hänen tuli toimia kansallishengen kohottamiseksi omalla sarallaan ja omassa maassaan, että suuri päämäärä varmemmin saavutettaisiin.¹⁷

Johannes Alfthanin kirjoitukset osoittavat omalta osaltaan, että Vanhan Suomen fennomania oli uudessa muotoutumisvaiheessa.¹⁸ Vanhat olivat vetäytyneet syrjään, nuoret halusivat löytää jo ennen heidän miehuusikänsä muotoutuneesta aatteesta oman totuutensa. He pyrkivät ajattelemaan asiat uudelleen, kokemaan ne omakohtaisesti.

¹⁷ Viborg n:o 16 26. 2. 1856, mainitut artikkelit ovat aivan ilmeisesti Johannes Alfthanin kirjoittamia. — Ahlqvistin matkasta ks. Aug. Ahlqvist, Matkoilta Venäjällä vuosina 1854—1858, Hki 1859.

¹⁸ Mauno Jääskeläinen ei tunne mitään Alfthanin artikkeleita edellä viitteessä 15. mainitussa tutkimuksessaan.

Kokonaan toisista näkökulmista kuin hänen toimittajatoverinsa, lähestyi suomalais-kansallisia kysymyksiä Carl Immanuel Qvist.¹⁹ Otaen lähtökohdakseen kysymyksen siitä, kumpaa olisi kehitettävä, monessa suhteessa alhaisella tasolla olevan kansan aineellisia vai henkisiä tarpeita ja vastattuaan tähän molempien olevan yhtä tärkeitä ja riippuvan toisistaan, totesi Qvist, että oli olemassa kolmaskin tekijä, joka edellisten lailla vaikutti koko kansan hyvinvointiin. Tämä kolmas ja edellisiä merkittävämpi voima oli »itsenäisyysperiaate» (själfständighetprincipen), joka tarkoitti yksilön vapautumista kaikenlaatuisesta holhouksesta, samalla kertaa vapautta ja pakkoa huolehtia itse itsestään, »look about! — help yourself!» kuten Qvistin lainaama amerikkalainen sananparsa asian ilmaisi. Rajoitukset olivat pahasta. »Kuinka sitävästoin yksilöllinen vapaus ja siitä johtuva rajoittamaton, jatkuva, erityinen yritteliäisyys johtaa kansan niin aineellisessa kuin henkisessäkin mielessä eteenpäin ja kuinka ne samalla luovat varmimman pohjan sen olemassaololle riippumattomana ja itsenäisenä kansana, siitä on nykyajalla silmiensä edessä loistavana esimerkkinä kaikissa suhteissa ihailtava Pohjoisamerikka.» Tämä esimerkki todisti Qvistin mukaan, että juuri kaikenlaatuinen holhouksesta vapautuminen parhaiten takaa kansakunnan (nation) edistymisen. »Se osoittaa, että puhdas teoreettinen pyrkimys nostaa kansan sivistystä, kartuttaa sen tietomäärää ja edistää sen yleistä valitumista kuten myös sen käytännöllinen onnellistaminen, ovat voimattomia, jos ei löydetä oikeaa pohjaa mille se rakennetaan tai mille koko rakennus tulevaisuudessa itse nousee.»

Qvistin näkemyksen mukaan tarvitsi Suomen kansa ennen muuta liberalistisessa hengessä suoritettuja uudistuksia, jotka olisivat poistaneet lähinnä kaiketi elinkeinoelämää kahlehtivia rajoitusmääräyksiä. Kansan olemassaololle oli todella tärkeitä taloudellinen liberalismi, joka takaisi varmimman pohjan myös kansan riippumattomuudelle ja itsenäisyydelle. Kun Johannes Alftan oli noin puolen vuoden aikana ennen Qvistin kannanottoa julkaissut edellä käsitellyt artikkelinsa, niin saattoi viimeksi ilmestynyttä kirjoitusta pitää ainakin osittain sen kritiikkinä.²⁰ Toisaalta oli molempien toimitta-

¹⁹ Viborg n:o 29 18. 4. 1856, pääkirjoitus, kirj. nimim. Q[vist].

²⁰ Ks. edellä viitteen 8, 9, 13, 17.

jien näkemys asioiden tärkeysjärjestyksestä täysin sama. Alfthankin totesi ensin, kuinka hyvät taloudelliset mahdollisuudet Viipurilla kuten koko Suomella oli, vasta sitten hän siirtyi aatteellisiin päämääriin. Niin Qvistin kuin Alfthaninkin ajatuksissa talouselämä loi pohjan henkisen ja aatteellisen elämän kehittymiselle. Mutta eroakin oli. Alfthan katsoi, että työhön voidaan käydä täydellä voimalla heti, mutta Qvist vaati ensisijaisesti taloudellisia uudistuksia, muut sitten seuraisivat itsestään. Ellei liberalistisia uudistuksia tehtäisi, saattaisi kaikki kansan valistaminen ja sen herättäminen itsestään tietoiseksi olla turhaa työtä, sillä kannettu vesi ei pysyisi kaivossa. Todettakoon kuitenkin, että Qvist ei asettunut kirjoituksessaan sannalakaan vastustamaan suomalais-kansallista liikettä, voidaanpa ajatella, että hän mielessään jopa näytti sille oikotien: vapaan yritteliäisyyden vallitessa saattaisi kansallistuntokin syntyä itsestään. Kokonaisuutena hänen julistuksensa kuitenkin saattoi muodostua varsinaisen fennomanian kannalta (jota hän tosin ei ollenkaan käsitellyt) jopa tuhoisaksi, sisältyihän hänen luomaansa rakennelmaan selvästi ajatus, jonka mukaan mitään sellaista aatetta kuin fennomania ei lainkaan tarvittaisi, sillä taloudellinen vapaus saattaisi luoda kansallishengen »itsestään». Vaikka ei voidakaan luoda kuvaa Qvistin suomalaiskansallisista käsityksistä vain yhden artikkelin perusteella, niin jo tämä ainoakin oikeuttaa selvästi toteamaan, että hänen ajatusmaailmassaan ei fennomania missään tapauksessa ollut ainoa ratkaisua vaativa kysymys, eikä edes tärkein, vaan ainoastaan osa laajemmasta kokonaisuudesta.

Laajan ja perusteellisen tutkistelun alaiseksi Qvist otti kansallisuuskysymyksen *Litteraturbladetin* ja *Papperslyktanin* välisen kiistan yhteydessä. Tämä August Schaumanin ja J. V. Snellmanin tunnettu laaja lehtiväittely koski kysymystä siitä, mitä kansallisuus oli ja mikä kansa oli katsottava kansakunnaksi.²¹ Edellinen piti luonnollisena, että kutakin (tai useampaa) kieltä puhuvat ihmiset voivat muodostaa todellisen kansakunnan. Suomen kieli kyllä tulisi saavutamaan maassaan täydelliset oikeudet ja laajan käytännön, mutta jo se seikka, että ruotsin kieli oli hänen käsityksensä mukaan kaksi-

²¹ Aug. Schauman, *Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa II*, Jyväskylä 1925, s. 219—224. — Th. Rein, *Juhana Vilhelm Snellman II*, Hki 1928, s. 214—219.

sataa vuotta suomesta edellä, tulisi säilyttämään sen korkeamman sivistyksen käyttökelpoisena välineenä vielä monet sukupolvet eteenpäin. Snellman puolestaan näki maamme ja sen kansan vasta sitten kykeneväksi saavuttamaan täydellisyyden kansakuntana, kun sekä kansa että sivistyneistö puhuivat samaa kieltä eli suomi olisi myös kirjallisuuden ja kaiken suomalaisen sivistyksen kielenä. Koska vain itsenäisellä, omaperäisellä kulttuurilla oli arvoa maailman silmissä ja vain se saattoi turvata tulevaisuutemme itsenäisenä kansakuntana ja koska Snellman katsoi ruotsinkielisen hengenviljelyn olevan maassamme lainatavaraa, oli yksinomaan suomen kieltä käyttävä kulttuuri suorastaan kansamme riippumattoman tulevaisuuden elinehto. Ruotsinkielistä rannikkorahvasta ei Snellman toki halunnut suomalaistaa ja ruotsin kielen osaamista maassamme tarvittaisiin vastaisuudessa-kin maamme sivistyksen lähteitä tutkittaessa ja ruotsalaisalueiden hallintokielenä.

Vaikka Qvistin lähtökohta olikin edellä selostettu väittely, oli hänen esityksensä omakohtaista selvitystä siitä, mitä arvoa ja tehtäviä hän näki kansallisuusaatteella olevan.²² Asiallisesti tämä artikkeli liittyi hänen edellä käsiteltyyn kirjoitukseensa. Heti aluksi Qvist hylkäsi ajatuksen, että kieli olisi ollut yksinomainen tai ainakin pääasiallinen kansallisuuden tunnusmerkki. Joku puhuu yhtä kieltä paremmin kuin toista, se oli selvää, sillä harvat oppivat puhumaan montaa kieltä yhtä hyvin. Selvää oli myös, että yhden kielen tuli olla maassa vallitsevana, mutta tämä seikka ei suinkaan vielä tehnyt mistään kansasta kansakuntaa. Useamman kielen puhuminen oli Qvistin mukaan sivistyksen ehto, kuinka siis se kieli, jota ihminen puhuu, voisi olla tuntomerkkinä siitä, mihin kansaan hän kuuluu. »Kieli on aivan varmasti ainoastaan osa, vähempiarvoinen osa kansallisuudesta, tämä on meidän nähdäksemme vastaansanomaton asia.» Aikaisempina aikoina saattoi kielellä olla suurempi merkitys, mutta ei enää. Ihmisen osana ei suinkaan voinut olla kielensä avulla erottua toisista, vaan etsiä yhteyttä toisiin, »sillä hänen tehtävänsä tosin ensi sijassa on olla kansalainen [medborgare], mutta sitä lähinnä olla myös maailmankansalainen [verldsborgare].» Tämän jälkeen Qvist astui ratkaisevan askeleen ja esitti kysymyksen, oliko kansakunta yleensä niin rikassisältöinen, täydellinen ja korkea-asteinen

²² Viborg n:o 106 4. 11. 1859, pääkirjoitus, Q[ivist].

käsite kuin mahdollista. Eikö voinut olla mitään, joka kohoaisi kansallisuusaatteen yläpuolelle. Eikö kansalaisen todellakaan tullut pyrkiä mihinkään muuhun kuin olemaan lainkuulainen jäsen siinä yhteisössä, mihin oli sattunut syntymään. Olivatko toisistaan erillään olevat kansakunnat, valtiot ja yhteisöt ylipäänsä mitään muuta kuin inhimillisen kehityksen ohimeneviä hetkiä. — Ennenkuin ryhdytään tarkastelemaan, minkälaisia vastauksia Qvist esittämiinsä kysymyksiin antoi, on syytä palauttaa mieleen, että puhuessaan valtioista, kansakunnista, niiden tunnusmerkeistä ja asemasta eri historiallisina kausina, hän liikkui tutulla hengen maaperällä. Hegelin oikeusfilosofiaa käsittelevä väitöskirja vuonna 1853 takasi sen, että Qvist ei nyt Viborgin palstoilla näitä probleemoja pohtiessaan suinkaan ensimmäistä kertaa kajonnut selvää ja johdonmukaista ajattelukykyä vaativaan kysymykseen.²³

Jo aikoja sitten oli historia Qvistin käsityksen mukaan osoittanut, että suuret, eteenpäin rynnistävät ja tulevaisuutta uudeksi muovaavat aatteet olivat aina kulkeneet yli kansallisuusrajojen. Näin oli tapahtunut siitä huolimatta, että nuo aatteet olivat olleet vihamielisiä kansallisuusaatteelle. Ne ajat taasen, jolloin kansallistunne oli elänyt voimakkaana, jolloin eristymispyrkimykset olivat olleet valitsevina, olivat kaikki olleet taantumuksen kausia. Niiden kestäessä oli kaikki edistysellinen aina pyritty murskaamaan. Tällaista kaavaa voitiin Qvistin mielestä hyvin soveltaa myös juuri silloin elettyään aikakauteenkin. Nimenomaan hallitukset olivat niitä, jotka lietsoivat kansansa antipatioita voidakseen lujittaa omia valta-asemiaan. Johtavien suurvaltojen hallitukset olivat avoimesti tai salaisesti vihamielisiä toisiaan kohtaan, ja näiden vaikutuksesta kansat uhrasivat ne vapauspyrinnöt, jotka vielä vuosikymmen sitten yhdistivät niitä kaikkia. Kansallisuusaate oli se, jonka avulla Qvist näki suuresti arvostamiensa vuoden 1848 vallankumouksien tulleen murskatuiksi. Vain yleismaailmallisten vapauspyrintöjen onnistunut tukahduttaminen oli mahdollistanut hallituksille mielenkiinnon suuntaamisen ns. »kansallisiin intresseihin».

²³ Carolus Immanuel Qvist, *De Philosophia Juris Hegeliana*, Helsingforsiae 1853, sis. 57 latinankielistä sivua. — Todettakoon tässä, että Rein katsoo em. teokseensa (s. 218) sekä Snellmanin että Schaumanin kiistellessään esittäneen liian ahdaita määritelmiä.

Yleiset uudistuspyrinnöt niin poliittisella, taloudellisella, yhteiskunnallisella kuin uskonnollisellakin alalla olivat Qvistin päämäärinä, ja näiden vuoksi hän oli valmis työntämään kansallisuusaatteen toisen luokan kysymykseksi, vaikka onkin huomattava, että näitä päämääriään hän ei tässä artikkelissa yksityiskohtaisesti maininnut, vaan tyytyi ylimalkaisesti viittaamaan vuoden 1848:n aatteisiin. Vasta tämän jälkeen — kiellettyään kielen merkityksen kansallisuutta muodostavana tekijänä sekä koko kansallisuusaatteen ensisijaisuuden — pääsi Qvist käsittelemään suomen kielen kehittämisen ja käytön probleemoja.

Olisiko mahdollista, että kansa, joka puhuu vielä monessa suhteessa kehittämätöntä suomen kieltä, luopuisi siitä ja vaihtaisi sen mitä pikemmin sitä parempi sellaiseen kieleen, jonka avulla se pääsisi nopeasti osalliseksi koko maailman sivistyksestä. Qvistin vastaus tähän hänen itsensä asettamaan kysymykseen oli jyrkän kielteinen. Vaikka esitetty kielen vaihtaminen olisikin yksi vaihtoehto, niin se ei kuitenkaan johtaisi toivottuun tulokseen. Kuten ihmisen, niin myös kansan oli lähdeittävä kehittymään omasta itsestään lähtien. Jos vapaus ja edistys milloinkaan tulisivat juurtumaan ja kehittymään Suomen kansan keskuudessa, niin se tapahtuisi vain sillä edellytyksellä, että kaikki siinä vaikuttavat voimat tulisivat kasvamaan ja näihin voimiin kuului myös kansan oma kieli. Vaikka kielen ei voinutkaan katsoa tekevän kansallisuutta, niin varmaa kuitenkin oli Qvistin mielestä, että kaikkialla ja siis myös meidän omassa maassamme eteenpäin suurempaan vapauteen ja sivistykseen pyrkiminen kytkeytyi kansan oman kielen kehitykseen. Kansan kielen kehittäminen oli oleva ainoa keino, jonka avulla kehitys oli mahdollista. On itsestään selvää, sanoi Qvist, että meidän maassamme on maanviljelyksen sekä muiden elinkeinojen, opetuslaitoksen, sanomalehdistön ja kunnallisen elämän kieleksi tultava kansan oman kielen. Kehitys hyvinvointiin, sivistykseen, sisäiseen riippumattomuuteen sekä laajaan itsehallintoon riippui aivan olennaisesti kielen kehityksestä, eikä lainkaan ollut ajateltavissa ilman sitä.

Johannes Alfthan oli tunneihminen, ja hänelle olivat niin kansallisuusaate, kansallistunne ja suomen kielikin sinänsä arvokkaita asioita. Suomalaisten itsetunnon kehittyminen voimakkaaksi ja maan asukkaiden yhtyminen yhtenäiseksi kansakunnaksi olisi sekin tosin

ollut alkuna vielä suurempaan maineeseen, mutta silti ei kansallisuusaate eri puolineen ollut hänelle pelkkä väline. Tieteellisen koulutuksen saaneen Qvistin suhtautuminen samoihin asioihin oli kylmän järkevää. Hänelle oli suomen kielen kehittäminen pelkkä keino, sen hyväksi työskenteleminen oli oleva vain välivaihe matkalla johonkin parempaan, korkeampaan ja arvokkaampaan. Mutta se oli kuitenkin myös välttämättömyys, pohja ja perusta, jota ilman hänen kaavailemansa uudistukset eivät lainkaan pääsisi toteutumaan. Ellei Suomen kansa saanut omalla kielellään oppia Qvistin arvostamia aatteita ja ellei se ollut kyllin valvetunut niitä omaksumaan, ei mitään myönteistä kehitystä maassamme liberalistisessä hengessä voinut tapahtua.

Qvistin kirjoituksessaan esittämät perustelut oikeuttavat tekemään erään johtopäätöksen, josta hän kyllä itse kokonaan vaikenee, mutta joka selvästi ilmenee hänen artikkelistaan. Koska suomenkielistä kansaa ei voinut pakottaa oppimaan ruotsia, niin vapaamielisyyden ja vapaachtoisuuden korostaminen johti myös siihen, että enempää ruotsinkielistä rahvasta kuin ruotsia tai saksaa puhuvaa sivistyneistöäkään ei voitaisi pakottaa muuttamaan äidinkieltään. Kun opetuslaitoksen ja paikallishallinnon kieleksi tulisi suomi, olisi sitä kaikkien maan kansalaisten opittava — ruotsalaisalueiden väestöä lukuunottamatta — mutta silti ei ruotsin kielen muuallakaan maassa suinkaan tarvitsisi syrjäytyä ja hävitä. Näin Qvistin ajatukset lähenivät Aug. Schaumanin mielipiteitä ja hän vastusti Snellmanin ajatusta yksikielisestä kansasta ja kansallisuudesta.²⁴

Jos nuoren polven esiinmarssi näkyi selvästi Alfthanin artikkelissa, niin Qvistin pohdinnoissa uudet näkemykset olivat esillä vieläkin ilmeisemmin. Suomalaisuuden suurena nousukautena Viipurissa 1840-luvun puolimaissa ei maassamme vielä juuri tunnettu Euroopassa jo silloin vaikuttavia liberaalisia ja radikaaleja ajatuksia, tai niihin tutustuminen oli ollut ulkokohtaista. Vuosikymmenen lopussa olivat mullistavat näkemykset vallanneet osan Viipurilaisen osakunnan jäseniä eikä heidän mielissään ja ajatusrakennelmissaan suomalaisuuden aate hevin voinut esiintyä täysin samanlaisena kuin edellisellä sukupolvella, jonka mahdollinen tutustuminen uusiin ja

²⁴ Ks. Rein, cmt., s. 217.

fennomaniasta ehkä suuresti poikkeaviin aatteisiin oli epäilemättä tapahtunut toisissa merkeissä. Uuden polven arvonmitat olivat jälleen kerran erilaisia kuin vanhemmilla. Tässä yhteydessä voidaan todeta, että Snellmania vastaan väitellyt August Schaumankin kuului nuoreen polveen ja oli ollut Viborg-lehden kenties huomattavin ulkopuolinen avustaja paljon luettuine Helsingin kirjeineen.²⁵

Vaikka Qvistin ajatuksia seurattaessa ja niistä johtopäätöksiä tehtäessä, tarkastelija helposti tulee siihen käsitykseen, että hänen esittämänsä ajatukset eivät lainkaan sovi fennomanian laveaankaan määritelmään, niin hänen aikalaisensa pitivät häntä Viipurin huomattavimpiin suomalaisuusmiehiin kuuluvana ja hänen äänitorveaan Viborgia fennomanialle suopeana ja sitä kannattavana lehtenä. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran esimiehenä ja maan uuden aikaisimman ja parhaiten toimitetun sanomalehden toimittajana oli Qvist asemassa, jota voi luonnehtia mitä keskeisimmäksi.²⁶

On merkille pantavaa, että ainoa Qvistin laajaa artikkelia vastustava viipurilainen ääni tuli juuri vanhan polven taholta Pietari Hannikaisen polemisoissa Aamurusko lehdessään hänen ajatuksiaan.²⁷ Hannikainen antoi täyden tunnustuksen Qvistin osoittamalle »luonnolliselle terävyydelle», »opin syvyydelle» ja »ajatuksen tarkkuudelle» sekä »täyden arvon hra Q:n päätteille Suomen kielen oikeuksista,» mutta paljosta hän oli eri mieltäkin. Päinvastoin kuin Qvist katsoi hänen vastaväittäjänsä, että kansallinen sivistys on ehdottomasti sidottu kansan omaan kieleen, jota ilman tuskin voi syn-

²⁵ Aug. Schauman oli syntynyt v. 1826, Heikinheimo, mt., s. 665. Schaumanin ensimmäinen Helsingin kirje on Viborgissa 14. 12. 1855, hän käytti nimimerkkiä Thomas. Tästä ks. Sven Hirn, Johannes Alfthan, Svenska Litteratursällskapetets Historiska och litteraturhistoriska studier 35, SLS n:o 375 Hfors 1960, s. 178—181.

²⁶ On muistettava, että C. I. Qvist valittiin 1. 9. 1857 »kaikilla huudoilla» Viipurin kirjallisuusseuran varaesimieheksi ja todelliseksi johtajaksi. Melkein tasan vuotta myöhemmin (7. 9. 1858), kun uuden johtajan toimiin oli ollut hyvää aikaa tutustua, valittiin hänet jälleen yksimielisesti esimieheksi. Jos seurassa, joka tuolloin vielä oli kiistämättä Vanhan Suomen suomalaisuusmiesten keskuselin, olisi ollut Qvististä kahdenlaisia ajatuksia, olisi toki joku äänestänyt vastaan tai koettanut saada muuta ehdokasta tilalle. Näistä seikoista ks. vastaavat pöytäkirjat.

²⁷ »Onko kieli mitätöin asia yhdelle kansalle», Aamurusko n:o 46 19. 11. 1859. Kirjoitus alkaa etusivulta ja on aivan ilmeisesti toimituksen, so. Hannikaisen käsialaa.

tyä kansakuntaa. »Esimerkiksi, ottakaamme pois englandin kansalta sen kirjallisuus, sen voimallinen sanomapaino, sen ominainen vakautunut ja korkiaan määrään viljelty kieli, sekä sen kanssa kaikki ne kalliit ihmis-hengen työt, mistä englandilainen todella voipi ylpeillä, ja ajatelkaamme sitte millainen tämä kansa olisi. Tahi ajatelkaamme että se työ, minkä saksalaiset ovat tehneet kansallisen kielensä alalla, kaikki olisi tekemättä, että heistä yhdet olisivat puhuneet italian, toiset franskan, kolmannet englandin tahi slavilaisien kieliä, millainen sitte olisi tämä Saksan kansa ja kaikki ne keskuudet Europassa jotka ovat sidotut saksalaiseen kansallisuuteen.» Kielen viljelyllä oli siis aivan keskeinen sija kansakunnan synnyssä ja kehityksessä. »Maailmassa siis ei ole mitään itsenäistä sivistystä muuta kuin se, mikä on syntynyt vissin kielen kanssa, jota on puhunut ja josta on ilmoittanut hengellisen voimansa kokonainen kansa. Se on vale että mikään sivistyksen työ on järkiään ilmestynyt yhteisenä koko maailmalle. Lait ja asetukset, kaikki yhteyselämän muodot, kaikki edistyntö tietojen ja taitojen alalla on ollut ensimmäiseksi vissin kansan hengellinen omaisuus, jonka saanti on ollut ehdotettu siinä tilassa [riippuvainen siitä kehitysvaiheesta?] mihin saman kansan kieli tämä ihmis-hengen voimallisin ase, on viljelty.» Hannikaisen käsitys kulttuurista oli aidosti snellmanilainen. Sivistys ja sen kehitys oli aluksi kansallista, tiukasti kansan kieleen sidottua ja vain tällaisella alunperin puhtaasti kansalliselta pohjalta syntyneellä kulttuurilla oli merkitystä maailman, koko ihmiskunnan kehitykselle.²⁸ Qvist puolestaan oli puhunut yli kansallisuusrajojen kulkeneista edistyksen aatteista, jotka olivat yhteisiä monille kansoille niiden kielestä ja kehitysvaiheesta riippumatta ja jotka olivat levinneet siitä huolimatta, että ne olivat vihamielisiä kansallisuusaatteelle.

Myös Snellmanin arvostaman kansalliskirjallisuuden merkitystä sekä kansalle itselleen että kansojen yhteiselle kulttuurille ja sen kehitykselle korosti Hannikainen. »Greikan ja Ruomin kirjallisuus on tuhansien vuosien perästä vielä vaikuttanut ihmisyyden sivistyksen pellolla, sen siaan kuin lukemattomat kansat, jotka eivät ole viljelleet äitin kieltänsä, ovat ihan jälellä hävinneet maailmasta.»

Vaikka Pietari Hannikainen näin näkikin oppi-isänsä tavoin kie-

²⁸ Rein, mt., s. 216.

len käyttämisen itsenäisenä arvona ja sen kehittymisen sinänsä kulttuuria luovana, niin oli kieli hänelle myös kehityksen väline. »Se oli kansallisen kielen viljelys jonka ohessa Englanti sai voimallisen parlamentin ja sanomakirjallisuuden, mitkä taas säilyttivät Englannin itseyden ja kiehittivät [kehittivät] sen vapaat lait; se oli näiden turvassa kuin tiedot ja taidot siellä saivat tunkeutua kansaan ja herättää sen kaikki voimat yhteiseen kansalliseen työhön.» Epäilemättä tiedot ja taidot saivat kehittyä kielen turvissa, mutta selvästi on Hännikaisella esillä myös se ajatus, että kansan oma kieli oli se väline, joka herätti kaikki voimat kansalliseen työhön. Edellinen lainaus oli tarkoitettu Qvistin ajatusten polemisoinniseksi, mutta todellisuudessa yhtyvät Aamuruskon ja Viborgin toimittajien mielipiteet tässä kohden. Sivistyksen eteenpäin meno oli maassamme mahdollista vain suomen kielen kehittyessä, ja vain sitä välineenä käyttäen saataisiin kansa yhteiseen edistykseen mukaan.

Suomalaisuusliikkeen perusteiden ja päämäärien pohdinnassa on vielä kiinnitettävä huomiota erääseen Viborgin palstoilla esitettyyn »vanhaan ja tuttuun» teemaan. J. E. Bergbomin jo vuonna 1846 esittämän ns. kuiluperusteen käyttökelpoisuus suomalaiskansallisessa työssä ei ollut yhtään heikentynyt puolessatoista vuosikymmenessä. Artikkelin »Herre och bonde» julkaistiin etusivulta alkaen, ja se oli siis lehdessä esillä sängen huomattavasti.²⁹ Vaikka se ei ollutkaan toimituksen käsialaa — sen oli kirjoittanut nimimerkki »Lm.» — ei siihen kuitenkaan ollut liitetty tavanmukaista »insändt» mainintaa, joten sitä voitaneen pitää myös toimituksen kantana. Kirjoittajan lähtökohta oli usein kuultu valitus, joka koski »sitä nurjamielisyyttä ellei sanoisi vihaa, joka on ominaista herrasluokan ja rahvaan välisille suhteille. Herrat osoittivat ylenkatsetta talonpoikia kohtaan eivätkä juuri antaneet näille paljon enemmän arvoa kuin sieluttomille eläimille sekä nimittelivät näitä vintiöiksi ja lurjuksiksi. Talonpojat puolestaan katsoivat herrojen vallantäyteisyyteen ylöspäin, ja näin oli syntynyt jyrkkä kuilu herrojen ja talonpoikien välille.

Perussyöksi kieron tilanteeseen mainitsi kirjoittaja kielikysymyksen. Niin herrat kuin talonpojatkin puhuivat eri kieltä, joka aiheutti

²⁹ »Herre och bonde», kirj. nimim. »Lm», Viborg n:o 43 4.6.1861. — Ks. myös Teperi, osa I, s. 80–90.

sekaannuksen toisensa jälkeen. Kun talonpoika oli käynyt oikeutta jotain herraa vastaan ja saanut ruotsinkielisen päätöksen asiasta, vei hän sen kielenkääntäjälle. Jos hän oli hävinnyt jutun, oli syy hänen mielestään kielenkääntäjän, suomea osaamattoman tuomarin väärinkäsityksen, tai sitten tuomari suorastaan oli pitänyt herran puolta. Tästä seurasi vihaa koko herraluokkaa kohtaan, ja talonpoikien keskuudessa sanottiinkin »kuinka voi talonpoika voittaa jutun herraa vastaan». Toisena kuilua eri luokkien välille luovana tekijänä kirjoittaja mainitsi koulujen opetuskielen. Saattoi sattua, että talonpojan perillisen mentyä ruotsinkieliseen kouluun, tämä koulun ja sen kielen vaikutuksesta alkoi halveksia äidinkieltään ja vanhempiaankin. Tästä kuitenkin päästäisiin, jos opetuksen kielenä olisi suomi. — Hollikyytilaitos ja tientekevöllisyys olivat nekin omiaan leventämään kuilua herrojen ja talonpoikaisen kansan välillä. Talonpoika oli se, joka lähti suorittamaan kyytivelvollisuuttaan ja herra useimmiten se, joka kyytiä käytti. Jos kyytimies rikkoi asetusta, saattoi hän saada sakkoja tai raippoja, mutta laki ei määrännyt rangaistusta asetusta rikkovalle kyydittäväälle. Keskellä parasta työaikaa saattoi talollinen saada käskyn tientekeeseen, vaikka hän oli mielestään hoitanut osuutensa hyvin. Jonkin herran kärryjen akseli vain oli katkennut, minkä vuoksi tämä oli tehnyt valituksen kuoppaisesta tiestä, ja niin sai talonpoika kesken kiireidensä lähteä turhan päiten tietyömaalle. — Juoppoudesta tuomittiin palkolliset, mutta ei herroja. Näin sai talonpoika kautta linjan tuntea olevansa herroja alempiarvoinen, ja kuilu heidän välillään jatkuvasti vain leveni.

Kun kerran epäkohdat olivat tällaisia, ja niiden tuloksena vallitsi yhteiskunnassa viha ja kyräily, niin luonnollisesti oli kuilua koetettava parhaan mukaan kuroa umpeen tai ainakin yritettävä rakentaa silta sen ylitse. Tähän voitiin päästä vain antamalla suomen kielelle ja talonpoikaiselle rahvaalle niille kuuluvat oikeudet, vasta sen jälkeen voisi tasapainoisen suomalaisen yhteiskunnan kehittyminen alkaa. Näin kirjoittajan perustelut ja päämäärä kietoutuivat yhteen, ja hänen käytännöllinen fennomanian ohjelmansa oli valmis.

Ne epäkohdat, joita edellä käsitellyn artikkelin kirjoittaja esitteli, eivät suinkaan olleet mitään itäisen Suomen erikoisuuksia, vaan koskivat koko maata. Silti ei voida välttää vaikutelmaa, että kirjoitta-

jalla on koko ajan ollut ajatuksissaan nimenomaan se kuilu, joka Vanhan Suomen rahvaan ja säätyläistön välille oli muodostunut.

Ruotsinkielinen Viborg lehti tarjosi luettavaa vain sivistyneistölle, siksi oli varsin luonnollista, että sen palstoilla esiintyi nimenomaan suomalais-kansallisen liikkeen perusteiden, sisällön ja päämäärien teoreettistakin pohdintaa. Lehden toimittajien äidinkieli ei sekään ollut suomi, joten tämäkin tosiseikka oli omiaan lisäämään heidän haluaan pohtia fennomaanisia probleemoja. Suomenkielisten viipurilaisten 1850-luvun loppupuoliskon lehtien, Sanan Lennätimen ja Aamuruskon, palstoilla tavataan tällaisia pohdintoja harvemmin kuin myöhemmän ajan lukija ehkä olettaisi. Lehtien suomalaisuuskanta oli kaiketi selviö, joka ei perusteluja kaivannut. Koska lehdet olivat tarkoitettuja myös talonpoikaiselle kansalle, asetti tämä tosiseikka eräänlaisen luonnollisen rajan filosofisten mietiskelyjen julkaisemiselle. Polemiikkiin toisten lehtien kanssa oli sentään käytävä — kuten on nähty — ja olihan toki muistettava myös sivistyneistöön kuuluvia lukijoita, joiden fennomaaninen kanta sekin lienee kuitenkin ollut itsestään selvä asia. Mutta heti kun tulee kysymys suomalaisuuden liikkeen lähiajan päämääristä, muuttuu kuva toisenlaiseksi; tällaisista artikkeleista ei ollut puutetta. Ennen muuta riitti käytännöllisistä ja konkreettisista tavoitteista puhetta.³⁰ Näissä asioissa saattoi ajatella suomalaisten talonpoikien olevan todellisia asian tuntijoita, jotka kokivat vallitsevat epäkohdat jokapäiväisen elämänsä haittoina.

Sanan-Lennätin ilmoitti heti näytenumerossaan, että sen »pääai-
kominen on saada toimeen Suomen kielen viljellystä oikeudenkin
asioissa käytettäväksi». Alkuvuodesta 1856 esitti eräs runoniekka,
kuinka Suomessa elo »olis oivallinen, jos vain

»S u o m e n k i e l i kiitettävä,
K u o n o l l u t o r j u u d e s s a
I j ä n - k a i k e n k a h l e h i s s a,
S a i s i a r v o n a n k a r a m m a n

³⁰ Esimerkkinä tästä käytännöllisten kysymysten ajamisesta todettakoon jo tässä, että Sanan-Lennätin käsitteli rahvaan koulutuskysymystä mm. seuraavissa numeroissaan: 20, 21, 22, 26, 27, 29, 33 vuonna 1856; 13, 34, 42 vuonna 1857; 5, 7, 11, 18, 27, 43, 49 vuonna 1858.

Edut entistä paremmat,
 Jotta sian Senatissa
 Saisi paikkansa paremman,
 Sekä Herrat Helsingissä
 Ja Turussa tuumisivat
 Oman kielen oikeuksissa
 Kaikin paikoin pantavaksi,
 Jokahisen jotta kirjat,
 Rotokollat kohdastansa
 Pitäis pisteä omalle
 Kielellemme kirjoitella. —»

Virka- sekä oikeuskielen muuttaminen suomalaiseksi oli tärkeimmällä sijalla tämän aivan ilmeisesti talonpoikaisen kirjoittajan ohjelmassa. Kun hänen harras toivonsa toteutuisi, silloin ei talonpojan tarvitsisi lähestyä herroja »tuomiskontti kainalossa . . . povessansa rommi-pottu». ³¹ Tämä runo kuvastaa vuoden 1856 tilanteenarviointia, ja sen nimi on »Suomen kansan nykyisestä tilasta», mutta muodoltaan ja ajatukseltaan se on juuri sellainen, jonka olisi yhtä hyvin voinut tavata Kanavan tai vaikkapa Sanan Saattajan palstoiltakin. Eikä tässä liene mitään ihmettelemistä. Suomen kielen oikeudet olivat käytännöllisesti katsoen ennallaan, jopa supistuneetkin. Talonpoikaisen kansan näkökulmasta katsoen ei tilanne ollut muuttunut, miksi siis vaatimukset olisivat sitä tehneet. Myös muissa Sanan-Lennättimen numeroissa esitettiin samoja vaatimuksia kuin edellä lainatussa runossa. ³²

Sanan-Lennättimen linjaa jatkoi Aamurusko, joka puolestaan saattoi kirjoittaa näinkin: »Sentähden kaiken kiihkein tarvis Suo-

³¹ »Suomen kansan nykyisestä tilasta, lähdetetty», kirj. P. M-a, Sanan-Lennätin n:o 12 22. 3. 1856. Nimimerkki merkitsee Pietari Mansikkaa, joka kirjoitti kaikkiaan yli 20 artikkelia Sanan-Lennättimcen. Tästä ks. V. J. Kallio, Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885, Hki 1939, s. 385. — Mansikka suunnitteli mm. runoapisen lapsille, ettei lauluntekotoito unohtuisi. Mansikasta ks. Vihtori Laurila, Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana I, Hki 1956, s. 147–155.

³² Artikkelissa »Vuosi 1856», Sanan-Lennätin 00 1. 12. 1855, valitetaan, kuinka vain kreikkalaiskatoliset papit antavat suomenkielisiä virkatodistuksia. Tämänkaltaisia asioita on runsaasti kirjoituksessa »Maailma Viisastuu», Sanan-Lennätin n:o 17 26. 4. 1856, jota kirjoitusta on laajasti käsitelty seuraavassa luvussa.

men kansalle olisi saada sen kansaoikeuden: ettei se tarvitsisi kirjoittaa minkään välikirjan ala joka ei olisi sen omalla kielellä, ja ettei mikään välikirja, jonka kolmas mies on tehnyt kahden asiamiehen välillä, olisi laillinen muutoin kuin asiamiesten omalla kielellä.» Arkisen elämän hankaluudet oli poistettava ensimmäiseksi. »Arentiliitot, kauppaliitot, osaviljelys-liitot yhdysmiehen otto, mökkiläisen otto ja kaikellinen vouralle antaminen, testamentit ja lahjauskirjat, ne ovat kaikki tärkeitä asioita joiden oikeasta ymmärtämisestä riippuu monen perhekunnan koko maallinen elanto ja onni.»³³

Erääksi päätehtäväkseen näki Sanan-Lennätin kansallistunnon herättämisen rahvaan keskuudessa. »Suomenkansan sanotaan olevan jo vähitellen herännä parempaan kansallisuuden ja sivistyksen tuntoon. Tällä ei suinkaan sanota, että koko kansa eli jokamies rintansa on vieläkin saanut oikeata kansallisen sivistymisen halua; mutta suuri osa, siellä täällä, kuitenkin tuntee jo paremman opin ja tietojen puutosta ja tarpeellisuutta. Sitä todistaa ne muutamat kansan koulujenkin toimeen saamiset, joita nykyisin on, — ehkä tosin vielä harvassa ja vähäisiä, — alkanut kuulua. Tällaista sivistyksen ja kansallisuuden tuntoa kansassa herättämään tarvitaan sanomalehtien ja seurakuntain esimiesten tointa ja uutteruutta. Sanomalehtien pitäisi päästä, — vaikka ensimältä omaksi tappioksensakin, — kansan sekaan kehoittamaan ja antamaan makua kansalle opista ja sivistyksestä.»³⁴ Tämän kirjoittaja, joka ei kuulunut lehden toimitukseen, näki suomalaisuuden liikkeen tehtävän samassa valossa kuin Qvistkin, vaikkakin heidän lähtökohtansa ilmeisesti oli erilainen. Tarpeellisinta suomalaisuustyötä oli kansan valistaminen. Tämän seurauksena tosin Sanan-Lennättimen kirjoittaja uskoi olevan kansallistunnon nousun, ja Qvist puolestaan toivoi sen tekevän kansan alttiiksi ottamaan vastaan liberalismiin julistusta, mutta alkutyö, ehkä pitkäaikainenkin, olisi samaa.³⁵

³³ »Millä kielellä liitot ja sovinnot maista ja maaomaisuuksista pitäisi olla kirjoitetut», Aamurusko n:o 35 3.9.1859. Artikkelin on lehden ensimmäinen kirjoitus ja aivan ilmeisesti sen ainoan toimittajan, Pietari Hannikaisen, käsialaa.

³⁴ »Silmäys suomalaisista sanomalehdistä v. 1855», »Lähdettämä», Sanan-Lennätin n:o 4 26.1.1856.

³⁵ Qvistin kannasta ks. esim. edellä viite 22.

Suomalaisuustyön vainiolla ahertamista Sanan-Lennätin piti niin itsestään selvänä asiana, ettei sitä tarvinnut liiemmin perustella, mutta työmiesten määrään sopi yrittää vaikuttaa. »Isänmaamme ja maan kielen yksityisten ystävien kuitenkin ei ole ristissä käsin istuminen, vaan parahimmin voimin... pyydettyä... saada sitä arvollista ja tärkeitä asiaa toimeen... Viipuri lääninensä, Vanhan Suomen nimellä myös tuttu, sen ohessa on ennen muita velvollinen ei ainoastansa asiaa lempeillä ja harrastaa, mutta nerokkaasti, toimeliaasti ja uutterasti työskentelemäänki tarttua, koska täällä jos missä, tuntee olevansa Suomen kansan seassa. Ensimmältä (katselemalta) ehkä tämä lause tuntuu oudolta, koska näillä seuduin tietävästi puhutaan useampaa kieltä kuin missään muualla Suomessa ja siis tämän kieli-sekaluuden luulisi olevan haittana kansallisuudelle. Vaan toisinpa kuitenkin asian laita on. 'Joka ei tunne vieraita kieliä, ei hänen tiedä omastansakaan paljon;' niin virkkoi eräs kuuluisa saksalainen runoelija (Göthe). Toiseksi kaikki täällä asuvat Ruotsalaiset, Saksalaiset sekä Venäläiset osaavat Suomea, vaikk' ei toistensa äidinkieltä; ja senpä tähden täällä vallas neitoksetkaan eivät halveksi eivätkä ujoile puhumasta Isänmaan kieltä tanssiloissaki niiden nuorukaisten kanssa olletiki, joiden äitikieltä he eivät selvästi ymmärrä käyttä.»³⁶ On kuin kirjoittaja, Sanan-Lennätin toimituksen jäsen, olisi lukenut vanhoja Kanavan numeroita ja Viipurin kirjallisuusseuran pöytäkirjoja ja niistä koonnut kaikki ne argumentit, joilla 1840-luvulla kaupungin monikielistä väestöä yritettiin saada suopeaksi suomalaisuustyölle.³⁷ Toisaalta on kirjoitus kuitenkin selvästi tarkoitettu talonpoikaiselle kansalle, jolle pyritään vakuuttamaan, että fennomanian rintama on laaja ja voimakas Vanhan Suomen sivistyneistönkin ollessa sille myötämielinen. — Muutamaa vuotta myöhemmin saatettiin Viipurin asukkaiden monikielisyys nähdä suomalaisuustyössä jopa negatiiviseen suuntaan vaikuttavana tekijänä.³⁸

Eräässä mielessä edellä käsitellyt artikkelin ajatukset lähestyvät Qvistin mielipiteitä. Siinä ei suinkaan vaadittu yksikielisyttä, vaan

³⁶ Sama lähde kuin edellä viitteessä 3.

³⁷ Teperi, osa I, s. 25–27, 35–36, 76–81.

³⁸ Tämä ilmenee esim. Viipurin kirjallisuusseuran vk:ssa 1864. Sen oli kirjoittanut seurun sihteeri A. G. Corander, ja se kertoi vuoden 1863 tapauksista. Tätä käsitellään tarkemmin viidennessä luvussa.

jopa Goethen vedoten todisteltiin useampaa kieltä taitavan osaavan antaa eniten arvoa »omalle kielelle», joka suomessa tietenkin olisi maan enemmistön kieli. Juuri suomen kielen omaksi eli siis maan pääkieleksi hyväksymistä vaati kirjoittaja neljän äidinkielen maakunnan säätyläisiltä, mutta eurooppalaisia sivistyskieliä ei silti ollut tarvis hylätä.

Fennomaniasta kirjoittaneiden Vanhan Suomen miesten ajatukset erosivat monissa oleellisissakin kohdin toisistaan ja he tuntuivat näkevän suomalaisuusliikkeen niin perusteet kuin päämäärät hyvinkin erilaisina. Toiveiden ja uskon vellova ulappa ei vielä ollut solunut kymiin, jossa virta olisi kulkenut vain yhteen suuntaan. Näin pulpahti esille myös sellaisia mielipiteitä, joiden tosin saattaa ajatella hyvin kuvaavan aatteen senhetkistä käymistilaa, mutta jotka eivät kuitenkaan jaksaneet ainakaan tutkimuksen kohteena olevana aikana kasvaa alkua pidemmälle. Ennen muuta on tällaisina kaavailuina pidettävä Johannes Alfthanin kahta maanosaa hipovia ajatuksia, jotka eivät tuntuneet herättävän vastakaikua. Kuten useassa tämän tutkimuksen luvussa tullaan esittämään, oli Vanhan Suomen fennomania syvästi yhteiskunnallista ja sen piirissä tajuttiin selvästi ne epäkohdat, jotka maakunnan talonpoikaisen rahvaan keskuudessa vallitsivat. Kun laajat työkentät näin aukenivat aivan kotiovella, niin miksi lähteä kauas vieraisiin haaskaamaan voimia, joita ei aina tuntunut olevan edes tarpeeksi.

Vaikka esitettyjä mielipiteitä analysoitaessa niitä onkin jo verrattu toisiinsa niiden monessa suhteessa huomattavaa erilaisuutta korostaen, on silti syytä käsitellä niitä vielä yhtenäisenä kokonaisuutena ja yrittää löytää niistä jotain kaikkia yhdistävää yhteistä tekijää. Tämä ei olekaan niin vaikea tehtävä, kuin ensi silmäyksellä saattaisi luulla.

Pilvilinnoja rakentavasta Johannes Alfthanistakin oli talonpoikaisen kansan valistaminen monessa suhteessa tärkeää. Ellei rahvas olisi herännyt tietoiseksi omasta itsestään, ei siitä voisi olla apua torjuttaessa uhkaavaa vierasta vaikutusta, eikä suomalainen kirjallisuuskään voisi kehittyä ilman suomenkielisen kansanosan sivistystason nousua. Vain kutsumustehtävästään tietoiseksi herännyt kansa voisi omistautua suurelle lähetystehtävälleen. Myös C. I. Qvist katsoi kansan valistamisen olevan ehdottoman välttämätöntä, sillä muuten ei

sen voitaisi ajatella omaksuvan liberalistisia ajatuksia, joita ilman maamme kehitys pysähtyisi ja kansamme jäisi jälkeen muusta läntisestä maailmasta. Niin monessa asiassa kuin vanhempaa polvea edustava Pietari Hannikainen olikin eri mieltä Qvistin kanssa, niin juuri kansan valistamisen tärkeydestä sen omalla kielellä he molemmat olivat yhtä vakuuttuneita. Herrojen ja talonpoikien välisen kiu-lun umpeen luominen edellytti sekin osaltaan myös kansan valistamista. Vain asioiden todellisesta luonteesta selvillä oleva kansa voisi ymmärtää, että myös herroja tarvittiin ja kansan sivistystason nostaminen jo sinänsä lähentäisi sitä säätyläistöön. Kun Sanan-Lennätin puhui suomalais-kansallisista päämääristä, se nimenomaan mainitsi että kansa on »jo vähitellen herännä parempaan kansallisuuden ja sivistyksen tuntoon». Juuri koulujen vaikkakin harvalukuinen perustaminen todisti Sanan-Lennättimen toimittajalle, että fennomania ei ollut työskennellyt turhaan ja sivistyksen sekä kansallistunteen nousu voitiin huokeasti rinnastaa. Jo 1840-luvulla oli kansan kaikinpuolinen valistaminen nähty Vanhan Suomen fennomaanien tärkeimmäksi tehtäväksi, ja täysi yksimielisyys tuntui myös 1850-luvun lopulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa olevan tämän työn välttämättömyydestä. Miltä tahoilta kysymystä kansallisuudesta ja suomalaisuudesta lähestyttiin, aina päädyttiin samaan loppupäätökseen: k a n s a a o n v a l i s t e t t a v a. Kun aivan tämän luvun alussa todettiin, kuinka yksimielisesti suomen kieli hyväksyttiin vähintään kehityskelpoiseksi sivistyksen välineeksi, niin kaikki epäilemättä olivat valmiit myöntämään kielen kelvolliseksi kansaa valistettaessa, joten kielikään ei asettanut toiminnalle mitään estettä.

Tässä on ilmeisesti syytä hieman pysähtyä. Juuri nyt on tultu kohtaan, jossa tutkimuksen molempien osien langat yhtyvät. Tämän vuoksi on syytä muistaa niitä miehiä, jotka toimivat Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeessä 1840-luvulla ja 1850-luvun alussa. Joukko oli todella monenkirjavaa. Siihen kuului vanhan polven suomalaisuusmies Jaakko Juteini, lappeelaisen talollisen poika, suurlahjoittaja Adam Wilke, aviotonta syntyperää oleva kansankirjastoliikkeen uranuurtaja Juho Pynninen sekä useita muita rahvaan parista läheneitä miehiä. Aivan keskeisessä asemassa olivat oppikoulun opettajat. Heistä on ennen muita mainittava pastori K. H. J. Ignatius.

Monenlaisia virkamiehiä ja pikkuporvareita oli liikkeessä niinikään runsaasti mukana. Otettakoon heistä esimerkiksi vaikkapa kirjailija ja maanmittari Pietari Hannikainen, hovioikeuden asessori J. E. Bergbom ja kirjanpainaja A. F. Cedervaller. Eräänlaisia äärimmäisyyksiä edustivat aristokraattinen hovioikeuden presidentti C. E. Mannerheim, saksankielinen suurkauppias ja Viipurin vanhaan hienostoon kuuluva Johan Friedrich Hackman sekä venäläiset kauppiaat, emämaasta kaupunkiin aikanaan muuttaneet Alex. Tichanoff ja Agafon Moldakoff. 1850-luvun kenties huomattavin ja omaperäisin lisä tähän kirjajaan joukkoon olivat rabulistit Johannes Alftan ja C. I. Qvist. — Mikä nyt oli se yhteinen tekijä, joka pystyi vetämään samojen tunnusten alle niin kovin erilaisia ihmisiä? Pelkkä suomalaisuuden, kielen ja kansallisuuden ylimalkainen harrastaminen tuskin riittää selitykseksi. Vastaus on tähän jo useassa eri yhteydessä annettu. Kaikki edellä luetellut henkilöt ja ryhmät näkivät rahvaan asemassa, sen henkisissä ja aineellisissa oloissa, sen suhteessa sivistyneistöön paljon parannettavaa. Paljossa oli kansaa valistettava, monta asiaa sille opetettava. Tämä yhdisti. Mitä rahvaalle olisi tarjottava, siitä oli olemassa eri aikoina ja eri henkilöillä monia mielipiteitä.

Kun puoluetoimikunnat tänään laativat ohjelmia, eivät ne kaitodella usko — ainakaan suomalaisessa poliittisessä kentässä — että ne sellaisinaan tulisivat toteutumaan. Tulevaisuus on aina hämärän peitossa, ja käytännön elämä pakottaa alati muuttamaan menettelytapoja, tekemään kompromisseja. Silti ovat ohjelmat tarpeen, ja viisas johtaja osaa asettaa päämäärän kauas. Tästä huolimatta ei kuitenkaan sovi unohtaa ajankohtaista työtä, koska se ehkä sittenkin on tärkeintä.

Tämän päivän poliitikkoa tuskin voi joka suhteessa rinnastaa sadan vuoden takaiseen fennomaaniseen aatteenmieheen, mutta epäilemättä heillä kuitenkin on yhtymäkohtia. 1850-luvulla haluttiin silloinkin asettaa päämäärä kauas, vaatimuksilla ja suunnitelmilla ei ollut rajaa. Lopullista voittoa ei kukaan suomalaisuusmies toki voinut epäillä. Mutta myös tuolloin oli olemassa arkipäivä; silloinkin oli kovat tosiasiat otettava huomioon ja toimittava realiteettien mukaisesti. Tämän luvun ensimmäisessä jaksossa on käsitelty mainitun

vuosikymmenen Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeen perusteita, ohjelmaa ja päämääriä, tässä jälkijaksossa tarkastellaan, minkälaisena itäsuomalaiset fennomaanit näkivät työnsä arkipäivän ja mitä mahdollisuuksia he uskoivat tuolla toiminnallaan olevan saada aikaan konkreettisia ja välittömiä parannuksia havaittuihin epäkohtiin.

Vanhassa Suomessa uskottiin 1840-luvulla sivistyneistön suomalaistuvan itsestään pelkän aatteen voimalla.³⁹ Kulunut vuosikymmen tuskin kuitenkaan oli omiaan vahvistamaan tätä käsitystä. H. C. Corander totesi Sanan-Lennättimessä, että mahdollisuuksia suomen kielen käyttämiseen kyllä olisi ollut jo silloisenkin lainsäädännön puitteissa. »Ainoa este on pelkkä muutamien nykyisten virkamiehimme taitamattomuus ja siitä seuraava vastahakoisuus Suomen kielen kirjallista käytäntöä suhteen; jonka takia ehkä esim. ainoat Suomeksi kirjoitetut papin-kirjat tähän asti ovat vieras-uskolaisten kirjoittamat.»⁴⁰ Yhtä pessimistinen tuntuu Corander olevan pohtiessaan suomen kielen tulevaisuutta. »Ettei suomen kieli jo ole muuttunut ruotsiksi, siihen on ollut suurinna syynä se este, joka tulee näiden kielten tykkäen eri luonnosta toisiansa suhteen.» Vallanpitäjät kenties olisivatkin jo ruotsalaistaneet tai venäläistäneet Suomen, mutta se ei ollut käynyt noin vain. Suuria mahdollisuuksia saada sivistyneistöä omaksumaan suomen kieli ei ollut olemassa nytkään. »Tästä ehkä kävisi sinne tänne aprikoimaan, koska kansamme seassa vielä lie monta, ku päättä pudistaa tälle toivolle, pyytäen sanoa niinkuin maakunnan, semmenki Suomessa, tapana on: 'olkoon entisellään'. Vaan jos meki tämän sanomalehden toimitte-
liat, epäelisimmä Suomen kielen ylenemisestä, niin emme suinkaan olisi ryhtynynnä niin turhaan työhön, kuin se sittä olisi semmoista ikuiseen vankeuteen tuomittua kieltä viljellä ja sivistyttää.»⁴¹ Coranderin arviointi on synkän pessimistinen, mutta ikäänkuin viran puolesta hänen taisteluasenteensa on horjumaton. Se ainakin oli varmaa, että sivistyneistön suomalaistuminen ei kävisi kovin nopeasti, tuskin aivan itsestäänkään.

³⁹ Teperi, osa I, s. 74–79.

⁴⁰ Sama lähde kuin edellä viitteessä 3.

⁴¹ »Onko Suomalaisilla kielillä tulevaisuuden aikaa», Sanan-Lennätin n:o 5 2. 2. 1856, artikkeli alkaa ensimmäiseltä sivulta ja on aivan ilmeisesti toimituksen eli H. K. Coranderin käsialaa.

Niin optimistinen kuin Johannes Alfthan olikin fennomanian päämääriä ja tulevaisuuden laajoja näkyjä maalaillessaan — hänhän näki melkein puolet kahdesta maanosasta suomalaisuusliikkeen työkenttänä — niin päivän tilannetta puntaroidessaan hänkin päätyi verraten vähän optimistisiin arviointeihin. Arkipäivän fennomanian käytännöllisiä kysymyksiä hän lähestyi talouselämän näkökulmasta käsin. Paitsi sitä, että hän oli runoilija ja kirjailija, kuului hän viipurilaiseen suurliikemiehen sukuun ja hänen isänsä oli perustanut *J. W. Ruuthin* Suomen suurimmaksi teollisuuslaitokseksi mainitseman Havin kynttilä- ja saippuatehtaan. Muistetakoon myös, että Johannes Alfthanin perustaman sanomalehden Viborgin alaotsake kuului: *Tidning för litteratur, handel och ekonomi*. Kahden viimeksi mainitun käsitteen yhdistäminen kirjallisuuteen oli hänestä ilmeisesti täysin luonnollista.⁴² Aineellisen ja henkisen kulttuurin vuorovaikutus oli hänelle itsestään selvää.

Vaikka Suomella ja eritoten Viipurilla oli edessään runsaita taloudellisia mahdollisuuksia varsinkin Saimaan kanavan avaamisen vuoksi, oli liike-elämän kehittymisen tiellä esteitäkin. Eräs tällainen oli se seikka, että maamme sivistyneistö ei ollut Alfthanin käsityksen mukaan kiinnostunut juuri lainkaan talouselämästä ja sen suomista runsaista mahdollisuuksista. Tähän seikkaan oli saatava muutos, sillä sivistyneiden ja älykkäiden miesten hoitama kauppa muodostaisi maamme parhaan siteen ulkomaille. Talouselämän kehittyminen takaisi sen, että yhä uusia sivistyneistön jäseniä omistautuisi liike-elämälle ja näin sen tarpeisiin alkaisi virrata yhä enemmän ja suurempia pääomia. Tämä kaikki olisi kuitenkin vain keino hengen elämän, niin taiteen kuin tieteenkin nousulle, sillä mitä vilkkaampi talouselämä olisi, sitä enemmän liikenisä rahaa, aikaa ja harrastusta henkiselle elämälle. Tämä olisi kuitenkin vasta alkua, sillä myös suomenkielisellä kansanosalla oli oma tehtävänsä tässä liike-elämän suuressa nousussa.

Alfthan sanoi olevan tunnettua, että maamme saaristossa oli eteviä purjehtijoita, pohjalaiset osasivat rakentaa laivoja ja savolaiset puolestaan olivat hyviä kauppamiehiä. Kun liike-elämä kehittyisi, se vetäisi mukaansa myös nämä kansanosat. Miksi maastamme vie-

⁴² Ruuth, mt., s. 828.

dään puuta, miksi ei laivoja, kysyi Alfthan. Miksi ei harjoitettu rahtiliikennettä? Puunjalostus antaisi työtä suomalaiselle kansanosalle, puun hinta kohoaisi ja maamme liikahtamattomaan yhteiskuntaan tulisi vilkkautta ja vireää elämää. Tämä kaikki »tulisi siksi tuulenpuuskaksi, joka puhaltaisi pois kaikki ne ennakkoluulot, jotka vielä muodostavat erottavan muurin meidän niin sanotun sivistyneen, ruotsia puhuvan ja varsinaisen kansamme suuren massan, tietysti suomea puhuvan väestönsä välille». Talouselämän vilkastuminen johtaisi varsinaisen kansamme ja maan sivistyneistön yhteensulautumiseen. Tällöin suomenkielinen kansanosa sulauttaisi suuren enemmistönsä voimalla sivistyneistön, ja niin näille kahdelle nyt yhteensulautuneelle ryhmälle muodostuisivat yhteiset tavoitteet niin kielen kuin mielenkin puolesta ja muodostuisi yhtenäinen Suomen kansakunta (»rent *Finsk nation*»).⁴³

Pian Alfthan palasi aiheeseensa ja kehitteli sitä edelleen. »Jo pian avaa Saimaan kanava laveat porttinsa uudelle tulvehtivalle elämälle; kunpa se mikä sen vesiä pitkin kannetaan sinun [Viipuri] luoksesi, muodostuisi suomalaisuuden ainekeksi, joka muovaisi sisimmän olemuksesi kansalliseksi.» Näin Alfthan kehitti edellisen artikkelinsa vaatimuksia yksilöityyn suuntaan. Koska uusi kanava auttaisi nimenomaan Karjalan pääkaupungin liike-elämää ja avaisi juuri sen sivistyneistölle uusia mahdollisuuksia, olisi kehityksen ja siis myös sivistyneistön ja kansan yhteensulautumisen alettava juuri tästä kaupungista, joka näin tulisi tien näyttäjäksi koko Suomelle. Koska vieras aines, Venäjä, oli niin lähellä Viipuria ja uhkasi jo olemassaolollaankin kansallista kehitystämme, niin oli sitä suurempi syy kiirehtiä tätä kansallista kehitystä. Viipurilla oli näin sekä selvät mahdollisuudet että myös selvät syyt ryhtyä tien näyttäjäksi tässä kansallisessa kehityksessä. »Tämä on Viipurin kutsumustehtävä [kallelse] meidän kulttuurihistoriassamme.»⁴⁴

Edelliset artikkelit olivat vielä ikäänkuin mahdollisuuksien esitelyä, mutta pian ryhtyi Alfthan kehittelemään ajatuksiansa lop-

⁴³ »Den praktiska lifvets vigt för nationens utveckling», ilman merkintää tekijästä ja näin aivan ilmeisesti lehden tuolloin ainoan toimittajan, Johannes Alfthanin kirjoittama, Viborg n:o 72 11. 9. 1855.

⁴⁴ Viborg n:o 92 20. 11. 1855, aivan ilmeisesti Alfthanin kirjoittama.

puun asti. Hän lausui käsityksensä olevan, että vuosisatojen historian välttämättömäksi osoittama suomalaistuminen ei voinut olla mahdollista ilman olosuhteiden täydellistä muuttumista. Uudella tavalla vaikuttavien voimien tulisi astua esiin ja antaa maan sivistyksen kehitykselle uusi suunta. »Meillä on se vakaumus, että ilman yhteiskuntaolojemme muutosta, ilman uuden aineksen mukaantuloa yhteiskuntaelämäämme, kaikki vaivannäkö tällä tiellä [suomalaistamisessa] lopultakin on osoittautuva hedelmättömäksi.» Maata viljelevä suomenkielinen väestö oli Alfthanin mukaan olosuhteiden pakosta sivistyksessä muista jäljessä ja vain uusi yhteiskuntaluokka voisi saada suomalaistumista aikaan. »Tämä yhteiskuntaluokka, jota nyt tarvitsemme tänään luomaan keskuuteemme todellista kansallista elämää ei ole muuta kuin teollinen.» Juuri teollisuus oli lähempänä sivistyselämää kuin maanviljelys, ja koska tämä uusi yhteiskuntaluokka kehittyisi suoraan maamme suomenkielisen väestön helmasta, se yhdistäisi hyvän yleissivistyksen hankkiessaan siihen oman kielensä ja näin muodostuisi merkittäväksi.⁴⁵

Esittämiensä ajatusten yhteydessä oli Alfthanin pakko lausua käsityksensä kaavailemansa kehityksen nopeudesta. Hän totesi maan olevan köyhän, jonka vuoksi pääomista oli suuri puute. Tämä muodosti huomattavan kehityksen jarrun. Kuitenkin hän toivoi, että taloudelliset esteet liike-elämän kehityksen tieltä poistuisivat ennen pitkää. Koska hän kuitenkin oli pakotettu myöntämään, että kotimainen teollisuus oli vasta alkuasteellaan, niin samalla hän ikäänkuin tunnusti — ilmeisesti vasten tahtoaan — ettei uusi yhteiskuntaluokkakaan voinut olla muuta kuin idullaan.

Huolimatta Alfthanin aikanaan Viborgin palstoilla esittämistä valoisista tulevaisuuden näyistä ja hänen voimakkaasta uskostaan suomen kielen ja koko kansan suureen tulevaisuuteen, osoittavat hänen viimeksi käsitellyt kirjoituksensa todellisuudessa selvää pessimismia. Välillisesti hänen oli tunnustettava, että maan ja ennen kaikkea Viipurin sivistyneistö ei halunnutkaan vaihtaa äidinkieltään ja luopua omaksumastaan elämäntyylistä. Koko suomalaistumisprosessi lykkääntyisi näin ollen epämääräiseen tulevaisuuteen. Viborgin toimittaja Johannes Alfthan oli siis samaa mieltä kolle-

⁴⁵ Viborg n:o 13 15. 2. 1856, aivan ilmeisesti Alfthanin kirjoittama.

gansa Sanan-Lennättimen toimittajan H. C. Coranderin kanssa siitä, että sivistyneistömme ei hetkessä tulisi suomalaistumaan, vaan siihen tarvittaisiin runsaasti aikaa ja taas aikaa.

Alfthanin suomalaisuusohjelman on katsottu olevan täysin snellmanilaisen mm. sen vuoksi, että hän näki maamme kansalliskirjallisuuden tulevaisuuden olevan kokonaan suomenkielisten kirjoittajien varassa ja piti välttämättömänä Viipurin kaupungin täydellistä suomalaistumista.⁴⁶ Tällaisella näkemyksellä on oikeutuksensa, sillä määrättyissä Alfthanin kirjoituksissa voidaan tuskin esittää mitään sellaista, mitä J. V. Snellman ei olisi voinut allekirjoittaa. Mutta toisenlaiseenkin käsitykseen saatetaan päätyä, jos tarkastellaan hänen maamme uudesta teollisuussäädystä esittämiään ajatuksia. Snellmanin ohjelmassa oli säätyläisten suomalaistuminen siksi keskeisellä sijalla, ja nimenomaan hän vaati nuorta sivistyneistöpolvea vaihtamaan äidinkieltään, että hän tuskin olisi ollut valmis tästä ajatuksesta luopumaan vain sillä perusteella, että erään viipurilaisen nuorukaisen kaavailema uusi sääty aikanaan syntyessään kyllä saisi sivistyneistönkin vähitellen suomalaistumaan. Tämä ajatus voidaan esittää myös käänteisenä. Useissa ajatuksissaan Johannes Alfthan oli Snellmanin nöyrä opetuslapsi, mutta myös vuoden 1844:n jälkeen maahamme saapuneet aatteet olivat jättäneet hänen ajatusmaailmaansa omat piirteensä, ja teollisuussäätyä koskevissa kirjoituksissaan hän oli Viipurin kauppa- ja teollisuuskaupungin oma ja aito poika.

J. V. Snellman ei kuitenkaan tietävästi ryhtynyt polemisoiimaan Alfthanin esittämiä ajatuksia, mutta Suomettaren palstoilla hänen kirjoituksiinsa sen sijaan puututtiin. Sekä Pietari Hannikainen että Yrjö Koskinen katsoivat olevan aiheellista esittää vastaväitteitä. Edellinen näistä totesi, että koskaan aikaisemmin eivät fennomanialle vaaralliset ajatukset olleet esiintyneet »niin kauniissa ja niin vähän hirvittävässä muodossa». Hannikainen katsoi ydinkysymyksen olevan sivistyneistön suomalaistumisen vaatimuksen. Sen sijaan, että Alfthan väitti vasta uuden teollisuussäädyn suomalaistavan säätyläistön, selitti Hannikainen kielen vaihtamista Viipurissa tapahtuvan koko ajan, vaikka prosessin hitaus esti sen näkymästä selvästi.

⁴⁶ Hirn, cm. tutkimus, s. 190.

Koska suomalaistumista näin joka hetki tapahtui, voitiin myös kaikille sivistyneistöön kuuluville osoittaa suomalaistumisen vaatimus. Vääräksi väitti Hannikainen sitäkin ajatusta, että maamme suomenkielinen väestö olisi henkisesti liikahtamatonta ja että vain vireä taloudellinen elämä voisi sen herättää. »Se päätös siis on ihan väärä, että suurempi ja yhteisempi taidollinen vireys meille tuottaisi voiman, kannattaa ja edistää ominaista hengen viljelystä, ja minä luulen, että se ainaki on totuutta lähempänä, jos päätämme tästä juuri vastahankaan, että yhteisempi hengenviljelys, joka meidän kansan ominaiseksi tekee kaiken nykyajan tiedon, on herättävä ja liikkeesseen paneva kaikki meissä nyt vielä makaavat, peitetyt voimat, jotka aikansa synnyttävät ja kasvattavat kansassa sen vireyden, jota se nyt kaipaa.» Todistuksenaan esitti Hannikainen vuoden 1844 tapahtumat. »Muistakaamme vaan aikoja kahden puolen vuotta 1844, ja sitä uutta, tuskin keltään valistuneelta suomalaiselta huomautta jäänyttä sysäystä, jonka meidän hengellinen elanto silloin ja sen jälkeisinä vuosina sai.»⁴⁷

Paitsi sitä, että Johannes Alfthan ja Pietari Hannikainen olivat opiskelleet eri vuosikymmenillä ja kuuluneet eri osakuntiin, oli myös heidän yhteiskunnallinen ja maakunnallinenkin taustansa huomattavan erilainen. Hannikainen oli talonpoikaista syntyperää, kotoisin Savosta, ja valmistuttuaan hän oli toiminut maanmittarina Karjalan laajalla maaseudulla. Alfthan taas kuului — kuten jo on esitetty — Viipurin hienostoon.⁴⁸ Kun oli kysymys sivistyneistön suomalaistumisesta, saattaa kuvitella Hannikaisen tällöin nähneen mielikuvituksessaan edessään maaseudun virkamiehen samaan aikaan, kun Alfthan ajatteli Viipurin suurliikemiehiä, jotka eivät liiemmähti olleet tekemisissä varsinaisen rahvaan kanssa. Näkökulmien erilaisuus luonnollisesti vaikutti myös johtopäätöksiensä tekoon, ja niin näkivät kiistakumppanit sivistyneistön suomalaistamiskysymyk-

⁴⁷ »Onko sellainen kansa, jonka suurin osa on maanviljelijöitä, voimallinen itsellensä hankkimaan ominaisen hengenviljelyksen?», kirj. P.[ietari] H.[annikainen], Suometar n:o 11 14. 3. 1856, n:o 12 20. 3. 1856.

⁴⁸ Pietari Hannikainen, synt. 1813 Säämingissä, isä lautamies Mikko Hannikainen, yo 1833, maanmitt. tutk. 1835; Heikki Waris ja Martti Ruutu, Savo-karjalaisen osakunnan matrikkeli, Porvoo-Hki 1947 sekä Tor Carpelan, Helsingfors Universitetes studentmatrikel 1828—1852, Hfors 1928. — Johannes Alfthanista ks. edellä s. 14.

sen erilaisessa valossa. Ei voi myöskään välttää vaikutelmaa, että Hannikainen tietoisesti vuoden 1844:n vaikutusta korostaessaan jätti huomioon ottamatta ne vaikeat takaiskut, jotka suomalaisuustyötä olivat sen jälkeen kohdanneet.

Johdonmukaisemmin ja selvemmin kuin Hannikainen kritikoi Yrjö Koskinen Alfthanin ajatuksia. Hän katsoi sivistyneistön suomalaistamisen olevan verraten yksinkertaista, »jos nimittäin opetuslaitoksemme kerran suomennetaan». Hieman ironisesti hän totesi, että ehkä viipurilaisten mielestä kuitenkin pian tapahtuva sivistyneistön suomalaistuminen sittenkin oli liian hidasta, »jollei tuo vasta, tehtävä teollis-sääty siihen avuksi rientäisi. — Tuopa apu nyt olisi verrattoman hyvä, kun tuo alkamaton sääty siihen toimeen ennättäisi.» Mistä Viborg sitä paitsi tiesi niin kovin varmasti, että tuo syntyvä sääty tulisi olemaan suomenkielinen, eikö siinä saattaisi käydä aivan toisin. Yrjö Koskisella myös syy ja seuraus, aineellisen ja henkisen kulttuurin ensisijaisuus, oli toisessa järjestyksessä kuin Alfthanilla. »Ja meistä se paljoo tarpeellisempi onkin, että tiedollinen sivistys ensinnä ja ennen kaikkea muuttuu suomenkieliseksi. Tiedollinen sivistys kasvattaa meille tuomarit, papit ja muut virkamiehet, joitten on virantoimena viljellä alituista kanssakäymistä rahvaan kanssa.» Ehkä juuri edellä lainattu lause parhaiten paljastaa Alfthanin ja Yrjö Koskisen näkökulmien erilaisuuden. Kuten Hannikainen katseli Yrjö Koskinenkin sivistyneistön suomalaisutumiskysymystä maaseudulla kasvaneen näkökulmasta käsin. He molemmat asettivat talonpoikaisen rahvaan vaatimukset saada hoidella asioita suomenkielisten virkamiesten kanssa etusijalle, kun Alfthan sensijaan näki suomalaistumisprosessin yhtenä kokonaisuutena, rahvaan jokapäiväisen elämän vaikeudet eivät häntä kaupunkilaisena paljoakaan askarruttaneet. Yrjö Koskinen puolestaan epäili suuresti maamme teollistumisen mahdollisuuksia, vaikka sitä toivoikin. Hän sanoi, ettei suomalaisilla työmiehillä ole teollisia taitoja, joten työläiset olisi hankittava ulkomailta, markkina-alueita ei saataisi kuin korkeintaan omasta maasta, ja jos teollisuuden palvelukseen taasen koulutettaisiin enemmän väkeä, etsisi se työtä Venäjältä kuten tähänkin asti, sillä kotimaa ei tarjoa heille tarpeeksi työtilaisuuksia.⁴⁰

⁴⁰ »Keskusteleminen Viipurin ruotsinkielisen sanomalehden kanssa Suomen teollisuudesta», kirj. Y.[rjö] K.[oskinen], Suometar n:o 14 4.4.1856.

Viipurin suurporvaristo eli juuri ulkomaankaupalla, Saimaan kanava toisi pian maan rikkaimmat metsävarat heidän ulottuvilleen, mutta tästä kaikesta ei Yrjö Koskisella tuntunut olevan selvää käsitystä, joten hänen epäilynsä hyvin ymmärtää. Vaikka maamme sivistyneistön suomalaistumisprosessin myöhemmät vaiheet eivät kuulukaan tämän tutkimuksen piiriin, niin todettakoon silti, että tässä monitahoisessa tapahtumasarjassa tarvittiin niin Yrjö Koskisen suomenkielistä koululaitosta kuin Johannes Alfthanin kaavailemaa teollistumistakin.

Suomettaressa vastustivat Johannes Alfthanin ajatuksia niin itäsuomalaiseksi katsottava Pietari Hannikainen kuin länsisuomalainen Yrjö Koskinenkin. Sensijaan ei viipurilainen Sanan-Lennätin katsonut asiakseen mitenkään polemisoita esitettyjä ajatuksia. Vasta pari kuukautta Viborgin artikkelien jälkeen kirjoitti asiasta parikkalalainen majuri J. F. Lagervall, joka on tehnyt itsensä tunnetuksi ensimmäisten suomenkielisten murhenäytelmäsepitelmien kehittäjänä.⁵⁰ Todettuaan kiistan jo jatkuneen jonkin aikaa ja Suomettaressa parinkin nimimerkin vastustaneen Alfthanin ajatuksia jatkoi Lagervall: »Suomettaren omaan mietintään vastasi 'Viborg' pitäneensä suomalaista kansallisuutta suuremmassa arvossa, kuin että sitä väkisen kävisi virkamiehille tunkeminen. — Ja tosin se ei taida ollakaan niin helppoa nykyisestä ruotsalaisesta miespolvesta saada virkamiehiä, jotka olisivat sydämen pohjasta suomalaisia. — Tiedämmähän kuinka korkein Valtias on jo armoin korkeimmilla eduilla kokena kehoittaa virkamiehiä, semminki pappia, suomenkieltä paremmin oppimaan; vaan harvoin tiedämmä omien maimiehien näistä armollisista säännöistä ottaneen vaarin.» Tämä oli ainoa artikkeli, joka Sanan-Lennättimessä Alfthanin kirjoitusten johdosta julkaistiin, ja se lienee tulkittava Viborgin ajatusten puolelle asettumiseksi.⁵¹ Lagervallin kanta tuntuu olleen aivan yhtä realistinen kuin Alfthaninkin. Koska enempiä pakolla kuin kehoituksillaakaan ei tunnuttu saatavan virkamiehiä suomalaistumaan, niin tämän perusteella hän tuntui hyväksyvän Viborgin mietteet teolli-

⁵⁰ J. Fr. Lagervallista ks. Ilmari Heikinheimo, Suomen elämäkerrasto, Porvoo-Hki, 1955, s. 431. — Ks. Lagervallista myös Teperi, osa I, s. 38, 51, 114.

⁵¹ »Ruotsalaisten vastusteleemisestä Suomea vastaan», kirj. J. F. Lagervall, Sanan-Lennätin n:o 15 12. 4. 1856.

suussäädyn tarpeellisuudesta. Lagervallin kirjoitusta luvattiin vielä Sanan-Lennättimessä jatkaa, mutta sitä ei kuitenkaan tehty. Tuskin syy tähän sentään oli sensuurinkaan, sillä muissa artikkeleissa kyllä pohdittiin suomalais-kansallisia kysymyksiä. Lopputoteamukseksi joka tapauksessa jää, että Sanan-Lennätin ei nähnyt olevan aihetta vastustaa Alfthanin kaavailuja ja molemmat viipurilaiset lehdet näyttävät olleen asiasta samaa mieltä.

Hieman saman suuntaisia ajatuksia kuin Lagervall esitti Sanan-Lennättimessä keväällä 1856, noin kuukausi Hannikaisen ja Yrjö Koskisen artikkelien jälkeen, nimimerkki Potu eli lehden silloisen toimittajan H. C. Coranderin nuorempi veli Axel Gabriel, joka seuraavana vuonna otti lehden toimittajan tehtävät harteilleen ja hoiti niitä sitten kaksi vuotta. Varsinaisena asiana oli Potulla rahvaan koulujen tarve. Mitä monipuolisempia kouluja kansan lapsille perustettaisiin, sitä varmempaa olisi sivistyksen leviäminen. »Talonpoikaiset lapset levittäävät, väliaikoina kotona ollessansa, koko joukon sitä oppia ja sivistystä, jota itse ovat keränneet, vanhemmillensa ja laveammaltiki; ja viimein virkamiehiksi, kauppiaksi eli muuksi ehtineinä he tietävät kansan totiset tarpeet ja mitkä seikat maassamme muutosta sekä parannusta vaatiivat, mikä keino missäki auttaa, — ja koska Suomen povessa ovat kasvaneet ja Suomeansa siis sydämmellisesti rakastaavat, niin he voivat ja tahtovatki vaikuttaa kukin kohdastansa totista hyötyä kansallemme. Näin he vähitellen valaavat koko kansakunnallisen järjestyksemme uudelle kannalle ja pelastaavat maamme siitä painavasta lainasta, jonka Ruotsilta ennen otimme... Koko sisällisen järjestyksemme he siis suomentaisivat, ja vuosien kuluessa auttaisivat sillä tavoin kansallisuuttamme eteenpäin.» A. G. Corander päätti kolmiosaisen kirjoitussarjansa näin: »Viimeksi sanon vielä, että tällaiset koulu-vehkeet suomenkielelleki toisivat ansatun arvonsa. Ei käskyillä eikä huudoilla, ei toralla eikä riidalla, vaan hiljaisuudessa ja luonnollisesta syystä tunnisi suomi ruotsia vähitellen edestänsä, siksi kuin tämä muukalainen kieli itsestänsä, ilman mitäkään sotaa viimein pakenisi ihan toiselle puolelle Pohjanlahta. T o t i s t a ja vakailta askeleilla nousevaa s u o m a l a i s u u t t a perustaisi ja synnyttäisi tällainen koulu-laitos. Kun kauppakoulu valmistaisi kansamme totista hyötyä rakastavaa suomenkielistä kauppa- ja teollisuus-miestä, niin Lukio

taas kasvattaisi suomalaisia virkamiehiä, jotka eivät ruotsia osaisi muuta kuin tarpeeksi asti, se on, niin paljo kuin nykyiset virkamiehemme latinaa ja saksaa osaavat; nämä suomenkieltä sivistäisivät ja eteenpäin auttaisivat enemmän kuin käskyt ja asetukset.»⁵²

Vaikka Coranderin esittelemässä suomalaistumisprosessissa henkiset tekijät olivatkin etusijalla ja pohjana aineellisen kulttuurin vaurastumiselle, niin hän oli kuitenkin ajattelussaan lähempänä Alfthania kuin Yrjö Koskista. Kun näet Yrjö Koskinen puhuu »opetuslaitoksemme suomentamisesta», niin Corander tyytyy vaatimaan eriaisteisia kouluja rahvaan lapsille. Edellinen olisi merkinnyt sivistyneistömme pakkosuomalaistamista, mutta jälkimmäinen jätti ruotsinkieliset koulut ennalleen, ja suomalaistuminen olisi ilmeisesti tapahtunut kuten Alfthanillakin siten, että suurempi ryhmä olisi vähitellen sulattanut pienemmän itseensä. Toisaalta Coranderin suunnitelmissa yhdistyivät molempien edellisten kirjoittajien ajatukset. Niiden avulla olisi syntynyt sekä Alfthanin kaavailemaa teollisuussäätyä että suomenkielisiä virkamiehiä, jotka olisivat kansan parista lähteneinä todella ymmärtäneet sen tarpeita ja sitä rakastaneet. Erikosen merkille pantavaa on, että Corander jätti kokonaan silloisen sivistyneistön ja säätyläistön rauhaan aivan kuten Alfthanin, sillä kehitys tapahtuisi omalla painollaan ilman kinaa »hiljaisuudessa ja luonnollisesta syystä». Koska uuden sukupolven koulutus aina on aikaa viepää puuhaa, varsinkin jos opetuslaitoksia ei vielä ole olemassa, niin merkitsi Coranderinkin kaavailema käytännöllinen suomalaistamistyö pitkällistä ja aikaa vievää kehitystapahtumaa.

Johannes Alfthanin ajatukset olivat aivan ilmeisesti huomattavalta osaltaan juuri viipurilaisen miljöön synnyttämiä. Eräs pieni Sanan-Lennätinissä julkaistu matkamuistelu tuntuu sekin todistavan, että Karjalan pääkaupunki saattoi herättää vireässä havainnoitsijassa nimenomaan aineelliselle kulttuurille arvoa antavia mietteitä. »Viipuriin tultuani... juohtui mieleheni, kuinka usiasti tapahtuu, että maamme tulevaisuudesta puhuessa, ainoasti muistamme

⁵² »Lahjoitus Rahvas-koulun asettamiseksi I—III», kirj. Potu, Sanan-Lennätin n:o 20 17. 5. 1856, 21 25. 5. 1856, 22 31. 5. 1856, lainaukset viimeksi mainitusta numerosta. Potu-nimimerkistä ks. V. J. Kallio, Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885, Hki 1939, s. 386.

hengellisiä [henkisiä] harrastamisia, toivomme niille edistymistä ja myötenkäymistä, unohtaen maallisten harrastamisten arvoa. Ja onko näillä vähäinen arvo. Ei suinkaan. Jos ei kauppa, laivanliikunto, keinollisuus ja maanviljelys edistyy maassamme, niin totta ei edistyy meidänkään hengellinen sivistys. Virkeä ahkeruus pitää olla joka haaralla, liikunto ja voimallinen työnteko koko kansassa. Sitten ko-hoaa Suomemme. Muutoin ei.»⁵³ Jos elinkeinoelämä ei edistyisi, pysyisi myös maamme henkinen kulttuuri paikallaan, tämä ajatus oli jo Alfthanillakin.

Kun C. I. Qvist myöhemmin 1850-luvulla lähestyi kielikysymystä omasta näkökulmastaan — liberalismiin levittäminen oli, kuten muistetaan, hänen päätarkoituksensa — niin hänenkin artikkeleistaan käy selvästi ilmi, että mitään sivistyneistön pakkosuomalaistamista ei pitäisi panna toimeen eikä se edes olisi suotavaakaan, vaan A. G. Coranderin ajatusten tapaan hänkin halusi kansaa sivistettävän ja sille järjestettävän opetusta sen omalla kielellä. Qvistin ajatusten mukaan suomalaistumista maassa tulisi tapahtumaan aivan luontevasti, koska eri elinkeinonhaarojen, sanomalehdistön ja kunnallisen elämän kieleksi tulisi ikäänkuin luonnon pakosta kansan enemmistön kieli, jota kaikki siis osaisivat ja käyttäisivät.

Näin näyttää siis siltä, että Alfthan on teollisuussäätöä koskevissa kirjoituksissaan lausunut Vanhassa Suomessa verraten laajasti hyväksytyjä ajatuksia. Varsinkin hänen teesiänsä, jonka mukaan sivistyneistöltä ei ainakaan tässä vaiheessa saanut vaatia suomalaistumista, tunnuttiin kannatettavan verraten laajasti.

Perusteellisesti olivat viipurilaisten fennomaanien käsitykset puolessatoista vuosikymmenessä muuttuneet uuden polven astuttua esiin. Ennen oli katsottu — tähän on jo todettu aikaisemminkin — sivistyneistön suomalaistuvan pelkän aatteen voimalla ilman, että sen puolesta tarvitsisi tehdä mitään työtä, nyt sensijaan nähtiin samaisen kehityksen joko olevan mahdotonta tai ei edes välttämätöntä. Lopputulos kaikista pohdinnoista oli kuitenkin aivan sama kuin vuosikymmen aikaisemminkin, sillä kuten silloin, niin nytkin päädyttiin kansan valistamisen tärkeyteen. Sen tuli olla ensisijaisena

⁵³ »Matkamuuistelma», kirjoittanut nimim. »W. I.», Sanan-Lennätin n:o 27 9. 7. 1858.

työn kohteena. Juuri tämä yhteisen sävelen löytyminen selittää sen kenties aluksi oudoksuttavan seikan, että monet niin luonteeltaan kuin useilta mielipiteiltäänkin toisistaan poikkeavat miehet saattoivat Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeessä toimia rinta rinnan.

3. Yhteiskunnallinen fennomania Sanan-Lennättimen ja Aamuruskon palstoilla

»Vähä jokahinen lie huomanna kuinka suuresta arvosta ja vaikuttavia kansan sivistymiseen sekä muuhun hyvään, — nimismiehet maalla ovat. Se likinäinen ja jokapäiväinen yhdistys ku nimismiehellä, samote kuin papilla, on rahvaan kanssa, tekee, että pian saattaa päättää, jos missä pitäjäässä ruokottomuus ja huonot tavat valtaavat, siellä myös olevan eli olleen taikka huonoja pappia tai huonoja — nimismiehiä; ja missä taas siisteyttä, siveyttä ja hyviä tapoja keksitään, siellä seki puoli on tahi on ollunna tavattava pappiloissa ja nimismiehiissä. Jotta myös muut alaisemmat kruunun- ja niinikään kirkon-palveliat saattavat vaikuttaa tapojen huononemiseen sekä paranemiseen on tietty; vaan 'pään ollen kipeänä, koko ruumis potee;' — ja seurakuntien eli pitäjäiden päinä toki pappia sekä nimismiestä pitänemmä. —»¹ Suomenkielinen rahvas, talonpojat olivat syyttömiä omaan huonoon tilaansa. Missä vain laajassa Karjalassa tapasi raakuutta ja kehittymättömyyttä, siellä olivat siihen syynä virkamiehet ennen muuta nimismies ja pappi. Selvemmin ei Sanan-Lennätin enää olisi voinut kantaansa ilmasta. Vastuu kansan niin henkisestä kuin aineellisestakin kehityksestä lepäsi sivistyneistön ja ennen muuta virkamiesten harteilla. Talonpojat Sanan-Lennätin näki luonnostaan kehityskelpoisina, jos heitä vain oikein johdettiin.

Artikkelissa »Maailma viisastuu» kirjoittaja katsoi talonpoikien olleen jatkuvasti erilaisten pikkukerhojen nyljettävinä.² Laukkuryssät olivat ottaneet moninkertaisen voiton tavaroistaan, mutta nyt kun

¹ »Nimismies-viroista», kirj. ei mainita, Sanan-Lennätin n:o 6 9.2.1856.

² »Maailma Viisastuu», kirj. [Pietar]-i [Hannikaine]-n, Sanan-Lennätin n:o 17—18 26. 4.—3. 5. 1856.

talonpojat olivat alkaneet ymmärtää tavaran arvon, entinen meno ei enää käynyt: »Ei sitä enäh paljo voiteta: mualima viisastuh.» Samoin kuin laukunkantajille oli tapahtumassa myös voisaksoille. Ennen heillä oli ollut oma puupuntarinsa, »joka sai olla hyvin isäntänsä puolta pitävä», mutta nyt osasivat maalaiset vaatia hinnan jopa puolelta naulaltakin. Erikoisesti kirjoittaja hyökkäsi nurkkasihteerien ammattikunnan kimppuun. »Oma kansan osaamattomuus ja ymmärtämättömyys on synnyttämällä synnyttänyt 'nurkka sihtierin' säädyn. Kuin joku vaan on osannut kirjoittaa vähän sekä ruotsin kieltä, niin semmoisen luokse menee kohta talonpoika, kuin on ymmärtämätön ja usein vaan kuin on uskaltamaton, itse ajaa asiatansa. Semmoiselle kuljettaa hän sitten kaikkea parasta tavaratansa, voita, lihaa, kaloja j.n.e. mitä vaan itsestensä irti saapi. Se saapi sitten solkata ja hämmentää hänen asiansa miten vaan osaa, niin että se yhdessä oikeudessa tappaa, toisessa voittaa. Asianajaja usein vaan laittaakin asiat niin, että juttua pitempään kestäisi, joten asianomainen ehtii käydä useimmin, 'kontin kanssa' tuomisia tuoden, kuulustamassa asiata . . . Näin ne nurkka-sihtierit tekevät, ja heidän häpeällisiin keinohinsa on valitettavasti moni, jolla jo olis parempikin virka, takerunut. Se näetsen, on kannattanut hyvästi elää. Moni Nimismies on ottanut tämän viran päällensä. Tosin täytyy tunnustaa olevan monta niitäkin Nimismiehiä, jotka ovat kansansa valistuksena ja edusmiehenä seurakunnalla lain ja oikeuden suhteen, jotka ilman mitään lahjoitta ja kavaluuksitta rehellisesti valvovat seurakunnan laillista eli ulkonaista puolta, niinkuin papit sisällistä, mutta niitä tavataan aivan harvassa.» Nyt olivat asiat kuitenkin jo muuttumassa, ja eräs nurkkasihteeri oli jo valitellutkin kirjoittajalle: »Meikäläiset miehet saavat nyt lähteä kerjäämään: sillä talonpojat tulevat jo niin viisaiksi, että ajavat itse asiansa, jopa kirjoittavat kaikki välikirjansa itse, eivätkä riitelekään enää niin paljo kuin ennen: sillä nyt on kihlakunnan oikeudessakin puolta-vähemmän juttuja kuin joku kymmenkunnan vuotta takaperin. Nyt on heillä suomalainen 'Asianajaja'-kirja ja kaikki vehkeet, jotka vaan meille omat [ovat] surmaksii.»

Valistuksen puute oli äskeisen kirjoittajankin mielestä saanut tietämättömyyden pimeydessä tahallaan pidetyt talonpojat herroista riippuvaisiksi, niin että nämä olivat saaneet pittää heitä mielin määrin ja hyötyä heistä taloudellisesti. Heti kun valistusta oli levitetty ta-

lonpoikien keskuuteen, oli nurkkasihteerin ansaitseminen heidän kustannuksellaan suuresti vähentynyt. On merkille pantavaa, että myönteinen kehitys oli tapahtunut juuri viimeisen kymmenen vuoden aikana eli juuri sinä kautena, jolloin suomalaisuusliike oli toiminut kansan valistamiseksi. Näin lyhyessä ajassa oli päästy niin loistaviin tuloksiin, että käräjäjuttutkin olivat supistuneet puoleen entisestään. Erikoisesti sai Pietari Hannikaisen Asianajaja häneltä itseltään kiitosta sekä mainosta, ja näin hän välillisesti kiitti myös Viipurin Suomalaista Kirjallisuus-Seuraa, joka oli auttanut kirjan painoon saattamisessa aivan ratkaisevasti.³ Artikkelin rivien välistä kuului selvästi ajatus, että fennomania oli ennen muuta yhteiskunnallinen liike, joka oli auttanut ja tulisi vastakin auttamaan talonpoikia heidän sorsonalaisessa tilassaan. Kuten ensimmäisessä lainatussa kirjoituksessa, niin tässäkin artikkelissa nähtiin talonpojat omaan tilaansa syyttöminä.⁴ Erikoisesti on tässä kuitenkin huomattava se jyrkkyys, jolla maaseudun lainvalvojiin suhtaudutaan. Edellisessä kirjoituksessa oli nimismiehiä ylimalkaan haukuskeltu, mutta nyt mennään vieläkin pidemmälle. Suurin osa heistä oli sellaisia, jotka eivät »lahjoitta ja kavaluuksitta rehellisesti valvo» heille uskottuja tehtäviä. Muuhun tulokseen ei kirjoituksesta voi tulla, sillä siinä sanottiin selvästi, että vaikka rehellisiä lainpalvelijoita oli monta, niin silti heitä oli »aivan harvassa». — Nurkkasihteerien ammattikuntaa koetti myös Aamurusko-lehti parhaansa mukaan saattaa epäilyttävään valoon.⁵

Jos herrat vain olivat hyviä, niin talonpojan kanssa aina tuli toimeen millaisessa tilanteessa tahansa. Rovaniemen kirjeessä toivoi sen lähettäjä, että viipurilaiset reserviläiset saisivat niin »yhtäkuntaiset upsierit» kuin sikäläisillä sotapojillakin oli. Kun oli satuttu saamaan kunnollinen päällystö, niin »eipä sentähden rangastuksesta tiedettykään paljo koko kesänä».⁶ Oli herrana nimismies, pappi tai upseeri, niin vain hänen kunnollisuudestaan riippui kansanmiehen

³ Teperi, osa I, 122–124.

⁴ Tällainen ajattelu, sc, että talonpojat olivat itse syyttömiä tilaansa, oli idullaan jo Sanan Saattajassa 1840. Tästä ks. Teperi, osa I, s. 50–51.

⁵ »Millä kielellä liitot ja sovinnot maista ja maaomaisuuksista pitäisi olla kirjoitetut», ensimmäinen artikkeli, Aamurusko n:o 35 3. 9. 1859.

⁶ Sanan-Lennätin n:o 3 19. 1. 1856.

käyttäytyminen. Sivistyneistön jäsen oli yhteiskunnassa primäärinen tekijä, jota kansan elo ja olo vain heijasteli.

Edellisten kirjoitusten valossa tulee ymmärrettäväksi lehden osoittama into julkaista kahdessa ensimmäisessä numerossaan ikäänkuin toimintansa mottona eräs Jaakko Juteinin muovaama sananlasku: »Aina haukkuu halpa koira häpäiseepi muita häijy; kohisevat aina kosket, älyttömät ärjäseivät; yhä ylpeys ylinnä niinkuin vahti aallon päällä».⁷ Keitä olivat ärjyjät, keitä ylpeät, ketkä taasen niitä, joita haukuttiin, siitä lienevät niin fennomaaniset lukijat kuin rahvaankin jäsenet olleet samaa mieltä. Ehkä jonkun mieleen muistui Hannikaisen Kanavassa aikanaan julkaistun Silmänkääntäjä-ilveilyksen nimihenkilö, joka pelkällä karjunnalla sai tyhmän talonpoikaisen kansan uskomaan itsensä herraksi.⁸

Kun nimimerkki Potu eli lehtori, Viipurin kirjallisuusseuran sihteeri A. G. Corander Sanan-Lennätimeissä vaati suomenkielisiä kouluja talonpoikien lapsille, olivat hänen perustelunsa eräiltä osin merkille pantavia.⁹ Ruotsinkielisissä kouluissamme talollisen »poika parka usein syyttömästi saapi rangastuksen, kuin ei ruotsia osaa, ja kielen tautta viipyy ja istuu monet vuodet samassa luokassa, siksi kuin hän viimein uupuu, laiskentuu ja mänettä koko luku-halunsa». Ruotsin kielen osaamattomuus, ei suinkaan maalaispojan tyhmyys, esti hänen koulumenestyksensä. Vika löytyi jälleen järjestelmästä eikä suinkaan niistä kansan lapsista, jotka jatkuvasti jäivät luokalleen. Coranderin mielestä olivat talonpoikain lapset jopa paljon parempia kuin herrojen perilliset. »Jos maalla syntyneitä herraslapsiaki asetetaan kaupunkilaisien viereen ja tutkitaan heidän sekä ruumiillista että hengellistä voimaa, niin näemme, että vikkeliä poikia useimmat ovat maalla syntyneitä. Luonnollisesti ovat talonpoikien lapset ruumiinsa puolesta vielä voimakkaammat ja terveemmät, koska koivikkojen keskellä, maaseutujen puhtaassa ilmassa ovat kasvaneet, eivätkä herrojen veltosta elämästä mitään ole tietäneet. Jos tähän siis terveeseen ruumiiseen vielä yhdistyy tarkka järki, selvä ymmärrys ja opillinen valaistus, (sillä ostaa tuhmalle opetusta, siihen ei ole isällä varaa ja laiska taas ei tahdo koulua käydä); niin

⁷ Sanan-Lennätin n:o 00 1. 12. 1855, n:o 1 5. 1. 1856.

⁸ Teperi, osa I, s. 88–90.

⁹ Nimimerkistä ks. edellisen luvun viite n:o 52.

on helppo ymmärtää, kuka — miehiseen ikään kerran jouduttuansa, — maatansa enemmän hyödyttää; tuo veltoisti kasvatettu, hätävaraiseen oppiin pakoitettu vastahakoinen poika, eli tämä voimakas terävä ja tietoa halaava nuorukainen?»¹⁰ Vaikka kirjoittaja — fennomaaninen oppikoulun opettaja — ilman muuta ohimennen myöntää, että rahvaankin lapsissa saattaa olla »tuhmia», niin kautta linjan talonpoikainen nuorukainen asetetaan miltei kaikissa suhteissa herraspoikien yläpuolelle. Kun rahvas luki lehtiä, saattoi se hyväksyvästi nyökyttää päätään ja tuumia, että sellaisiksi nuo oli herrasväen lapset ennenkin tiedetty. Vain yhteiskunnan nurinkuriset olosuhteet saivat aikaan sen, että talonpoikien perilliset eivät päässeet kiipeämään herruuden tikapuita ylös asti.

Tarkasteltiinpa suomenkielisen rahvaan henkistä tai aineellista ahdinkoa miltä kannalta tahansa, aina olivat Sanan Lennättimen kirjoittajat valmiit löytämään syyn tähän yhteiskunnan nurinkurista olosuhteista. Jos siis mielittiin saada kansan tilaan muutosta parempaan, niin oli käytävä käsiksi moniin yhteiskunnan epäkohtiin ja yritettävä korjata niitä, muutoin ei tilanteeseen tulisi parannusta. Jos talonpoikiin haluttiin saada enemmän itsetuntoa — sitähän voitiin kutsua vaikka kansallishengeksi — niin oli kaikkein ensimmäiseksi suoritettava yhteiskunnallisia uudistuksia. Kun edellisessä luvussa todettiin, mihin kaikkeen suomenkielisen rahvaan panosta katsottiin tarvittavan, niin selvää oli, että mitään ei saataisi aikaan niin kauan, kun talonpojat olivat moninaisen, niin virkamiesten kuin yhteiskunnan järjestelmänkin painostuksen alaisina. Ensimmäisiä tehtäviä tuli siis olemaan näiden kehityksen jarruksi havaittujen epäkohtien poistaminen.

Sanan-Lennättimessä fennomaanien yhteiskunnalliset vaatimukset olivat sinne tänne pikku palasiin — joskus rivien väliinkin — siroteltuina, mistä ne sitten on koottava, mikäli haluaa muodostaa edes jonkinlaisen kokonaiskuvan. Noita sirpaleita yhteen sovitettaessa saattaa tutkijan ja hänen myötään lukijankin mieleen pujahtaa epäily, kuuluuko käsillä oleva palanen todella suomalaisuusliikkeen rakennuspalikoihin, vai onko käsiin sattunut vallan vie-

¹⁰ »Lahjoitus Raivas-koulun asettamiseksi I—III, kirj. Potu, Sanan-Lennätin n:o 20 17. 5. 1856, n:o 21 24. 5. 1856, n:o 22 31. 5. 1856.

rasta materiaalia. Ajan kuluessa kuitenkin linjat rupesivat selkenemään ja Aamuruskon sekä Otavan palstoilla tavataan jo artikkeleita, joista selvästi ilmenee pyrkimys luoda fennomaanista yhteiskunnallista ohjelmaa tai ainakin luoda sille perustusta.

Syksyllä 1859 oli Aamuruskossa aivan ilmeisesti Pietari Hannikaisen kirjoittama artikkeli, joka otsikostaan päätellen käsitteli vain kielikysymystä: »Mitä varten kansan kielen viljeleminen on tarpeellinen?»¹¹ Näin alkaa tuo kirjoitus: »Siitä on tuskin enemmän kuin puoli sataa vuotta jolloin se erinomattain sivistynyt maailma hyvin vähän ajatteli niitä suuria joukkoja jotka raskaalla työllä saivat kannattaa sitä suuruutta millä yksi vähäinen osa vallitsi ja loisti, ja joka yksinään oli kaiken kansallisen valistuksen ja suuruuden näyttinä. Ylimysten ja rikkaan aatelin peritty valta teki kaikissa etelä Europan maissa tämän keskuuden [nämä olosuhteet] ihan luonnolliseksi asiaksi, jonka nurjuutta harvat tulivat huomamaan. Suurempain esimerkki on hyvin viettelevä ja sentähden Europan pohjoiset kansat, vaikka vähemmän sellaisen aateli-vallan alla, olivat saaneet pian yhtäläisen keskuuden vallassäätynsä ja alhaisen rahvaan välillä. Franskan suuri vallankumous oli ensimmäinen voimallinen sysäys sellaiselle menolle. Se opetti vallanpäällä olijat yhtä aikaa tuntemaan sen suuren voiman mikä oli siinä siihen asti unhotetussa joukossa. Niistä ajoista myös yhteinen valistus ja sivistys rupesivat saamaan ihan toisen muodon kuin sitä ennen. Tiedot rupesivat muuttamaan [muuttumaan] todellisesti kansallisiksi sillä että niitä ruvettiin levittämään kansaan ja viljelemään sen suuremman joukon keskessä.» Todella kansallista oli siis se, missä rahvaan suuret joukot olivat mukana. Koko kansallisuusaate nähtiin tässä säätyvallan vastakohtana, ja tämän mukaan oli Ranskan suuri vallankumous siis kansallinen tapahtuma, koska alhaisen kansan suuret joukot siinä tulivat mukaan yhteiskunnan kehitystapahtumaan. Kirjoituksen logiikan mukaan oli kansallisuusaate siis ennen muuta yhteiskunnallinen liike, joka kaasi siihenastisia eri säätyjen välisiä raja-aitoja tai ainakin niitä madalsi.

Vaikka artikkelissa korostettiin sitä, että »olisi turha koetella seurata tämän edistynnön jälkiä alusta loppuun», eräs piirre siinä

¹¹ Aamurusko n:o 40 8. 10. 1859.

oli kuitenkin aivan keskeinen. »Ungarilaiset rupesivat viljelemään kieltänsä, Puolassa rupesi syntymään ihan uusi kirjallisuus, Böömin slavonilainen kansa heräsi uuteen eloon, vlämiläiset Belgiassa rupesivat tutkimaan kieltänsä ja vihdoin samaan aikaan myös Suomalaisissaki heräsi ensimmäinen tunto heidän viljelemättömän äitin kielensä käytäntöön tietojen levittämiseksi.» Kansojen omaan kieleen heränneen kiinnostuksen olivat saaneet aikaan »ylimysvallan ja aateli-vallan lankeeminen entisestä pyhydestään ja kansallisen voiman tunnustaminen». Näin todistettiin kielikysymyksen olevan vain yhden ainoan osan laajasta yhteiskunnallisesta prosessista, jonka peruspiirteenä oli rahvaan nousu merkittäväksi yhteiskunnalliseksi tekijäksi. Kieli ei suinkaan ollut itsetarkoitus, vaan ainoastaan eräs keino, jota kansa käytti päästäkseen toisten säätyjen verroille. »Kansat ryhtyivät kieltensä tutkimiseen ei, niinkuin moni on luullut ja luulotellut, rakkaudesta siihen tahi toiseen kieleen eikä myös rakkaudesta siihen tietoon joka selittää erinäisten kielten luontoa ja rakennusta, mutta siinä suorassa tarkoituksessa, tullaksensa sen kautta osallisiksi siinä suuressa viljelystyössä joka oli avautunut jokaisen kansan kaikille jäsenille.» Siihen asti syrjityn alhaisen kansan nouseminen sorretusta asemastaan oli päämäärä, tärkein asia, kansan kielen viljeleminen keino tuon päämäärän saavuttamiseksi. Varmemmaksi vakuudeksi vielä sovellettiin Ranskan ja koko Euroopan säätyvallan ajasta saatua esimerkkiä suomalaiseen silloiseen nykyhetkeen. »Todella meidän siis täytyy sanoa että sillä ruotsalaisella sivistyksellä meidän rannoilla on vielä keskiajan tähteet ellettävänä. Se ei vielä ole ehtinyt uudemman ajan vapaampaan ja avarampaan maailman katsantoon.» Kuten Ranskan suuressa vallankumouksessa oli taisteltu keskiajalta periytyvää yhteiskuntajärjestelmää vastaan, samoin taistelivat fennomaanit Suomessa uuden yhteiskunnan puolesta vanhaa ja ajastaan jäljessä olevaa vastaan. Vanhan järjestelmän mukaan oli kansa pidettävä syrjässä kaikesta kehityksestä, uudessa yhteiskunnassa oli kansa mukana tasavertaisena niin henkisen kuin aineellisenkin sivistyksen rakentajana. Nykyajan »sivistys ei ole niin paljon korkiassa opissa monjaiden päässä ja yhden vähäisen säädyn hienossa sivistyksessä, jota suuren joukon täytyy kannattaa raskaalla työllänsä; mutta että tämän sivistyksen suurin voima on sen yhteisyydessä, sen laveudessa. Ainoasti sellaisena tahi

sellaisessa tilassa se on voimallinen ilmoittamaan rautateissä, höyryn ja savun seassa, avarassa kirjallisuudessa, sanomalehdissä, sananlennättimissä ja kaikissa niissä muodoissa missä me näemme uuden ajan sivistyksen.» Kuten kansallisuuden, niin myös sivistyksen alue oli laaja käsittäen sekä henkisen että aineellisen viljelyksen. Kieltä tarvittiin kansan olojen kaikinpuoliseen parantamiseen. Kuka ei tahtonut olla kirjoituksessa esitetyn kehityksen auttajana, kannattajana, »hän valehtelee, hän on vaarallinen kiusaaja, kansan salainen sortaja, pimeyden puolustaja ja kansan vihollinen».¹² Jos vielä haluttaisiin kärjistää koko artikkelin kokonaissanoma lyhyeen muotoon, niin voitaisiin todeta: suomalais-kansallista toimintaa oli kaikki toiminta suomalaisen kansan puolesta, kuka tällaista toimintaa vastusti, oli kansan vihollinen.

Aineellisen kehityksen pahimpana jarruna olivat Vanhassa Suomessa lahjoitusmaat, joiden käsittelyyn ei Sanan Lennättimen palstoilla ilmeisesti sensuurin vuoksi liiemmästi ollut mahdollisuuksia. Kun lehdessä syksyllä 1857 kirjoitettiin verraten laajasti lahjoitusmaiden tilasta, niin saattaa se johtua siitä, että artikkelin varsinainen uutisluontoinen runko oli lainattu muutamaa viikkoa aikaisemmasta Viborg-lehdestä, jolloin sensuuri ei ehkä ollut niin kärkeä puuttumaan siihen. Lisäksi oli koko kirjoitukselle annettu otsakkeeksi »Viipurin Läänin Maanviljelys-Seura» ja vasta sen alla oli pienemmällä varsinainen asia »Liittoja [sopimuksia] lahjoitusmailla», joka oli suora käänös Viborgin pääkirjoituksesta (Kontrakter å donationsgodsen).¹³ Tässä artikkelissa lausuttiin mm. »Että olo itä-puolella Viipurin lääniä niin suuri-lukuisilla lahjoitusmailla ja asukkainsa tilaisuus ylheisesti ei ole parraat, taitaa lukia tuntee. Tässä ei ole tila laveammasti selittää näitä asianhaaroja eikä toteen näyttää kuinka samat, niinkuin myös koko vapaamaan luonto, joka on pahan perä — juuri, aikain vääryydestä ovat syntyneet . . . suurin paha löytyy siinä luottamattomuudessa, joka ylheisesti on asunto-oikeudessa, koska maan-hoitaja ei tunne minä päivänä hänen . . . täytyy tilalta pois mennä. Tämä luottamattomuus estää tykkänään kaikki pienemmätki edistykset asukkain ta-

¹² Sama kuin edell. viite.

¹³ Viborg n:o 66 25. 8. 1857.

loudessa ja on siis likempi syy heidän kaikin puolin kehnoon ja ahdistettuun tilaisuuteen [tilaansa].» Tunnustaen edellä esitetyt epäkohdat haitallisiksi oli Kurkijoen lahjoitusmaan hoitaja »tähtimies herra [Sebastian] Gripenberg» laatinut uudet vuokraussäännöt, jotka myös lahjoitusmaan omistaja, kreivi Kuscheleff-Besborodkon perikunta oli hyväksynyt. Vuokraussopimukset olivat ajan käsityksen mukaan vuokraajille verraten edulliset ja mm. oli pienin vuokrausaika määrätty 50 vuodeksi. Päivätyöt voitiin korvata rahalla (15 kop. hop. miespäivältä), ja jos joku halusi maksaa vuokransa työllä, niin oli tarkasti sovittava, kuinka pitkä työpäivä oli ja mitä sen aikana oli tehtävä. Uusien sopimuksien pääkohdat julkaistiin lehdessä ikäänkuin esimerkiksi toisille, jotta muillakin lahjoitusmailla päästäisiin yleisesti epäkohdiksi myönnettyistä määräyksistä ja järjestelyistä.¹⁴

Myös Salmin »Frälsi eli vapaa maalla» oli lehden tietämän mukaan saatu aikaan parannusta talonpoikien olosuhteissa. Siellä oli viimeinkin loppumassa tapa »saada aluskunnan talonpoikia uupumaan upi-köyhiksi. Tämä tapahtui siinä muodossa että koetettiin kaikella mahdollisella tavalla luovuttaa talonpoikaa toimimasta peltoviljelyksessään, sensuhteen että sitte, kuin talonpoika kerran oli köyhä, saattoi helpolla hinnalla ostaa hänen työtänsä sahoille.»¹⁵

Molemmissa mainituissa kirjoituksissa ymmärrettiin talonpoikien vaikeuksia ja nähtiin eräänä heidän elämänsä kurjuuden aiheuttajana juuri lahjoitusmaajärjestelmä. Jos se poistettaisiin tai sitä kehitettäisiin hyväksi havaittuun suuntaan, niin talonpoikien asema epäilemättä helpottuisi. Tällaisia ajatuksia sisältävän artikkelin julkaisemisen Sanan-Lennätinissä saattoi ajatella antavan toivoa lahjoitusmaatalonpojille, mutta Viborgin pääkirjoituksena sen »viimeisen osoitteen» voi uskoa olleen juuri kartanoita omistavien ihmisten, joilla oli alustalaisia.

Myös Aamurusko kiinnitti huomiota lahjoitusmaatalonpoikien kurjaan tilaan. Siinä julkaistun, saduksi naamioidun, mutta lukijalle sangen selväkielisen kertomuksen mukaan karjalaiset talonpojat elivät lahjoitusmailla orjiakin huonommassa asemassa, jossa

¹⁴ Sanan-Lennätin n:o 38 19.9.1857. Ks. myös V. H. Vainio, Kurkijoen historia IV, Pieksämäki 1960, s. 10.

¹⁵ Sanan-Lennätin n:o 35 3.9.1858.

lakiin ja oikeuteen vetoaminen johti vain avun anojan ruoskimiseen ja pyrkimys kohentaa ala-arvoista aineellista tilaansa vain siihen, että vaivalla ja hiellä hankittu omaisuus joutui ryöstävän virkamiehen haltuun.¹⁶

Näin oli Sanan-Lennättimen — ja myös Aamuruskon — palstoilla sensuurista huolimatta saatu myös lahjoitusmaa- ja kartanojärjestelmä liitetyksi siihen eriasteisten virkamiesten, kauppiaiden ja ruotsinkielisen koululaitoksen muodostamaan rintamaan, joka muurin tavoin ympäröi Karjalan suomenkielistä rahvasta estäen sen niin henkisen kuin aineellisenkin kehityksen ja pitäen sen alhaisessa ja raa'assa tilassaan.

Talonpoikien valistumattomuus, juuri se, että heidät jatkuvasti pakotettiin pysymään alkeellisessa tilassaan, oli kaikkein pahinta. Kirjoituksessaan »Kuinka maanviljeliän sivistäminen maalle on tärkeä asia», korosti Pietari Hannikainen tämän seikan ensisijaisuutta.¹⁷ Siellä, missä kansaa ei ollut valistettu, saatiin kuulla »kuinka naapuri varastaa naapurinsa metsää, hedelmiä ja kaikenlaisia kasvuja, kuinka paljas raaka kiukku ja inhottava kateus jokapaikassa tekee vahinkoa naapurille; kuinka pienempi varkaus on pian yhteinen tapa; kuinka tappelu, ryöstö ja murhaki ovat jokapäiväisiä tapauksia meidän vähempäin maanviljeliäin kesässä; kuinka kaikellinen petos ja kavaluus heidän kesken luetaan kunniaksi». Aivan toisenlaiselta näytti siellä, missä talonpojat olivat saaneet valistusta. »Sen siaan meidän on tarvis vaan katsahtaa sitä keskuutta [niitä olosuhteita] mikä on parin ja kolmen valistuneen maanviljeliän välillä, jotka ovat toinen toisensa naapurina. Heillä on tuskin milloinkaan juttua tiluksista ja yleisesti sellaisista asioista jotka tulevat naapuruudesta. Kukaan heistä ei tahdo vahinkoa toiselle enemmän kuin itselleen, yksin silloin kun he eivät elä keskenään juuri hyvässä ystävyydessä. Mitkä mahdollomat summat, jotka nyt joka vuosi maanviljelijältä menevät tuomarille ja muille oikeusammateille, silloin jäisi maanviljeliän hyväksi! millä terveydellä

¹⁶ »Elämän satu», Pietari Hannikaisen kirjoittama, Aamurusko n:o 2 15.1. 1859, n:o 3 22.1. 1859. Tätä kertomusta on laajasti käsitelty tämän luvun lopussa. Ks. viite 43.

¹⁷ »Kuinka maanviljelijän sivistäminen maalle on tärkeä asia», kirj. P.[ietari] H.[annikainen], Sanan-Lennätin n:o 5 29.1. 1858.

silloin uudet viljelyskeinot voisivat levetä ympäri maan!... Jokainen askel jolla maanviljeliän joukkoa saisi valaistuksi ja sivistetyksi on uusi kulta vuori, joka uusilla miljoneilla lisää kansan yhteistä varaa.» Tästä huolimatta oli vielä paljon herroja, jotka vastustivat talonpoikien sivistämistä, koska he pelkäsivät, että hieman tietoja saanut maanviljelijä ei enää ryhtyisi lainkaan tekemään ruumiillista työtä. Tämän väitteen torjui Hannikainen selittämällä, että sellaiset maanviljelijät, jotka eivät viitsisi tehdä raskasta työtä »keksisivät sata uutta keinoa; he kyntäsivät höyryllä ja niittäsivät höyryllä ja puisivat riimensä höyryllä tahi muulla sovelialla koneella, johon sangen vähän olisi tarvis ihmisen voimaa».

Hannikainen oli ensimmäisenä myöntämässä, että maaseudun väestön keskuudessa oli paljon raakuutta ja suurta niin aineellista kuin henkistäkin jälkeenjääneisyyttä, mutta tähän olivat syypäitä nimenomaan ne herrat, jotka eivät olleet toimineet maaseudun ja talonpoikien valistamisen hyväksi, vaan jättäneet heidät oman onnensa nojaan. Itse rahvaassa ei ollut pohjimmaltaan mitään vikaa, vaan se oli erinomaisen kehityskelpoista, mitä todistivat ne harvat valistuneet talonpojat, jotka olivat päässeet sivistyksen hedelmistä osallisiksi. Tässä kirjoituksessaan Pietari Hannikainen palasi siihen perusajatuksensa, jonka hän oli esittänyt polemisoidessaan aikanaan Johannes Alfthanin teollisuussäätyä koskenutta artikkelia.¹⁸ Kuten muistetaan oli hän tuolloin katsonut, että henkinen sivistys kulkee aina aineellisen edellä eikä päinvastoin. »Vielä tarkemmin täytyy siis sanoa ajatukseni niitä vastaan, jotka salaisesti sekä julkisesti päättävät että talonpoika, yhteinen kansa, se suuri maanviljeliäin joukko ei tarvitse mitään tiedollista sivistystä, ei mitään korkiampaa oppia. Minun ajatukseni sensiaan on että juuri sellainen tiedollinen sivistys, niin korkia kuin mahdollinen on, se on se ainoa kulta vuori meidän maalle; se on se ainoa apu halloja ja nälkä vuosia vastaan; se on se ainoa keino meidän maassa nostattaa uusia voimia ja siihen lisätä varoja joilla parempi taidollinen vireys voisi syntyä ja kilvoitella naapuri maiden kanssa.»

¹⁸ »Onko sellainen kansa, jonka suurin osa on maanviljelijöitä, voimallinen itsellensä hankkimaan ominaisen hengenviljelyksen?», kirj. P.[ictari] H.[annikainen], Suometar n:o 11 14. 3. 1856, n:o 12 20. 3. 1856. Tätä polemiikkaa käsitelty edellisessä luvussa.

Hannikaisen käsitys karjalaisesta maanviljelijästä oli mahdollisimman kaukana runebergiläisen romantiikan luomasta vakaasta talonpoikaishahmosta. Omassa rauhassaan lähellä luontoa elävä talonpoika ei ollutkaan rehellinen, jumalaapelkääväinen, korkealla eettisellä tasolla oleva suomalainen korvenraivaaja, joka antoi vähästäänkin pulassa olevalle naapurilleen ja rakasti suuresti isänmaataan, vaan sensijaan kiukkuinen, inhoittavan kademielinen, alhainen olento, joka jo tavankin vuoksi varasti, tappeli, ryösti jopa murhasikin. Runebergiläistä talonpojan ihannehahmoa ei ollut niin kovin välttämätöntä valistaa, sillä olihan hän onnellinen jo sinälläänkin, mutta karjalainen talonpoika saattoi tulla ihmisarvon mukaiseksi olennoksi vain valistuksen ja sivistyksen tietä kulkien.¹⁹

Edellisen valossa on ymmärrettävää, että Sanan-Lennätin omisti runsaasti huomiota koululaitosta koskeville uutisille ja erilaisille kirjoituksille. Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura oli saanut Adam Wilkeltä jo vuonna 1847 yli 11.000 hopearuuplan suuruisen testamenttilahjoituksen, joilla rahoilla oli määrä perustaa köyhän kansan koululaitos. Tämän ns. Wilken koulun sääntöjen punta-roiminen ja laatiminen kesti koko Sanan Lennättimen elinajan, ja lehti seurasi asian kaikkia vaiheita suurella mielenkiinnolla.²⁰ Tämä oli jo senkin vuoksi luonnollista, että lehden toimittajana oli — kuten jo on mainittu — kirjallisuusseuran sihteeri A. G. Corander 1857–1858. Vaikka koulun perustamisesta ei tahtonutkaan tulla valmista, niin voitiin ainakin osoittaa lukijakunnalle, että toimessa oltiin jatkuvasti ja kansansivistystä koetettiin näin saada viedyksi eteenpäin. Wilken koulu aloitti toimintansa vasta syksyllä 1860, ja silloin oli jo alkanut ilmestyä uusi suomenkielinen lehti, kirjallisuusseuran oma Otava.²¹

Sanan-Lennättimen koulu-uutisia leimasi yleensä suuri edistysoptimismi niinkuin koko lehden muutakin sisältöä. »Viipurin kaupungin suomalaisesta rahvas-koulusta» [perustettu kaupungin fenomaaniien toimesta 1849] kerrottiin, että »kouluun on vuosi vuo-

¹⁹ Ks. Teperi, osa I, s. 85–86, 95–96. Mainituilla sivuilla käsitelty runebergiläisen talonpoikaishahmon soveltuvuutta Vanhaan Suomeen.

²⁰ Koulukysymyksen käsittelystä Sanan-Lennättimen palstoilla ks. edell. luku, viite 30. Wilken koulusta ks. Teperi, osa I, s. 239–252.

²¹ Teperi, osa I, s. 255–262.

delta karttunut koulu-lapsia aina enemmän ja enemmän ja sen vaikutukset tulevat varmasti kohta enentämään sivistystä, järjestystä ja varakkaisuutta kaupungin työväessä. Halu lähdettää lapsiansa kouluun kuuluu jo kaupungin rahvaassa olevan niin suuri, että siihen ei enää tarvita kehoituksia.» Koulu oli saanut uuden huoneiston, ja sen tulevaisuus näytti olevan turvattu.²² Huomattakoon, että jälleen näki Sanan-Lennätin valistuksen olevan sekä tapojen että myös aineellisen toimeentulon paranemisen lähteenä — henkisen sivistystason nousuhan kuului ilman muuta koulun suomiin antimisiin. Kaupungin rahvas oli jo herännyt huomaamaan koulun suuren merkityksen, ja tämä ehkä todisti myös sitä, että rahvaan valistuksen lisääminen riippui vain säätyläisistä.

Ajan tavan mukaan oli Sanan-Lennätimenkin uutisissa yleensä sormi opettavaisesti koholla ja kerrottaessa Tervajoen ja Kiiskilän kansakoulun toiminnasta mainittiin nimenomaan, että koulun »synnystä on kiitettävä yhteyskuntaa, johon kymmenen rouvasnaista on osallisena, joista usiammat ovat kuuluvat Viipurin saksalaiseen seurakuntaan». Varat koulun ylläpitämiseen saatiin käsitöillä sekä vapaaehtoisilla maksuilla.²³ Korpelan eli Horttanan kartanon sunnuntaikoulun toimintaa selostettiin sitäkin parissa lehden numerossa. Kerrottaessa kansalaisten vapaaehtoisista uhrauksista kansan sivistyksen hyväksi kehoitettiin samalla toisia seuraamaan esimerkkiä. Toisaalta muisti Sanan-Lennätin yleensä aina kertoa siitä, kuinka hyvin kouluissa suoritettu kylvö oli itänyt ja kantanut hedelmääkin.²⁴

Koska kansan valistamisella piti saada aikaan rahvaan täydellisen elämänmuutos, sekä henkisen että aineellisen elämän paraneminen, asetti tämä määrättyjä vaatimuksia aineille, joita kansalle opetettiin tai vasta aiottiin opettaa. Juuri kasvatuksen laajat tavoitteet lienee pidettävä silloinkin mielessä, kun tarkastellaan Pietari Hannikaisen artikkelia »Millainen opetus tarvitaan kansakoulussa?»²⁵ Aluksi Hannikainen käsitteli niitä ehdotuksia, joita maan

²² Sanan-Lennätin n:o 43 29. 10. 1858.

²³ Sanan-Lennätin n:o 13 28. 3. 1857, artikkeli »Tervajoen ja Kiiskilän kansakoulu», kirjoittajaa ei mainita. Kirjoitus jatkuu lehden seuraavassa numerossa.

²⁴ Sanan-Lennätin n:o 26 28. 6. 1856, n:o 27 9. 2. 1858.

²⁵ »Millainen opetus tarvitaan kansakoulussa?», kirj. P. [ictari] H. [annikainen], Sanan-Lennätin n:o 11 12. 3. 1858.

tuomiokapitulit olivat tehneet kansakoulujen opetusohjelmiksi. Hän tuomitsi jyrkästi ajatuksen, että kansakoulujen päätarkoitus olisi ollut vain lukemisen, kirjoittamisen ja uskonnon opetus. Kuluneiden monen sadan vuoden aikana ei maan papisto ollut saanut kansaa ymmärtämään lukemaansa ja sivistystä leviämään. »Jokainen on tyytynyt siihen keviään päätökseen että se on kansan vika, joka ei osaa lapsiaan opettaa ymmärtämään sitä mikä heidän itsensä muka kyllä tulisi ymmärtää. Onko meillä nyt suurempi syy toivoa, että se uusi rippikoulu saman papiston johdatuksen alla on onnellisempi. Ei suinkaan.» Hannikaisen päämäärä oli kokonaan toinen kuin vain laajennettu rippikoulun tapainen laitos. »Ainoa asia, josta sille [kansan sivistykselle] on parannusta toivoa, se on se tieto joka on ihmishengen tuhat vuotinen ansattu omaisuus.» Tämän vuoksi Hannikainen vaati, että kansankouluissa oli opetettava ainakin mitausoppia, luvunlaskua, maantietoa, historiaa, luonnonoppia ja siiveysoppia. »Nämä tiedot ne ovat joissa on nykyisen ajan voima, joiden viljeleminen ihmisyyden on korottanut niin ylhäiselle kannalle että hän kohta hillitsee ja käyttää luonnon kaikki voimat avuksensa maallisissa kilvoituksissaan.» Hannikainen oli sitä mieltä, että monet olivat vielä kansan laajaa valistamista vastaan, muutkin kuin tuomiokapitulit. »Itsevaltiias sanoo: tieto valaisee ihmisen ymmärryksen ja tekee hänet oppiniskaiseksi. Raharikas huutaa: tieto synnyttää suuria vaatimuksia, jotka tasaavat omaisuuden. Avarain maiden isäntä huutaa: tieto tekee jokaisen herraksi ja hävittää minulta työntekiät, ja orjuuden puolustaja huutaa: tieto herättää vapauden halun ihmisten kesässä ja hävittää minulta kuuliaisat alamaiset. Ja viimeksi talonpoika huutaa: maanraatteessa ei ole tarvis oppia ja tietoja, niiden hankkiminen tuottaa vaan uusia maksuja.» Jopa talonpojankin katsoi siis Hannikainen tässä yhteydessä olevan laajaa opetussuunnitelmaa vastaan. Kaikkien näiden vastarinta tul-taisiin kuitenkin pian murtamaan, sillä useat kansat olivat jo niin tehneet. »Ja meki sen poistamme, sillä jo tieto on meillääki voimalisempi kaikkia epäluuloja, jotka sitä vastaan sotivat.»

Kun rahvasta valistettaisiin, niin Suomellekin koittaisivat onnen ajat ja maamme sorrettu ja kehityskykyinen kansa — osittain jopa sen omaa harhautunutta tahtoa vastaan — pääsisi nousemaan. Koulutus, niin aineellista kuin henkistäkin kehitystä varten oli Pie-

tari Hannikaisen mielestä keino, ei suinkaan päämäärä sinänsä. Tässä hänen ajatuksensa osittain lähestyivät C. I. Qvistin ajatuksia, sillä viimeksimainittukin näki koulutuksen keinona päästä johonkin parempaan niin henkisellä kuin aineellisellakin alalla. Mitä tuo uusi tulisi olemaan, siitä tuskin Hannikainen ja Qvist olivat täysin yksimielisiä, mutta periaatteessa oli heidän ajatuksissaan paljon yhteneväistä.²⁶

Kuten kaikesta edellä esitetystä ilmenee, oli Sanan-Lennätimessä eräänä läpikäyväna piirteenä talonpojille ja yleensä alemmalle kansalle vaikeuksia aiheuttavien yhteiskunnan epäkohtien esitteleminen. Kun asiat tuotiin julkisuuteen, oli toivoa myös siitä, että niihin saataisiin aikaan parannusta. Useat nimismiehet, papit, lahjoitusmaiden haltijat ja kaikki ne, jotka vastustivat koulujen laajaa opetusohjelmaa, leimattiin kansan olojen kehittämisen vihollisiksi. Pian näiden rahvaan elämän parantamista vastustavien rintamaan marssitettiin yhä korkeampia viranomaisia.

Kirjoituksessaan »Lain henki ja lain muoto» pohti Pietari Hannikainen, millainen tulisi lain olla.²⁷ »Sellainen kansa, jolla on sen kansallisessa elämässä syntynyt ja kirjoitettu laki, minkä nojassa kaikki sivistys saa vissan samalle kansalle soveliaan muodon, pitää pyhimpänä ja kalleimpana omasuutenaan sellaisen lain... Joka haaralta lahjotetaan lainsäädännöille ja asetuksille kaikki mitä jaloa, mitä ylhäistä missäki ihmisnero keksii ja omistaa.» Tämä periaate oli Hannikaisen mukaan omaksuttu myös meidän laissamme. »Tuomarin ojennus-nuorassa meidän lakikirjassa sanottiin että 'kaikki lait pitää senkaltaiset oleman että ne sopivat yhteiseksi parhaaksi, ja sentähden koska laki tulee vahingolliseksi, niin ei se silloin enää ole laki, vaan vääryys, ja pitää pois pantaman.' Millään lauseella ei paremmin voi selittää erotusta lain hengen ja lain muodon välillä... Se muoto, jossa tämä tarkoitus on puettu, lain sanallinen ymmärrys, voipi eri aikoina olla erillainen. Kansan valistuksen tila sen vaatii monesti järkiään muuttumaan, ja useammin ennen kun tämä muutos sanallisesti on ehtinyt tapahtuakaan.» Ellei lakia muutettu tarpeeksi nopeasti kansan valistuksen noustessa, tuli siitä vain

²⁶ Ks. edellä s. 43—49.

²⁷ Sanan-Lennätin n:o 50 12. 12. 1857.

kuollut kirjain. Tällainen kuollut laki oli »kaikista hallitsioista alamaisiansa kohti kovin, kylmin ja julmin.» Näin ollen oli vain aivan luonnollista, että kansa alkoi vastustaa tällaista lakia ja »syystä siis kansat tällaista lakia vastaan ovat kapinoineet pian yhtä usiasti kun hallitsioitansa. Se ei ollut julma kuningas jota vastaan Franskassa nousi kapina 1789. Se ei ollut joku hallituksen esimies jota vastaan Sveitsin kansa oli liikkeessä 1847.» Hannikainen sanoi historiasta löytyvän satoja esimerkkejä, jotka todistivat »miten väärässä ne ovat olleet jotka lain puustaimen ovat korottaneet laiksi». Myös meillä Suomessa tunnettiin sanontatapa »laki on niin kun se lue-taan», ja meilläkin oli mahdollisuus tulkita lakia kansan yhteiseksi parhaaksi. Hän mainitsi, että tässä »se olis paikallansa nämä päät-teemme tarkemmin selittää esimerkeillä jokapäiväisestä elämästä mei-dän ympärillä. Mutta sellaiset esimerkit vaativat suuremman tilan kun mitä tälle kirjoitukselle on aivottu.» Kuitenkin antoi Hanni-kainen selvästi ymmärtää, että meilläkin saatettiin noudattaa lain kuollutta kirjainta enemmän kuin sen elävää henkeä ja että laki sekä kansan etu näin voivat olla ristiriidassa keskenään. »Jos mitkä lain tempuat meille näyttävät haitalliselle, muistakame silloin että pää-haitta on vaan tässä lain kuolleessa puustavissa, sillä laki on oi-keudeksi yhteiselle kansalle ja ei laittomuuden puolusteeski.» Kir-joituksessa esitetty parannusehdotus epäkohdan poistamiseksi oli ehkä hieman yllättävä, mutta kyllä johdonmukainen sen perusaja-tusten kanssa. »Toimellinen tuomari [joka tuomitsee lain hengen eikä kirjaimen mukaan] on parempi kun hyvä laki, ja valistuneella kansalla ei voi olla puutosta toimellisista tuomareista... Siis kaikki te, jotka olette nähneet ja jotka näette että lain puustavilla teh-dään vääryyttä yhden verran kuin vastoin lain puustavia, tietäkää ettei sitä auta herrain päivät ja lainmuuttajat. Sen auttaa välem-min ja suorimmin kansan yhteinen valistus, jota on valta edistää joka paikassa, joka aikana, joka hetkenä.» Vaikka Hannikaisen lop-putoteamukseksi jääkin näin ajatus, että valistuksen lisääntyessä ei-vät tuomaritkaan voi jäädä kehityksestä syrjään, niin jättää hän kuitenkin selittämättä, miksi ei esimerkiksi Ranskassa kehitys kul-kenut tällä tavoin, vaan kansan oli pakko ryhtyä kapinaan lain kuollutta kirjainta vastaan. Peitettyä, hallitusvaltaan kohdistuvaa uhkausta ei Hannikaisen kirjoituksesta puuttunut, ja joka tapauk-

sessä se sisälsi maan tuomarikunnan huonon toimenhoidon peittelemättömän arvostelun. Tuomarit aina senaattia myöten oli näin liitetty kansaa vastaan toimivien virkamiesten joukkoon.

Useassa artikkelissa käsiteltiin Sanan-Lennättimessä niitä taloudellisia rasituksia, jotka olivat rahvaan kaikinpuolisen menestymisen esteenä. Erikoisen tarkasti otti Pietari Hannikainen tarkastelun alaiseksi ne maksut, joita talonpoikainen kansa joutui suorittamaan. Maaveroa hän piti sangen kohtuullisena. »Se olisi väärä tätä veroa päättää suureksi, etenki kun usiampi sellainen vero jo on jaettu monen osakkaan välillä, niin että koko manttalin verolla paikottain voipi olla yli 30 osakasta, jotka keskenään jakaavat maksun.» Talonpojan kannalta olisi tilanne sangen valoisa, mutta »kruunun vero, joka alkujaan piti olla suurin ulosteko mikä oli lähtevä maatilasta on aikoja myöten muuttunut vähimmäksi ja pian tuntumattomaksi rasitukseksi.» Mutta verotuksen pääpaino olikin siirtynyt toisaalle. »Meidän seurakuntain virkamiehet ovat sensiaan tulleet maamiehen raskaimmaksi painoksi. Se on nimittäin tapana maksaa usiammat pitäjän virkamiesten palkat pereettäin tahi savuttain. Sillä tavoin nousevat osittain pappein saatavat, jotka näistä maksuista ovat suurimmat, sitä suuremmaksi mitä usiampaan osaan vissi verotila on jaettu.» Hannikainen laski yhteen pappien, lukkarin, koulumestarin, suntion, siltavoudin, jahtivoudin, laamannin ym. maksut 1/8 manttaalin tilalta ja sai tulokseksi, jos tila oli yhden omistajan hallussa, hieman yli 32 ruplaa. Jos taasen tila oli jaettuna neljään osaan, nousivat maksut aina yli 59 ruplan. Kun kirjoittaja samalla totesi varsinaisen kruunun veron mainitun suuruiselta tilalta olevan vajaat viisi ruplaa, ei kirjoituksesta juuri voinut tulla muuhun tulokseen kuin siihen, että pitäjän virkamiehet, etenkin papit olivat talonpoikien suurena rasituksena. Lisäksi oli alhaisen kansan kannettavaan taakkaan lisättävä erilaiset maantie- ja kyytirasitukset, joten ei ihme, että lukija vähitellen alkoi ymmärtää, kuinka suuren kuorman alla rahvas raatoi. Mutta ei tässäkään vielä kylliksi. »Kirkherra, kappalainen, lukkari, koulumestari, kruunun vouti, siltavouti, jahtivouti, tuomari, Lagmanni, nimismies, kaikki kuuluttavat eri ajoiksi maksajat suorittamaan maksuja, siihen tulee henkipano, kylän luku, ja vielä joku pari kolme kokousta lauvantaina kirkolla. Kun nyt sellainen pieni talo on kau-

kana kirkolta, neljän ja viiden peninkulman päässä, arvattakoon että sitte monta päivää näissä kaikissa puuhissa menee hukkaan, ja eivätkö sillä tavalla menetetyt päivät mieheltä ja hevoiselta ole yhtä konnun veron lisää?» Kirjoituksessaan Hannikainen osittain sekotti oikeudet velvollisuuksiin. Näin hän teki puhuessaan kokouksista veroluontoisina suorituksina, vaikka kyseessä ilmeisesti oli osanotto-oikeus esim. pitäjänkokouksiin. Ei hän myöskään ottanut huomioon, että eri aikoihin sijoitetut maksupäivät saattoivat olla verovelvollisille edullisia jakaessaan verokuormaa tasaisesti ympäri vuotta. Silti on todettava kirjoituksen perustodistelun, talonpojan verokuorman kohtuuttomuuden olevan vakuuttavasti esitetyn. Tätä kaikkea osoittamaansa räsitusta nimitti kirjoittaja »luonnottomaksi veron lisäykseksi» vaatien tilalle vain yhtä maahan kohdistuvaa veroa, »jolla kaikki niin kruunun kuin seurakunnan virkamiehet pal kittaisiin».²⁸

Vaikka Hannikainen ei kohdistanutkaan parannusvaatimustaan kehenkään erityisesti, on selvää, että muu kuin valtiolta ei olisi voinut saada aikaan tilanteessa lopullista parannusta, ja arvostelu näin kohdistui juuri siihen. Jos lain henkeä koskevassa kirjoituksessa valtiiovallan voi ajatella omalta osaltaan olleen vastuussa nurinkurisesta tilanteesta, niin nyt oli maan hallituksen vastuullisuus epäkohdan olemassaolosta ilmeinen ja kaikki virkamiehet alimmasta ylinpään näin asetettu vastuulliseksi kansan alhaisesta tilasta. Tällä kertaa oli Hannikaisella toinenkin linja, jota edeten saattoi olla odotettavissa parannuksia tilanteeseen. Kirjoituksensa lopussa hän kysyi, kuinka tällainen tilanne oli päässyt syntyämään ja vastaus siihen oli mahdollisimman selvä: »Siksi että maamiehet, talonpojan sääty entisinä aikoina ei ole tiennyt pitää puoltansa, silloin kun papit ja kauppiat pitivät varansa.»²⁹ Niin papit kuin porvariston jäsenetkin olivat menneinä aikoina kahmineet itselleen etuja talonpoikain kustannuksella ja saaneet liiallisia etuisuuksia. Välikäsitteisesti sisältyi tähänkin artikkeliin yllytystä sekä eräänlainen uhkaus — elleivät olosuhteet muuttuneet, oli talonpoikien jyrkennettävä asennettaan ja ruvettava paremmin pitämään puolensa. — Nämä

²⁸ »Mitä esteitä on maanviljelyksen edistymiselle», kirj. P. [ietari] H. [annikainen], Sanan-Lennätin n:o 16 23. 4. 1858.

²⁹ Sama kuin edellinen viite.

ajatukset soveltuivat hyvin siihen Sanan-Lennättimen linjaan, joka todisteli talonpoikien jälkeenjääneisyyden ei suinkaan riippuvan heistä itsestään, vaan niistä vaikeista olosuhteista, joissa he elivät. Henkisen ja aineellisen takapajuisuuden syynä oli paitsi valistuksen puute myös taloudellinen riisto.

Kyytivelvollisuus oli sekin eräs niistä rasituksista, jotka kokonaan olivat sälytetyt talonpoikien harteille. Virkamiesten kannalta Kustaa Vaasan ajoilta periytyvä järjestelmä oli Hannikaisen mielestä suorastaan erinomainen, sillä talolliset maksoivat ensin verorahoina virkamiesten matkarahat ja lisäksi verorasituksina joutuivat kyyditsemään heitä puoli-ilmaiseksi. »Sitä kukaan ei voi kieltää että tämä keino matkaajalle on sangen sovelias, sillä vaikka käsiki väsy hevoista piiskatessa, se kuitenkin maksaa vaivat, kun sellainen virkamies peninkulman matkalta maksaa kaksitoista ja puoli kopeekkaa ja sensiaan kruunulta tahi samalta kyytimieheltänsä saa 75 kopeekkaa peninkulmalta. Huonompia kauppoja tehdään kuin tämä, sillä se antaa kuussataa sadalta. Se ei tee mitään, eikä sitä kukaan kysy jos kyytimieheltä menee päivä ja hänen hevoiselta kaksi sillä sellaisen kuorman lennätettyä hevoinen täytyy levätä, ennen kuin sitä hennoihtee panna uuteen kyytiin tahi muuhun työhön.» Näin yksin kyytilaitoskin oli talonpojille moninkertaiseksi rasitukseksi herrojen sensijaan hyötyessä järjestelmästä. Mutta tässäkin ei vielä ollut kylliksi, vaan Hannikaisella oli aina loppuun varattuna ikäänkuin huipennus. Matkustajat kuljettivat rattailla ylipainoisia matkatavaroita, he vaativat nopeampaa ajoa kuin asetukset edellyttivät, eivät ottaneet huomioon mahdollista huonoa keliä, vieläpä jakelivat kyyditsijälle korvapuusteja, jos tämä uskalsi huomauttaa oikeuksistaan. Monin paikoin olivat kyydin käyttäjät enimmäkseen »lystinajajia», kuten erikoisesti Imatran ja Punkaharjun tienoilla, ja näidenkin hyväksi talonpojat joutuivat raatamaan ja ikäänkuin maksamaan veroa toisten huvituksista.³⁰ Juuri huviajeleita oli Viborginkin palstoilla pidetty huomattavana epäkohtana.³¹

Edellisissä Hannikaisen artikkeleissa oli hallituksen syytely ollut

³⁰ »Kyytivelvollisuuden huojennus», kirj. P. H. [annikainen], Sanan-Lennätin n:o 32 13. 8. 1858, n:o 33 20. 8. 1858.

³¹ »Herre och bonde, kirj. »Lm», Viborg n:o 43 4. 6. 1861. Tätä kirjoitusta käsitelty edellisen luvun alkupuolella.

luettavissa vain rivien välistä, mutta tässä kirjoituksessaan hän selvästi totesi, että »se olisi hallituksen asia määrätä ja säätää kyydin järjestys, ja ne velvollisuudet mitkä olisivat vaarin otettavat matkaajan ja kyyditsiän välillä, sen jälkeen mikä yhteiselle liikunnolle olisi soveliaain sekä maalle edullisin.» Varmemmaksi vakuudeksi Hannikainen selitti kirjoituksessaan, että Ruotsin hallitus oli jo omassa maassaan muuttanut monta vanhentuneen kyytiasetuksen kohtaa paremmaksi.³² Koko kansan yhteisen hyvän eikä vain yhden ryhmän edun piti olla ohjenuorana kyytiasetustakin uudistettaessa ja osoitetut »luonnottomuudet» — kuten Hannikainen asian ilmaisi — oli poistettava. Näin voidaan todeta muutama kuukausi ennen Sanan-Lennättimen loppumista sen palstoilla siirrytyn selväkieliseen maan hallituksen arvosteluun. Tietenkin se, mikä tutkijan silmiin saattaa näyttää Sanan-Lennättimen kirjoitusten aste asteelta tapahtuneelta jyrkentymiseltä, todellisuudessa voikin olla sensuurin vähitellen tapahtunutta lieventymistä, mutta joka tapauksessa voidaan tehdä se johtopäätös, että alemman kansan puolesta taisteltaessa ei lehden palsoilla tunnettu tabuja, vaan käytiin käsiksi kaikkiin havaittuihin epäkohtiin kokonaan siitä riippumatta, kenelle tilanteen korjaamisvaatimus oli esitettävä.

Minkä Sanan-Lennätin tässä suhteessa aloitti, sitä koetti Aamurisko parhaan kykynsä mukaan jatkaa ja kehittää edelleen. Jo lehden ensimmäisessä aikuisille tarkoitettussa numerossa oli laaja kirjoitus, jossa ennen muuta käytiin maan aineellisen kehityksen esteiksi nähtyjen epäkohtien kimppuun. Ensimmäisillä sijoilla tällöin olivat ne haitat, joita talonpojille oli kyytilaitoksesta. »Maanteiden rakennus ja kyyti, tahi sanalla sanoen meidän kaikki kulkuneuvot ovat ihan väärällä perustuksella.» Väitteen todistelussa ei kuitenkaan tuotu esille mitään varsinaisesti ennen esittämätöntä. Uudellaista jyrkkyyttä oli kuitenkin johtopäätösten teossa: »Ainoasti ihan uusi kohtuudelle ja ajan tarpeelle tehty laki voipi parantaa kaikki ne seikat jotka nyt niin raskaasti painavat meidän maanviljelystä ja sen parempaa edistyntöä.» Uutena talonpoikien rasituksena tuotiin esiin aitausvelvollisuuden nurinkuruisuus, joka lehden mielestä oli siinä, että kunkin tuli estää esim. karjan pääsy omille pelloil-

³² Sama kuin viite 30.

leen sensijaan, että karjan omistaja olisi ollut velvollinen estämään elukoidensa tulon toisten alueille. On merkittävää, että tämänkin epäkohdan korjaamiseksi vaadittiin nimenomaan lainsäädännöllisiä toimenpiteitä, sillä kirjoittajan — jälleen aivan ilmeisesti Pietari Hannikainen — kaavailema »lain suojellus ei voi tapahtua muulla tavalla kuin että lain sääntö siitä tulisi muutetuksi...»³³ Paitsi sitä, että korjausvaatimukset oli esitetty maan hallitukselle, ei lainmuutokseen tietysti voinut ryhtyä muu kuin säätyeduskunta, jonka kokoontumisen vaatimus voidaan näin rivien välistä lukea.

Uutta Hannikaisen vaatimuksissa oli myös se huomio, jonka hän omisti maan irtaimelle väestölle, joka nyt »elantokeinoa vailla, painaa maaviljelystä enemmän kuin se sitä auttaa». Hänen parannuskeinonsa oli sama, minkä C. I. Qvist aikanaan oli esittänyt Viborg-lehdessä, nimittäin elinkeinovapaus. »Kaiken työn vapaus ja se ponnistus, minkä vapaa kauppa maaviljelyksen rinnalla muualla ovat antaneet tälle viimeiselle, ovat asioita joihin me vielä emme ole ehtineet, vaikka pian koko muu maailma ne on tehnyt omiksansa.» Elinkeinovapautta ei Hannikainen katsellut mistään kansantalouden tai teollisuuden näkökulmasta, vaan nimenomaan maa-seudun elämän parantajana. Irtaimen väestön työttömyys sekä se, että vuosi »vuodelta me annamme suuren jouko Venäläisiä kulkea maamme halki ja täyttää sen yhteisen [kaupan] puutoksen meidän keskuudessa», nämä seikat olivat niitä, jotka hänen mielestään vaativat elinkeinovapautta. Ja jälleen esitettiin vaatimus, että »hallitus tässä tekisi muutoksen».

Sumeilematon epäkohtien paljastaminen ja niihin käsiksi käyminen oli se tekijä, joka antoi Sanan-Lennätimelle runsaasti radikaalia leimaa. Eräänä esimerkkinä tästä on lehden suhtautuminen papistoon. Vaikka tätä puolta lehden kirjoittelussa on jo eri yhteyksissä käsitelty, on vielä syytä koota langat yhteen ja tarkastella niitä virheitä, joita lehti kirkonmiesten keskuudessa oli havainnut. Jo näytenuumerossa oli syytetty luterilaista papistoa puuttuvasta halusta antaa kansalle virkatodistuksia sen omalla kielellä.

³³ »Vuodet 1858 ja 1859», ilman epäilyä Pietari Hannikaisen kirjoittama, Aamurusko n:o 1 8. 1. 1859. — »Hollikytyi-velvollisuuden helpottamisen mahdollisuudesta» kirjoittaa E. Lähdenoja Aamuruskon numerossa 34 27. 8. 1859. Esillä olevan teeman kannalta ei kirjoitus kuitenkaan sisällä mitään uutta.

Samalla kun oli moitittu nimismiehiä huonosta viranhoidosta, oli moite — joskin hieman lievempänä — kohdistettu myös papistoon.³⁴ A. G. Coranderin kirjoituksessa oli asetettu epäilyksen alaiseksi seurakuntien kirkkoherrojen asettaminen pitäjien koulujen johtoon joskin senkin vuoksi, että »kouluttajan palkka aikaa myöten tällä tavoin muuttuisi viimein apulaisen eli lukkarin aprakaksi».³⁵ Hanrikainen puolestaan epäili pappien kykyä ja halua hoitaa kansanopetuslaitosta hetken vaatimuksien edellyttämällä tavalla sekä katsoi kirkkoherran ja muiden seurakunnan toimihenkilöiden palkkasaatavien olevan talonpoikien aineellisen — ja ehkä henkisenkin — kehityksen pahimpia esteitä.³⁶

Myös Aamurusko julkaisi papistoa arvostelevia kirjoituksia ja oli näin samalla linjalla kuin edeltäjänsäkin. Merkittävänä voidaan tässä suhteessa pitää, laajaa neljällä sivulla julkaistua lähetettyä kirjoitusta, jossa sumeilematta hyökättiin varsinkin kirkkoherrojen väitetyn laiskuuden ja vilpillisyyden kimppuun.³⁷ »Paikkakunnan Christillisyyden hoitaminen on tarjona, etuineen ja raskauksineen. Sitä kaikin voimin pyydetään. Usein tuosta jututaanki. Milloin mennään Helsinkiin, milloin mihinki. Päästään lahjojaan näyttämään. Pannaan parahiaan. Kaikki ihastuttaa. Asiat onnistuuki. Päästään paikalle. Vaan nyt vedetään toista nuottia. Hyvä olis tulot ottaa vaan vaikia vaivaa nähdä. Se himottu paikka on niin kelhä... Ja kun se rupiaa saamaan palkan eikä työn tähden voi sitä herruudessa nauttia, niin rupiaa hän taas huutamaan että sille pitää apulainen palkattaman eli työtä vähettämän ja palkkaa lisättämän. Sitä ei voi kohtuulliseksi katsoa että Kirkkoherrat joiden laillinen työ pannaan toiselle, pitäis palkastaan sille osaa antaman?!» Yksi-

³⁴ »Vuosi 1856», Sanan-Lennätin n:o 00 1. 12. 1855. — »Nimismies-viroista», Sanan-Lennätin n:o 6 9. 2. 1856.

³⁵ »Lahjoitus Rahvas-koulun asettamiseksi», kirj. Potu (A. G. Corander), Sanan-Lennätin n:o 20 17. 5. 1856. Esitetyt ajatukset ovat tosin »Ruotsinkielisen Hcls. Sanomien N:rossa 34», mutta asiahan ei tästä paljoa muutu, sillä Potu joka tapauksessa arvosti niitä suuresti, että julkaisi ne toimittamassaan lehdessä, minkä lisäksi hän lausuu mm.: »Kauniit ovat tämän kirjoittajan ajatukset, totiset hänen sanansa...»

³⁶ »Millainen opetus tarvitaan kansakoulussa?», kirj. P. H.[annikainen]. Sanan-Lennätin n:o 11 12. 3. 1858. — »Mitä esteitä on maanviljelyksen edistymiselle», kirj. P. H. [annikainen], Sanan-Lennätin n:o 16 23. 4. 1858.

³⁷ »Pappein huudosta», kirj. »X», Aamurusko n:o 45 12. 11. 1959.

puolisuudessa suuresti yliampuvaan ja laajasti yleistävään kirjoitukseen ei toimitus mitenkään ottanut kantaa, vaan se julkaistiin sellaisenaan. Jatkuvasti annettiin laajassa kirjoituksessa ymmärtää, kuinka väärillä perusteilla papisto vaati lisää palkkaa köyhiltä seurakuntalaisilta, vaikka entistäkin oli työmäärään nähden pidettävä suurena.

Hyökkäily aikaisemmin koskemattomina pidettyjä auktoriteetteja vastaan saattoi vaikuttaa talonpoikiin voimakkaammin kuin oli ajateltu, sillä he eivät ehkä läheskään aina osanneet selvästi erottaa seurakuntaa ja sen palvelijaa, uskontoa ja sen julistajaa selvästi toisistaan eri käsitteiksi. Sanan Lennättimessä onkin pari palasta, jotka antavat aavistaa epäuskon siemenen jo tulleen kylveytyksi kansanmiesten mieliin. Otsikolla »Sanoma-lehtiemme kirjalaatikotse on saatu seuraava kirjoitus Nimittäimättömältä» julkaisi lehti seuraavan palasen: »Minä olen yksi Sanan-Lennättimen tilaaja ja kiitän nöyryimmästi sen edestä että te kirjoititte venäjän pääsiäisestä, uudesta ja vanhasta ajan lu'usta. Se olisi huvittavaista jos te kirjoittaisitte kaikkien kansakuntain ajan lu'usta ja uskon tunnustuksesta ja miksi venäläiset lukeevat maailman luomisesta toista tuhatta vuotta enemmän kuin meidän ajan lukumme on...» Toimitus lupasi noudattaa tilaajan pyyntöä »sikäli kuin voimma ja lehtemme tilavuus sallii», mutta mitään selvitystä maailman synnystä lehti ei kuitenkaan antanut.³⁸ On syytä muistaa, että maamme ensimmäisen julkisen väittelyn Raamatun arvovallasta lokakuussa 1856 alkaessa oli lähtökohtana juuri maapallon ikä. Tällöin julkaisi C. I. Qvist Viborg-lehdessä uutisen, jossa mainittiin tiedemiesten laskeneen maan iäksi 350 miljoonaa vuotta ja kysyttiin lopuksi: »Mihin joutuvat näitten lukujen edessä vanhat 6000 vuotta ja niihin liittyvät maanluomisteoriat??»³⁹

Olevien olojen oikeudenmukaisuuteen kohdistuva epäily pilkistää esiin Valkjärveltä lähetetystä pitäjänkirjeestä: »Täällä voidaan entiseksi; rikkaat kovemmin, köyhät hiljemmin. Niin se on ollut

³⁸ Sanan-Lennätin n:o 17 26. 4. 1856.

³⁹ Mikko Juva, Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869, Hki 1850, s. 103. — Viborg n:o 77 7. 10. 1856. — On mielenkiintoista todeta, että Sanan-Lennättimen talonpoikainen kirjoittaja lausui ajatuksensa julki puolisen vuotta ennen Viborgin geologista uutista.

ennen ja niin se saattaa tästä edeskin olla, emmekä tiedä minkä tähden sen on Luoja niin säätänyt, että näitä molempia täytyy olla ihmiskunnassa. Eihän kaikki köyhätkään liene jumalattomia, eikä kaikki rikkaat hurskaita...»⁴⁰ Kritiikki, halu miettiä itse asioita ja arvostella yhteiskunnassa vallitsevia olosuhteita on selvästi tässä kirjeessä nähtävissä. Tietenkin voidaan sanoa, että tämänkaltaiset epäilyt eivät lainkaan kuulu suomalaisuusliikkeen yhteydessä käsiteltäviin kysymyksiin. On kuitenkin otettava huomioon, että fennomaanista ohjelmaa kaavailtaessa ja sen lähitavoitteita määriteltäessä jatkuvasti korostettiin, kuinka tärkeää oli saada kansamiesten itsetunto nousemaan, herättää heissä uuden oppimisen halua ja saada seisovaksi vedeksi katsottuun altaaseen edes hieman liikettä.

Talonpoikien yhteiskunnallisen kritiikin heräämisestä on osoitukseksi se, että he pyrkivät Sanan-Lennättimessä vetämään esiin ilmiöitä, joiden he katsoivat olevan selviä epäkohtia. Saimaan kanavaa käyttänyt talollinen oli omasta mielestään joutunut suorittamaan liian suuria kulkumaksuja. Lipun kirjoittanut herrakin oli ottanut liikaa palkkiota vaivoistaan, minkä lisäksi hän oli antanut toisten kanavan käyttäjien laiminlyönnillään pettää itseään hyväksymällä näiden ilmoittamat väärät veneiden mitat. Toinen rahvaaseen kuuluva kirjoittaja puolestaan kertoi, kuinka ummikkoruotsinkielinen pappi saattoi pettää seurakuntaa vaalisaarnassaan opettelemalla lukemaan paperista suomen kieltä. Tällaisella vääryydellä oli eräs pappi päässyt kirkkoherraksi. Ne viranomaiset, joiden tehtäviin olisi kuulunut valvoa ehdokkaiden kielitaitoa, eivät huolehtineet asetuksen määräämistä velvollisuuksistaan, ja niin saattoivat seurakuntalaiset tulla karkeasti harhaan johdetuiksi. Kirjoittajan mielestä »asetukset eivät mitään toimita, niin kauvan kuin sivistyksemme on ruotsinkielellä hankittava, ja suoraan sanottu, niin kauvan kuin Suomen koko sisällinen ja oikea ala on peräti ruotsalainen». Vain koulujen kielen muuttaminen suomeksi olisi tuonut muassaan pysyvän ja todella tehokkaan ratkaisun tuohon pulmaan.⁴¹

⁴⁰ Sanan-Lennätin n:o 34 23. 8. 1856.

⁴¹ Cesur-kalender. Samling af skeppsbrutet gods, tillhörigt den finska pressen, jemte skizzer från de finska censurförhållandenas område, Stockholm 1861, s. 110—115. — Ks. myös 6. luvun viite 95.

Kahta viimeksi selostettua verraten laajaa artikkelia ei sensuuri sallinut painaa Sanan-Lennättimeen. Kuinka paljon tuollaisia kirjoituksia lehteen tarjottiin, sitä on tietysti vaikeaa sanoa, mutta ilmeisesti niitä on ollut useita. Kaikki edellä käsitellyt kansanmiesten kirjoitukset todistavat joka tapauksessa, että Vanhan Suomen fenno- maanien julistus oli langennut kasvulle suotuisaan maaperään, vaikkakaan ne kaikki eivät kosketelleet suoranaisesti suomalaisuusliikettä ja kansallisia tunteja. Epäilemättä Sanan-Lennättimen ja Aamuruskon kirjoitukset loivat pohjaa laajemmallekin heräämiselle, jonka joltinenkin laajuus tulee sitten aikanaan selvästi näkymään lehtien seuraajan Otavan palstoilla.

On vielä kiinnitettävä huomiota erääseen puoleen talonpoikaisten kirjoittajien kynäntuotteiden julkaisemisessa. Lehden sivistyneet toimittajat täyttivät niillä palstoja ilmeisen mielellään. Näin tehtiin myös silloin, kun lähetetty kirjoitus selvästi sisälsi perusteettomia ja lukijaa harhaan vieviä väitteitä. Mitään kommentteja ei Sanan-Lennätin julkaissut edellä lainatun Valkjärven pitäjänkirjeen yhteydessä, vaikka ajan käsitysten mukaan siinä ehkä olisi ollut sanan sijaa. Kun Aamuruskon toimittaja Pietari Hannikainen lehdessään painatti puolitoista palstaa pitkän talonpoikaisen kirjoittajan papin vaalia koskevan artikkelin, niin siinäkin annettiin vain lähettäjän sanojen puhua — tähän tapaan: »Mitähän asetukset semmoisesta asiasta ja varsinkin liiallisesta kyläilemisestä vaalireisuulla sanonee, se on minulle tuntematon asia . . . meitä on täällä (maalla) monta joille [kaksi edellä mainittua sanaa tekstissä kirjoitettu yhteen] se näyttää hyvin kummalta että vaali-papit toisinaan viipyvät kokonaisen viikkokauden siinä pitäjässä minne he ovat vaalissa ja siitähän se liiatenkin on ollut kiista näin kylän kesken, onko se oikein taikka ei . . .»⁴² Vaikka lehden toimittaja epäilemättä olisi voinut tässäkin tapauksessa torjua vääriä käsityksiä tai lausua omansa, niin sitä hän ei kuitenkaan tehnyt. Näyttää aivan ilmeiseltä, että toimittajat halusivat kaikin keinoin yllyttää talonpoikia kirjoittamaan ja silloin ei tahdottu mahdollisella tekstiin puuttumisella torjua tulevien uusien yrittäjien intoa. Olihan sitäpaitsi tarkoitus saada kansa

⁴² »Papin vaalista nöyrin kysymys. (Lähetetty.)», kirj. »Huutaja papin vaalissa.», Aamurusko n:o 47 26. 11. 1859.

heräämään, ja tällöin kaikki vähäisetkin osoitukset kritiikin heräämisessä olivat tervetulleita. Se, että papit, kirkko olivat talonpoikaisten kirjoittajien ensimmäisiä hyökkäilyn kohteita, selittynee osaltaan siitakin, että pappi oli useimmiten kansanmiehen lähin »herra», jonka puutteisiin hän yhteiskunnallisesti herätettynä saattoi ensimmäiseksi iskeä silmänsä.

Kun Sanan-Lennättimen palstoilla nimismiesten, pappien, tuomareiden ja monien muiden virkamiesten toiminta asetettiin epäilyttävään valoon ja heidän väitettiin sortavan kansaa, niin tämän päivän lukijasta tuo kaikki saattaa tuntua liioitetulta, ehkä perättömältäkin. Ennenkuin tämän probleemin pohdintaa kuitenkaan jatketaan, on käsiteltävä kirjoitusta, jossa esillä olevana aikakautena Vanhan Suomen rahvaan olot virkamiesten heitä sortaessa esitetään kaikkein karneimmassa valaistuksessa.

Aamuruskon eräissä vuoden 1859:n alkunumeroissa julkaistiin Pietari Hannikaisen kirjoittama »Elämän satu», jossa hän jatkoi jo Kanavassa aloittamaansa linjaa. Tämän tarinan henkilökuvilla on selviä yhtymäkohtia »ryöstövouti ja kruunuvouin siaisen Korpin», pastori Kortpelianderin, luutnantti Kerskoniuksen sekä Silmänkääntäjä-ilveilyksen herroja matkivan Oluvisen kanssa.⁴³ Elämän sadun oli määrä olla »kertomus jokapäiväisestä elämästä» ja varmemmaksi vakuudeksi kirjoittaja vielä ilmoitti sen olevan »meidän keskuudesta». Tapahtumapaikkana oli Koukkuniemi, »vähäinen seurakunta, jonka varakas omistaja asui ulkomailla». Sanaa lahjoitusmaa ei pitkässä tarinassa käytetä kertaakaan, ikäänkuin vahingossa esiintyy kerran sana virkamies, mutta mitään virkanimitystä ei koko pitkässä tarinassa

⁴³ Teperi, osa I, s. 87–90. — »Elämän satu, kertomus jokapäiväisestä elämästä», Aamurusko n:o 2 15. 1. 1859, n:o 3 22. 1. 1859. Molemmissa numeroissa tarina alkaa etusivulta ja on ikäänkuin lehtien pääartikkelina. Kirjoittajaa ei mainita, joten ei ole mitään epäilyä siitä, että se on lehden ainoan toimittajan, Pietari Hannikaisen kirjoittama, varsinkin kun sen koko käsittelytapa viittaa juuri häneen. Suometar lainaa Elämän sadun ensimmäisen osan omille palstoilleen (n:o 4 28. 1. 1859) perustellen toimenpidettään: »Lainaaminen ei ole tapamme, vaan tahdomme näin saada St:tarenki lukijain näkyviin, miten hyvästi tätä sanomalehteä toimitetaan. Muistutettava myös on, että lehden toimittajana on Suomessa hyvin tuttu hra maanmittari P. Hannikainen, jonka kädestä ei voi odottaa muuta kuin hyvää sekä aineiden että kielen vuoksi.»

ole lainkaan, sensorille (??) vakuutetaan, »että se on paljas satu, sen on näkevä jokainen».⁴⁴

Koukkuniemen seurakunnan omistaja oli kaikin puolin hyvä ihminen, hän halusi alaiensa rikastuvan, halusi kouluttaa heitä, luoda heille oivalliset mahdollisuudet tehdä työtä ja vaurastua sekä halusi oikeuden vallitsevan maillaan. Tällaiset ohjeet hän oli antanut tilustensa käskynhaltijalle. Kovin toisenlaisiksi olot Koukkuniemessä kuitenkin muodostuivat. Hoitajan ensimmäinen ilmoitus oli: »Laki nyt olen minä, ja te olette minun orjat, eikä sen enempää.» Ensimmäisiä tekoja omistajan poistuttua oli useiden perheiden ajaminen mailtaan, koska nämä eivät olleet polvistuneet tilanhoitajan edessä. Hänen seuraava toimenpiteensä oli hankkia itselleen käskyläisiä, jotka pakottaisivat talonpojat orjuuteen ja täyttämään mitä mielettömimpiä käskyjä, kuten esimerkiksi tietä sannoittamaan. »Vähän sentähden siitä jos sata perettä kuolkoon nälkään, kunhan maantie, jota omaisuuden hoitaja ajaa on jokapaikasta hiekoitettu.» Kansaa orjuuttamaan lähetti »ylpiä hoitaja tuhmimmat käskyläisensä», koska »ei kutkaan muut suorita käskyjä niin tarkasti kuin tuhmat ihmiset». Juuri sellaisia tilanhoitaja suosi eikä suvainnut alaisissaan »mitään oppia ja tietoja, jotka tekevät ihmiset uppiniskaisiksi».

»Katsahtakame vähän yhden sellaisen käskyläisen huoneeseen. Tuossa tulee eräs talonpoika puhelemaan yhtä tärkeää asiaa, joka kuuluu käskyläisen virkaan. Mutta hän alkaa puheensa väärästä kohdasta, hän sattuu ensin sanomaan sen sanan joka käskyläisen mielestä olisi pitänyt tulla myöhemmin. — 'Se ei ole näin, huutaa hän, sinä et osaa puhella asiasta, sinä tarvitset oppia'. Ja silloin hän ottaa nahka-letin seinältänsä ja antaa selkään. Se asia on sillä toimitettu. Kohta sattuu tulemaan toinen joka sanoo: armollinen herra, minulle on tehty väkivaltaa minun omassa kodossani, minä anon oikeutta. 'Vain niin se on, vastaa se armollinen herra, sinua on lyöty, minä autan sinua heti oikeuteesi. Näin sanottua hän ottaa nahka-

⁴⁴ Kun 6. luvun lopussa laajemmin käsitellään näiden aikojen viipurilaisten, suomenkielisten lehtien sensurointia, niin todetaan, kuinka Hannikainen Paavo Tikkaselle 10. 6. 1861 (SKS:n kirjekansio 79) lähettämässään kirjeessä totesi mm. virkamies-sanan sanomalehtiartikkeleissa olevan kokonaan kielletyn. Ilmeisesti olivat määräykset vuonna 1859 samankaltaisia, koska H. käyttää runsaasti sanoja käskyläinen, päähoitaja, ammattimies jne.

letin käteensä ja antaa sillä selkään sinne asti kuin asiamies pääsee ulos ja se asia on sillä suora.» Kun kolmas asiakas yrittää häiritä käskyläistä hänen keskustellessaan ystävänsä kanssa, niin tämäkin saa ruuskasta, sillä »talonpojalla on aikaa seistä ja odottaa koko päivä, silleikään kuin muut ihmiset puhelevat ystävänsä kanssa». Mutta tällainenkaan kuvaus ei riittänyt Hannikaiselle, vaan hän halusi mennä vieläkin pidemmälle. »Minä tekisin väärin Koukkunien ammattimiehille jos en mainitse myös heidän ihmisrakkautta, jota he näyttävät usiassa tilassa. Eräsnä päivänä yksi rehellinen mies tuli saman käskyläisen luo, josta edelläpäin on juteltu ja valitti: 'armollinen herra! yksi teidän virkaveljiä on tullut minun kotiini ja hänen armonsa oli niin suuri että hän ryhtyi käsin minuun ja minä olen vähissä hengin päässyt hänestä irti. Ja vaikka meillä on syvin rauha maassa, hän veti kuitenkin miekansa ja hakkasi minun haavoja täyteen luihin asti. Minä rukoilen siis teitä että autatte minua saamaan oikeutta'.» »Tiedättekö mitä se sitä ennen niin julma ammattimies nyt teki? Hän otti tavallisen nahkaletin seinältä käteensä ja nosti sen ylös lyödäkseen, mutta yksi kummallinen hellä tunto kävi silloin hänen syvämensä läpi; sillä hänen silmänsä näkivät ettei miehessä ollut yhtään tervettä paikkaa mihin hän voisi lyödä, koska se armollinen virkaveli oli lyönyt jokapaikan kylläiseksi. Hän pani sentähden sen heristetyn letin naulaansa ja sanoi hyvin lauhkeasti: 'hyvä ystävä! minä en voi tällä kertaa siihen asiaan tehdä mitään'.» Kun sama mies jonkun aikaa myöhemmin tuli saman käskyläisen luo toimittamaan erästä toista asiaansa. »Silloin hänen entiset haavansa jo olivat osiksi parantuneet.» »Hän avasi suunsa alimaisessa nöyryydessä puhelemaan asiatansa. 'Minä tunnen jo kaikki', huusi käskyläinen, otti nahkaletin ja nyt antoi kahdesta kerrasta yhtäikään, sillä tavalla, että ensin antoi varrella ja sitte siimalla, niin että valkiat luut näkyivät niiden veristen haavoin keskeltä. Ja sitte hän sanoi yksivakaisesti: 'Sellainen on viisaus, sillä sen pitää tuntumaan luihin asti'.»

Koska Hannikainen oli ilmoittanut kirjoittavansa nykyajasta ja lisäksi Karjalasta (»meidän keskuudesta»), eivät hänen kuvaamansa käskyläiset voineet olla mitä tahansa satuolentoja. Ehkä lukijan mieleen tuli ensiksi ajatus, että heillä tarkoitettiin lahjoitusmaan voutia apulaisineen, mutta asiaa hieman tarkemmin pohtinut tus-

kin tyytyi näin yksinkertaiseen ratkaisuun. Kuten muualla Karjalassa, oli lahjoitusmaillakin hallintovalta virkamiesten käsissä, eivätkä lampuudit suinkaan olleet venäläisiä maaorjia, joihin voitiin soveltaa rajoittamatonta isäntävaltaa. On näin todettava Hannikaisen kuvauksen perimmäisenä kohteena olleen juuri Suomen Suuriruhtinaanmaan hallintoa hoitaneiden miesten. Koska pahoinpitelytapauksessa ilmeisesti mentäisiin hakemaan oikeutta nimismieheltä, on »muotokuva» hahmoteltaessa ollut lähimpänä mallina ilmeisesti tämä virkamies. Jotain tämänkaltaista on lukijan mielessä täytynyt käväistä hänen kertomustaan lukiessaan, sillä tottahan hän tunsi maakuntansa olosuhteet. Mutta vaikka jätettäisiin miettimättä, mitä virkamiestä tai yhteisöä kirjoittaja tarkoiti, niin ainakin on varmaa, että Koukkuniemen seurakunta oli lahjoitusmaa, sillä se on ilmaistu tarpeeksi selvästi ja kärsivänä osapuolena oli suomalainen lahjoitusmaatalonpoika. Kun tämä oli tuotu esille, niin kyllä lukija osasi päätellä loput ja miettiä mielessään, keiden valtikan alla rahvas raatoi.

Yhteiskunnalliseen sortoon liittyi Koukkuniemessä myös oikeudellinen turvattomuus, kuten edellisestäkin jo ilmeni. Tätä asiaa tilaa myös Koukkuniemen lainvalvojat perustelivat: »Laki ja asetukset, ne olemme me, jotka ovat pantuna niitä valvomaan. Ei meidän siis ole tarvis niitä seurata. Sillä paimen on enemmän kuin lammas. Jos väkivalta on kielletty, ei se sentähden meiltä ole kielletty; jos vapaus pitää vallita maassa, niin ei se voi olla muu vapaus kuin se, että me saamme alusväelle tehdä mitä tahdomme, ja elää niinkuin itse huolimme ja lystäämme.» Kellekään ei Vanhassa Suomessa pitänyt olla epätietoista, kuka seurakunnissa lain valvonnasta vastasi, ja näin edellä esitetty arvelu kertomuksen eräästä selvästä osoitteesta vain vahvistuu.

Yhteiskunnallisen ja oikeudellisen laittomuuden rinnalla Koukkuniemessä kukoisti taloudellinen riisto. Näin haastelivat pitäjän »ammattimiehet»: »Meillä kyllä on pieni palkka... mutta jos me pitäjistä voimme vaikka millä keinolla saada satakertaa enemmän, niin se on laillista ja silloin me voimme susiturkin siaan ostaa shupiturkin. Mutta jos alusväestä ken on ahkeruudella ja toimella hankkinut varaa käydä sellaisessa turkissa, niin häntä pitää pieksää sinne asti kunnes hän sen turkin antaa meille ja se on kanssa oikeus. Sillä siltä pitää otettaman kellä on, ja kellä ei ole, siltä pitää myös otet-

taman viimeinenki pois, ja se on terveellistä siinä maassa missä vapaus vallitsee.» Hannikainen ei kirjoituksessaan unohtanut sivistyksellistäkään sortoa. Kun »talonpoika oppii ja tulee viisaammaksi, hän tulee koiraksi, ei anna itsiänsä pieksää eikä tuo» käskyläisille lahjoja. »Tästähän muka ihan selvästi näkyy että oppi ja tieto ovat vahingolliset, ja sentähden usiampi heistä [käskyläisistä] sitä ei rakasta.» Jos jotain toivon pilkahdusta kaikin puolin sorretulle talonpojalle oli näkyvissä, niin se ilmeni juuri edellisistä sanoista. Opilla ja valistuksella oli vääryys ja väkivalta voitettavissa ja siksi sitä niin Hannikainen kuin muutkin itäsuomalaiset fennomaanit niin suuresti halusivat levittää.

Koukkuniemen virkamiesten kuvaus olisi kai Hannikaisen mielestä jäänyt puutteelliseksi, ellei heidän sivistystasostansa olisi vielä annettu aivan erillistäkin selostusta kaiken entisen lisäksi. »Raakaa kansaa ei voi hallita muut kuin yhtä raat käskyläiset, ja se on tosi se, ja sentähden minun [tilanhoitajan] jokaisella käskyläisellä pitää riippua nahkaletti seinällä hyvälle kehoitukseksi ja pahoille kuriksi! Ja minä sanon vielä, naurakaa sillä tahi itkekää, jatkoi hän, mutta minä olen sen havainnut, että kuta suuremmat koirat minun käskyläiseni ovat, sen paremmin he toimittavat virkansa, ja sentähden minä en hylji ketään muita kuin niitä jotka ovat viisaat ja oppineet.» Kaikkein kelvottomimmat olivat näin tulleet ainakin karjalaisen lahjoitusmaatalonpojan käskijöiksi, ehkä joku rahvaaseen kuuluva lukija oli valmis soveltamaan kuvausta omankin pitäjänsä virkamiehiin, vaikka hän omistikin tilansa itse. Kertomuksen lukijalle ei myöskään voi jäädä mitään epäilystä siitä, mistä johtui karjalaisten talonpoikain monesti havaittu niin aineellinen kuin henkinenkin köyhyys. Hannikaisen kuvaus vain entisestään varmentaa sitä jo aikaisemmin esitettyä käsitystä, jonka mukaan talonpojan surkeaan asemaan olivat toiset huomattavasti enemmän syllisiä kuin hän itse, ellei sitten rahvasta katsottu kokonaan syyttömäksi omaan heikkoon tilaansa.⁴⁵

Niin karmeita kuin Hannikaisen tarinan eri käänteet ovatkin, on hänen sanomansa huipentuma vasta tarinan lopussa. Aivan ko-

⁴⁵ Aivan tämän luvun alussa käsitelty juuri sitä seikkaa, että sanomalehtien kirjoittajat näkivät rahvaan olevan syyttömän omaan heikkoon tilaansa.

ruttomasti ja liioittelematta todetaan kuinka »vapaa laki vasta silloin on vapaa kuin sen jokainen käyttäjä myös tuntee lain tarkoituksen ja on yhtäkaaa sidottu sitä seuraamaan. Pankaat yksi ainoa virkamies [vain tässä on tämä sana mainittu], joka ei tarvitse totella tätä vapaata lakia sen päähoitajaksi, ja koko laki on muuttuva hirmuiseksi aseeksi, jota ei ole tarvis käyttää kuin kuritukseksi siinä missä väkivalta sitä tarvitsee.» Koukkuniemessä poljettiin lakia, ja sen asukkaat olivat orjia, joilta vapaus puuttui. Vaikka Suomi oli vapaa ja sillä olivat vapaat lait, niin siellä missä oli epäpäteviä virkamiehiä, eivät nuo lait olleet voimassa. Missään kohdassa laajassa ja kahdessa Aamuruskon numerossa jatkuneessa kertomuksessaan ei kirjoittaja sanonut tarinansa olevan jossain suhteessa poikkeuksellisia olosuhteita kuvaavaa, vaan hän antoi lukijalle vapaat kädet yleistää Koukkuniemen tapahtumat minne tahansa Vanhan Suomen lahjoitusmaille. Juuri se, että ei puhuttu mistään virkamiehestä erityisesti, auttoi lukijaa mielessään tekemään yleistyksen ja näin saattoi Hannikaisen kuvaus monet Vanhan Suomen maaseudun virkamiehet huonoon valoon.

Asioiden kärjistämisen, pelkistyksen, yleistämisen, liioittelun, kaikkien noiden tehokeinojen käyttäminen lienee aina kuulunut kirjailijain, sanomalehtimiesten kuin poliitikkojenkin perusoikeuksiin, ja Elämän sadun kuten muissakin Sanan-Lennättimen ja Aamuruskon kirjoittajissa oli runsaasti noiden ammattimiesten piirteitä. Mutta perätöntä todistusta he eivät silti voineet antaa, selvästi tosiasioiden vastaisesti he eivät voineet yleistää, sillä tuollainen kirjoittelu olisi kääntänyt lukijan pois heistä ja näin johtanut kokonaan päinvastaiseen tulokseen, kuin mihin kynäilijät olivat pyrkineet. On siis lähdeittävä siitä, että mitään tietoisesti väärää ja paikkansapitämätöntä kirjoittajat eivät esittäneet, sillä sehän ei suinkaan ollut heidän etujensa mukaista. Silti on tietenkin otettava lukuun mahdollisuus, että hekin — Hannikainen heidän joukossaan — joskus erehtyivät. Koska yhteiskunnallisiin epäkohtiin kiinnikäyminen on niin keskeisellä sijalla Vanhan Suomen fennomaanien julistuksessa, on aiheellista tarkastella, oliko ennen muuta virkamiesten kuten pappien, tuomareiden ja nimismiesten kärjekkäällä arvostelulla asiallista pohjaa. Samalla saadaan myös ainakin osavastaus siihen, miksi sosiaalinen sektori yleensä oli niin laaja karjalaisessa suomalaisuusliikkeessä. On

myös otettava huomioon, että vasta jos voidaan osoittaa Vanhan Suomen oloissa suuria yhteiskunnallisia epäkohtia, käy sen fenno-
maaniens julistuksen jyrkkyys ymmärrettäväksi ja luonnolliseksi.

Muolaan pitäjässä keski-Kannaksella Pällilän lahjoitusmaalla hallitsi 1850-luvulla kuuluisa »Muolaan Volka», maaorjan poika Vasili Volkov, joka oli poikasena tullut rakennustyöläiseksi Pällilään. Valkoisen hevosen selässä ruoska kädessä ratsasti hän valvomassa »ropotia», päivätöitä, eikä »nahkaletti» suinkaan ollut käyttämättömänä. Maantien tarkastuksissa seisovat talonpojat lakki kourassa tien sivussa, kun Volka ajoi valjakolla ohitse. Hovissa hänellä oli tapana lyödä talonpoikia korville. Eräs lampuoti, joka rohkeni valittaa Volkaa vastaan, sai lähteä tiluksiltaan maantielle. Eräältä toiselta talonpojalta hän otti väkivalloin hyvän hevosen.⁴⁶ Ennen pitkää vuosien kuluessa sai suomalaisuusliike talonpoikien itsetunnon nousemaan niin paljon, että he uskalsivat nousta ruoskaa valtikkanaan käyttävää herraansa vastaan.⁴⁷

Kun tämän päivän lukija tutustuu Muolaan Volkan kieltämättä vaikuttavaan henkilökuvaan, ei hän voi välttää ajatusta, että juuri tämä lahjoitusmaavouti on ollut Pietari Hannikaisen mielessä hänen kirjoittaessaan Elämän satua. Mutta Hannikainenhan yleisti tarinassaan tapahtumia, antoi ymmärtää puhuvansa voimassa olevasta enemmän tai vähemmän yleisestä ajattelutavasta, hän laajensi sanottavansa perinteelliseksi keskusteluksi, joten ei tunnu todennäköiseltä, että pelkkä Volka olisi saanut hänet tässä tapauksessa tarttumaan kynään.

Kuten Pällilän lahjoitusmaan omistajaa ruhtinas Boris Golitsyniä ei kukaan syyttänyt hänen lahjoitusmaallaan vallitsevista huonoista oloista, samoin pidettiin rahvaan keskuudessa myös Muolaan Kuusaan hovin omistajaa, suomalaissyntyistä Alex Masalinia hyvänä

⁴⁶ Jaakko Sarkanen (toim.), Muolaa ja Äyräpää vv. 1870–1944, Hki 1952, s. 44–45.

⁴⁷ »Ote pöytäkirjasta pidetty yleisessä pitäjän kokouksessa Pyhäristin pitäjän kirkossa 9. päivänä kesäkuuta 1861», Kenraalikuvernöörin kanslian akti 38/1862. Tässä aktissa myös »Pällilän hovin aluksen kuuluvat talonpoikien läkseimin ja y: m: ylösannetut kaipokset se 30 päivä Tammikuuta 1863». Pällilän lahjoitusmaan oloja ryhdyttiin siis valtiovallan taholta tutkimaan. Tähän palataan vielä 7. luvussa.

miehenä. Tämä ei silti merkinnyt, että hänen lahjoitusmaallaan olisi talonpojilla ollut hyvät oltavat, sillä heidänkin voutinsa »Hoosi» oli aivan »järetön mies».⁴⁸ Laatokan rantamalla Pyhäjärvellä vallitsivat samanlaiset olot. Siellä hovin hoitaja vielä 1870-luvulla pieksi elonleikkaajia pellolla. Parikkalassakin näytti tilanne samalta. Ruumiillinen rangaistus kuului siellä tavanomaiseen elämänmenoon aina siihen asti, kunnes »hovin vallat» vuonna 1858 lakkautettiin. Tapa lyödä talonpoikia oli niin yleistynyt, että se kuului suorastaan normaaliin elämänmenoon, sillä omavaltaista »ruumiillista kuritusta eivät antaneet ainoastaan varsinaiset virkamiehet, kuten nimismiehet, ruununvoudit, tuomarit, maanmittarit y.m., vaan kaikki, jotka olivat vapautuneet maatöistä ja saaneet mustan puvun, pitivät oikeutenaan antaa kepin- tai nyrkinlyöntejä niille, jotka eivät kuuluneet herrasväkeen. Sellaisia herroja olivat esim. kirjurit, silta- ja jahtivoudit ja vieläpä kuljeskelevat kaupunkien kisällitkin.» Vielä lahjoitusmaakauden loputtua 1880-luvullakin saattoi joku pikkuherra keppittää montaakin miestä.⁴⁹

Edellisistä esimerkeistä voidaan sanoa, että niissä olivat lahjoitusmaan omat voudit ja muut käskyläiset rasittamassa ja sortamassa talonpoikia jopa niin, että lahjoitusmaiden omistajatkin ainakin eräissä tapauksissa, todella tahtoivat hyvää alaisilleen. Mutta totuuden koko kuva tuskin kuitenkaan on tuollainen. Vaikka talonpojat olivat persoonallisesti vapaita ja paikkakunnalla pieksämiset ja muut laittomuudet olivat yleisesti tunnettuja asioita, talonpojilla ei vain näyttänyt olevan mitään mahdollisuuksia saada oikeutta. Kussakin Karjalan pitäjässä oli kyllä nimismies, oli kirkkoherra, tuomarit ja koivat käräjillä oikeutta Suomen lain mukaan, mutta lahjoitusmaatalonpoikaa ei kukaan tuntunut auttavan oikeuteensa.⁵⁰ Näyttää

⁴⁸ Sarkanen, *emt.*, s. 52–54.

⁴⁹ Impi Viika, *Vpl Pyhäjärvi*, Turku 1950, s. 143, 145. Samoihin aikoihin pantiin Pyhäjärvellä toimeen myös mielivaltaisia häätöjä. — M. Vilska, *Parikkalan historia II osa, Käkisalmi 1928*, s. 31, 47, 204–205.

⁵⁰ Kirjan *Finlands Stats-Kalender för år 1859, Hfors 1858*, mukaan oli kaikissa keskeisissä ja ennen muuta lahjoitusmaapitäjissä (mahdollisine kappeleineen) kussakin oma nimismies. Näin oli mm. Rannan, Äyräpään ja Käkisalmen molemmissa kihlakunnissa asian laita. Uudellakirkolla ja Kivennavalla oli molemmissa kaksi nimismiestä, joista toinen oli »extra länsman för Systerbäcks Gevärs-Faktori». Mainittu kalenteri, s. 113–116.

aivan ilmeiseltä, että suppean maaseutusivistyneistön piirissä ei voinut tekemää, talonpoikiin kohdistunutta oikeuden loukkausta juuri osattu sellaiseksi nähdä, sillä kai hän muuten olisi joutunut vastamaan teoistaan, jotka kaikki tiesivät tapahtuneiksi ja joilla varmasti ainakin joskus täytyi olla kosolta todistajia. Vuosisadan ajan oli niin totuttu siihen, että talonpojalle sopi tehdä mitä mieli, niin ettei sitä uusien aikojen koittaessakaan osattu pitää lain rikkomisena. Vanhan Suomen virkamiesten talonpoikiin kohdistuneisiin laittomuuksiin suhtautumista määriteltäessä ei kuitenkaan ole tarvis turvautua ainoastaan välillisiin todistuksiin.

Juvalta Vehmaan kartanosta syntyisin oleva kollegiasessori Reinhold Grotenfelt, joka vuoden 1840:n tienoilla oli ostanut Ristsepälän hovin silloisessa Muolaassa, tunnettiin talonpoikien keskuudessa »kiroisana ukkona». Häikäilemättä hän käytti hyväkseen oikeuttaan häätää lampuotejaan. Kylän parhaalla paikalla sijaitsevan talonpoikaistalon asukkaat karkoitettiin kodistaan keskellä talvea saunaan. Kun tilan emäntä oli valittanut kohtalostaan jollekin Pietarin vaikutusvaltaiselle herralle (huomaa, ei pitäjän omille virkamiehille) ja tieto tästä oli tullut »Ruotveltin» korviin, karkotettiin mainittu talonpoika koko lahjoitusmaalta. Kun Grotenfelt olisi purtanut saunan, jossa makasi lapsivuoteessa oleva nainen, esti kruununvouti tämän. Karkoitettun talonpoijan maille ryhtyi tilan suomalainen herra rakentamaan omaa kartanoaan. Myöhemmin pidettiin hovissa laajalti kuuluisia juhlia, joihin kerrotaan tulleen väkeä Viipurista hevoskuormittain. Mitään juridisesti väärää Grotenfelt ei ilmeisesti häätöjutussa tehnyt, mutta lain henki tuskin salli lampuodin perheen aiheettoman ajamisen talven pakkasiin. Hänen kerrottiin myös lyöttäneen talonpoikiaan.⁵¹

Virastaan luovuttuaan Muolaan tuomari, kollegiasessori ja ritari Peter Kruskopf osti samassa pitäjässä olevan Mälkölän hovin. Entisestä virka-asemastaan huolimatta kerrotaan hänenkin lyöttäneen alustalaistalonpoikiaan. Eikä Peter Kruskopf suinkaan edes ollut mi-

⁵¹ Sarkanen, *emt.*, s. 36, 58. — Heinjokelaisen Hanna Järven muistitieto, SKS:n kansanrunousarkisto, E 70. Hanna Järvi kertoo useita talonpoikia karkoitettun ja mainitsee: »Se tapahtui vuonna 1864, koska isäni kuoli sitten seuraavana vuonna.» — Grotenfeltistä ks. Tor Carpelan, *Ättartavlor för de på Finlands ridarhus inskrivna ätterna I, Hfors 1954*, s. 483—484.

kään »kuiva puu», vaan hän tunnustautui fennomaaniksi, joka vuonna 1840 oli kutsuttu SKS:n jäseneksi. Viipurin Suomalaiseen Kirjallisuus-Seuraan hänet kutsuttiin 3. 2. 1846, samassa kokouksessa, jossa hovioikeuden asessori J. E. Bergbom oli julistanut: »Yhdyntä alaisempien säätyjen kanssa pitää oleman meidän yritystemme tärkeää tarkoitus: Olkoon se meille luonnistuva!» Molemmat kutsut otti tuomari Kruskopf vastaan maksaen jäsenrahansa.⁵² Myös Ristseppälän herra, kollegiasessori Reinhold Grotenfelt oli Vanhan Suomen fennomaanien keskuselimen jäsen.⁵³ Kuten tästä nähdään, kävi siis Karjalan Kannaksella 1850-luvulla hyvin päinsä tunnustautua suomalaisuusmieheksi ja kuitenkin kohdella talonpoikiaan, miten parhaaksi katsoi. Koska on vaikeaa ajatella, että kumpikaan edellä mainituista olisi täysin tietoisesti menetellyt vääräksi katsomallaan tavalla, niin on uudelleen todettava, kuinka syvälle talonpoikien lyömisen »oikeus», heidän häätämisensä »oikeus», »oikeus» kohdella talonpoikaa niin kuin herrasta näytti tarkoituksenmukaiselta, jo oli juurtunut Vanhan Suomen säätyläistön mieleen, niin syvälle, että vääryys aivan ilmeisesti oli muuttunut oikeudeksi.⁵⁴

Kaikki edellä kerrotut esimerkit ovat lahjoitusmaapitäjästä, ja voidaan tietenkin ajatella, että juuri ainaisen häätöuhan alaisen, omaa maata omistamattoman tuon ajan mittapuunkin mukaan kurjissa oloissa tylsistyneen lampuodin kimppuun käyminen kävi jo vanhan kaavan mukaan eikä totutuista tavoista ollut niin helppoa päästä. Mutta samaa henkeä näkyy olleen muuallakin Vanhassa Suomessa. Kun Thiodolf Rein muisteli nuoruutensa aikoja Jääskessä

⁵² Peter Kruskopf oli syntynyt Vanhassa Suomessa Lappeenrannassa 1778. Hän palveli kotimaakunnassaan monissa viroissa, tuli Äyräpään tuomiokunnan tuomariksi 1821 ja kuoli 1857. Anteckningar rörande Viborgs Hofrätts instiftelse och verksamhet jemte förteckning öfver Hofrättens presidenter, ledamöter och tjenstemän samt öfrige i dess matrikel inskrifne medlemmar 1839—1889, Viborg 1889 sekä Winterin kokoelma V A:ssa. — Viipurin kirj. seuran jäseneksi otosta ptk. 3. 2. 1846. Bergholmin tuossa juhlakokouksessa pitämästä puheesta ks. Teperi, osa I, s. 80—81. — SKS:aan jäseneksi tulosta ks. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Helsingissä Nimikirja, käsikirjoitus, SKSA; tässä on Peter Kruskopf, »Kihlakunnan-Tuomari», kotipaikka »Kivinava», jäsen n:o 369.

⁵³ Luettelo Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran jäsenistä, Vri 1876, s. 8.

⁵⁴ Tällaisen ajattelun esiintymisestä 1820-luvulla on esitetty esimerkkejä tämän tutkimuksen I osassa. Teperi, osa I, s. 39—40.

1850-luvun puolimaissa, niin hän totesi, että Viipurin läänin ollessa Venäjään yhdistettynä, oli sen virkamiesten siveellinen taso laskenut ja yhä vielä kerrottiin virkamiehistä, jotka olivat ottaneet lahjuksia ja syyllistyneet muihinkin laittomuuksiin. Hän kertoi myös olleen niitä, jotka jatkuvasti olivat venäläisen »tshinovnikkajärjestelmän kannalla», mihinkä hallintotapaan mainitut epäkohdat ilmeisesti kuuluivat. Selvästi Rein näin antoi ymmärtää, että Vanhan Suomen virkamiesten keskuudessa eivät kaikki asiat hänen nuoruutensa aikoihin suinkaan olleet kunnossa. Todettakoon vielä, että Jääskessä ei ollut lahjoitusmaita tai niihin verrattavia alueita. Muistelmat ilmestyivät vuonna 1918.⁵⁵ Kysymys ei siis suinkaan ollut mistään siitä tai tuosta yksittäistapauksesta, joihin heikko luonne tilaisuuden tullessa lankesi, vaan vielä 1850-luvulla verraten laajalle Karjalaan levinneestä ajattelutavasta.

Kaiken edellä tapahtuneen tarkastelun jälkeen on syytä toistaa eräs lause Hannikaisen Elämän sadusta. Hän totesi, kuinka »vapaa laki vasta silloin on vapaa kuin sen jokainen käyttäjä myös tuntee lain tarkoituksen ja on yhtäaikaan sidottu sitä seuraamaan. Pankaat yksi ainoa virkamies, joka ei tarvitse totella tätä vapaata lakia sen päähoitajaksi, ja koko laki on muuttuva hirmuiseksi aseeksi, jota ei ole tarvis käyttää kuin kuritukseksi siinä missä väkivalta sitä tarvitsee.» Koska Vanhassa Suomessa oli kunnottomia virkamiehiä, vallitsi siellä laitton tilanne, jonka vallitessa suomalainen talonpoika ei ollut vapaa. Tästä tilanteesta versoivat sitten lukuisat yhteiskunnalliset vääryydet, joita Hannikainen mainitussa tarinassaan niin karmaisevasti, mutta — siihenhän näiden kaikkien todistusten jälkeen on tultu — myös ilmeisen totuudenmukaisesti kuvasi. Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeen syvää yhteiskunnallisuutta ei siis ole mitään syytä ihmetellä, hämmästeltyä olisi vain ollut sen puuttuminen.

Uuden ajattelutavan raivaajiksi tarvittiin voimakkaita taistelijoita, jotka olivat valmiit aatteensa puolesta tekemään muutakin kuin maksamaan jonkun kirjallisuusseuran jäsenmaksun. Aidolle snellmanilaiselle aatteen miehelle Pietari Hannikaiselle antoi talon-

⁵⁵ Th. Rein, Muistelmia elämäni varrelta, Hki 1918, s. 91. — Lahjoitusmaita ks. Eino Jutikkala, Suomen historian kartasto, Porvoo—Hki 1949, s. 27, 49.

poikainen syntyperä terävän sosiaalisia epäkohtia havaitsevan silmän, ja kun hän tunnetusti oli luonteeltaan jyrkkä, taipumaton jopa kiihaskin, niin oli vanhoillisen ajattelun linnoituksen kimppuun hyökkäävä soturi valmis. Kun Hannikaisella vielä kaiken lisäksi oli terävä kynä, niin voidaan häntä luonnehtia erääksi Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeen voimakkaimmaksi hahmoksi käsiteltävänä ajanjaksona.

Talonpoikien lyömistä on edellä katsottu vain lahjoitusmaiden luomaa taustaa vastaan. Vallinneen laittomuuden tilan oli luonut vierasmaalaisten lahjoitusmaiden omistajien sekä voutien mielivalta, ja vuosisatainen, korruption mädättämä venäläistyypinen tsinovnikkajärjestelmä oli vallannut useat suomalaisetkin virkamiehet. Tällaisen arvion mukaan olisivat talonpoikiin kohdistuneet oikeudenloukkaukset olleet vain heijastusta Venäjän maaorjuusalueilta, joilla talonpoikia saatettiin kohdella »laillisestikin» miten mielivaltaisesti tahansa. Rajan toisella puolella, suojassa itäiseltä tartunnalta, olleeseen läntiseen Suomeen eivät tällaiset omavaltaiset tavat olisi edellä esitetyn käsityksen mukaan ilmeisesti laisinkaan levinneet. Toisin näyttävät kuitenkin asiat olleen. *Lauri Kuusanmäki* kertoo Laukaan Vehniän talon »hallitsijasta (1831—1864) varahenkikirjoittaja B. K. J. Schönemanista, jonka normaaliin talonpitoon kuului kasakkaruuskalla torppareille ja rengeille annettu ruumiillinen kuritus.⁵⁶ *Eino Jutikkala* puolestaan toteaa niin voutien kuin isäntienkin saattaneen itäisessä Hämeessä lyödä torppareita vielä 1890-luvullakin.⁵⁷ Näiden tietojen valossa alhaisen kansan ruumiillinen kurittaminen näyttää olleen tavallista myös läntisessä Suomessa eikä vain lahjoitusmaa-alueilla.

Problemaan paneuduttaessa Hämeen ja Karjalan olosuhteiden samankaltaisuus esillä olevassa kysymyksessä näyttää kuitenkin jäävän verraten pintapuoliseksi. Eräs huomattavimmista eroavuuksista on siinä, että Hämeessä tilaton väestö tuntuu viime vuosisadan puolimaissa verraten yleisesti hyväksyneen isäntiensä antaman kurituksen. Vaikka Vehniän herra löi vielä nuorukaisiässä olleen renkinsä — tämän piian kanssa sängystään tavattuaan — pysyväisesti vaivai-

⁵⁶ Lauri Kuusanmäki, *Elämänmenoa entisaikaan*, Forssa 1954, s. 73. 79.

⁵⁷ Eino Jutikkala, *Itähämläinen kartanoyhteiskunta viime vuosisadalla*, Hämeenmaa II, Hämeenlinna 1932, eripainos, s. 85.

seksi, ei häntä suinkaan manuutettu lakitupaan, vaan hän oli oikeamielisen miehen maineessa.⁵⁸ Vuonna 1859 kirjoitti länsisuomalainen renki isännälleen seuraavaan tapaan: »Ainoastaan valistunut isäntä taitaa vaikuttaa parannusta esimerkillänsä, neuvoillansa ja nuhteillansa, vieläpä kurituksellakin missä sitä tarvitaan; jota vastaan valistumattoman nuhde ja kuritus ei paranna vaan paaduttaa...» »Ymmärtämättömäksi alamaiseksi» itseään nimittävä nöyrähenkinen palkollinen ei lainkaan asettanut kyseenalaiseksi isäntänsä kuritusoikeutta, hän vain toivoi sen voivan vaikuttaa hyvää.⁵⁹ Län-tisen Suomen torpparit nimittivät itseään muun muassa »meidän herran talonpojiksi», »alamaisiksi», »alamaiskansaksi», joihin käsitteisiin jo sinänsä kuuluu lujankin isäntävallan hyväksyminen. Kun *Aksel Warén* vuosisadan lopulla julkaisi teoksensa *Torpparioloista Suomessa*, arveli hän toteamansa torppareiden tavattoman nöyryyden johtuvan vuosisatoja kestäneestä olotilasta, jonka vaikutuksesta oli syntynyt jonkinlainen apatia, alistuminen välttämättömyydeksi uskottuun asiantilaan. Z. Topelius puolestaan puhui hämäläisen maanraataajan »nöyrytyneestä luonnosta», jonka oli hänen käsityksensä mukaan aiheuttanut pitkään jatkunut palvelus aatelisten kartanoissa.⁶⁰

Vaikka karjalaiset lahjoitusmaat olivat olleet olemassa jo kauan aikaa, toistasataa vuotta, niin vakiintuneiksi eivät niiden olot suinkaan olleet muodostuneet. Niiden maataan omistamattomat viljelijät eivät olleet ajatuksissaan hyväksyneet vuoden 1826:n asetusta, vaan pitivät itseään jatkuvasti talojensa isäntinä. Asiaa kärjistäen voisi sanoa; että Hämeessä ei torpparin tai rengin pieksämisessä — jos se vain tehtiin »oikeudenmukaisesti» — tapahtunut mitään lainvastaista, sillä se oli vain normaalin isäntävallan käyttelyä, mutta Karjalassa oli asia toisin. Siellä kohdistui kuritus mieheen, joka näennäisestä alistumisestaan huolimatta tunsi olevansa itsenäinen tilallinen, ei torppari, ei lampuoti eikä renki. Jos Hämeessä olisi pyritty pieksämään vakaata talon isäntää hänen pellollaan, olisi vastarinta varmasti ollut

⁵⁸ Kuusanmäki, *emt.*, s. 80.

⁵⁹ »Uuden-vuoden kirjeitä isännille. III.», *Suometar* n:o 13 1. 4. 1859. Artikkelin kirjoittanut »-k. -n. K-- -n.»

⁶⁰ *Aksel Warén, Torpparioloista Suomessa, SKS:n toimituksia, 89 Osa, Hki 1898, s. 397-401.*

voimakasta ja siveellinen narkästys kautta maakunnan suuri. Lahjoitusmaalampuodin sisäinen reaktio oli todennäköisesti samantapainen, mutta karvaat kokemukset olivat opettaneet väkivaltaisen vastustamisen turhuuden. Muistettakoon myös, että ruoskaa heilutti lahjoitusmailla useimmiten vierasmaalainen käskijä, jonka motiivina ei talonpoikien käsityksen mukaan suinkaan ollut oikeuden puolesta toimiminen, vaan vääräys ja oman voiton pyynti. Jos suomalainenkin mies Karjalassa — kuvaannollisesti tai sananmukaisesti — tarttui ruoskan varteen talonpoikaa lyödäkseen, voitiin hänen käytöksensä aina tulkita venäläisten tapojen jäljittelyksi. Tšinovnikkajärjestelmän ihailu oli levinnyt suomalaistenkin virkamiesten keskuuteen, näin totesi jo Th. Reinkin.

Erilaiset historialliset kehitystapahtumat olivat näin vaikuttaneet siihen, että vielä viime vuosisadan puolimaissa muodollisesti ja näennäisesti sama tapahtuma, tilattoman maalaismiehen ruumiillinen kurittaminen käsitettiin läntisessä osassa maata useimmiten oikeudenmukaiseksi tapahtumaksi, mutta lahjoitusmailla sama asia koettiin niin kansan kuin sen puolesta taistelevien fennomaanienkin keskuudessa suureksi vääryydeksi, lain polkemiseksi ja pikaista muutosta vaativaksi yhteiskunnalliseksi epäkohdaksi.

4. Kansanvalistustyö jatkuu

Suomalaisuuden hyväksi tapahtuvan työn päämääristä, nopeudesta ja tärkeysjärjestyksestäkin oltiin Vanhan Suomen fennomaanien keskuudessa eri mieltä, mutta eräästä merkittävästä seikasta vallitsi yksimielisyys. Johannes Alfthan, C. I. Qvist, Pietari Hannikainen sekä A. G. ja H. K. Corander, kuten useat muutkin viipurilaisiin sanomalehtiin artikkeleita kirjoittaneet, päätyivät eri perustalta lähtien ja erilaisia ajatuspolkua kulkien siihen, että tärkeimpiä suomalaisuuden hyväksi tapahtuvia arkisia töitä oli rahvaan kaikinpuolinen valistaminen ja sen niin henkisen kuin aineellisenkin aseman parantaminen. Huolimatta itäsuomalaisten fennomaanien kolmesta äidinkielestä ja heidän erilaisesta sosiaalisesta asemastaan, oli alemman kansan puolesta työskenteleminen kaikkia heitä yhdistävä tekijä. Ei näin ollen ole ihme, että viipurilaisten suomalaisuusmiesten keskukselin, kirjallisuusseura, kiinnitti vapaampien aikojen koittaessa huomiota juuri kansanvalistukseen. Tämä oli sitäkin luontevampaa, koska näin voitiin jatkaa jo toistakymmentä vuotta aikaisemmin yksimielisesti omaksuttua perinteellisen toiminnan linjaa.¹

Vuoden 1850:n sensuuriasetuksen aikaansaamana hiljaisena kautena oli kustannettu kolme uutta oppikirjaa: Viivanto — ja mitanto-oppi oli ilmestynyt vuonna 1854, Luonnonkirjan I osa (Physikki) sekä Biblia-historia 1856. Kun viimeksi mainittuna vuonna saatiin lisäksi markkinoille uusi 30.000 kappaleen painos Uutta Aapiskirjaa, oli monet kauan aikaa toteuttamista odottaneet toimet saatettu onnelliseen päätökseen ja voitiin ryhtyä suunnittelemaan uutta.²

¹ Johannes Alfthanin, C. I. Qvistin, Pietari Hannikaisen ja Coranderin veljesten esittämiä suomalaisuusohjelmia käsitelty 2. luvussa — Perinteellisestä toiminnan linjasta ks. Teperi, osa I, s. 74—90.

² Ptk. 2. 5. 1854, 2. 4. 1855, 4. 12. 1855, 8. 1. 1856, 1. 4. 1856, 6. 5. 1856. — Seuran vk. 1856, 1857.

Samassa kokouksessa, jossa C. I. Qvist valittiin Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran esimieheksi, ryhtyi hän toimenpiteisiin seuran kansanvalistustyön jatkamiseksi. Hänen esityksestään valittiin viisi-miehinen lohkokunta, johon tulivat hänen lisäksi jäseniksi »lukion lehtori [J. Chr.] Lampén, majisterit [J. H. E.] Nervander ja [C. S.] Emeleus sekä kirjapainaja J. Alfthan». Tämän toimikunnan tehtäväksi annettiin mieltä, »miten Seura tarkoitettua kirjallista tointansa hyödyttävimmällä tavalla toimittaisi» ja tässä tarkoituksessa tuli lohkokunnan esitellä »raha-palkintoja rahvasta hyödyttävien kirjojen toimittajille».³ Asetetulle toimikunnalle ei siis lainkaan annettu tehtäväksi mieltä, mille kirjallisuuden alalle seura voisi suunnata toimintaansa, vaan pidettiin ilman muuta selvänä, että kansanvalistaminen olisi Vanhan Suomen fennomaanien keskuselimen ainoa toimiala kirjojen kustantamisen vainiolla.

Asetetulla lohkokunnalla olivat asiat niin selvinä, että se voi jo vajaan kuukauden kuluttua lausua mietteensä julki:» Voimiensa mukaan auttaaksensa rahvasta hyödyttävien ja rahvaskouluille tarpeellisten kirjojen lisääntymistä, niin Suomalainen Kirjallisuus-Seura Viipurissa tahtoo palkinto-kirjoituksiksi esitellä seuraavia, suomeksi kirjoitetuita ja mainitun tarkoituksen vaatimusta myöten selvitettyjä aineita, nimittäin: 1) *Luonnon-oppi*, sisältävä lyhykäisen ja helppolukuisen selityksen tärkeimmistä ja huvittavimmista (intresantaste) eläimistä ja kasveista; 2) *Historia*, elämä-kertomuksissa toimitettu ja pääasiallisesti tarkoittava lukijoiden siveydellistä sivistystä ja isänmaan rakkauden herättämistä; 3) *Määräys-opillisen maantiedon ja tähti-tiedon* tärkeimmät alkeet helposti ymmärrettyssä ja tänne kuuluvat alku-opit selkeästi selittävässä kertomuksessa; 4) *Hyvä kirja rahvaalle* talous-hoidollisesta sisällyksestä, jos mahdollista niin selittäköön helposti ymmärrettävällä tavalla ja selkeillä sanoilla jotakuta maamme sisällisen talous-hoidon haaraa.» Palkinnoksi luvattiin kus-

³ Ptk. 7. 9. 1858. — *Carl Severin Emeleus*, synt. 1830, yo Vrin lukiosta 1849, Vrin yläalkeiskoulun opettaja 1857; Carpelan, Helsingfors universitets studentmatrikel 1828—1852, s. 164. — *J. Chr. Lampén*, synt. Hollolassa talonpojan poikana 1821, yo 1840, lehtori Vrin lukiossa 1854 lähtien; em. matrikkeli, s. 98 sekä Mattias Akiander, Skolverket inom fordna Viborgs och nuvarande Borgå stift, Hfors 1866, s. 345, 349. — *J. H. E. Nervander*, synt. 1828, yo 1844, Vrin lukion lehtori 1857—1901; em. matrikkeli, s. 123.

sakin neljässä kohdassa »50 eli 100 rupl. hop., aina siinä määrässä lähdetetyllä kirjoituksella on suurempaa tai vähempää arvoa». Aikaa kirjojen laatimiseen annettiin hieman yli vuosi. Toistamiseen korostettiin mietinnön lopussa seuran pitävän parhaina »semmoisia jos muutenki hyviä kirjoja, jotka ovat soveljaita kansalle lukea että myös sopivia osviittana käyttää rahvas-kouluissa». Käännökset eivät tulleet lainkaan kysymykseen. Mukaelma »voipi toki palkinnon voittaa, mutta hyvät alkuperäisesti suomalaiset teokset saavat suurimman arvon». »Tähän esittelyyn suostui Seura kaikin puolin.»⁴

On kuin seura olisi halunnut vapaampien aikojen koitettua uudelleen palata ensimmäisen vuosikokouksensa esittämiin suunnitelmiin. Tuolloin oli näet päätetty järjestää kilpailu, jonka tarkoituksena olisi ollut saada aikaan »Suomalaisen kansan lapsille ja nuorisolle kotona sekä Sunnuntai- ja Pitäjä-kouluissa tarpeellisia ja soveliaita oppi-kirjoja».⁵ Tähän aiheeseen oli vielä palattu keväällä 1848, mutta silloin oli kilpailun toteuttamisyriytyksistä luovuttu vaikean poliittisen tilanteen vuoksi.⁶

Kilpailujulistuksessa mainittua eläin- ja kasvioppia ei vielä ollut suomen kielellä lainkaan saatavissa. Vasta pari vuotta myöhemmin ilmestyi käännöksenä Nils Johan Berlinin »Oppikirja Luonnontieteheksen kansakouluin oppilaisille», mutta se oli huomattavasti suppeampi kuin seuran kilpailujulistuksessa kaavailtu oppikirja. Tällaisen kirjan tarve oli ilmeisesti suuri, sillä mainitusta oppikirjasta otettiin toinen painos jo vuoden kuluttua.⁷ Toisessa ja kolmannessa kohdassa tarkoitettuja historian ja maantiedon kirjoja ei niitäkään ollut vielä olemassa niin laajoina laitoksina, kun mitä seura kaavaili. Tosin jo 1839 oli ilmestynyt J. F. Cajanin Suomen historia ja kymmenen vuotta myöhemmin A. G. J. Hallstenin »Lyhy Suomen historia ja maantieto», mutta ne eivät yltäneet seuran toivomalle tasolle. Ensimmäinen suomenkielinen tähtitieteen oppikirja ilmestyi vasta 1877, mutta sekään ei ollut alkuperäinen tai edes mukaelma, vaan tavallinen käännös J. Norman Lockyerin *Astronomiasta*.⁸ Viimeisessä kilpai-

⁴ Ptk. 5. 10. 1858, 2. 11. 1858.

⁵ Ptk. 3. 2. 1846. — Teperi, osa I, s. 114—117.

⁶ Ptk. 2. 5. 1848. — Teperi, osa I, s. 148—149.

⁷ Valfrid Vasenius, *Suomalainen kirjallisuus 1544—1877*, SKS:n toimituksia, 57. osa, Hki 1878, s. 17, 259.

⁸ Vasenius, *emt.*, s. 39, 40, 106, 240, 260.

lujulistuksen kohdassa tarkoitettuja taloudellisia kirjasia oli ilmestynyt useitakin, mutta monilta tärkeiltä aloilta puuttui silti suomenkielisiä esityksiä.⁹ — Seuran tavoitteet kilpailujulistuksen antaessaan olivat siis selvät: suomenkielisille kouluille oli saatava oppikirjoja. On myös syytä panna merkille se seikka, että seuran käsitykset kansalle tarkoitettujen koulujen opetussuunnitelmista olivat sangen uudenaikaisia. Niiden rahvaan opetuslaitosten, joissa seuran kaavailemia oppikirjoja olisi käytetty, opetusohjelmien olisi pitänyt olla sangen monipuolisia, jopa vaativiakin.

Kun suomalaisuustyön käytännöllisistä mahdollisuuksista oli keskusteltu viipurilaisten sanomalehtien palstoilla, oli Johannes Alfthan arvellut suomalaistumisen pääsevän vauhtiin vasta sitten, kun suomenkielisen rahvaan ja ruotsinkielisten herrojen välille olisi muodostunut uusi »teollisuussääty». C. I. Qvist puolestaan oli nähnyt suomalaisuustyön erääksi päämerkitykseksi vapaamielisten ajatusten välittämisen kansan keskuuteen. Laajaohjelmainen kansanopetuslaitos olisi auttanut niin Alfthanin kuin Qvistinkin päämäärien toteutamisessa puhumattakaan siitä, että Hannikaisen niin monta kertaa kaipaama kansan sivistystason nousu ja sen mukanaan tuoma oikeudellisten ja aineellistenkin olojen paraneminen olisi päässyt alkuun.¹⁰ Toisaalta olisi oppikirjojen aikaansaamisella tehty mahdolliseksi kansanopetuslaitoksen perustaminen. Kilpailujulistus on näin ilmeisesti saattanut näennäisestä suppeudestaan huolimatta tähdätä verraten laajoihin päämääriin. Ei ole myöskään unohdettava, että seuralla oli läheisiäkkin tavoitteita koulukysymyksessä. Wilken koulun perustaminen ja sen sääntöjen laatiminen olivat juuri tällöin ajankohtaisia, ja tämä seuran »oma oppilaitoskin» toki tarvitsi oppikirjoja toimeen tullakseen. Koulusta suunniteltiin opetusohjelmaltaan sangen laaja-pohjaista.¹¹

⁹ Vasenius, *emt.*, s. 261–262. Vuosina 1850–1857 oli ilmestynyt 10 maataloutta käsittelevää kirjaa, mutta ensimmäiset suomenkieliset suonviljelyyn, kasvi-tarhanhoitoon, hevosten hoitoon, eläinten tautien parantamiseen, hedelmäpuiden kasvattamiseen ja kylvöheinän viljelyyn opastavat teokset ilmestyivät vasta 1860-luvun alussa. Yleisoppaissa tällaisista asioista oli tietysti saatettu puhua, mutta toisaalta lience käsittelemättömiä aloja ollut runsaammin kuin mitä tässä on todettu.

¹⁰ Näitä kysymyksiä käsitelty 2. luvussa.

¹¹ Teperi, osa I, s. 236–258.

Jos seura olisi aikaansaanut suunnittelemansa oppikirjat, olisi sen kansanopetukseen tarkoitettujen oppikirjojen kokoelma ollut ver-
raten täydellinen. Laskuoppia lukuunottamatta olisi seuralla ollut
oppikirja käytännöllisesti katsoen jokaiseen kansakoulussa ajatelta-
vissa olevaan aineeseen. Tällaisessa tapauksessa se olisi eittämättä
ollut maamme tuon hetken merkittävin kansakoulukirjojen kustanta-
ja. Tämän mahdollisen tavoitteen vuoksi onkin vielä kiinnitettävä
huomiota eräeseen kilpailujulistuksen ajateltavissa olevaan päämää-
rään.

Kun seura oli kustantanut ensimmäisen painotuotteensa, Aapisen,
se määräsi kirjan hinnan vain noin kymmenesosaksi siihen asti paljon
käytetyn »Tarpeellisen Lasten-Kirjan» hinnasta.¹² »Biblia-Historian»
seura päätti painattaa nimenomaan sen vuoksi, että »nykyiset sen-
laatuiset kirjat, vaikka muutoin asiaan sopivaisetkin, kalliin hintansa
vuoksi ovat köyhälle maakunnalle saamattomat. Niin maksavat pa-
raat niistä: Hübnerin Biblia-historian käännös, kuvilla koristettu,
60 kopeekkaa ja Barthin, Herra Grönberin toimittama käännös 35
kop. kappale, vaikka jälkimmäinen myödään kannettomana, paljaa-
seen ohueen paperi-päälyllelehteen nidottuna.» Laajan ja lujiin kan-
siin sidotun oman »Biblia-Historiansa» hinnaksi määräsi seura
vain 20 kopeekkaa.¹³ Seuran kustantama Viivanto- ja Mitanto-Oppi,
joka käsitti 171 sivua ja 90 kuvaa, maksoi 25 kopeekkaa ja Physikki,
jossa oli 230 sivua ja 94 kuvaa, maksoi 60 kopeekkaa. Nämäkin mo-
lemmat kirjat olivat vastaavia huomattavasti halvemmat.¹⁴ Voidaan
näin ollen todeta Seuran eräänä pääperiaatteena olleen tarjota rah-
vaalle oppikirjoja huomattavasti muita halvemmalla. Jos seura nyt
kilpailun avulla olisi saanut kustannettavakseen kaikki tai ainakin lä-
hes kaikki sellaiset kirjat, joita tulevaisuudessa (eikä edes kovin kau-
kaisessakaan) perustettavissa kansakouluissa olisi voitu käyttää, ja se

¹² Teperi, osa I, s. 115—117.

¹³ Ptk. 2. 4. 1855, 4. 11. 1856. — Vasenius, emt., s. 15, 68. Kristian Gottlieb Barth, »Biblia-historia, sisältävä sataneljä jutelmaa pyhästä raamatusta, kodolle ja koululle. Suom. Josef Grönberg. Kuvilla koristettu». Ensimmäinen painos 1850. Johannes Hübner, Biblia-historia; siitä on useita laitoksia, useiden kääntäjien toi-
mittamia.

¹⁴ Ptk. 1. 11. 1853, 2. 5. 1854, 6. 9. 1854, 1. 4. 1856, 6. 5. 1856. — Vasenius, emt., s. 39, 259.

olisi myynyt niitä muita halvemmalla, se olisi ollut sangen merkittävä tekijä oppikirjamarkkinoilla. Sen määräämien hintojen olisi täytynyt vaikuttaa myös muiden, tuohon aikaan vielä suhteellisen harvojen kustantajien hinnoitteluun, mikäli nämä olisivat halunneet pysyä kilpailussa mukana.

Pyrkimys tarjota rahvaalle halvalla kirjoja sai seuran suunnittelemaan kustannustyötään pidemmällä tähtäimellä. Tämän vuoksi päätettiin anoa keisarilta lupaa perustaa oma kirjapaino. Lopullisen sysäyksen toimenpiteeseen antoi syksyllä 1859 seuran aapisen uuden, kuudennen painoksen viivästyminen noin puoli vuotta sovitusta toimitusajasta, minkä vuoksi kaupoista ei ollut ollut kirjaa saatavana, ja seura joutui nyt lähettämään kirjakasetit kauppiaille kalliina talvi-rahtina vesien umpeuduttua. Jos seuralla olisi oma kirjapaino, saisi se omat, tavanomaiset painatustyönsä huomattavasti halvemmalla. Tämän lisäksi »voisi Seura painattaa omassa kirjapainossaan suomalaisten kirjaeläjöiden teoksia, heille hyvin edullisilla hdoilla ja huokeimmasta hinnasta».¹⁵ Näiden kaikkien perusteluiden läpi kuului jälleen esiin hintakysymys. Vaikka asiaa ei nimenomaan mainittu, epäilemättä halvalla painettu olisi myös halvalla myyty, ja näin rahvas olisi saanut kirjallisuutta entistä edullisemmin sekä myös luonnollisesti entistä useampia kirjoja. Oma kirjapaino olisi myös taannut omalta osaltaan seuran suunnitelmien jatkuvuuden.

Seuran palkintokilpailun tavoitteet eivät kuitenkaan miltään osin toteutuneet, sillä määräaikaan mennessä »ennen viime kuluneen Marraskuun loppua [1859] . . . ei tullut Seuralle ei niin ainoata kirjaa tarjoksi».¹⁶ Rahvaalle tarkoitettujen oppikirjojen kustantaminen jäi seuralta tähän. Ainoa uusi kirja, jonka seura näihin aikoihin sai painoon, oli A. G. Coranderin ruotsinkielinen suomen lauseoppi, jonkalaisen kirjan seura oli päättänyt kustantaa jo vuonna 1848, mutta silloin tuloksetta. Syy seuran normaalista kustantamiskaavasta poikkeavaan painatustyöhön oli aivan ilmeisesti se, että tarjouk-

¹⁵ Ensi kerran tulee oman kirjapainon hankkiminen esille seuran pöytäkirjoissa 1. 11. 1859. Kirjapainoasian myöhemmästä käsittelystä ks. ptk. 5. 6. 1860, 24. 2. 1861, 8. 6. 1861, 5. 11. 1861. Kirjapainoa ei seura saanut perustettua, vaikka viranomaisten lupa saatiinkin.

¹⁶ Seuran vk. 1860.

sen oli tehnyt seuran sihteeri. »Oman miehen» tarjousta ei haluttu hyljätä.¹⁷

Seuran luopuminen rahvaalle tarkoitettujen oppikirjojen kustantamisesta näyttää tapahtuneen kovin helposti, mikä ehkä panee epäilemään seuran harrastuksen aitoutta, syvyyttä ja pysyvyyttä. Tämä on kuitenkin ainakin osittain näennäistä, sillä juuri kilpailun tyhjiin raukeamisen aikaan oli seuran fennomaaneilla meneillään kolme muuta varsin mittavaa tointa kansansivistyksen hyväksi. Nämä puuhut olivat Wilken koulun perustaminen ja sääntöjen laatiminen sille, rahvaalle tarkoitetun sanomalehden julkaiseminen sekä kansakirjastojen perustaminen ympäri Suomea.

Jo ennen oppikirjakilpailun päättymistä kiinnitti C. I. Qvist viipurilaisten fennomaanien huomion pitäjänkirjastojen perustamiseen. Hänen ehdotuksensa saama vastaanotto oli erittäin suopea. »Esimies kun nosti kysymyksen kuinka lainakirjasto olisi tarpeellinen asia joka seurakunnassa, kehottaen Seuraa tarjoomaan apuansa kirjojen hankkimisessa sekä nitomisessa ja neuvomaan halullisille miehille seurakunnissa miten rahoja kirjaston perustamiseksi saataisiin, miten kirjastot paraiten järjestettäisiin ym., niin vara-kirkh. [B. S.] Hougberg, koulu-opettajat [Fr. M.] Saukko ja [J. Fr.] Thurman, kauppa-apulainen [Juho] Pynninen sekä allekirjoittanut [Axel Gabr. Corander] valittiin lohkokunnaksi» valmistelemaan asiaa.¹⁸ Qvistin aloite tuntui alusta alkaen kulkevan myötäisessä, sillä annetun määräajan kuluttua saattoi valittu lohkokunta ilmoittaa »Uuraaseen tahdottavan 50:n ruplan lainakirjasto jos mahdollista valmiiksi jo alussa tulevaa Tammikuuta.» Jopa oman läänin ulkopuolelta, Puumalasta ja Kouvolasta oli tullut tiedusteluja, kuinka voisi perustaa kirjaston. Tehtyihin tiedusteluihin vastaamaan valittiin jo joulukuussa 1859 A. G. Keldan ja seuraavassa kokouksessa lisättiin hänen tehtäviinsä myös kirjastojen perustamista varten lähetettyjen rahavarojen hoito.¹⁹ Tuntuu aivan siltä, niinkuin vain olisi odotettu jonkun tekemää aloitetta kansankirjastojen perustamisessa, sillä muuten

¹⁷ Ptk. 29. 10. 1860, 3. 2. 1861, 24. 2. 1861. — Teperi, osa I, s. 148.

¹⁸ Ptk. 1. 11. 1859.

¹⁹ Uuraan kirjaston puuhamichiin kuului ennen muita juuri lohkokunnassa vaikuttava opettaja J. Fr. Thurman. — Ptk. 6. 12. 1859, 3. 1. 1860, seuran vk. 1860.

tuskin olisi seuralle heti alusta alkaen tullut niin paljon työtä, että sitä varten piti valita erityinen henkilö.

Kun seura oli puolisen vuotta työskennellyt kirjastojen perustamispuuhissa, »esimies luki Seuralle useampia kirjoja [kirjeitä] kirjastoasiassa, jotka näyttiit tämän asian alkavan hyvästi jo mänestyä . . .» Samoihin aikoihin kerrottiin myös julkisessa sanassa, kuinka »jo 12 kirjastoa on saatu . . . perustetuksi, ja ne jotka seurakunnissaan ovat tähän asiaan käsiksi käyneet, ovat kiitettävällä toimella saaneet rahoja kokoon . . .»²⁰ Lisäkiihokkeeksi kirjaston perustajille päätti seura lahjoittaa yhden oman kustantamansa kirjan 20 ruplan kirjastoihin ja kaksi kirjaa vähintään 50 ruplan kirjastoihin. Lisäksi päätettiin anoa läänin kuvernööriltä kirjaa Johdatus kesäkalain viljelykseen kirjastoihin ilmaiseksi liitettäväksi.²¹ — Nopeasti oli päästy hyvään alkuun, ja suuri innostus tuntui takaavan jatkuvan menestyksen.

Kirjastojen perustamisessa olisi tuskin päästy näin hyvään vauhtiin, ellei ajatus sinänsä olisi ollut verraten vanha ja tunnettu. Jo seuran perustamisvuonna, suomalaisuuden liikkeen voimakkaan nousun tunnelmissa, oli Juho Pynninen julkaissut Kanavassa tunnetut kirjoituksensa kansankirjastojen puolesta, kirjoitukset, jotka sittemmin ovat tuoneet hänelle Suomen kansankirjastoatteen uranuurtajan kunniakkaan nimen. Tällöin ei kuitenkaan Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura ollut virallisesti yhteisönä mukana kirjastoja perustamassa, vaikka sillä epäilemättä oli välillisesti ehkä paljonkin vaikutusta Pynnisen toimintaan.²²

Vuonna 1848 perustettiin Viipurilaiseen osakuntaan liberalistisen innostuksen ja kotimaakunnan pääkaupungista saatujen vaikutteiden ansiosta yhdistys nimeltä »Finska Lånebibliotheks-föreningen», jonka tarkoituksena oli nimensä mukaisesti perustaa lainakirjastoja koko maahan, mutta erikoisesti Viipurin lääniin. Yhdistyksen lyhyenä toimiaikana — sen oli pakko lopettaa toimintansa ja loppuvuodesta 1849 — ehdittiin perustaa kaikkiaan 16 kirjastoa. Erikoisen innokkaina olivat osakunnan kirjastoyhdistyksessä toimineet C. I. Qvist, Jo-

²⁰ Ptk. 5. 6. 1860. — Otava n:o 1 3. 7. 1860.

²¹ Ptk. 5. 6. 1860.

²² Pynnisen kirjoitukset: Kanava n:o 24 21. 6. 1845, n:o 33 23. 8. 1845, n:ot 35—37 23. 8. — 20. 9. 1845. Kirjoitukset julkaistut: Pynnisen perintö, toim. Suomen kirjastoseura, Hki 1946, s. 41—54. — Teperi, I osa, s. 128—129.

hannes Alfthan sekä Fr. M. Saukko. Näistä oli Qvist — nyt kirjallisuusseuran esimiehenä — tekemässä aloitetta vuonna 1859, ja asiaa eteenpäin kehittävään toimikuntaan valittiin myös Fr. M. Saukko. Ajat olivat muuttumassa vapaampaan suuntaan ja osakunnassa aikanaan omaksuttuja toimintatapoja ja aatteita sopi nyt miehuusikään päästyä jatkaa.²³ Kun osakunnan lainakirjastoyhdistys oli lopettanut toimintansa, oli osakuntaa kokonaisuudessaan koetettu saada toimimaan kirjastojen perustamiseksi sen kotialueen seurakuntiin. Silloin oli esitetty, että osakunnan tulisi vain »sopivin keinoin, kuten kuulutuksin kirkkoissa ja muilla sekä kirjallisilla että suullisilla kehoituksilla... herättää rahvaassa halua ja intoa omakohtaisesti muodostaa kirjastoja, että se edelleen sekä suosittelisi hyviä ja rahvaalle tarkoituksenmukaisia kirjoituksia ostettavaksi, että myös kirjakauppiaalle tarvittaessa takaisi niiden ajoissa tapahtuvan maksamisen, sekä kiireimmiten huolehtisi niiden toimittamisesta paikkakunnalle.»²⁴ Vaikka tämä kirjoitus on Viipurilaisen osakunnan pöytäkirjasta vuodelta 1849, voisi se aivan hyvin olla Viipurin kirjallisuusseuran ohjelmakirjoitus kymmenen vuotta myöhemmältä ajalta. Juuri kuten osakunnassa oli aikanaan kaavailtu, ryhtyi nyt Viipurin fennomaanien yhteisö toimimaan kirjastojen perustamiseksi. Seuran miehet ryhtyivät aluksi »kirjavaihtoon soveljaan miehen kanssa kussaki ensin tämän läänin seurakunnassa», mikä ei voinutkaan olla vaikeaa, sillä olihan toki osakunnassa aikanaan solmittu suhteita kotimaakunnan sivistyneistöön. Nyt toteutui aikanaan osakunnassa esitetty ajatus, kun seuran miehet ryhtyivät todella »kirjallisilla ja suullisilla keinoilla» tekemään asiaa tunnetuksi ja neuvoivat, mihin käytännöllisiin toimiin oli ryhdyttävä kirjaston saamiseksi. Täysin mitoin täytti toiveet kuitenkin vasta seuran oma sanomalehti, *Otava*, jolla oli mitä parhaat mahdollisuudet tehdä kirjastoasia tunnetuksi suurelle yleisölle.²⁵ Viisitoista vuotta aikaisemmin oli Juho Pynninen lausunut: »Ja jos joku ottas toimittaaksensa ja selittääksensä, millä tavalla näitä [kirjastoja] vois saaha paremmin ja helpommin aikaan.»²⁶ Vasta nyt

²³ Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 205—223.

²⁴ Teperi, *emt.*, s. 219.

²⁵ Ptk. 1. 11. 1859. — *Otava* n:o 1 3. 7. 1860, n:o 13 22. 9. 1860.

²⁶ Kanava n:o 24 21. 6. 1845 »Pitäjän-Kirjastosta, muutomia sanoja.» Kirj. »P-[ynnine]n. Suom. kirj. Seuran jäsen.»

pääsivät toteutumaan niin Pynnisen ajatukset kuin osakunnassakin aikanaan lausutut toivomukset.

Toiminnan henki, perusteet ja päämäärätkin olivat nyt samoja kuin aikanaan osakunnassa toimittaessa. Kuten osakunnassa oli pantu päähuomio maallisen ja valistavan kirjallisuuden levittämiseen, niin nyt haluttiin lähettää kirjastoihin juuri samantapaisia kirjoja. Seura painatti erityisiä kirjalueteloita, joissa lopulta oli kuudettasataa kirjaa, ja valtaosa näistä oli valistavia ja maallisia. Luetteloita levitettiin seuran omistaman ja toimittaman Otava-lehden liitteinä, mutta niitä lähetettiin myös yksityisille henkilöille kehotuskirjeiden mukana.²⁷ Kaikkialla ei näitä otettu mieluisasti vastaan. Otava julkaisee kerrankin erään »kirjeen, joka seuralle on tullut yhdestä Viipurin lähiseurakunnasta, jossa . . . kaiken sievemmittäin sanoen, v a n h a n k a n s a n a i k u i n e n m i e l e n l a a t u näyttää luonteensa kaikessa muhkeassa muodossaan.» Kirjeessä sanottiin mm. näin: »Jo ennenkuin minä sain Seuran kunnioitetun kirjoituksen, koskeva pitäjänkirjaston perustamista tähän seurakuntaan, olin minä, vanhan tavan mukaan, lähettänyt omasta taskustani Turkuun 30 ruplaa ostaakseni Uutta testamenttia siitä oivallisesta engelskalaisesta ja Virsikirjoja siitä huonosta frenckelliläisestä painoksesta ei yhteen, vaan useimpiin pitäjänkirjastoihin. Minun tarkoitukseni on levittää ainoastaan näitä kirjoja rahvaaseen, niin että vähempi varainenki niitä voipi itselleen saada.» »Sitä paitse voivat useimmat senkaltaiset halvat lentokirjaset, joilla Pitäjä-kirjastot tavallisesti täytetään, olla vississä suhteissa myöski vahingollisia: ne johdattavat rahvasta pois piplian lukemisesta, eli lahko-uskoisella tarkoituksella, kylvävät ne siementä lukijoihinsa eriämään ja vieraumaan kirkosta . . . Ne kirjaiset joita ulkomailla joukottain joka päivä myydään, eivät ole kansan valaistukseksi ja sivennykseksi likimainkaan niin välttämättömät, kuin kokeमतoin akatemian nuoriso luulee.» Seuran vastaus tähän kirjoitukseen on suora ja jyrkkä: »Kiitäkäämme Jumalaa, että meillä kaikki papit enään eivät niin ajattele, kuin yllä-olevasta näemme, eivätkä tuomitse rahvaalle aivottuja hyödyllisiä ja huvittavia kirjaisia vahin-

²⁷ Ensimmäiset kirjaluettelot painatti seura jo alkuvuodesta 1860 ja neljäs eli viimeisen luettelonsa se jakoi vuoden 1861:n viimeisen Otavan numeron mukana lehden tilaajille. Tässä viimeisessä luettelossa olivat kirjat n:o 436—526. — Otava n:o 1 3. 7. 1860, n:o 13 22. 9. 1860.

gollisiksi ja uskosta vieroittaviksi, niinkuin kansan valistuksen vihaajat tekevät. Tiedolliset kirjaiset ovat kaikissa maissa sopivaisimmat juuri epä-uskoa karkoittamaan ja taikauksia hävittämään ja siis sopivaiset ja parhaat valaisemaan kansaa, sen nyt jo pitäisi kaikki papit tietämän. Mutta kuka tahtoo kansaa pitää ehdottomassa, sokeassa ja tiedottomassa uskossa, se ei muista eli ei huoli muistaa niitä tärkeitä sanoja: 'tutkikaat kaikki, vaan pitäkäätkä se kuin hyvä on'.»²⁸

Valistuksen ja nimenomaan maallisen tiedon levittäminen oli siis edellisenkin lainauksen mukaan viipurilaisten fennomaanien päämäärä kirjastojen levitystyössään. Erikoisesti on syytä panna merkkile seuraa vastaan hyökänneen pappismiehen maininta kokemattomasta akateemisesta nuorisosta, joka luulee kansan valistamisen olevan välttämätöntä. Hän siis näki vastakohtana olevan nimenomaan vanhemman ja nuoremman akateemisen sivistyneistön välillä, mikä seikka voimakkaasti puhuu sen puolesta, että tämänkertaisen kirjastojen perustamistyön aatesisältö oli juuri Viipurilaisessa osakunnassa syntyntyytä ja että Juho Pynnisen aikanaan tekemä aloite oli tehnyt kierroksen Helsingin kautta. Muistettakoon, että Viipurilaisen osakunnan »maailmanparantajat» johtajanaan C. I. Qvist tunnettiin aikanaan myös vallankumoksellisena »vuoripuolueena», jonka ohjelmaan kiinteästi kuului kansan valistaminen uusien oppien hengessä. Näin entisestäänkin varmistuu kansankirjastojen perustamisen kytkeytyminen Viipurilaisen osakunnan vuosikymmentä aikaisempaan toimintaan.²⁹ Tähän kuvaan sopii sekin, että edellisen aikakauden mies Juho Pynninen ei juuri lainkaan ollut mukana 60-luvun kirjastojen perustamistyössä, mihin seikkaan tosin on saattanut olla syynä myös häntä näihin aikoihin kohdanneet perhesurut.³⁰ — Toisaalta on kuitenkin muistettava, että viipurilaisilla fennomaaneilla oli alusta pitäen ollut ohjelmassaan kansan valistaminen. Samalta poh-

²⁸ Otava n:o 16 13. 10. 1860.

²⁹ Teperi, emt., s. 172—173, 204—205, 208—212.

³⁰ Ptk. 1. 11. 1859, 6. 12. 1859, 3. 1. 1860, 5. 6. 1860. Näissä kokouksissa, joissa luodaan pohja koko kirjastojen hyväksi toimimiselle, on Pynninen läsnä vain joulukuussa ja yleensäkin hän on näihin aikoihin varsin vähän mukana seurana kokouksissa, joiden pöytäkirjoihin läsnäolleiden nimet merkittiin. — Juho Pynnisen kirje Paavo Tikkaselle 9. 3. 1861, SKS:n kirjekansio n:o 83.

jalta lähteneiden osakuntalaisten, kuten 40-luvun viipurilaisten fennomaanienkin, toiminta kulki aatteellisesti samoja latuja pitkin, koska maakunnallinenkin perusta oli molemmilla sama.

Vanhoillisia oli kuitenkin muitakin kuin äsken mainittu pappismies. Kun toista vuotta oli levitetty kirjastoja seurakuntiin, todettiin seuran vuosikertomuksessa: »Kyllä kai jokaisen pitäisi huomata että semmoinen asia, kuin kirjasto seurakunnassa, on mahtavimpia keinoja kansan sivistämiseksi ja kirjallisuuden vaurastumiseksi yleiseen, mutta valitettavasti kuitenkin senkaltaisiaki vielä löytyy, joilla on toisellinen mieli asiasta, tuomiten kaikki tiedolliset ja huvittavat kirjaiset rahvaalle vahingollisiksi. Tiedolliset kirjat ovat kuitenkin kaikissa maissa sopivaisimmat epäuskoa karkoittamaan ja taikauksia hävittämään ja siis juuri ne parhaimmat kansaa valaisemaan. Ja hyvä on että toki useimmissa paikoin Suomeaki asia näin on ymmärretty.»³¹ Seura siis katsoi kansan tiedollista valistamista vastustavien olevan selvässä vähemmistössä. Koska seuran jäsenet olivat kääntyneet kirjeitse kaikkien, ainakin Vanhan Suomen seurakuntien, paimenien puoleen, niin on heillä epäilemättä täytynyt olla asiasta selvä ja tosioloihin pohjautuva näkemys. Myös seuran aikaansaannokset kirjastojen perustamispuuhassa — joihin pian palataan — viittaavat selvästi tähän suuntaan. Seuran vuosikertomuksen lausuntoa ei näin ollen voida pitää vain pelkkänä optimismin ilmauksena viipurilaisille fennomaaneille läheisessä toimessa. Samaan tapaan kuin edelläkin kerrotaan loppuvuodesta 1861 Otavan palstoilla kirjasto-toiminnan vastustajista. Mainitaan, että »Viipurinki läänissä ne ovat ainoastaan harvat, luetut seurakunnat, joissa on julettu sanoa että kirjastot ovat vahingolliset laitokset talonpoikaiselle kansalle, kansan kristilliselle uskonnolle.» Lehti kuitenkin toivoi, että nämäkin harvat »muuttavat mielensä ja yhtyvät siihen siunattuun, kristilliseen toimeen, saada kansa-veljiä ja sisaria osallisiksi paremman kirjallisen tiedon ja valaistuksen etuihin».³²

On merkittävää, että seuran ja yleensä viipurilaisten fennomaanien lausunnoissa korostettiin kansanvalistustoiminnan kristillistä merkitystä, kuten useasta edellä lainatusta lausunnosta on selvästi käynyt ilmi. Kun tiedetään, että kirjastojen perustamisen alkuunpa-

³¹ Seuran vk. 1861. — Otava n:o 7 16. 2. 1861.

³² Otava 40 12. 10. 1861.

nija C. I. Qvist juuri tähän aikaan oli maamme uskonnollisen radikalismien huomattavin esitaistelija, saattaa ihmetellä työn tämän puolen korostamista.³³ Jo Viipurilaisessa osakunnassa oli kansanvalistustyössä toimineiden taholta esitetty kristinuskon vastaisia ajatuksia, mutta itse perustetussa lainakirjastoyhdistyksessä olivat työskennelleet niin radikaalit kuin vanhoillisetkin rinta rinnan.³⁴ Vaikka on ilman muuta selvää, että niin Viipurilaisessa osakunnassa kuin Viipurin kirjallisuusseurassakin radikaalisen maailmankatsomuksen omaavat miehet panivat kirjastojen perustamistoiminnan alulle, niin jo toiminnan luonteesta johtuen ei voitu lähteä liikkeelle liian vapaa-mielisin tunnuksin. Jos yleensä jo maallisen valistuksen jakaminen laajassa mitassa herätti vastarintaa, kuten edellä on nähty, ei voinut olla viisasta korostaa liikaa mahdollisia liberaalisia päämääriä, joita niitäkin epäilemättä esimerkiksi Qvistillä ja Alfthanilla tässäkin toiminnassa oli. Tämän lisäksi oli olemassa erittäin painavia käytännöllisiä seikkoja, jotka kehottivat korostamaan kirjastotyön kristillisiä vaikuttimia. Tällöin ei vielä ollut uudistettu kunnallista itsehallintoa, ja seurakuntien pappien asema pitäjänhallinnossa oli kaiketi useimmin vielä sängen järkkymätön. Oli siis käännyttävä sen organisaation puoleen, mikä maaseudulla oli olemassa ja saattoi hoitaa kirjastoa ja ennen kaikkea vaikuttaa sen toiminnan jatkuvaan kasvuun ja menestykseen.

Seuran toimesta perustettuja tai sellaisia kirjastoja, joihin seura lähetti huomattavia määriä kirjoja, tunnetaan kaikkiaan 36. Näiden perustajat tai hoitajat tiedetään kahta tapausta lukuunottamatta. Kirjastonhoitaja tai perustaja on ollut 13 tapauksessa seurakunnan kirkkoherra ja yhdeksässä tapauksessa varakirkkoherra tai muu pappi. Kolme opettajaa on toiminut kirjaston perustajina. Muissa tapauksissa kirjastosta on vastannut metsänhoitaja, kruunun vouti, läänin lääkäri, tilan hoitaja, sahan hoitaja, kapteeni, rutshollari, kihlakunnan tuomari ja kaksi kauppiasta yhdessä.³⁵ Kun kirkon miehet olivat

³³ Mikko Juva, Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869, Hki 1950, s. 97—109.

³⁴ Teperi, cmt., s. 209—211.

³⁵ Otava n:o 3 19. 1. 1861, n:o 5 2. 2. 1861, n:o 7 16. 2. 1861, n:o 13 6. 3. 1861, n:o 17 4. 5. 1861, n:o 23 15. 6. 1861, n:o 33 24. 8. 1861, n:o 3 17. 1. 1862. — Seuran vk. 1862. — Ptk. 6. 12. 1859, 6. 3. 1860.

näin lukuisina kirjastoasiassa mukana, ei hevillä voitu ajatella kovin liberaaleja tunnuksia asian puolesta toimittaessa, ja tuskin kaikki muutkaan mukana olleet olisivat sellaisia hyväksyneet. Mahdollisimman laajat piirit oli saatava mukaan, ja siksi oli tietty varovaisuus epäilemättä tarpeen. Kun toisaalta tarkastelee kirjastotyössä mukana olleiden maallikoiden verraten suurta lukumäärää, ei voi välttyä ajatukselta, että seura saattoi sellaisessa tapauksessa, jossa seurakunnan papisto kieltäytyi myötävaikuttamasta asiaan, kääntyä jonkun tunnetun pitäjän arvohenkilön puoleen saadakseen asian myönteiseen ratkaisuun. Koska kuitenkin seurana oma sanomalehti Otava teki asian puolesta huomattavaa propagandaa, niin on tietenkin mahdollista, että lehden lukijat saattoivat tarttua oma-aloitteisestikin asiaan.

Otava todellakin teki parhaansa tehdäkseen kirjastojen perustamisajatuksen kaikille lukijoilleen tunnetuksi. Vuosina 1860–1861 se kirjoitti asiasta kaikkiaan 17 numerossa.³⁶ Se julkaisi jo mainittuja kirjalueteluita, antoi lukuisia neuvoja kirjastojen käytännöllisessä järjestelyssä, kiinnitytti jokaiseen kirjaan lainausohjeet, ellei tilaaja ollut tätä kieltänyt, ilmoitti kiittävään sävyyn perustajien ja kirjaston hoitajien nimet ja ennen kaikkea selvitti lukijoilleen seurana toiminnan yksityiskohtaisesti ja tarkasti. Tärkeinä voitaneen pitää Otavan neuvoja kirjastojen jatkuvan toiminnan turvaamiseksi. Niinpä Otava kertoo alkuvuodesta 1861 seurana vuosikertomuksen yhteydessä, kuinka Uudellakirkolla, Raudussa ja Valkjärvellä kannetaan kuulutuksilla käyviltä pareilta kirkonkokouksien päätöksellä 5–50 kopeekkaa kirjaston hyväksi. Parikkalassa kannettiin jokaiselta rippilapselta 10 kopeekkaa, ja Valkjärvellä lisäksi jokainen sunnuntaikoulusta aiheetta poisjäävä lapsi joutui maksamaan 5 kopeekkaa.³⁷ Koi-vistolla oli säädetty laajahko »verojärjestelmä», jonka mukaan kirjastolle kannettiin kuulutukselta 5 kop., vihkimiseltä 5 kop., ristiäisistä 2 kop., tupaantuliaisista 5 kop., läksiäisistä 10 kop., lisäksi oli vielä säädetty erilaisia maksuja »seilonkien päättymisistä», nuotanvedosta jne.³⁸ Eräissä pitäjissä oli arpajaisilla kerätty varoja kirjastojen hyväksi. Seura puolestaan suositteli parhainpana tapana kihlaparin

³⁶ Vuonna 1860 n:ot 1, 13, 14, 16, 18, 20; vuonna 1861 n:ot 1, 3, lisälehti n:oon 3, 5, 7, 9, 13, 17, 19, 23, 33.

³⁷ Otava n:o 7 16. 2. 1861.

³⁸ Otava n:o 33 24. 8. 1861.

verottamista, »sillä ihmiset useasti silloin aina ovat rikkaimmillaan kun naimaan käyvät». Ennen kaikkea kehoitettiin muistamaan kirjaston jatkuvan lisäämisen tarpeellisuutta »vuosittain uudistukseen ja huvittavana pysyäkseen, olkoot varat sitten hankittavat vaikka millä keinolla». ³⁹ — Ei, todellakaan ei voitu edetä liian liberaalein tuntuksin, sillä seurakunnat olivat keskeisessä asemassa kirjastojen jatkuvasta kehittämisestä päätettäessä. Huomattakoon kuitenkin, että seura, samoin kuin sen sanomalehtikin, aina ja jatkuvasti puhui pitäjänkirjastoista eikä seurakunnan kirjastoista. Ehkä tässä sanonnassa on vain säilytetty Pynnisen kirjoituksissaan aikanaan käyttämä vähitellen vakiintunut muoto, mutta ehkä siinä voidaan nähdä myös tietoista halua korostaa kirjastojen maallista luonnetta.

Seuran ja sen sanomalehden tehtäväksi kansankirjastoasiassa tuli tienraivaajan, ei pysyvän työntekijän osa. Helmikuussa 1861 tehtiin näet seuraava päätös: »Kun postiherrat eivät enää ota Seuralta kirjoja enemmän kuin 20 naulaa viikossa, joten tuskin ehtii Seuran omia kirjoja myytäväksi lähettää ja pitäjäkirjastoihin anotut kirjat, siten kun Seura tähän asti on pitäjä-kirjaston asiaa toimittanut, tulevat viipymään puolen vuottaki Seuran luona, niin Seura nyt muutti kirjastoasian ihan toiselle kannalle . . .» Kirjojen hankinta, nitominen ja lähettäminen annettiin C. G. Cloubergin kirjakaupan tehtäväksi. Tämä merkitsi kirjojen hinnan nousua, sillä ainakin kirjojen nitomisen hinta enemmän kuin kaksinkertaistui. ⁴⁰ Kun pöytäkirjassa vielä nimen omaan mainittiin, että kirjastot maksavat kirjoista »kirjakaupoissa tavallisen hinnan», niin saattaa tämän perusteella ajatella seuravälittäneen kirjat kirjastoille normaalia halvemmalla. Seura ei kuitenkaan kokonaan luopunut kirjastoajatuksen levittämisestä, vaan jatkoi edelleenkin vuoden 1861:n ajan Otavassa voimakasta kirjastojen perustamismainontaa. Seuran työ hiljeni kuitenkin vähitellen. Vuoden 1865 vuosikertomuksessa kertoi sihteeri kansankirjastotyön alkamisesta ja jatkoi sitten: »Tätä tointa on sittemmin yhä kestänyt ja on se kumminki niin onnistunut, että seura menneenki vuoden kuluessa on saanut lähettää kirjoja yhteensä 911:n markan arvosta osiksi vanhojen kirjastojen lisäämiseksi osiksi uusien perustamiseksi.»

³⁹ Sama kuin 37.

⁴⁰ Ptk. 3. 2. 1861. — Otava n:o 1 3. 7. 1860, Lisälehti Otavalle n:o 3 19. 1. 1861.

Vielä seuraavana vuonna mainitaan vuosikertomuksessa lähetetyn kirjastoihin kirjoja yli kolmellasadalla markalla, mutta tämän jälkeen ei enää ilmoiteta seuran avustaneen kirjastoja.⁴¹

Seuran syrjään vetäytymisen syynä voidaan pitää, paitsi ilmaisen postiläheteysoikeuden supistumista, sitä, että se ei enää katsonut työtään tarvittavan. Muutkin kuin viipurilainen Cloubergin kirjakauppa olivat halukkaita avustamaan kirjastoja. Ehkä Otavan innoittamana julkaisi turkulainen J. W. Lillja ja Kumpp:n kirjakauppa kustantamiensa hengellisten kirjojen suppeahkon luettelon, joka lokakuussa jaettiin Suomettaren liitteenä sen lukijoille, ja ennen vuoden päättymistä saapui saman lehden mukana yleisön käsiin laaja, noin 700 teosta käsittävä, monipuolinen porvoolaisen G. L. Söderströmin nimenomaan kirjastoja varten tarkoitettu kirjaluetelo. Kiihittävästi nopeasti näyttivät liikemiehet oivaltaneen ne mahdollisuudet, joita kirjastojen palveleminen heille tarjosi.⁴² Vuoden 1861 jälkeen Viipurin kirjallisuusseura aivan ilmeisesti vain toimitti ne lähetykset, joita siltä pyydettiin ilman, että se millään tavalla olisi itse aktiivisesti pyrkinyt viemään kirjastoasiaa eteenpäin.

Näin jäi Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran avustamien, nimeltä tunnettujen kirjastojen määrä jo mainituksi 36:ksi. Näistä oli 21 sellaista, joihin seura lähetti ensimmäiset kirjat, muihin se vain toimitti huomattavia lisäeriä.⁴³ Joihinkin kirjastoihin saatettiin lä-

⁴¹ Seuran vk:t 1865, 1866.

⁴² »Luettelo J. W. Lilljan ja Kumpp. Turussa kustantamista hengellisistä kirjoista, myytävänä heidän kirjakaupassansa Turussa niinkuin myös tämän lehden toisella puolen luetelluissa kaupungeissa», sisältää 24 pienikokoista sivua, Suometar n:o 42 18. 10. 1861. — »Luettelo Lainnakirjastoille sopivista kirjoista. Kokeineen lainnakirjaston-hoitajan tekemä 1861. Tässä nimitetyt kirjat saadaan tilata G. L. Söderströmin kirjakaupan kautta Porvoossa», Lisälehti Suomettarelle n:o 52 1861.

⁴³ Seura ilmoittaa lähettäneensä ensimmäiset kirjat seuraaviin kirjastoihin: Hiitola, Iitti, Joensuu, Juva, Kauhajoki, Kitec, Käkisalmi, Kälviä, Marttila, Nurmes, Pidisjärvi (Nivala), Puhos (Kiteellä), Pyhäristi (Muolaa), Ristiina, Rääkkylä, Sulkava, Säkkijärvi, Urjala, Uuras, Valkeala, Valkjärvi ja Wilken koulun kirjasto. Seuran vuosikertomukset 1861 ja 1862. — Seura ilmoittaa lähettäneensä 1861 ensimmäiset kirjat (50 kpl.) myös Hirvensalmen kirjastoon, mutta K. Werkko tietää kirjaston tulleen perustetuksi jo 1858. Tämä tieto onkin epäilemättä oikea, koska Werkko samalla ilmoitti tähän kirjastoon hankitun samana vuonna saman määrän kirjoja, joilla seura uskoi perustaneensa kirjaston. K. Werkko, Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lasten-kirjastoista ynnä luku-yhdistyksistä ja luennoinnoista vuoteen 1875, Jyväskylä 1879, s. 145.

hettää lisäystä useammankin kerran. Kuten edellä seuran vuoden 1865 vuosikertomuksen lainauksesta ilmeni, seura kyllä auttoi alkuun useampiakin kirjastoja, mutta vuoden 1861:n jälkeen perustettujen nimiä ei tiedetä. Tunnetuista kirjastoista sijaitsi 22 Karjalassa ja loput muissa maakunnissa. Seitsemän oli läheisessä Savossa tai Uudellamaalla, Turun liepeille lähetti seura Marttilaan ja Karinaiisiin yhteensä lähes parisataa teosta, Hämettä edustavat Urjalan ja Iitin kirjastot ja kauas Pohjanmaallekin Kauhajoelle ja Pidisjärvelle (Nivalaan) toimitettiin noin puolentoistasadan niteen kirjastot.⁴⁴

On tietenkin vaikeaa arvioida seuran lainakirjastojen hyväksi tapahtuneen työn merkitystä, mutta näyttää todennäköiseltä, että sen vaikutus ainakin kotimaakuntansa kirjastotoiminnan vilkastuttamisessa on ollut huomattava. *K. Werkko* on koonnut tietoja maamme kansankirjastoista vuodelta 1874. Hänen keräämissään tiedoissa on kuitenkin sängen paljon aukkoja ja puutteellisuuksia, ja näin esimerkiksi eri läänien kirjastojen lukumäärän vertailu joko sellaiseen tai suhteessa kuntien lukuun saattaisi antaa virheellisen tuloksen. Oikeampi tulos vertailussa saadaan, jos siihen käytetään eri läänien tunnettujen kirjastojen nidosten keskimääräistä lukua. Seuraa- vassa yhdistelmässä nämä luvut ovat esitetyt lääneittäin:⁴⁵

Hämeen lääni	257
Kuopion lääni	312
Mikkelin lääni	237
Oulun lääni	168
Turun ja Porin lääni	232
Uudenmaan lääni	243
Vaasan lääni	198
Viipurin lääni	343

Koska ei ole mitään syytä olettaa, että jostakin läänistä olisi Werkolle lähetetty tietoja vain suurista ja toisesta vain pienistä kirjastoista, ja eri läänien kirjastojen lukumäärätkin ovat niin suuria, että niihin voidaan katsoa kuuluneen erisuuruisia kirjastoja, voidaan luetelon antamaa kuvaa eri läänien kirjastojen keskimääräisestä koosta

⁴⁴ Otava n:o 3 19. 1. 1861, n:o 7 16. 2. 1861, n:o 13 6. 3. 1861, n:o 17 4. 5. 1861.

⁴⁵ Werkko, emt., s. 54, 90–91, 119–120, 143, 155, 173, 200, 220.

pitää verraten luotettavana ja niitä toisiinsa nähden vertailukelpoisina. Näin on tehtävä päätelmä, että Viipurin läänin lainakirjasto-toiminta 1870-luvun alussa oli muihin vastaaviin alueisiin verrattuna pisimmälle kehittynyttä jättäen mm. vauraan lounaisen Suomen kauas taakseen. Oma osuutensa tähän myönteiseen kehitykseen Karjalassa on arvattavasti ollut myös viipurilaisten fennomaanien 1860-luvun alkupuolen vireällä toiminnalla.

Mittava ja laaja yritys kansan valistamiseksi oli viipurilaisten fennomaanien keskuselimen taholta jo monesti mainitun Otava-sanomalehden julkaiseminen. Tämä toiminta niveltäytyi myös saumattomasti seuran tuonaikaisiin muihin yrityksiin, tuskinpa monia niistä, kuten esimerkiksi juuri käsiteltyä kansankirjastojen levitystyötä, olisi lainkaan voitu ajatella vietävän voitollisesti eteenpäin, ellei olisi ollut julkista sanaa apuna. Myös Wilken koulu oli perusteilla, ja tämän koko maalle tarkoitetun hankkeen tunnetuksi tekemisessä tarvittiin niinikään tukea. Aina oli tietenkin olemassa mahdollisuus kirjoittaa jo olemassa oleviin lehtiin, mutta kuten aikaisemmin on selostettu, ei Karjalan pääkaupungissa ollut tuolloin olemassa lainkaan suomenkielistä sanomalehteä, joten entisen Vanhan Suomen rahvaalle puhumiseen oli varmasti oma lehti paras ratkaisu. Voitiin myös ajatella itse kirjallisuusseuran saavan entistä enemmän ilmaa siipiensä alle, ja näin sen osakseen saama taloudellinenkin tuki saattaisi voimistua.⁴⁶ — Ennen kaikkea on muistettava, että vain se, jolla oli jotain sanottavaa, jotain todella tärkeää julistettavaa sydämellään, ryhtyi niin hankalaan puuhaan, kuin mitä sanomalehden perustaminen oli, varsinkin kun mitään taloudellista etua ei kukaan sen perustamisessa mukana ollut voinut ajatella saavansa.

Viipurin kirjallisuusseuran ryhtyminen sanomalehden julkaisijaksi oli oikeastaan vain palaamista vanhoihin ideoihin. 1840-luvulla oli seuran piirissä useaan otteeseen pohdittu lehden perustamista, mutta poliittisesti vaikeat ajat olivat estäneet suunnitelmien toteutumisen. Kaikkein tiukimpien sensuurimääräysten voimassaollessakin oli seuran johtaja C. H. Ståhlberg 1852 haaveillut juuri tästä samasta asiasta.⁴⁷

⁴⁶ Teperi, osa I, s. 236–259.

⁴⁷ Teperi, I osa, s. 125–128, 170–172.

Seuran puuttumisen sanomalehden kustantamisasiaan teki ajan-kohtaiseksi Aamuruskon lakkaaminen vuoden 1860 alusta. Kirjapainon omistaja maisteri N. A. Zilliacuksen kanssa ei saatu lehden painamissopimusta jatkettua, ilmeisesti siksi, että hän katsoi lehden kilpailevan hänen omistukseensa siirtyneen Wiborgin kanssa ja tämän vuoksi hän vaati Aamuruskon painattamisesta entistä huomattavasti korkeampaa hintaa.⁴⁸ On ilmeistä, että seura olisi halunnut ryhtyä lehden julkaisemiseen jo vuoden 1860 alusta lukien, mutta uusien sääntöjen viipyminen esti tämän, koska vuoden 1850 pakkoasetusten mukaan seura ei voinut tällaiseen tehtävään ryhtyä. Tätä ajatusta tukee tosiasia, että lehden perustamiskysymys otettiin esille heti samassa kokouksessa, jossa todettiin seuran saaneen uudet sääntönsä vahvistettua.⁴⁹ Mitään valmisteluja ei tunnuttu tarvittavan, kaikki vaikuttaa perusteellisesti etukäteen pohditulta, oli vain ikäänkuin lyötävä asia lukkoon heti, kun uudet säännöt olivat seuralle saapuneet. Näin kertoo asiasta seuran pöytäkirja: »Kun Viipurin kaupungin vaikka monta kieltä haastavat asukkaat kumminki kaikki ymmärtävät suomea ja, samate kuin kansaki Viipurin ympäristöllä, ovat tottuneet saamaan suomalaista sanomalehteä tästä kaupungista, sekä 'Aamuruskon' lakattua semmoista lehteä kipeästi tuntuu kaivattavan, niin tuli kysymykseen jos ei Seuran tarkoituksiin levittää maakunnalle valaistusta ja edistää suomalaista kirjallisuutta, olisi sopivaa myös toimittaa suomenkielistä sanomalehteä; ja kun Seuran läsnä olevat jäsenet yksimielisesti suostuivat esitykseen, niin päätettiin... hakea Seuralle oikeus saada toimittaa 'Otava, Sanomia Viipurista' nimellistä suomenkielistä sanomalehteä...»⁵⁰

Robert Mallenius antoi pääansion Otavan perustamisesta seuran

⁴⁸ On ilmeistä, että Aamuruskon toimittajat uskoivat viimeiseen asti saavansa lehtensä ilmestymään, koska vielä Suomettaressa 16. ja 31. päivä joulukuuta 1859 ilmoitetaan Aamuruskon tulevan ilmestymään vuonna 1860. Kun lehti kuitenkin lakkasi ja jo maksetut tilausmaksut oli luovutettava tilaajille takaisin, niin on todettava Zilliacuksen vaatimusten olleen todella huomattavia. — Sven Hirn, Johannes Alfthan, Svenska Litteratursällskapet Historiska och litteraturhistoriska studier 35, Hfors 1960, s. 189. — Ks. s. 16–17.

⁴⁹ Vuoden 1850 pakkosäännöistä ks. Teperi, I osa, s. 157–158. — Seuran vuosikokouspöytäkirjan 8. §:ssä ilmoitetaan uusien sääntöjen saapuneen seuralle ja 11. §:ssä päätetään Otavan perustamisesta. Ptk. 3. 2. 1860.

⁵⁰ Ptk. 3. 2. 1860.

esimiehelle C. I. Qvistille. Tämä tuntuukin luontevalta, sillä kuten edellä on todettu, oli Qvistin ohjelmassa talonpoikien valistaminen aivan ensisijalla, ja suomenkielisen lehden puuttumisen täytyi tuntua hänestä päämäärien saavuttamisen kannalta mitä pahimmalta esteeltä.⁵¹ Yksimielistä päätöstä tekemässä olivat seuran kokouksessa esimiehen ja sihteeri A. G. Coranderin lisäksi konsuli Woldemar Hackman, varakirkkoherra B. S. Hougberg, »kauppakonttoristat» Robert Mallenius ja A. G. Keldan, opettaja J. F. Thurman, ylioppilas S. W. Hougberg sekä suntio Johan Pullinen. On syytä korostaa, että näiden viipurilaisten tehdessä suomenkielisen sanomalehden julkaisemispäätöksen, oli tärkeimpänä perusteluna »maakunnallisen valaistuksen levittäminen».⁵²

Otavan perustamiseen ja vaiheisiin liittyi läheisesti kysymys seuran omasta kirjapainosta, jota aikaisemmin on jo käsiteltykin. Heti kun alkutalvesta 1859 oli käynyt selväksi, että kirjanpainaja Zilliacus ryhtyi asettamaan Aamuruskon painamisen tielle esteitä, ehdotti esimies Qvist seuralle hankittavaksi omat kirjapaino-oikeudet.⁵³ Vaikka lupa-anomuksen perusteluina olikin Zilliacuksen kirjapainon viivästyminen aapisen painattamisessa, tuntuisi luonnolliselta, että myös lehden painaminen oli ollut puheena kirjapainosta keskusteltaessa. Kun kirjapainoprivilegio sitten saapui seuralle kesäkuun alussa 1860 juuri samaan aikaan, kun seuran sanomalehden Otavan julkaisemislupakin, niin antoi tämä seuralle erinomaisen neuvotteluaseman Zilliacukseen nähden, ja lehden painattamissopimus ratkesi nopeasti fennomaanien haluamaan suuntaan.⁵⁴ Omaa kirjapainoa seura ei näin ollen perustanut, vaikka sen toimesta tehtiinkin tiedusteluja kirjanpainajan saamiseksi. — Kun vajaan vuoden kuluttua Otavan ensimmäisen numeron ilmestymisestä jälleen tuli riitaa Zilliacuksen kanssa, nyt lehden jakelusta, niin jo seuraavassa kirjallisuusseuran kokouksessa »päätettiin asettaa oma kirjapaino eli antaa arennille

⁵¹ Robert Malleniuksen muistelmat. Viipuri n:o 188 16.8.1894. — Qvistin mielipiteistä ks. s. 47—49.

⁵² Ptk. 3. 2. 1860.

⁵³ Ptk. 1. 11. 1859.

⁵⁴ Sekä Otavan julkaisuluvan että kirjapainoprivilegion saapumisesta ilmoitetaan samassa kokouksessa 5. 6. 1860. Edellinen asia on pöytäkirjan kolmannessa pykälässä, jälkimmäinen neljännessä.

Seuran kirjapaino-oikeudet heti kun vaan pakko sitä vaatii ja Seuran varat sitä kannattavat». ⁵⁵ Tällaista päätöstä sopi hyvin väläyttää neuvotteluissa maisteri Zilliacukselle, ja tälläkin kertaa asia ratkesi seuran eduksi ja tyytyväisyydeksi. Vaikka seura ei perustanutkaan omaa kirjapainoa koskaan — varoja oli vähän — oli saadusta luvasta ollut hyötyä ainakin Otavan ilmestymiselle.

Seuran jäsenten ja kirjanpainaja Zilliacuksen Otavan painamiseen liittyvissä kiistoissa on nähty alkavan kieliriidan enteilyä. ⁵⁶ Tällaisissa arvioinneissa saattaa olla jonkin verran perää, mutta voittopuolisesti Zilliacuksen motiivit epäilemättä olivat taloudellisia, koska hän vuonna 1861 oli valmis luopumaan kokonaan Viborgin julkaisemisesta. Kirjapainon aikaisempaan fennomaaniseen omistajaan Johannes Alfthaniin verrattuna saattoi liikeperiaatteita noudattava Zilliacus suomalaisuussympatioiden vallassa olevista aikalaisista kuitenkin tuntua heidän aatteelleen hyvin vihamieliseltä.

Otavan toimitus »tuli R. Malleniuksen haltuun, mutta apuansa johtavilla kirjoituksilla lupasivat seuran muutamat jäsenet antaa». Kun viranomaiset vaativat lehdelle vastaavaa päätoimittajaa, ei Mallenius toimensa vuoksi kuitenkaan katsonut voivansa antaa nimeään tähän tarkoitukseen »seisovaiseksi joka numeroon». »Tästä tultiin vähän hämille... eikä tahtonut muutkaan olla siihen halulliset.» Lopulta suostui kuitenkin Viipurin ala-alkeiskoulun johtaja Fredrik Mikael Saukko »hyvän asian tähden antamaan nimensä ja lupasi myös ja antoikin apuansa, vaan itse toimittamiseen hänen aikansa ei kuitenkaan riittänyt». ⁵⁷ Hän oli Viipurilaisessa osakunnassa toiminut fennomaanisten pyrkimysten hyväksi. Hän oli ollut osakunnan kirjaston hoitajana, osallistunut innokkaasti kansankirjastojen perustamispuuhiin ja ollut runonkeräysmatkallakin vuonna 1850.

⁵⁵ Ptk. 24. 2. 1861.

⁵⁶ Robert Mallenius, Muistelmia suomalaisuuden harrastuksista ja rienoista takavuosilta Viipurissa, Viipuri n:o 198 28. 8. 1894.

⁵⁷ Malleniuksen em. muistelmat, Viipuri n:o 193 22. 8. 1894. — Ptk. 3. 4. 1860. — Mallenius oli tunnetun Hackmanin kauppahuoneen palveluksessa, mistä on puhuttu tämän teoksen ensimmäisessä luvussa. — Akseli Routavaara, Suomen sanomalehdistö 1771 — 1932, Hki 1935, s. 52 Tämä matrikkeli ei tunne Malleniusta Otavan ensimmäisen vuoden toimittajana, vaan mainitsee vain Saukon. — Vrt. myös Päiviö Tommila, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860, Porvoo 1963, s. 220.

Hän oli siis niin Alfthanin kuin Qvistinkin osakuntatoveri.⁵⁸ Toisena ilmestymisvuonna — Saukko oli muuttanut Pietariin kirkkokoulun opettajaksi — lupautui Otavan nimelliseksi toimittajaksi kirja-kauppias Abraham Falck, jonka liikkeestä lehteä jaettiin viipurilaisille.⁵⁹

Robert Mallenius osallistui lehden toimittamiseen sen koko olemassaolon ajan. Ainakin vuonna 1860 oli mukana aktiivisesti Wilken koulun opettaja J. W. Murman. Tunnettu toimittaja Pietari Hannikainen kiinnitettiin lehteen 1861. Hänen kanssaan tehtiin sopimus, jonka mukaan hän sitoutui kirjoittamaan kuhunkin lehteen 5—6 palsta saaden tästä palkakseen 100 ruplaa vuodessa ja lisäksi 25 ruplaa »sanomien hankkimiseksi». Myös vuonna 1862 kuului Hannikainen Otavan toimitukseen.⁶⁰ Kahtena viimeisenä vuotena oli lehden vastaavana ja myös todellisena toimittajana seuran sihteeri A. G. Corander. Lehden viimeisenä ilmestymisvuotena avusti sitä filosofian tohtori Henrik Konstantin Corander.⁶¹

Kun Otava oli ilmestynyt puolen vuoden ajan, voi seura todeta tarkoituksiansa toteutuneen yltäkylläisesti. »Tärkeä oli ja on tämä lehti Seuralle. Ennen tätä lehteä oli Seura melkein kuin unohuksissa. Enin osa Suomen kansaa ei tietänyt koko Seurasta, ja jos joku tiesi, niin hänelläkään ei ollut muuta sanomista kuin morkata Seuran ei mitään tekevän eikä vaikuttavan, vaikka Seura silloinki teki ja koki vaikuttaa Suomelle etua ja hyvää niin paljon kuin vaan voimia oli. Vaan nyt on tämä lehti tehnyt Seuran tunnetuksi aina Torneon ja Aunukseen asti. Tällä kuluneen vuoden viime puolella on

⁵⁸ Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 108—109, 167, 188, 208, 218.

⁵⁹ Ptk. 29. 10. 1860. — Malleniuksen em. muistelmat, Viipuri n:o 193 22. 8. 1894.

⁶⁰ J. W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia II, Vri 1908, s. 894. Ruuth mainitsee nimenomaan Malleniuksen olleen Otavassa »ctevimpiä työmiehiä». — Ptk. 29. 10. 1860, 3. 2. 1861, 15. 10. 1861. Viimeksi mainitussa ptk:ssa Murman laajasti selostaa toimittajakokemuksiaan Otavassa. — Hannikaisen työstä Otavan toimittajana ks. ptk. 3. 2. 1861 ja Otava n:o 50 21. 12. 1861. Hänen artikkeleihinsa palataan myöhemmin useassa eri yhteydessä. — Routavaara, emt., s. 52 ei tunne lainkaan Hannikaista Otavan toimittajana.

⁶¹ Routavaara, emt., s. 52. — H. C. Coranderin kirjoituksia oli mm. Otavan vuoden 1863:n seuraavissa numeroissa: 14, 27, 30, 31, 33, 36, 39 sekä 42. Hän käytti nimimerkkiä H. K. K.

Seuran tointa jo usealla haaralla kiitetty.» Aivan erikoisesti todettiin lehden olleen tärkeän tehtäessä tunnetuksi kansakirjastoasiaa ja Wilken koulua.⁶²

Otavaa pidettiin »niin tarpeellisenä asiana, että Seura tahtoo siihen tarpeeseen tänä vuonna [1860] mänettäki 250 ruplaa, jos asiat niin vaatisivat, vaikka nämät rahat olisivatki lainaksi hankittavat».⁶³ Seura määräsi lehden tilaushinnaksi puolelta vuodelta vain 25 kopeekkaa.⁶⁴ Kun samankokoinen ja yhtä usein ilmestyvä Oulun Viikko Sanomat maksoi tuolloin yhden ruplan ja 15 kopeekkaa, niin voidaan todeta Otavan olleen tilaajilleen vuonna 1860 sananmukaisesti puoli-ilmainen.⁶⁵ Vuonna 1861 maksoi lehden vuosikerta 60 kopeekkaa, minkä lisäksi on otettava huomioon sen laajeneminen kaksi kertaa viikossa ilmestyväksi, sillä varsinaisen numeron lisäksi jaettiin tilaajille viikottain »Lisä-tähti». Näin saivat Otavan tilaajat rahalleen nelisen kertaa enemmän lukemista kuin Oulun Viikko Sanomien vuosikerran tilanteet, koska tämän lehden hinta oli yksi rupla 35 kopeekkaa.⁶⁶

Jos seuran päämotiivina Otavan julkaisemisessa olisi ollut vain se, että suomenkielisen sanomalehden puuttuminen Karjalasta oli häpeäksi fennomaaneille, ei tämä suinkaan olisi edellyttänyt tappiollista kustannustyötä. Mutta karjalaiset suomalaisuusmiehet halusivat ennen muuta kääntyä julistuksellaan juuri kaikkein vähäväkisemmän kansanosan puoleen, sillä sivistyneistöä tai edes varakkaita talollisia varten Otavan hintaa tuskin olisi pitänyt painaa niin alhaiseksi, että vuodelta 1861 laskettiin alunperin saatavan tappiota 150–200 ruplaa. (Näin pieneksi ei tappio kuitenkaan jäänyt.) On erityisesti syytä panna merkille sen kokouksen kulku, jossa Otavan vuoden 1861:n sangen tappiollinen talousarvio hyväksyttiin. Ainoa kokouksen osanottaja, jota tällainen täydellinen liikeperiaatteista piittaamattomuus ei tyydyt-

⁶² Ptk. 3. 4. 1860.

⁶³ Ptk. 3. 4. 1860.

⁶⁴ Ptk. 1. 5. 1860.

⁶⁵ Eri lehtien tilaushinnat vuodeksi 1860 esimerkiksi Suomettaressa n:o 49 16. 12. 1859.

⁶⁶ Ptk. 29. 10. 1860. — Vuoden 1861 tilaushinnat esimerkiksi Suometar n:o 50 21. 12. 1860. Suometar maksoi tuolloin postin kautta tilattaessa yhden ruplan ja 50 kopeekkaa.

tänyt, oli seuran taloudenhoitaja, »konsul Hackman», joka »tuomitsi 'Otavan' kuolemaan, mutta kun kaikki muut väittivät Seuran ei suinkaan turhiin rahojansa menettävän, niin herra Hackmanki meni toisien mukaan».⁶⁷

Seura oli toivonut voivansa lähettää lehteään ilmaiseksi, mutta kun näin ei käynyt, käytettiin kiertotietä ja lähetettiin Otava tilaajilleen kirjekuorissa seuran jo 1847 saaman postimaksuvapauden turvin. Koska kuitenkin tuohon aikaan oli voimassa määräys, jonka mukaan postimestarien tuli saada sanomalehtien jakelusta määrätty palkkio, oli kirjekuorissa lähettämisestä alun perin riitaisuuksia postivirkamiesten kanssa. Kun Otavaa oli toimitettu puoli vuotta, epäiltiin jo »miten postimestarien vaiva-rahojen suhteen tämä nyt alkava vuosi Otavalle sattunee, se on vielä tietämätön asia».⁶⁸

Pian tämä kysymys kuitenkin ratkesi, ja seura velvoitettiin maksamaan lehden lähetyskulut täysin normaalin hinnan mukaan. Näin postin »kautta tilatuista 595 Otavasta sai postimestarit ja postihallitus 146 rupl. 54 kop. ja olisivat saaneet 150 ruplaa, jos joka postimestari olisi vaiva-rahansa vaatinut ja Seura, joka Otavan kustantaa, ainoastaan 207 rupl. 6 kop.» Seuran jäsenissä herätti tehty päätös suurta närkästystä ja yleisesti se katsottiin vääryudeksi:» Tosin on tuo jotenki iso vero, ompa semmoinen, ettei missään valtakunnassa ole vielä viinallekaan mokomaa veroa pantu...»⁶⁹ Seuran jäsenet katsoivat asiaa ainoastaan omasta näkökulmastaan, mutta vaikeaa olisi ajatella, että viranomaiset olisivat menetelleet toisin. Tuskin olisi voitu asettaa yhtä yksityistä sanomalehteä muiden samankaltaisten joukossa täydelliseen erikoisasemaan ja vapauttaa se maksusta, jonka sen kilpailijat olivat velvollisia suorittamaan. Jo yksin ennakkotapauksena tällainen olisi ollut arveluttavaa. Tosin on muistettava, että kirjojen kustantajana seura — kuten SKS:kin — oli erikoisasemassa, sillä se

⁶⁷ Ptk. 29. 10. 1860. — Ne »kaikki muut» olivat konsuli Woldemar Hackmanin lisäksi filtri C. I. Qvist, kirkkoherra B. S. Hougberg, filtri H. C. Corander »kirkkoherran sijainen» T. T. Tornell, opettaja J. Innain, opettaja Joel Judén, opettaja Fr. M. Saukko, J. W. Murman, J. Fr. Thurman, »kauppakonttoristat» Robert Mallenius, Juho Pynninen, Anton Keldan ja Elias Holmstén, suntio Johan Pullinen ja sihteeri, lehtori A. G. Corander.

⁶⁸ Seuran vk. 1861, Otava n:o 7 16. 2. 1861; seuran vk. 1862.

⁶⁹ Seuran vk. 1862.

sai lähettää kustantamiaan kirjoja kirjakauppiaille postimaksutta. Tämän menoerän puuttumisen seura kyllä runsain mitoin korvasi kuluttajille kirjojen halpuutena, ja niinhän Otavankin hinnoitusky-symys oli suunniteltu ratkaistavaksi.⁷⁰

Postimaksujen suoritus merkitsi kuitenkin sitä, että Otavan toisen vuoden tappio tuli laskettua paljon suuremmaksi, vaikka lehden ti-laajamäärä oli ajan oloihin katsoen verraten suuri, 865 kappaletta. Tappio oli kaikkiaan 323 ruplaa ja 55 kopeekkaa. Sitä oli lisännyt ennalta arvaamattoman voimakas sensurointi, jonka vuoksi mainit-tuna vuonna oli uudelleen latomista jouduttu suorittamaan lähes pa-rissa kymmenessä numerossa.⁷¹

Tappiot, joita ei edes oltu yritetty välttää, oli jollakin tavalla maksettava, ja tämän vuoksi päätti seura ryhtyä laajaan uusien jäsen-ten hankintaan, joka Otavan ensimmäisenä vuonna (1860) onnistui erinomaisesti. »Vaun kun tällä lehdellä myös on ollut tarkoitukse-na levittää maakunnalle tietoa ja valistusta, niin rohkeni Seura koittaa uusien jäsenien kutsumisella maksaa 'Otavan' kustannuk-set... Asia onnitui niin hyvästi, että uusien jäsenten suorittamat jäsenrahat tilausrahojen keralla ovat 'Otavan' kustannukset niin maksaneet, ettei Seura entisiä pieniä varojansa ole tarvinnut 'Ota-vaan' käyttää ei niin kopekkaakaan. 'Otava' on siis oikeittain uusien Seuran, männeen vuoden kuluessa saatujen, jäsenten kustantama lehti. Otavan ensimmäinen vuosi mäni siis hyvästi.»⁷² Uusien jäsenien hankinnassa osoitti seura epäilemättä hyvää yleisösuhteiden hoita-misen taitoa. Vetoamalla maakuntaan ja ikäänkuin siirtämällä kaikki ansio Otavan onnistumisesta heille, saatiin taakse laajemmat kannat-tajajoukot kuin muuten ehkä olisi ollut mahdollista. Kuten edelli-sestä lainauksesta ilmenee, seuran yritys saavutti laajaa vastakaikua. Useat jäseniksi kutsutut maksoivat tavallista suuremman summan, »herra presidentti Otto af Schultén ja varatuomari Aksel Boije» kumpikin 10 ruplaa ja tullinhoitaja K. Th. Hynén yhdeksän rup-

⁷⁰ Ptk 7. 12. 1847. — SKS:llä oli mainittu vapaus ollut vuodesta 1843 asti. — Krohn, Toimihenkilöt ja toiminnan puitteet, s. 16.

⁷¹ Seuran vk. 1862. Ks. Otavan sensuroinnista s. 224—227.

⁷² Seuran vk. 1861.

laa.⁷³ Seuran sääntöjen määräämät maksut olivat viisi, kolme ja yksi rupla.⁷⁴

Vielä toisenkin vuoden tappiot onnistuttiin joten kuten peittämään jäsenmaksutuloilla. »Mutta kun Seura jo ennen oli päättänyt, tappioiden varalta pitää Seuralle tulevat jäsenrahat, ja kun Käkisalmen pormestari herra H. Hallonblad oli lähettänyt jäsenrahansa suorittamiseksi 600 markkaa ja Möhkö-ruukin hoitaja herra Tahvo Riikonen niinkään 140 markkaa, niin että uusien jäsenien suorittamat jäsenrahat tekivät yhteensä 242 rupl. 75 kop., niin ei Seura tarvinnut menettää entisiä varojansa Otavan tappioita paikataksensa enemmän kuin 80 rupl. 80 kop.»⁷⁵ Otavan ympäri Karjalaa saama tuki kertoo selvästi siitä, että lehteä ja sen voimakassanaista sisältöä oli maakunnassa kaivattu, ja seuran jäsenet näin toimivat laajemman mielipiteen tulkkeina.

Jatkuvasti tuskin kuitenkaan voitiin ajatella Otavan tappioita peitettäväksi jäsenmaksurahoilla, mikäli se käytännössä olisi onnistunutkaan. Tapahtunut kehitys herätti viipurilaisissa fennomaaneissa kasvavaa mielipahaa erityisesti sen vuoksi, että jatkuvasti oli korostettu lehden olleen tarkoitettu vähäväkisillekin. Tämä oli ollut suorastaan punaisena lankana niin Otavaa hinnoitettaessa kuin sitä toimitettaessakin. Se oli tarkoitettu niin »huokeaksi että köyhäki voipi sen lunastaa.»⁷⁶ »Otava oli tarkoitettu *köyhienki* luettavaksi, mutta postmestarien vaivarahat ja valitukset pakottivat muutamaan asiaan ihan toisin.» »Köyhiä varten päätettiin Otava maksamaan kaikkine maksuineen 60 kopeekkaa».⁷⁷ Viipurilaisten fennomaanien intomielinen halu valistaa köyhiäkin, toi kuitenkin tullessaan aivan päinvas-taisia tuloksia, kuin oli suunniteltu. Tappion kasvaessa alkoi ennen pitkää yksi ja toinen seuran jäsen katsella Otavaa paitsi kansan valistamisen välineenä myös seuran varoja ehtymättömästi vaativana taak-kana, jota ennen pitkää saattaisi olla vaikeaa kantaa. Sensijaan, että olisi voitu valistaa köyhiä, uhkasi nyt kaikkia itäsuomalaisia fennomaaneja oman äänenkannattajan menettäminen.

⁷³ Ptk. 1. 5. 1860. — Finlands stats-kalender för skottåret 1860, s. 281. Tässä mainitaan Viipurin tullikamarissa »tullförvaltare Axel Boije».

⁷⁴ Jäsenmaksuja on käsitelty edellä sivulla 29–31.

⁷⁵ Seuran vk. 1862.

⁷⁶ Seuran vk. 1861, Otava n:o 7 16. 2. 1861.

⁷⁷ Seuran vk. 1862.

Näin oli edessä väistämättömän päätöksen teko. »Uusia jäseniä ei kuitenkaan aina ole saatavana eikä Seuran omat pienet varat tällaisiin reikiin riitä, jos vuotuisesti sattuvat, ja kun sensuuri-säännöt... vielä ovat täydessä voimassa Otavan vuotuista tappiota ehkä lisäämään», niin ei seura nähnyt muuta mahdollisuutta kuin luopua Otavan kustantamisesta.⁷⁸ Tähän näytti nyt olevankin oiva tilaisuus. Koska kaupungin ruotsinkielinen sanomalehti ei ollut enää menestynyt Alfthanin ja Qvistin luovuttua sen toimituksesta, oli Viborgin kustantajayhdyskunta nyt valmis julkaisemaan Otavaa. Jo paria vuotta aikaisemmin oli Suometar kehoittanut Viborgin kustantajia tähän: »Viipurista kerrotaan herra Qvistin luopuneen sikäläisen ruotsalaisien sanomien toimituksesta. Jos tämä on tosi, niin on arvattava, että tämä lehti tulee vajoamaan tavalliseksi tyhjän-toimittajaksi, ja siis voimme kysyä, eikö se yhdyskunta, joka osakkeilla on ottanut kannattaakseen Viipurin ruots. sanomaa» mieluummin tekisi niin suomalaiselle lehdelle. »Suomen-kielinen lehti Viipurissa paremmin kannattaa kuin ruotsalainen, sen arvaa jokainen.» Lisäksi Suometar vielä oli muistuttanut viipurilaisille kauppiaille, että heidän suoranaisten velvollisuutensa oli tukea suomenkielisten kansalaisten lehteä, »koska heiltä näiltä on kaikki etunsa ja voittonsa».⁷⁹

Ilmeisesti seura olisi voinut itse kustantaa lehteä hinnan korottamiseen turvautumalla. Tällöin olisi kuitenkin ollut olemassa mahdollisuus, että entinen Viborgin kustantajayhdyskunta olisikin ruvennut julkaisemaan toista lehteä ja Otava näin saanut ehkä entistä paremman kilpailijan. Ratkaisun tekoa helpotti epäilemättä se, että Otava jatkuvasti pysyi seuran holhouksessa — se valitsi toimittajat — ja että lehden etusivulla yhä oli luettavissa: »Otava, Sanomia Viipurista, Viipurin Kirjallisuus-seuran antama.»⁸⁰

Epäilemättä oli kirjallisuusseuran ratkaisuun vaikuttanut sekin, että sopimuksella taattiin fennomaanien julistuksen jatkuvuus Karjalan pääkaupungissa. Tältä kannalta asiaa tarkasteltaessa saattoi tilanne jopa näyttää erikoisen valoisaltakin, sillä kahdesta kilpailijasta oli suomenkielinen lehti jäänyt areenalle voittajaksi ja sen vastustaja oli poissa tieltä. Nimenomaan todettiinkin päätöksen syntyneen

⁷⁸ Seuran vk. 1862.

⁷⁹ Suometar n:o 2 1860. — Viborg n:o 11 27. 1. 1860.

⁸⁰ Näin on sekä vuoden 1862 että 1863 numeroissa.

sen vuoksi, että »Seura näin saisi edes vähänki vaikuttaa yhteistä kansallista hyötyä».⁸¹ Mahdollista iloa Otavan pääsystä ainoaksi lehdeksi, jota kaupungin ruotsin- ja saksankielistenkin asukkaiden oli nyt tilattava, mikäli halusivat kotipaikkakuntansa lehden, sumensi varmasti se, että tilaushintaa korotettiin, jolloin se ei enää voinut entisellä tavalla levitä suomenkielisen rahvaan keskuuteen. Lehden hinta nousi siitä huolimatta, että se nyt sai kaupungista ilmoitustulot, noin 400 ruplaa vuodessa.⁸² Vaikka Otava näin olikin ainoa Viipurissa ilmestyvä lehti, aleni sen tilaajamäärä vuoden 1861 huippuluvusta, joka oli —kuten mainittu— 865 kappaletta, vuonna 1863 noin 450 maksavaan tilaajaan.⁸³

Siitä huolimatta, että kirjallisuusseura oli tehnyt Otavan julkaisemisesta kolmen vuoden sopimuksen, jonka oli siis määrä päättyä vasta vuoden 1864 loppuessa, ilmoitti kustantajayhtiö loppuvuodesta 1863 luopuvansa lehden julkaisemisesta. Kirjanpainaja Zilliacus aikoi vuoden 1864 alusta ryhtyä kustantamaan ruotsinkielistä lehteä ja oli ilmoittanut nostavansa Otavan vuotuisen painatushinnan 400 ruplasta 600 ruplaan. Kun lisäksi oli selvää, että uusi lehti tulisi saamaan valtaosan kaupungin ilmoitustuloista, seura ei nähnyt muuta mahdollisuutta kuin luopua kokonaan Otavan julkaisemisesta.⁸⁴ Mitään vaatimuksia siitä, että kustantajayhteisön olisi ollut pidettävä lupauksensa ja kustannettava Otavaa, ei esitetty eikä asiaa edes tuolta kannalta pohdittu. Seuran kirjapainoprivilegio oli mennyt umpeen jo edellisenä kesänä, joten aikaisempi neuvottelupaltti oli lopullisesti menetetty.⁸⁵

⁸¹ Ptk. 15.10.1861. — Lainaus seuran vk:sta 1862.

⁸² Em. vuosikertomuksessa laajasti valitetaan lehden hinnan nousua, joka supistaa Otavan merkitystä entisestään. Hinnaksi määrättiin vuodeksi 1862 1 rupla 35 kopeekkaa »yli koko Suomen». — Ilmoitustuloista ks. ptk. 14.11.1863.

⁸³ Vuosikertomuksessa 1862 niminomaan mainitaan tilaajien määrä 865 kappaleeksi. Toisten tietojen mukaan oli Otavan levikki mainittuna vuonna 835 kpl. tai 940 kpl. Tästä Päiviö Tommila, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860, Porvoo 1963, s. 220. — Vuoden 1863:n tilaajamääristä ks. Otava n:o 49, lisätähti 1863 sekä n:o 50 1863.

⁸⁴ Seuran ptk:ssa lainatusta kustannussopimuksesta sanotaan nimenomaan, että »nämät välipuheet kestävät kolme /3/ vuotta, 1 päivästä Tammikuuta 1862 lukein», ptk. 15.10.1861. — Ptk. 3.11.1863, 14.11.1863.

⁸⁵ Ptk. 5.11.1861, 3.12.1861, 4.3.1862.

Kun seurassa päätettiin Otavan kohtalosta, syntyi lakkauttamistuomio äänestyksen tuloksena. Missään rahapulassa seura ei tuolloin ollut, sillä toukokuussa samana vuonna oli rahoja liennyt 300 ruplaa pankkiin vietäväksikin. Kun kielteinen päätös oli tehty, ehdotti H. C. Corander, että hän saisi jatkaa lehden toimittamista omalla kustannuksellaan seuraavana vuonna, mutta koska hän ei voinut antaa mitään koko vuotta koskevaa ilmestymistakuuta, niin seura ei katsonut voivansa luovuttaa perustamansa lehden jatkamista hänelle.⁸⁶

Otavan lakkaamisessa on nähtävissä paitsi taloudellisia, myös huomattavassa määrässä aatteellisia ja poliittisia syitä. Se oli ollut koko ilmestymisaikansa erittäin radikaalinen hyökäten sumeilematta mm. pappeja ja virkamiehiä vastaan ja näin se oli hankkinut elinaikanaan runsaasti vihamiehiä arvatenkin juuri sivistyneistön piirissä.⁸⁷

Kuten aikaisemmin tämän tutkimuksen eri vaiheissa, on tässäkin yhteydessä syytä laajemman näkemyksen aikaansaamiseksi tarkastella karjalaisten fennomaanien työmuotoja läntisen Suomen suomalaisuusmiesten pyrintöjen luomaa taustaa vastaan, sillä vasta tällainen vertailu saattaa tuoda tarpeeksi selvästi esille Viipurin läänissä tapahtuneen toiminnan omalaatuisuuden.

Krimin sodan vielä kestäessä 1855 oli nimimerkki *En ledamot af F. Litt. Sällskapet* (August Schauman) hahmotellut *Litteraturbladissa* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toiminnan suuntaviivoja esittäen neljän kohdan ohjelman. Sen mukaan oli seuran poikkeuksellisten aikojen jälkeen vireään toimintaan päästessään kiinnitettävä ensisijainen huomio kansantietouden keräämiseen. Paljon lauluja, satuja, musiikkia, sananlaskuja oli vielä tallentamatta, ja myös kansan tapojen ja kielimurteiden tutkimiseen oli kiinnitettävä suurta huomiota. Toinen laaja tehtävä aukeni seuran jäsenille historiallisten lähteiden keräämisessä eikä tällöin pitänyt unohtaa myöskään ulkomailta saatavissa olevia käsikirjoituksia. Kolmas tehtävä oli muinaismuistojen, kuten kirkkojen ja hautojen, suojeleminen ja viimeisenä kohtana ohjelmassa oli maantieteellisen ja tilastotieteellisen aineiston keräily ja tutkimus. Vasta tämän jälkeen, kun seuran pääasialliset toimialat jo oli mainittu, otettiin lyhyesti ja ikäänkuin ohimennen puheeksi kansantajuisten

⁸⁶ Ptk. 5. 5. 1863, 14. 11. 1863. Ks. s. 257.

⁸⁷ Tästä ks. esim. s. 255–260.

kirjojen julkaiseminen ja oppikirjakirjallisuuden edistäminen. Tämän suhteen totesi kirjoittaja kuitenkin, että tätä alaa »ei Seuran varmasti enää kauan tarvitse hoivata, jotta se voisi menestyä ja kukoistaa». Ikäänkuin omaa vähättelevää sanontaansa lieventääkseen artikkelin laatija mainitsi, että todella valistavan ja jalostavan kirjallisuuden toimittaminen kaikille säädyille tuli aina olemaan seuralle arvokkaana päämääränä. — Kun Morgonbladet jonkin aikaa tämän kirjoituksen julkaisemisen jälkeen kiinnitti siihen laajahkossa artikkelissaan huomiotaan, antoi se täyden hyväksymisensä seuran tieteelliselle ohjelmalle ja lausui ainoastaan epäilyksensä sen mahdollisuuksista toimia tilastojen kerääjänä, johon tehtävään erillinen yhteisö laajoine organisaatioineen olisi lehden mielestä ollut tarpeen.⁸⁸

Lehdistössä esitettyjen ajatusten takana näyttää olleen laaja yleinen mielipide. Se, mitä julkisuudessa oli esitetty tulevaisuuden ohjelmaksi, asetettiin SKS:n vuoden 1858:n säännöissä ainakin näennäisen yksimielisesti seuran viralliseksi toiminnan ohjeeksi ja päämääräksi. Vaikka näitä asetuksia on jo joiltakin osin käsitelty ensimmäisessä luvussa, on niihin vielä syytä hieman paneutua.

Kun helsinkiläisessä seurassa aikaisemmin oli ollut sääntöjen mukaan vain yksi tutkijakunta, kehoitettiin uusissa asetuksissa perustamaan »muitakin toimikuntia, erinäisiä tieteellisiä aineita niinkuin historiaa, tilastoa, muinaistiedettä ja maantiedettä varten». Näin oli lähdetty sille tielle, jolla yhä kasvava tieteellinen mielenkiinto oli saava ennen pitkää monet alat seuran piirissä itsenäistymään. Huomattavaa askeletta tieteelliseen suuntaan merkitsi myös kustannustyön rajoittaminen. Nyt oli seuran määrä »varain sitä kannattaissa, painattaa historian ja kirjallisuuden suhteen hyödyllisiä kirja-tekoja, sekä toimittaa näiden aineiden selittämistä tarkoittavan aikakauskirjan.» Kymmenen vuotta aikaisemmissa säännöissä ollut sanonta siitä, että seuran tehtävänä oli edellä mainittujen kirjallisuuden lajien lisäksi »muitakin hyödyllisiä kirjoja pränttiin saattaa», oli nyt jätetty uusista asetuksista kokonaan pois. Tämä merkitsi sitä, että sään-

⁸⁸ Finska Litteratursällskapet framtid, kirj. »En ledamot af F. Litt. Sällskapet, Litteraturblad n:o 11 1855. — Några ord i anledning af uppsatsen om 'Finska Litteratursällskapet framtid' i Litteraturbladets Novemberhäfte, Morgonbladet n:o 98 17. 12. 1855. Kirjoittajaa ei mainita. — Aug. Schauman, Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa II, Jyväskylä 1925, s. 130.

töjen laatijat halusivat seuran vastaisuudessa keskittyvän a i n o a s - t a a n historiallisten ja kaunokirjallisten teosten kustantamiseen. Kansankirjasten kustantaminen oli sysätty syrjään. Sääntöjen ensimmäisen pykälän toiseen momenttiin oli sentään sisällytetty maininta kansalle tarkoitetuista kirjoista, mutta niitä piti seuran toimesta pyrkiä vain suomentamaan.⁸⁹

Uudet säännöt muodostivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta tieteellisen yhteisön. Se tuli ennen muuta olemaan eri alojen tiedemiesten muodostama klubi, jollaiselle lienee kaikkina aikoina ollut ominaista määrätynlainen rajoitettujen probleemoiden ja ideain muodostamaan norsunluutorniin eristäytyminen. Kun viipurilaiset yhä pyrkivät herättämään ja valistamaan kansaa ja kulkemaan sen kanssa käsi kädessä, etääntyivät helsinkiläiset rahvaasta yhä kauemmaksi. Vain harvoin kutsuttiin SKS:n piiriin talonpoikaisjäseniä, vuosina 1858–1863 oli heitä hieman yli 20, joista kuitenkin melkein puolet oli tammikuun valiokunnan talonpoikaisjäseniä. Näiden kutsumisella oli selvä symbolinen merkitys, tänään kenties mainittaisiin tässä yhteydessä sana suhdetoiminta.⁹⁰

Litteraturbladın kirjoittaja puuttui myös seuran haaraosastojen perustamiskysymykseen. Tällöin hän nimenomaan totesi, että seuran toiminnan laajetessa saattaisi muissa kaupungeissa syntyä entistä helpommin seuran jäsenten muodostamia haaraosastoja (filialföreningar af Sällskapetets medlemmar). Artikkelissa lausuttiin painokkaasti, että nämä »haaraosastot eivät oikeastaan pyri kehittämään mitään itsenäistä toimintaa, mutta ne koettavat tukea emäseuraa keräämällä toimintapaikkakunnallansa tietoja asioista ja olosuhteista, jotka voivat olla seuralle tärkeät». Tämä selvä ja korostettu kannanotto sekä puhuminen seuran j ä s e n t e n e i k ä s e u r a n haaraosastoista viittaa selvästi siihen, että viipurilaisten itsenäisyys ja toiminnan suuntaa-

⁸⁹ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Helsingissä Asetukset, Hki 1858, pykälät 1, 5, 16, 26, 33. — Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Helsingissä Asetukset, Hki 1848, 1. §.

⁹⁰ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjat 1861–1863, SKSA, ptk. pvm:ltä 5.2.1862. Tässä pöytäkirjassa ei mainita valiokunnan jäsentä, hiitolalaista Heikki Jaatista kutsuttujen joukossa, mutta hänen nimensä on kyllä »oikealla paikallaan» muiden säätyveljiensä joukossa seuran käsinkirjoitetussa matrikkelissa, numerona 1219, joten hänet on kutsuttu yhdessä muiden kanssa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Helsingissä Nimikirja 1831–1898, SKSA.

minen aivan toisiin kohteisiin kuin pääkaupungissa oli tapahtunut, ei saavuttanut kirjoittajan hyväksymistä. Laajan maaseudunkin keskuksissa tapahtuva fennomaanien työskentely haluttiin ohjata palvelemaan niitä päämääriä, jotka käsitettiin tärkeimmiksi ja enimmin työtä vaativiksi. Tilanne nähtiin aivan samanlaisena kuin kymmenen vuotta aikaisemmin Viipurin seuraa perustettaessa, jolloin oli ilmennyt selvää halua säilyttää kaiken fennomaanisen toiminnan johto pääkaupungissa.⁹¹

Helsinkiläisen kirjallisuuden seuran yläilmasto ja sen ilmeisen enemmistön viileä asennoituminen kansallisiin pyrintöihin ei aina tyydyttänyt sen kaikkia jäseniä. Näin arvosteli seuraa ja sen toimintaa Savossa suomalaisalueella syntynyt ja Savo-karjalaisessa osakunnassa aikanaan toiminut, mutta itse juuri tieteelliseen työhön paneutuva Rietrikki Polén: »Mutta väärässä en luule olevani, sanoessa Seuran toimen tähän asti olleen äitimme kielen suhteen enemmän tieteellisen kuin toivottava olisi. Kyllä se on auttanut ja edistyttänyt omaa kieltämme kirjallisilla teoksilla ja tieteellisillä tutkinnoilla, jotka osin ovat hyvät ja tarpeelliset. Mutta mitä me kielellämme teemme, jos sitä pidämme aina vaan rakastettuna tieteellisenä kaluna, jommoisena se on hyvä ja rakas muidenkin maiden tiedoitsijoille? Äitimme kieli on välttämättömästi myös saatettava tekotoimilliseen [käytännölliseen, jokapäiväiseen] elämään ruotsinkielen siaan maassamme, niinkuin oikeus ja kohtuus sen vaatii. Sitä toivovat ja tahtovat kaikki suomalaisuuden totiset ystävät ympäri maattamme.»⁹² Vaikka Polénin laajan kirjoituksen käytännöllinen ehdotus oli suomen kielen käytön lisääminen seuran kokouksissa, kirjoituksissa ja julkaisuissa, niin hänen moitteensa selvästi kohdistui myös koko toimintaan, joka jäi liian kauas suomen kieltä jokapäiväisessä elämässään käyttävien tarpeista ja pyrkimyksistä. Koska vain rahvas tai sen kanssa tekemisissä olevat käyttivät suomen kieltä, kohdistui moite siis juuri liialliseen etääntymiseen varsinaisesta suomenkielisestä kansan-

⁹¹ Teperi, osa I, s. 91–95, 102–108.

⁹² SKS:n vuosikokousptk. 16. 3. 1856, Finska litteratur-sällskapet förhandlingar året 18 16/3 56 — 18 16/3 57, Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen, 1859, Hfors 1857, s. 258–259. Polénin esitys johti sikäli tulokseen, että kokouksen pöytäkirjat päätettiin joitakin kertoja kääntää suomeksi ja painattaa suomenkielisen sanomalehden liitteeksi (mt. s. 260).

osasta, itse rahvaasta. Epäilemättä Polén oli valmis tunnustamaan, että suomen kielen kehittäminen sivistyskieleksi, suomalaiskansallisten tieteiden edistäminen ja maamme muinaismuistojen suojeleminen koituivat lopulta koko kansan parhaaksi ja olivat »osin hyvät ja tarpeelliset», mutta myös kansaa olisi pitänyt muistaa enemmän ja toimia voimakkaammin välittömästi sen hyväksi.

Todettakoon tässä yhteydessä, että samana vuonna kuin Polén teki esityksensä, Pietarin suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Karl Vilhelm Sirén lahjoitti SKS:lle 1000 hopearuplaa palkinnoksi »Suomalaisten koulu-kirjain toimittajille». Jos tulevaisuudessa tarpeellisia suomenkielisiä koulukirjoja jo olisi kylliksi, piti rahat käyttää »toisten hyödyllisten kirjain valmistamiseksi kansan parhaaksi». ⁹³ Venäjän pääkaupungissa yli 30 vuotta toimineen suomalaisen pappismiehen näkökulmasta käsin oli kansan välitön valistaminen tärkeintä suomalaisuustyötä.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran suhtautumista kansanvalistukseen valaisee omalta osaltaan D. E. Europaeuksen sille vuonna 1862 jättämän sanomalehden perustamista koskevan anomuksen käsittely. Aina uusia ideoita pulppuavan Europaeuksen laajahko esitys sisälsi kaikessa lyhykäisyydessään sen, että SKS olisi perustanut »kansankunnan keskusteleluslehden», johon kuka tahansa olisi lähettänyt avustuksia ja joka sen lisäksi olisi sisältänyt »uskonoppiin, kansan sivistykseen, maakunnan varallisuuteen, Suomen kirjakieleen ja muihin kirjallisiin asioihin, suomalaisunkarilaiseen sukukuntaan jne. koskevia aineita». ⁹⁴ Ensimmäiseksi olisi lehti siis ollut tarkoitettu kansan

⁹³ SKS:n ptk. 1. 10. 1856, Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen. 1857, Hfors 1858, s. 267–268. Huomattakoon, että Pietarin »Suomen S:ta Marian Seur. Kirkkoherra» kirjoittaa ruotsinkieliselle helsinkiläiselle yhteisölle suomeksi. Ilmeisesti valitsi kirkkoherra Sirén pääkaupunkilaisen eikä viipurilaisen seuran lahjoituksensa haltijaksi siksi, että viipurilainen seura eli juuri tällöin erikoisen hiljaista kautta. — Karl Vilhelm Sirén oli syntynyt 22. 6. 1795 Jämsässä, päässyt ylioppilaaksi Porvoon lukiosta 1817, mutta muuttanut papiksi Pietarin hiippakuntaan jo 1820, jossa hän sittemmin teki työtänsä 44 vuotta. Collianderin kokoelma n:o 3173, VA.

⁹⁴ SKS:n vuosikokousptk. 16. 3. 1862, tällöin luettiin Europaeuksen esitys nimeltä »Suomalaisen kansankunnan lehden toimeen saattaminen, tšekäläisen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimitettavaksi esiteltävä Seuran vuosijuhlana Helsingissä 16 päivänä Maaliskuuta 1862», Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 18 3/4 61 — 18 16/3 62, Suomi II, 2. osa, Hki 1864, s. 241.

valistamista ja kansan omien ajatusten julkisuuteen saattamista palvelemaan.

Kirjallisuusseuran tutkijakunnan hylkävään päätöksen perustelut olivat vakuuttavia. Aivan oikein huomautettiin jo olemassa olevista sanomalehdistä, että mitä »kelvollista niihin pantavaksi lähetetään, se niihin pannaankin... kansakunnan lehtiä ne kaikki ovat...» Olisi epäilemättä ollut varsin outoa, jos SKS:n toimesta olisi perustettu Suomettarelle kilpailija ja samalla vaikeutettu myös muiden suomenkielisten lehtien toimintaa. Viipurissa oli tilanne sanomalehteä perustettaessa toki ollut toinen, siellä kun eivät muut kuin sikäläisen seuran jäsenet yhteisönä näyttäneet kykenevän saamaan lehteä aikaan. Oli siis varsin luonnollista, että SKS hylkäsi Europaeuksen ehdotuksen. Mutta seuran tutkijakunta ei kuitenkaan tyytynyt vain lyhyesti torjumaan ajatusta, vaan esitti samalla myös periaatteellisen kannanilmaisun: »Kirjallisuuden Seuralle Herra Europaeuksen esittämä toimi ei muutoinkaan sovi. Se vaan tuottaa summalta vieraita vehkeitä Seuralle, monesti saattaa Seuraa turhistakin seikoista edesvastaukseen, takerruttaa joutaviin riitoihin, syyttää erimielisten vihoja, joista ei muuta kun haittaa Seuran vaikutukselle, ylimalkaan syrjäyttää Seuraa päätarkoituksestaan ja siirtää sen nykyiseltä kannaltaan. Paljaaksi sanomalehden kustantajaksi Seura ei milloinkaan ruvenne. Tämän luontoiset yritykset Seura jo kerta ennen on sopimattomiksi katsonut, kun niistä puhe nostettiin.»⁹⁵

Seuran kokouksen tutkijakunnan päätökselle antama kannatus todistaa sen puolesta, että se ei halunnut minkään ylimääräiseksi katsotun tehtävän vievän mielenkiintoa »Seuran päätarkoituksesta», joksi oli kertakaikkiaan omaksuttu tieteellinen tai tieteellisluontoinen työskentely. Tällainen kehitys oli Helsingin oloissa ja SKS:n jäsenistön huomioon ottaen ymmärrettävää, kuten tutkimuksen ensimmäisessä osassa on esitetty. Tällainen suuntaus oli kuitenkin samalla omiaan lyömään koko läntisen Suomen fennomaniaan kansan pyrkimyksiä vieroksuman ja sen vaikeuksiin välinpitämättömästi suhtautuvan leiman. Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ei katsonut olevan syytä toimia suoranaisen kansanvalistuksen parissa, ei siinä työssä

⁹⁵ SKS:n ptk. 2. 4. 1862, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset 18 2/4 62 — 18 16/3 63, Suomi II 2. osa, Hki 1864, s. 246–249. Tutkijakunnan lausunnon luki ja oli allekirjoittanut maisteri F. W. Rothsten.

käsiteltävänä aikana toiminut mikään muukaan järjestö pääkaupungissa tai yleensä läntisen Suomen alueella. Vasta niin myöhään kuin vuonna 1874 syntyi Kansanvalistusseura.⁹⁶ Silloin oli karjalaisen kansanvalistuksen hyväksi toimineen Viipurin kirjallisuusseuran perustamisesta tullut kuluneeksi jo melkein kolme vuosikymmentä. Eri-lainen maakunnallinen pohja pani asiat erilaiseen tärkeysjärjestykseen.

⁹⁶ Kansanvalistusseura 1874–1899, Hki 1899, s. 91–108. — Arvo Inkilä, Kansanvalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä, Keuruu 1960, s. 8–18.

5. Mihin karjalaiset fennomaanit pyrkivät kielikysymyksessä 1860-luvun alkuvuosina

Ensimmäisen numeronsa ohjelmakirjoituksessa kertoi Otava edeltäjänsä Aamuruskon lakkaamisesta ja omasta ilmestymisestään seuraavin runollisin sanoin: »Mutta Aamurusko? — niin Aamurusko kunnioitettava lukiani, kyllähän arvaat miten sen Pohjan perällä käypi, erittäinki talvisina aikoina; paraaltaan kuin sen luulet päivää ilmoittavan, niin on sillä jo iltahämärä vastassa, ikääskuin pilkaten muistuttamassa ettei pitäisi kylmän ilman aikana nuoria kasvojansa liian ylös nostaa . . . Että senlainen talvinen aika on vielä Suomen kirjallisuudellakin, tietänee kukin peräänajatteleva . . . tässä nyt pilkistääkse . . . Otava näkyviin, olemaan niin kuin osviittana ajankulusta poloisilla näkö-aloillamme lohduttaen suosiollisia lukioitansa sillä että lyhyt ja epävakainen päivän vilaus varsinkaan näin kahden maan notkossa ei voisi heittää selkeitä valon säteitä jokaiseen loukaseen, joissa ikuinen hämärä on vielä perintö-oikeuksissansa.» Otava siis näki suomalaisuuden vainiolla jatkuvasti vallitsevan täydellisen valon puutteen, varsinkin oli tällainen tilanne »kahden maan notkossa» eli Karjalassa. Pienet ja vaatimattomat edistysaskeleet voitiin tulkita vain hetkiksi kahden pimeyden välillä.¹

»Kanavan aikakaudella» oli ollut vallalla optimistinen näkemys suomalaisuuden tulevaisuudesta, ja sivistyneistönkin uskottiin suoma-laistuvan nopeasti aivan itsestään vain pelkän kaikkivoittavan aatteen voimalla.² Sanan-Lennätin ja Aamurusko olivat olleet pessimistisempiä. Näiden lehtien näkemyksen mukaan ei sivistyneistöä liiemmästi kannattanut yrittää suomalaistaa, vaan kaikki huomio oli

¹ »Otavan matka-aikeet», Otava n:o 1 3.7.1860.

² Teperi, osa I, s. 74—80.

kiinnitettävä uuden sivistyneistön luomiseen. Samaan suuntaan olivat kulkeneet myös Viborgin suomalaisuustyöstä esittämät ajatukset, vaikka perustelut olivatkin olleet toiset.³ Otavan näkemys suomalaisuuden tulevaisuudesta oli jos mahdollista vieläkin synkempi. Mitä pitemmälle aika oli kulunut, sitä vaikeammalta suomalaistamistyö näytti. Aamuruskon asemasta oli Viipuriin perustettu Otava, joka oli vasta kylmän talvikauden aamuöinen ajan ennustaja.

Artikkelissaan Ruotsalaisuus Suomessa käsitteli Otava kielikysymyksen perusteita. Lähtökohtana oli lehdellä tunnettu Fredrik Cygnaeuksen edellisenä keväänä julkaisema kirjanen *Ur dagens frågor ett vågadt projekt*.⁴ Otava katsoi Cygnaeuksen lailla ruotsalaisuuden Suomessa olevan kahdenlaatuista: »... yksi laatu Suomen herrassäädyssä ja toinen Pohjan- ja Suomenlahden ranteilla asuvassa kansassa». »Jälkimmäisessä laadussa ei ole suomalaisuuden nousemiselle mitään estettä, mutta ensimmäinen laatu se suomalaisuudelle telkenä on. Kuin tämä ruotsalaisuus meidän maassa, herrassäädyssä, jo on seitsemän sadan vuoden vanha, niin on se myös näin pitkällä ajallaan sitkistynyt tänne kiintiäksi ja kovaluontoiseksi. Nykyseen aikaan tämä emäntä, ruotsalaisuus, niinkuin vanhat mummut usiasti, on yltynyt hyvin äriäksi, ja sohvalla istuissaan se pitää pitkiä saarvoja nuorelle suomalaisuudelle, aivan niinkuin vanha kuvailijatar, joka puhuu nuoruutensa kauneudesta... Se luettelee suomalaisuudelle ansioitaan ja suurta merkitystään sivistyksen alalla...» Totuus oli kuitenkin Otavan mukaan kokonaan toinen. Maamme säätyläistö ei ollut saanut suomalaista kansaa sivistymään, ja nyt oli Cygnaeuksen kirjasesta nähty, ettei se ollut pystynyt valistamaan edes ruotsinkielistä rahvastakaan, vaan jättänyt senkin oman onnensa nojaan. »...tästä on nähtävä ruotsalaisuuden peräti supistettu perustus-suunta ja sen heikko vaikutus yleiselle kansalliselle sivistykselle.» Tapoihinsa kiinteäksi kangistunut vanha muori ei enää pysty muuttamaan mielipiteitään, ja tällaiseksi kuvatun maamme ruotsinkielisen sivistyneistön ei siis voinut kuvitella muuttavan äidinkieltään, eikä sillä liioin voinut ajatella olevan halua kansan sivistyksen puolesta työskentelemiseen, koska se ei sitä ollut tehnyt aiemminkaan. Tässä ei

³ Näitä asioita käsitelty edellä 2. luvussa.

⁴ Aug. Schauman, *Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa II*, Jyväskylä 1925, s. 217–227. — Rein, *Juhana Vilhelm Snellman II*, s. 213–219.

kuitenkaan vielä ollut kaikki. Kanavan ajoista oli kulunut vasta puolentoistakymmentä vuotta, mutta nyt jo nähtiin ruotsinkielinen sivistyneistö taistelemassa suomalaisuuden pyrintöjä vastaan eikä ainoastaan passiivisesti uutta torjumassa.⁵ Kun Otava näki lähtökohdan, alkutilanteen, näin synkkänä, niin on vain luonnollista, että se heti alusta alkaen omaksui kielikysymyksessä taisteluasenteen ja valitsi taistelulajiksi nimenomaan hyökkäyksen.

Sellaisten tekijöiden, jotka vielä muutamia vuosia aikaisemmin oli nähty suomalaisuutta edistävinä, saatettiin nyt todeta jarruttavan fennomaanien aatteen leviämistä. 1840-luvun puolimaissa oli mm. Herman Kellgren katsonut Viipurin monikielisyyden tarjoavan suomen kielen voitolle parhaan mahdollisuuden.⁶ Joulukuussa 1855 oli Sanan-Lennättimen näytenumerossa ilmeisesti H. C. Corander todennut, kuinka Viipurin seuduilla »puhutaan useampaa kieltä kuin missään muualla Suomessa ja siis tämän kieli-sekaluuden luulisi olevan haittana kansallisuudelle. Vaan tosinpa kuitenkin asian laita on.» Ikääkuin viran puolesta tuntui lehden kirjoittaja uskovan monikielisyyden auttavan suomen kielen leviämistä, vaikka artikkelin rivien välistä kuulsikin esiin lievä epäily.⁷ Vuoden 1863:n ja 1864:n vaihteessa olivat näköalat kuitenkin muuttuneet. Kirjallisuusseuran sihteeri A. G. Corander totesi Viipurin olevan »kansallisuuden suhteen niin sekanainen, että täällä on kansaa jos jostakin ja siis kansallisuuttaki kaikenlaista yhteen paikkaan koottu, mikä tekee ettei täällä ole kansallisuutta oikeassa merkityksessä mitäkään paljo ensinkään. Luulisi siten suomalaisuudella täällä olevan paraan alan nousta vallalle [näinhän oli aikaisemmin uskottu]. Tunnustettava onkin, että jos joku nerokas mies täällä ilmestyy, joka kansallisuutta itselensä vaatii, niin se Suomessa jo koittava suomalaisuuden kointähti [vasta a a m u t ä h t i] ottaa hänet valoonsa . . . Mutta nämät Viipurissa syntyneet ovat hakeneet vaikutuspaikkansa ulompana Viipuria [mm. Krohnit asuivat Kiiskilässä lähellä kaupunkia]. Tavallisissa ihmisissä tämmöinen sekoittava ja muutteleva markkina-paikka kuo-

⁵ Otava n:o 19 3. 11. 1860, artikkeli »Ruotsalaisuus Suomessa», toimituksen käsialaa, joten toimittajaa ei mainita.

⁶ Teperi, osa I, s. 34–35, 75–79.

⁷ »Vuosi 1856», Sanan-Lennätin n:o 00 1. 12. 1855. — Ks. myös edellä 2. luvun viite n:o 3.

lettaa ihan kansallisuuden tunnon ja raha ja ruumiillinen etu nousee ihmisen koko tarkoitukseksi . . . Harvassa siis on täällä se mies löydettävä, joka esityksillä ja riennon kehotuksilla» auttaisi suomalaisuuden edistymistä. Aste asteelta oli pessimismi vallannut yhä enemmän jalansijaa.⁸

Näköalojen synketessä jyrkentyivät Vanhan Suomen suomalaisuusmiesten kannanotot. Otava katsoi kansan sivistystyön olevan seisahduksissa, koska »kansa on väkivallalla tuomittu mykäksi, kun sen sivistyksen työ on suljettu kieleen mikä kansalle on tuntematon». On erikoisesti huomattava sanonta »väkivallalla», mikä merkitsi sitä, että ratkaisematon kielikysymys itse asiassa piti suomenkielisen kansanosan sorretussa tilassa. Samassa artikkelissa todettiin varmemmaksi vakuudeksi, että olevien olojen ennallaan pysyttämistä vaativa oli »kaikkia ensinnä seisauksen ja peräytymisen (reaktion — konservatiivisuuden) puollustaja». Taantumuksen edustajien ensimmäiseen riviin asetettiin se, joka »tuomitsee meidän kielikansalliset (språkligt nationella) riennot».⁹ Näin oli konservatiivinen vieraskielinen sivistyneistö asetettu edistyksestä suomenkielistä kansaa vastaan. Edellisissäkin lainauksissa näkyy Vanhan Suomen fennomanian syvä yhteiskunnallisuus, sillä kielikysymyksen johti kovin luontevasti eri yhteiskuntaluokkien vastakkainasetteluun. Jos kielikysymys olisi ratkennut karjalaisten fennomaanien haluamaan suuntaan, niin samalla olisivat monet yhteiskunnan raja-aidat kaatuneet. Mutta tähän oli jo 1840-luvun puolivälissä omaksutun suunnan perinteellistä jatkamista, sillä olihan tuolloin katsottu suomalaisuusmiesten päätehtäväksi sivistyneistön ja rahvaan välisen kuilun umpeen luominen, »yhdyntä alaisempien säätyjen kanssa». — Tähän teemaan palattiin Otavan palstoilla jatkuvasti, kuten seuraavassa luvussa tullaan näkemään. Monesti toistettiin lehden artikkeleissa sitä ajatusta, että ruotsalaisen sivistyksen ylläpitämistä voi kannattaa vai se, joka halusi pysyttää suomalaiset alistetussa asemassa »raakana ja rahvaana».

Herravallasta ja kansan sortamisesta puhuessaan Otava tuntui erikoisen halukkaasti valitsevan esimerkikseen Viron ja sen olot. Leh-

⁸ Seuran vk. 1864. — Tämä mielipiteenilmaisu ei jäänyt vain seuran keskeiseksi, vaan julkaistiin myös Suomettaressa ja Viborgs Tidningissä. Suometar n:o 38 16. 2. 1864. — Viborgs Tidning n:o 12 13. 2. 1864.

⁹ »Sanomille Borgå-Bladet», toimituksen käsialaa, Otava n:o 50 21. 12. 1861.

den mukaan ne, jotka kannattivat kaksikielistä kansallisuutta, unohtivat helposti sen »meillä jokapäivä silmiemme edessä olevan totuuden ettei kahden kielen väli samassa kansassa koskaan voi olla muullainen kuin se on meillä juuri tänä päivänä, nimittäin, että kieliensä puolesta ruotsalainen, se on herra ja suomalainen, se on talonpoika, ja miltei niinkuin Virossa on laita että talonpoika, se on suomalainen ja herra se on ruotsalainen».¹⁰ Vaikka Virossa tunnetusti juopa herrojen ja rahvaan välillä oli suuri, niin saatettiin Viron olosuhteet nähdä kielen suhteen jopa parempinakin kuin omat kotoiset yhteiskunnalliset olomme, koska Virossa oli Otavan tietämän mukaan »jo ammon aikoja Viron kielellä annettu kaikki umpi-Virolaisia eli maan rahvasta suorastaan koskevat kirjoitukset».¹¹ Viron virsikirjakin nähtiin parempana kuin suomalainen. Eteläisen heimokansamme kielen saavuttamiin oikeuksiin oli vedonnut jo Sanan-Lennätin vaatiesaan oman kieleemme käytön laajentamista.¹² Ehkä hyvä, perinteellinen näköala Viroon oli omiaan jyrkentämään Vansan Suomen fenomaanien kannanottoja, sillä Karjalan ja Baltian oloja voitiin huokeasti rinnastaa. Suomen lahden eteläpuolella oli erikoisen selvästi nähtävänä asetelma, jossa vieraskielinen herra sorti kotoista kieltä puhuvaa talonpoikaa. Toisaalta saatettiin ajatella, että koska kerran Viron pieni kansa oli saavuttanut oikeuksia, niin miksi eivät suomalaisetkin.

Aikaisemmin esitetystä, Fredrik Cygnaeuksen ajatuksiin liittyvästä lainauksesta ilmeni, että suomen kieli oltiin nyt taipuvaisia näkemään edistyksen välineenä eikä suinkaan itseisarvona. Kansa kaipasi sivistystä ja vuosisadat olivat — Otavan mukaan — osoittaneet, että sitä ei pystytty ruotsin kielellä jakamaan. Mitään muuta sivistyksen välikappaletta kuin suomen kieli ei kansallamme näin ollen voinut olla. Samassa numerossa, missä tämä todettiin, oli toinenkin kirjoitus, jossa ikäänkuin varmemmaksi vakuudeksi ilmoitettiin, että

¹⁰ »Vieraan kielen poistaminen meidän oikeus-kirjoista», Otava n:o 31 8. 8. 1862, ilman epäilystä toimituksen käsi-alaa. — Viron olosuhteita käytetään esimerkkinä myös artikkelissa »Ruotsalaisuus Suomessa», toim. kirj., Otava n:o 19 3. 11. 1860.

¹¹ »Suomen kansallisuus», kirj. H. K. K. (Henrik Constantin Corander), Otava n:o 33 14. 8. 1863, Lisätähti.

¹² »Vuosi 1856», Sanan-Lennätin n:o 00 1. 12. 1855.

»me elämmä ja kuolemma sillä vakuutuksella, että sivistyksen tie on se ainoa, jota Suomen kansan pitää käymän, jos me tahdomma olla toisten kansojen rinnalla ja välttää, ettei Suomen nimi tulisi maasta pois puhalletuksi suurempien kansojen sivistyksen työn tuulella»,¹³ kuten esimerkiksi englantilainen sivistys oli tehnyt intiaani- en kulttuurille. Sanan-Lennättimen ja Viborgin palstoilla oli vielä saatettu laatia monenmoisia fennomaanisia tuulentupia, mutta Otava seisoi jatkuvasti kaikissa aatteellisissa asioissa todellisuuden karulla maaperällä.¹⁴

Erikoisen selvästi oli näkemys suomen kielen välikappale-luonteesta ilmaistu Otavan toimituksen laatimassa artikkelissa, jonka otsikkona oli »Suomen kielen oikeuksista». »Me emme puolustanut Suomen kieltä sentähden että tämä olisi mikään kaunis kieli eli parempi maailman markkinoilla kuin mikään muukaan kieli; meidän ajatus oli vaan, niinkuin se on nytkin ja niinkuin se on aina, että Suomen kieli on sen kansan kieli, joka asuu Suomen niemellä, ja jos toivotaan tästä kansasta sivistynyt ja pysyväinen kansakunta, niin on tämän kansan oma kieli tärkein ja ensimmäisin välikappale siihen, ja ettei tätä kansaa enemmän kuin muitakaan kansoja saada kansalliseen edistyntöön vierailta kielillä; mutta auttamattomasti sen täytyy kielen orjuudessa vajota aikaa voittain muuhunki huonouteen.»¹⁵ Huomattakoon tässä lyhyessä lainauksessa käsite »pysyväinen kansakunta». Siihen sisältyy itse asiassa samaa ajatusta kuin edellisen artikkelin lainauksessa esiintyneessä pelossa Suomen nimen pois puhalletuksi tulemisesta. Otavan ohjelmakirjoituksessa oli tuo ajatus ilmaistu puhumalla pimeydestä »kahden maan notkossa» ja valon tuomisesta sinne.¹⁶ Kaikissa näissä lausumissa oli yhteisenä punaisena lankana isänmaan synkkänä nähty kohtalo, johon vain suomen kielen avulla voitiin saada aikaan parannusta. Mutta kaikissa näissä lausumissa oli kielikysymys ainoastaan alkuna johonkin, keinona saavuttaa tai taata jotakin, jolle kirjoittaja antoi arvoa. Mitä tämä jokin oli, ilme-

¹³ »Lähetys Otavalle», Otava n:o 19 3. 11. 1860, kirj. nim. »Vanha Pappi».

¹⁴ Sanan-Lennättimen ja Viborgin hapuilua käsitelty 2. luvussa.

¹⁵ »Suomen kielen oikeuksista», toimituksen kirjoitus, Otava n:o 10 9. 3. 1861.

¹⁶ Otava n:o 1 3. 7. 1860. Sama ajatus on myös artikkelissa »Kielen-muutos virkakuntain kautta», Otava n:o 4 24. 1. 1862. Tätä artikkelia käsitellään myöhemmin tässä luvussa.

nee hyvin myös kansanvalistusta ja yhteiskunnallista fennomaniaa käsittelevistä luvuista. Niitä henkiseen ja aineelliseen kehitykseen johtavia aatteita, joita viipurilaiset suomalaisuusmiehet arvostivat ja halusivat ajaa, voitiin kansan parissa toteuttaa vain suomen kielellä.¹⁷

Marraskuussa 1860 vaadittiin tarkemmin määrittelemättömälle suomalaisuudelle oikeuksia seuraavaan tapaan: »Ruotsalaisuudella olisi siis aika hävitä suomalaisista keskuuksista [asiallisesti ehkä: ruotsin kielen olisi lakattava olemasta suomalaisten keskinäisten suhteiden välikappaleena]: Suomen kieli saakoon jo alkaa tulla valtakieleksi Suomessa, Suomen yläisemmissä ja alaisemmissa virkapaikoissa ja oikeuksissa, yläisemmissä ja alaisemmissa kouluissa ja sanalla sanoen kaikissa keskuuksissa [asiallisesti ehkä: kaikessa virallisessa kanssakäymisessä]. Ruotsin kieli olkoon valtakielenä kaikissa niissä seuduissa missä ruotsinkielistä kansaa varsinaisesti löytyy ja mitä sen kansan keskuuksiin kuuluu.»¹⁸ Fredrik Cygnaeuksen jo aikaisemminkin mainitun kirjoituksen »Ur dagens frågor ett vågadt projekt» inspiroimat vaatimukset olivat sangen jyrkkiä. Oltiin valmiita työntämään ruotsin kieli ainakin pääasiallisesti maan ruotsalaisalueille. Kuitenkin on todettava ehdotusten olevan verraten ylimalkaisia. Vielä vuoden 1860 lopulla ei katsottu olevan tarpeellista yksilöidä vaatimuksia kovin tarkasti.

Niin kauan kuin suomalaisuusliikettä oli ollut olemassa, oli sillä ollut oma ohjelmansa. Käsite sinänsä sisälsi jo määrätyn arvostuksen ja ohjelman. Suomalaisuusliike eli fennomania oli suomalaisuuden puolesta toimiva liike, joka arvosti suomalaisuutta sen eri muodoissa ja halusi edistää sitä. Yksityiskohtainen ohjelma, jossa kohta kohdalta olisi määritelty liikkeen vaatimukset, niin lähitavoitteet kuin kaukaisemmatkin päämäärät, oli kuitenkin niin kauan turhaa, kun ei ollut näkyvissä minkäänlaista mahdollisuutta toteuttaa sitä. Vasta vuoden 1861 aikana alkanut vilkas poliittinen toiminta ja toivo kansanedustuslaitoksen koollekutsumisesta teki suomalaisuusliikkeen yk-

¹⁷ Ks. luvut 6 ja 7.

¹⁸ »Ruotsalaisuus Suomessa», toim. kirj., Otava n:o 19 3.11.1860. — Sanalle keskuus nimeää Lönnrotin sanakirja mm. seuraavat vastineet: krets, umgängeskrets, umgänge, konversation, förbindelse, beröring, inbördes förhållande. Elias Lönnrot, Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I, Hki 1874, s. 589.

silöidyn ohjelman laatimisen mielekkääksi, koska nyt näytti aukeavan mahdollisuuksia sen toteuttamiseen. Poliittisen fennomanian aika oli koittamassa.

Tammikuun valiokuntaa ja luvattuja valtiopäiviä varten tarkoitettua suomen kielen tulevaisuutta koskevan »lähetekeskustelun» maassamme pani alulle juuri Otava vuosien 1861—1862 vaihteen numeroissaan. Lehden lähtökohtana oli nimenomaan tieto siitä, että valtiopäivät pian tultaisiin kutsumaan koolle. Viisikymmentä vuotta keskeytyksissä ollut lainsäädäntätö pääsisi vihdoinkin jatkumaan, »julkisuudessa saatu suurempi vapaus» takaisi yleisen mielipiteen esille pääsemisen ja »meillä on syy odottaa uutta vuotta paremmilla toivoilla kuin koskaan». Kehitystä ei kuitenkaan saisi jäädä tarkastelemaan kädet ristissä, sillä »valmistava valiokunnan laitos jo on nimittäin herättänyt kaksi vastahakoista puoluetta mitkä eivät tahdo toinen toistansa ymmärtää. Yhden joka suurilla puheilla 'puista ja heinistä' tahtoo tekeytyä niin ruskeaksi kuin mahdollista, joka on kokenut Suomen kansalta ottaa kaiken ansion ja muuttaa sen toiselle puolelle Pohjan lahtea, se on: lukea Suomen niemen yhdeksi erihääräksi Skandinavian niemestä. Viimeiset ajat ovat sen lahkokunnan nimittäneet skandinaveiksi. Sitä on tuskin tarvis mainita että tämän puolen vastassa on verraton enemmyys, jonka takana seisoo puolitoista miljonaa.» »Se sama puoli-sata vuotinen seisaus meidän lainsäädännössä on tehnyt että ruotsalainen valloitus on saanut jatkua näihin aikoihin asti. Sama seisaus on nimittäin pysyttänyt muulaisen kielen meidän sivistyksen ainoana välikappaleena. Kielen muukalaisuus on vetänyt yhä suurimman osan maamme sivistyneitä pois kansasta...» Tästä kaikesta huolimatta oli valiokunnan merkittävin tehtävä kokonaan jätetty pois sen esityslistalta. »Mutta tärkein asia kaikista on ettei niiden 52 kysymyksen seassa yksikään koske sitä Suomen kansan tulevaisuudelle tärkeintä kysymystä. Se näyttää kuin vieläkin oltaisiin luulossa että kansa vapaiden lakein viettelevällä makupalalla vielä kerran antaisi itseänsä sitoa alaikäisyyden äänettömyyteen.» Kirjoituksesta henki sama näkemys, jonka Pietari Hannikainen vain muutamaa vuotta aikaisemmin oli esittänyt Aamuruskon palstoilla. Vapaat lait eivät estäneet suomenkielistä kansanosaa olemasta sorrettussa asemassa, josta vain suomen kielen oikeuksien lisääminen, kansan enemmistön kielellä annettu valistus ja rahvaan oikeuksien kai-

kinpuolinen tunnustaminen voisi sen vapauttaa. Ellei kansa saisi ääntään kuuluviin, niin muut sitä tuskin auttaisivat.¹⁹

Vuoden 1862 ensimmäisessä numerossaan Otava vielä palasi suomenkielisten asukkaiden selvään enemmistöön. Näitä oli maassa »puoli toista miljoonaa, joiden seikka tähän asti on ollut hankalampi kuin niiden, joita Suomessa on vaan muutama tuhat». Jälkimmäisillä oli kuitenkin kaikki mahdollisuudet sivistykseen, kun sensijaan suomenkieliselle väestönosalle »sanotaan olevan kylläksi aapiskirja, josta kirjaimet oppivat, ja virsi-kirja, josta veisata saavat». Tästä huolimatta ei enempää valiokuntaan kuin tuleville valtiopäivillekään ollut lupa valita sivistyneitä ihmisiä talonpoikien asiaa ajamaan. Näin ollen oli ainoa mahdollisuus toivoa, »että kohtaki saisimme koulut Suomessa jo opistot suomenkielisiksi, niin että puolitoista miljoonaa suomalaista saisivat valita miehiä, joihin luottavat, edusmiehiksensä, valtiopäivinä asioitansa valvomaan, sillä päit talonpoikais-säätyä ovat kaikki muut Suomen säädyt suurimmaksi osaksi 'svekomaania' ja skandinavilaisia». Vaikka Otava samassa artikkelissaan lausui hurskaan toivomuksen, että Luoja antaisi »niille miehille, jotka Suomen asioita tulevat päättämään, neroa ja ymmärtämystä, rehellisyyttä ja vilpittöntä isänmaan rakkautta, ettei mikään lahkolaisuus elikkä vähäpätöiset riita-seikat himmentäisi Suomea ja Suomen yhteistä parasta heidän ajatuksissansa», se kuitenkin selvästi epäili mainitsemien svekomaanien ja skandinavilaisten halua toimia suomen kielen oikeuksien lisäämisen puolesta.

Otavan tämänsuuntaisia ajatuksia ei ole vaikeaa ymmärtää, sillä juuri vähää aikaisemmin oli senaatti selvästi tammikuun valiokunnasta annetun keisarillisen kirjeen vastaisesti julistanut, ettei lehden julkaisijayhteisön puheenjohtajaa C. I. Qvistiä voida hyväksyä talonpoikaissäädyn edustajaksi, vaikka vaali jo oli tapahtunut.²⁰ Jos lehden kannanotot olivat jyrkkiä, niin samankaltaisina saatettiin näh-

¹⁹ »Vähäinen katsaus takasin», toim. kirj., Otava n:o 51 28. 12. 1861. — »Elämän satu», kirj. P. H., Aamurusko n:o 2, s. 16; n:o 3, s. 18, vuonna 1859. — Juuri Vanhasta Suomesta talonpoikien edustajaksi lähetetty Heikki Jaatinen otti kielikysymyksen esille valiokunnassa, mistä ks. s. 172, 245–246.

²⁰ »Uuden vuoden toivotuksia», toimituksen kirj., Otava n:o 1 3. 1. 1862. — C. I. Qvistin valitsemisesta talonpoikaissäädyn edustajaksi valiokuntaan ja senaatin kiellostä sekä uusien vaalien toimittamisesta ks. s. 235–239.

dä myös vastustajien toimenpiteet. Siksi ei ole ihme, että lehti vetoamalla suomenkielisen rahvaan suureen lukumäärään halusi painostaa viranomaisia ottamaan kielikysymyksen esille sekä valiokunnassa että valtiopäivillä, ja samaan asiaan viittaamalla oli säädyt saatava tekemään enemmistön mieleisiä päätöksiä. Näiden vaatimusten läh-
tökohtana oli tietenkin se ajatus ja usko, että vain valtiopäivät saattoivat tuoda pysyvän muutoksen suomen kielen syrjittyy-
n asemaan. Mikäli senaatilla ylimalkaan olisi ollut halua ryhtyä uudistuksia suorittamaan, sen aikaansaamilla parannuksilla olisi ollut se paha vika, että ne olisi voitu hallinnollisilla päätöksillä myös peruuttaa. Kuten Otava erikoisen kärkkäästi epäili virkamiesten, jopa pappienkin, hyvää tahtoa kansan etujen ajamisessa ja sen kielen opettele-
misessä, samoin sillä ei ollut suuriakaan käsityksiä ylimpien hallinto-
miesten suopeudesta suomen kielen oikeuksien edistämisessä.²¹

Otavan artikkeliin tarttui erittäin hanakasti ensimmäistä vuot-
taan ilmestynvä Helsingfors Dagblad. Pääkirjoituksessaan lehti syytti Otavaa epäluuloisuuden kylvämisestä suomen kieltä puhuvan kansan ja ruotsia puhuvan sivistyneistön välillä. Kuinka voitiin moittia sivistyneistöä kansan etujen laiminlyömisestä, kun kerran koko suo-
malaisuuden liike oli lähtöisin sivistyneistön parista. Lehti ei suin-
kaan kieltänyt, etteikö suomen kielen oikeuksia pitäisi lisätä. Kuiten-
kin oli vielä olemassa suomen kielen yleisen käytön tiellä käytännöl-
lisiä vaikeuksia, jotka viivyttivät sen yleistä nousua. Tämän vuoksi oli kielikysymys järjestettävä vähitellen ja sopivimmin hallinnollista tietä. »Suomen kieli *täytyy* asettaa luonnollisiin oikeuksiinsa. Mutta se ei voi tapahtua yhdellä kertaa. Kaikki suomen kielen viisaat ystä-
vät tunnustavat, että muutosten tulee tapahtua asteettain. Koulu ja alioikeudet on ensin muutettava suomenkielisiksi raivaamaan tietä muille valtion elimille. Mutta se voidaan tehdä, kuten sanottu, ilman säätyjen koollekutsumista.» Vielä toistamiseen artikkelinsa lopussa lehti kehotti Otavaa olemaan kylvämättä epäsopua ja epäluuloisuutta eri kansanluokkien välille. Helsingfors Dagbladin artikkeli vai-
kuttaa verraten maltilliselta, eikä tämän päivän lukija kovin helposti

²¹ Otavan suhdetta virkamichiin käsitellään seuraavassa luvussa.

havaitse siinä »kiihkoa» vastustaa »fennomaanisia liiallisuuksia», niinkuin aikaisemmin on saatettu nähdä.²²

Helsingfors Dagbladın vastakirjoitus antoi Otavalle aiheen jatkaa ajatustensa esittämistä. Tässä artikkelissaan »Kielen-muutos virkakuntain kautta» (asiallisesti nykysuomeksi: Kielisäännösten uudistus hallinnollista tietä) lehti huomattavasti täsmensi esittämiään mielipiteitä ja perusteli niitä entistä laajemmin. Otava torjui väitteen, jonka mukaan vain herrat olivat synnyttäneet kansallistunnon ja tehneet talonpojat tietoisiksi olojensa nurinkurisuudesta. Jo kansanlaulut kertoivat elävästi kansan tajunneen olojensa huonouden. »Se voima, jolla oikeuden vaatimus kansan kielelle neljätkymmentä vuotta sitte ensi kerran ilmestyi Suomen sanomakirjallisuudessa, ei voinut tulla mistään muusta, kuin että sellainen tarvis jo oli kansan elämässä tullut niin tuntuvaksi että se voi tulla julkiseksi.» Otava siis antoi pääansion kansallistunteen noususta talonpoikaiselle kansalle ja katsoi sivistyneistön olleen vain tämän vähitellen syntyneen voiman tulkkina. »Me emme voi tässä pidättää yhtä meille tunkeivaa vertausta. Se on nyt tuttu millä salaisilla teillä ja miten monilla neuvoilla Italian yhdistys- ja vapautustoimi vielä monjaita vuosia sitte sai työksennellä[!]: Kukaan ei voi sanoa ettei tämä työ ollut koko kansan vaikka ne olivat monjaat vissit jotka seisivat sen etunenässä.» Samalla kun Otava näin koetti olla itse kansan ehkä tiedostamattomienkin tunteiden tulkkina, se valitsi vertailunsa kohteeksi Italian, jossa yhdistyminen eli siis kansallisuusaatteen toteutus toimeenpantiin monessakin mielessä väkivallan avulla. Samanlainen ja ehkä yhtä suurikin voima oli latautuneena myös Suomen kansan mieliin, näin voidaan Otavan esittämä vertaus tulkita, ilman että sitä liikaa venytetään. Otava vieläpä jatkoi Suomen ja Italian rinnastustaan. »Millä sanoilla luulee H. D. näitä yhteisiä harrastuksia koetetun [Italiassa] tukeuttaa? Ei millään muulla kuin sillä samalla, jonka H. D. on osottanut meille: 'Se kaikki tapahtuu paraite vähitellen ja soveliaimmin virkakuntain kautta'.» Näin Otava yhä vahvistaa edellisessä artikkelissa esittämiään enemmän tai vähemmän peitettyjä uhkauksiaan. Aikaisemmin se oli puhunut puolestatoista miljoonasta suoma-

²² »En uppmaning till tvedragt», Helsingfors Dagblad n:o 6 9. I. 1862, pääkirjoitus. — Rein. Juliana Vilhelm Snellman II, s. 337—339. Ks. myös tämän luvun viite 32.

laisesta ja tähän lukumäärään vedoten koettanut tehdä vaatimuksensa ymmärretyksi, nyt se selitti, kuinka suuri paine tässä massassa vaikutti, ja otti Italian esimerkiksi siitä, kuinka tuo paine saattoi purkautua. Sensuurin vuoksi rivien välistä lukemaan tottuneille suomalaisille ei näiden lauseiden kieltä pitänyt olla mahdotonta tulkita. Erikoisesti Otava vielä huomautti, että se ei suinkaan puhunut vain talonpoikaiselle kansalle, niin kuin sen vastustaja oli väittänyt, vaan lehti nimenomaan oli »suoraan sanottuna aivottu niille, jotka vielä sanovat että: 'kielikysymys järjestetään paraite vähitellen ja soveliaimmin virkakunnallisella tiellä'.» Otavan peitetyn uhkailun osoitekin oli näin ollen selvä. Toisessa yhteydessä todetaan lehden yleensä viljelleen jyrkkiä kannanottoja, joten äsken lainattujen sanojen tulkitseminen uhkailuksi soveltuu hyvin lehden yleiseen kaavaan.²³

Yhtä laajasti kuin Otava esitteli niitä syitä, miksi suomea puhuvalle väestölle oli annettava oikeudet käyttää äidinkieltään, se myös käsitteli kysymystä, miten uudistus olisi toimeenpantava. Tällöin on palautettava mieliin, kuinka pessimistisesti Otava suhtautui maamme ruotsia puhuvan säätyläistön suomalaistumiseen ja sen suorittamaan suomalaisuustyöhön. Fennomanialla oli Otavan mukaan vain vähän kannattajia mutta paljon vastustajia, ja vielä enemmän oli niitä, jotka suhtautuivat siihen välinpitämättömästi. Tältä taholta ei ollut liikoja odotettavissa. Ei siis ole ihme, että Otava vaati kielikysymyksen esiin ottamista jo valiokunnassa ja sen ratkaisemista nimenomaan valtiopäivillä.

Erittäin merkittäviä olivat ne artikkelien kohdat, joissa lehti perusteli tätä vaatimustaan. Niistä ilmeni, että kysymyksessä oli mitä suurin luottamus kriisi. Näin kirjoitti tästä seikasta Otava: »Nykyisimpinä vuosina on se valitettu ja kansan elämälle raskain seikka, sen kieliseikka, tullut enemmän kuin koskaan sen koko kansallisen olennon tärkeimmäksi asiaksi. Jokainen tuntee, miten kaikki julkinen puhe tästä asiasta ihan viime viikkoihin asti oli rajoitettu hyvin ahtaihin piiriin, mainitsematta sitä keskuutta jossa kansan riennot ja sen hengellinen elanto oli sidottu vuosien 1849 ja 1856 välillä. Me emme voi uskoa että H. D. voisi olla tuntematon mistä

²³ Otava n:o 4 24. 1. 1862. — Otavan jyrkkiä kannanottoja käsitellään laajasti luvuissa 6 ja 7.

nämä rajat ja nämä keskuudet tulivat. Me emme vielä ole nähneet mitään joka antaisi meille vakuuden etteivät samat perustukset, joista sellaiset toimet ovat saaneet alkunsa, vielä nytki ole paikoillaan.» Voimakkaan korostetusti osoitti Otava sanansa toistamiseen Helsingfors Dagbladille ja lausui että »me uskallamme nytki siltä kysyä jos sen toimittajat tiesivät mitä sillä mainitulla heidän ylistetyllä tiellä [hallinnollisilla toimenpiteillä, joilla H. D.:n mukaan kieliä asia piti ratkaista] kieli-asiassa saatiin aikoin 1849? Ovatko nämä viimeiset 12 vuotta sen tien muuttaneet ihan toiseksi?» »Kumpi se on tässä enemmän yksipuolista: Dagbladinko vakuutus että kieli-kysymys järjestetään paraite vähitellen ja virkakuntain kautta, vainko Otavan ajatus joka sanoo että se on jätettävä kansalle itselleen päättää? Millä vakuutuksella Dagbladi päättää ettei se 'vähitellen' voi jatkua vuosi satojen pitkäksi, ettei se 'pitää', ole uskonkappale, jota kukaan ei huoli seurata, ja ettei se 'askelittain' ole iankaikkisuuteen ositeltu saivarrus, jolla välillä Suomen kansan nimiki on voinut hävitä kansojen seasta.» Tämän vuoksi »kielikysymysten pikainen ratkaiseminen on kansan tärkein kysymys, jonka ratkaisu-laadusta lainsäädännön vapaus odottaa suurinta vakuuttansa. Muuten se on oleva edelleen yhden vähäisen vähemmyyden käsissä, joissa se saattaa keviästi pyörrähtää minne päin hyvänsä.»²⁴

Otavan sanojen tulkitseminen on helppoa, mikäli ne ylipäänsä lainkaan kaipaavat mitään selittämistä. Vuoden 1850:n kieliasetuksen antaminen oli omien viranomaistemme syytä, ja Otava oli vakuuttunut siitä, että suotuisissa olosuhteissa he saattaisivat uudelleen ryhtyä samanlaisiin rajoitustoimenpiteisiin. Otava nimenomaan ilmoitti, ettei se »ole nähnyt mitään», joka osoittaisi, etteivät »samat perustukset vielä nytki ole paikoillaan». Kaksikin kenraalikuvernööriä oli saanut eron, Lars Gabriel von Haartman ei enää ollut senaatissa ja Casimir von Kotherin erosta kuvernöörin virasta oli kulunut jo yhdeksän vuotta, mutta silti katsoi Otava, että vuoden 1850:n kaltainen kielisäännös voitiin viranomaisten toimesta ainakin jossain tapauksessa antaa. Muulla tavalla ei voida Otavan edellä pariin kertaan lainattua tekstiä tulkita: koska perustukset olivat samat, myös siltä nou-

²⁴ »Kielen-muutos virkakuntain kautta», Otava n:o 4 24. 1. 1862.

seva asetus saattaisi olla sama.²⁵ Suomen kielen käyttöä rajoittavan kielisäännöksen aiheuttaman katkeruuden on täytynyt kohdistua viranomaisiin erityisen voimakkaana, koska se jatkuvasti oli viipurilaisten fennomaanien äänenkannattajan päämotiivina ainakin mitä tulee otteiden jyrkkyyteen. Kielitaistelun juuret näyttävät Otavan mukaan kokonaan pohjautuvan mainittuun vuoden 1850:n asetukseen. Se oli omien viranomaisten syytä, ja siksi vain kieli l a i n säätäminen voi tuoda fennomaaneille varmuuden suomen kielen oikeuksien jatkuvasta säilymisestä sen jälkeen, kun ne ensin olisi saatu.²⁶

Aikakauslehti Mehiläisessä aiheuttivat Otavan kirjoitukset kaksikin artikkelia. Suonio, Julius Krohn, käsitteli viipurilaisen lehden esittämiä ajatuksia sangen kriittisessä sävyssä. Asiallisena oli pidettävä moitetta, »joka syyllä koskee Suomalaisuuden harrastajiin, nimittäin että he omaa asiaansa silmittömästi ajaen, eivät tahdo nähdä että maassamme asuvilla Ruotsalaisilla myöskin on oikeuksia ja että Ruotsia puhuva herrassäätymme ei ole niin vihollinen maaillemme ja erittäinkin Suomen kielen asialle kuin luulottelevat. Tässä turhan vihan nostamisessa ovat syypäänä olleet melkein kaikki suomenkieliset sanomalehdet mutta varsinki Otava.» Suonio syytti Otavaa ennen muuta siitä, että vaikka se olikin saarnaavinaan yksimielisyyden asiaa, se kuitenkin »yhteen hengenvetoon... sitten virittelee keskinäistä riitaa ja ajaa lahkolaisuuden asiaa». Hänen käsityksensä mukaan maamme yhteinen hyvä ei koskenut vain 1½ miljoonaa vaan kaikkia 1.700.000 asukasta. Ei ollut myöskään oikein aina ja jatkuvasti surkutella suomalaisten kurjaa tilaa ja kadehtia ruotsinkielisten onnea, sillä tämä »ei voi muuta tehdä kuin meitä muiden silmissä alentaa». Sekään ei ollut Suonion mukaan totta, että sivistyneistö yleisesti katsoisi kansalle »kylläksi olevan aapis- ja virsikirjassa». »Sokea se on, joka ei ole nähnyt kuinka sekä esivallan puolelta on puuhattu kansalle opetusta että myös yksityisetkin pian jokapainassa maatamme ovat perustaneet lainakirjastoja ynnä rahvaankou-

²⁵ Kasimir von Kothén oli Viipurin läänin kuvernöörinä 1844–1853. Tästä ks. Heikinheimo, cmt., s. 404–405 sekä Ruuth, Viipurin kaupungin historia II, s. 781. — Ks. myös edellinen viite.

²⁶ Vuoden 1850 kielisäännöksen merkityksestä Vanhan Suomen fennomaanien työlle ks. Teperi, osa I, s. 156–161. — Kieliastuksen synnystä ks. Yrjö Nurmio, Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä, Porvoo 1947, s. 244–303.

luja.» Viimeksi mainitun toteamuksen avulla Suonio koetti lyödä Otavan sen omilla aseilla, sillä juuri Otavan ja sen takana olevien piirien tuli olla tietoisia siitä, kuinka suurella ponnella kansankirjastoja ja kouluja kuluneina vuosina oli perustettu. Erikoisen innokkaasti iski Suonio siihen Otavan väitteeseen, joka koski herrojen välinpitämättömyyttä suomalaisuuden asiassa ja jonka mukaan ylempien säätyjemme jäsenet olivat svekomaaneja tai skandinaaveja. Tällaisten ajatusten esittäminen oli niin »perätöntä ettei sitä luulisi voivan lähteä vähänki älyllisen miehen suusta. Kuka kumma olisi koko Suomalaisuuden tuntoa talonpojissakaan herättänyt? Kuka kumma olis suomalaisia sanomalehtiä välistä ilmaiseksi välistä omalakin kulungilla toimittanut. Kuka hankkinut Suomalaisuudelle edun toisensa perään, jos ei näitä 'Ruotsikoita', noita 'herroja' olis ollut. Ilman heitä ei olis oppimaton talonpoikaissäätty päässyt mihinkään. Ilman heidän kehnoin vaivan näköä ja intoa ei olis nytkään Suomen kansaa, vaan Suomi olis kuollut raakuuteensa.» »Ei, Jumalan kiitos, Otava tässä asiassa löpöttele joutavia. Vähän on Suomalaisuudella enää vihollisia, paljon on ystäviä ja harrastajia . . .» Mahdollisimman perusteellisesti koetti Suonio osoittaa Otavan olevan väärässä. Varsinkin kysymyksessä, joka koski »herravihaa» hän ei tuntunut löytävän kyllin voimakkaita ja kiihkeitä sanoja tuomitakseen Otavassa esitetyt mielipiteet.²⁷

Koska Otavan ja Julius Krohnin mielipiteet poikkesivat toisistaan suuresti, vaikka molemmat lukeutuivatkin fennomaaneihin, on aihetta etsiä syytä tähän eroavuuteen. Miksi jälkimmäistä ei lainkaan tunnu vaivaavan se luottamuksen puute, joka leimasi niin monta Otavan artikkelia. Kun lehti puhui herroista ja käytti sanontoja, jotka helposti voi tulkita vihan lietsomiseksi ylempiä säätyjä kohtaan, tuntui se näkevän edessään suomen kielen käytölle ja rahvaan niin henkiselle kuin aineellisellekin valistamiselle ynsät Vanhan Suomen maaseudun virkamiehet, joiden paheksumansa käyttäytymisen

²⁷ »Kirje Joulukuulta», kirj. Suonio, Mehiläinen n:o 12 1861, s. 314—318. Tämän Julius Krohnin artikkelin hämäänyttävä nimi on aivan ilmeisesti vienyt tutkijoita harhaan, vaikka epäilyn olisikin pitänyt herätä, koska kirjoittaja kritikoi joulukuiseksi mainitussa artikkelissaan Otavan tammikuun numeroissa lausuttuja ajatuksia. Aikakauslehden sivulla 320 onkin maininta: »Tuli ulos 20 p. Tammik. 1862». Harhaannuksesta ks. tämän luvun viite 32 ja 31.

se empimättä yleisti kaikkiin »ruotsikkoihin ja herroihin». Krohnin puolestaan saattaa ajatella herroista puhuessaan nähneen edessään ennen muuta SKS:n ympärille ryhmittyneet helsinkiläiset sivistyneistöpiirit, joiden suomalaissympatioita ei toki sopinut epäillä. Hänen mieleensä ei rajoituksista puhuttaessa ehkä ensimmäiseksi tullut vuoden 1850:n kieliasetus, joka ei paljoakaan ollut estänyt helsinkiläisten kirjallisuusseuran lähinnä tieteellistä toimintaa, mutta sen sijaan oli sulkenut viipurilaisilta suomalaisuusmiehiltä käytännöllisesti katsoen useimmat heidän omaksumansa toimialat, jotka melkein kaikki – kuten edellä on monessa eri yhteydessä mainittu – liittyivät kansan valistamiseen.

Otava ja sen kannattajat olivat kuitenkin niin perusteellisesti menettäneet uskonsa herroihin, etteivät katsoneet heihin enää vaikuttavan muun kuin voiman politiikan sekä massojen hiljaisen ja vähän näkyvän, mutta silti aina muistettavan uhkan. Krohn halusi puolestaan välttää riitaa mahdollisimman kauan, jotta hänen vielä heikkosi arvioimansa suomalaisuuden liikkeen puolelle saataisiin mahdollisimman moni maamme ruotsinkielisen sivistyneistömme jäsen. Epäilemättä hänkin näki välinpitämättömien joukon olevan suuren, mutta hän uskoi, että siihen vaikuttaisi hiljainen valistustyö ja myötämielisyyteen vetoava puhe, ei uhkailu. Hän ei ollut menettänyt uskoaan maamme ruotsinkielisen sivistyneistön – eikä saksankielisenkään – suomalaisuussympatioihin. Viipurilainen proselyytti Julius Krohn jaksoi vielä uskoa toistenkin kääntymisen mahdollisuuteen.²⁸

Sekä Krohn että Helsingfors Dagblad tuntuvat olleen samalla linjalla uskoessaan sivistyneistön tahtoon edistää suomalaisuutta. Yhteistä oli myös Otavan kirjoituksiin kohdistunut vihan kylvämisen syytös. Mutta erilaisuuttakin voidaan havaita. Koska viranomaiset monissa käytännöllisissä kysymyksissä olivat osoittautuneet sangen penseiksi laajentamaan suomen kielen käytön oikeuksia, ja Helsingfors Dagblad halusi kuitenkin jättää maan enemmistön kielen käytön laajentamisen juuri heidän hyväntahtoisuutensa varaan, saattaisi ajatella lehden tarkoituksena todella olleen jarruttaa suomen kielen oikeuksien n o p e a a laajentamista.²⁹ Ainakin on ajateltava, että lehden ja

²⁸ Julius Krohnin taustasta ks. esim. Helmi Krohn, Isäni Julius Krohn ja hänen sukunsa, Hki 1942, s. 34–61.

²⁹ Ks. edellä viite 22.

fennomaanien käsitys siitä, mikä olisi tässä suhteessa ollut nopeata, ei ollut samankaltainen. On aivan ilmeistä, että Julius Krohn ei Dagbladın tapaan pohjimmaltaan luottanut ylimpien viranomaisten, lähinnä senaatin, haluun edistää riittävän nopeassa tempossa suomen kielen oikeuksien laajentamista, sillä lopulta hänkin — kuten keskustelun päätteeksi myös Dagblad — asettui tukemaan Otavan vaatimusta kielikysymyksen esille ottamisesta valtiopäivillä. Tosin ei Krohn tapansa mukaan nytkään esittänyt asiaansa jyrkästi, vaan jälleen omaa luottamustaan korostaen. Hän totesi, että vaikka maan isät eivät olleetkaan katsooneet aiheelliseksi ottaa 52 valiokuntakysymyksen joukkoon suomen kielen oikeuksien problemaa, niin »ei Suomen kansa sitä tee, sen toivomme vakaasti. Valtiopäivillä tulee se kysymys välttämättömästi anomuksena esiin ja Otava epäilemättä saapi nähdä että muutkin Suomen säädyt, ei ainoastaan talonpojat, ovat kansansa ystäviä.»³⁰ Vaikka Krohnin luottamus viranomaisten ja sivistyneistön suomalaissympatioihin ei tunnu kovinkaan syvälliseltä, koetti hän visusti olla tätä seikkaa sanomatta. Hän tuntuu selvästi tajunneen, kuinka suomalaisuusliike vielä poliittisesti oli heikkovoimainen, ja ettei sillä ollut varaa menettää ruotsinkielisen sivistyneistömme myötämielisyyttä kansanedustuslaitoksen ollessa nelisäätyinen ja voimasuhteiden siinä sellaisia, että ruotsinkielinen säätyläistö pääsi valtiopäivillä määräämään kaikesta, mikäli se vain säilytti hivenenkin yksimielisyyttänsä.

Asiallisesti tarkasteli syntynyttä keskustelua niinikään Mehiläisessä Yrjö Koskinen artikkelissaan »Kysymys Suomen kielen oikeuksista — onko nostettava Valiokunnassa?»³¹ Heti aluksi hän ilmoitti mielipiteensä kahdesta Otavan teesistä. Maamme sivistyneistön moittiminen kohdistui hänen mukaansa oikeutetusti vain osaan »Suomen herrasmiehiä» ja »Kysymys Suomen kielen oikeuksista, ja varsinkin kysymys oikeus-istuinten suomentamisesta on nostettava sekä Valiokunnassa että — jos niin tarvitaan — Valtiopäivissäkin.» Helsingfors Dagbladın väitteeseen, että kielikysymys olisi ratkaistava

³⁰ Viitteessä 27 mainittu Kohnin kirjoitus.

³¹ Mehiläinen n:o 12 1861. Koska Koskisella on ollut käytettävissään sekä Otavan että Helsingfors Dagbladın tammikuun numeroita, on artikkelin aikaisin kirjoituspäivä 9.—10. 1. 1862.

hallinnollista tietä ja näin jätettävä kokonaan senaatin hoitoon, vastasi Yrjö Koskinen:» Nähtävästi H. D. tarkoittaa, että tämä 'kielikysymys' ei ole nostettava Valiokunnassa ja Valtiopäivissä. Miks' ei? Siitä muka syystä, että se käypi ratkaista säätyjen kokoon-tumattakin, hallituksen omilla keinoilla. Mutta jos siihen väitökseen myönnyimme, kuka voipi sanoa, ett'ei sitä kysymystä käy sääty-jenkin kautta esiin tuoda, ja kuka voipi sanoa, että se on heitettävä niin täydellä luottamuksella hallituksen haltuun? H. D. saar-naa luottamusta, joka totta tosiaan on ihan uusi temppu siinä leirissä. Me taas emme voi tähän luottamukseen täydellisesti yhdistyä, ja symme ovat helppoja ymmärtää.» Koulukysymyksessä oli hallitus tehnyt hyvin vähän, ja lopputulos oli se, että vain yhdessä yläalkeis-koulussa oli suomen kieli voitolla opetuskielenä. Yhdessäkään am-matti- tai tyttökoulussa ei opetettu suomeksi, ja ruotsinkielisissä kou-luissa oli suomen kielen opetus kurjalla tolalla. Oikeuskielikysymyk-sessä ei ollut tehty muuta kuin annettu silmänlumeeksi määräys, jonka mukaan tulevien tuomarien oli saatava todistus siitä, että osasi-vat puhua suomea. Tämän ohella oli pitäjille annettu lupa palkata kielenkääntäjiä. »Miksikä semmoinen lupa tarvittiin, on vaikea ym-märtää; sillä joka miehellä on luultavasti omassa vallassaan, tahtooko kääntää pöytäkirjansa vaikka arapiaksi, jos hän vaan palkkaa kään-täjän.» Oli myös annettu lupa papeille antaa virkatodistuksia suo-meksi, mutta ei ollut määrätty, että tuomarin piti ottaa niitä vastaan. Kaikki nämä esimerkit senaatin vitkastelusta osoittivat Koskisen mie-lestä, ettei »meillä liioin ole syytä luottamukseen». »Sitä vastoin kat-somme perättömiksi kaikki Otavan epäluulot herras-säätyjämme vas-taan yleensä, ja olemme vakuutetut, että niin Valiokunnassa kuin Valtiopäivissäkin kaikki säädyt yksimielisesti tulevat hellittämään Suomalaisen rasiuttua tilaa Suomen maassa.»

Yrjö Koskisella oli käytettävissään sekä Otavan, Suonion että Helsingfors Dagbladın kirjoitukset. Kokonaisuutena oli hänen kir-joituksensa lähinnä Otavan ajatuksia, vaikka hän nimenomaan kah-teen eri kertaan ilmoitti Otavan kohtelevan herrassäätyjä kovakou-raisesti.³² Se perusajatus, joka leimasi kaikin puolin Otavan artikke-

³² Th. Rein kirjoittaa, että ennen tammikuun valiokunnan kokoontumista »suomalaisella taholla toivottiin enemmän säädyiltä, ruotsalaisella luotettiin siihen, ettei hallitus myönnä suomalaisille liikoja». Reinin kirjoituksesta saa sen käsityk-

lia, nimittäin luottamuspula, oli selväsanaisesti ilmaistuna hänenkin kirjoituksessaan. Kuitenkin hän näki asiat valoisampina kuin Otava. Koskinen syytti hallitusta siitä, että se oli tehnyt aivan liian vähän suomalaisuuden hyväksi, kun Otava taas katsoi, että viranomaiset eivät olleet ainoastaan valmiita jarruttamaan suomen kielen oikeuksien kehitystä lehden haluamaan suuntaan, vaan myöskin aktiivisesti — ainakin joissakin olosuhteissa — jopa ottamaan pois sen saavuttamia oikeuksia vuoden 1850:n kieliasetuksen tapaan. Ei voi välttää vaikutelmaa, että luottamuspulaa tunteva Yrjö Koskinen korosti uskoaan herrassäätyisten suomalaisuustyöhön kohdistuvaan myöntövyöteen vain taktillisista syistä. Mahdollisesti hän Julius Krohnin tapaan katsoi fennomaanien voimat sangen vähäisiksi. Liialla hyökkäävyydellä ei toki saanut pilata suomalaisuuden asiaa, vaan pikemminkin oli pidettävä itsestään selvänä sitä, että kaikki säädyt tulevat tukemaan suomenkielisen kansanosan oikeutettuja vaatimuksia. Jyrkällä esiintymisellä vain vieroitettaisiin sivistyneistö suomalaisuusliikkeestä. Silti on otettava huomioon mahdollisuus, että Yrjö Koskinen — päinvastoin kuin Otava — todella vielä jaksoi uskoa sivistyneistön sen penseydestä huolimatta olevan taivuteltavissa fennomaanien puolelle asiallisiin syihin kuten oikeuteen, kohtuullisuuteen yms. vetoamalla. »Valiokunta ei voisi vastata Jumalan eikä ihmisten edessä, jos se sen asian [kielikysymyksen] heittäisi siksensä nostamatta . . .»³³

sen, että koko asian tuo julkisuuden areenalle Helsingfors Dagblad, minkä julkaisemaan »artikkeliin Yrjö Koskinen vastasi Mehiläisessä vaatien, että kysymys suomenkielen oikeuksista oli otettava esille valiokunnassa ja — jos tarpeelliseksi huomataan — valtiopäivilläkin». Myöhemmin sanoo Rein, että samaan »suuntaan puhui suomenkielinen sanomalehti Otava». Näin saa lukija harhaan johtavan kuvan asiasta, koska mistään ei ilmene, että asian alulle panija oli nimenomaan Otava. — Yrjö Koskinen alkaa mainitun artikkelinsa sanoin: »O t a v a kehoittelee eripuraisuuteen, sanotaan. — Katsokaamme, mitä perää tässä syytöksessä on. Otava on kuluneen vuoden lopussa ja tämän alussa väittänyt, että Suomen säätyjen ja siis Valiokunnan pitää ottaman esiin tämä tärkeä kysymys . . .» Yrjö Koskisen lähtökohta on Otava ja sen ajatuksia hän kehittää vastaten samalla H.D:kin artikkeliin.

³³ Yrjö Koskisen varhaisista fennomaanisista mielipiteistä: Pirkko Rommi, Myöntövyösuuntauksen hahmottuminen Yrjö-Koskisen ja suomalaisen puolueen toimintalinjaksi, Lahti 1964, s. 17–19. — Otavan suhtautumisesta vuoden 1850:n kieliasutukseen ks. edellä s. 139–140 ja viite 24. — Lainaus edellä viitteessä 31 mainitusta Mehiläisen artikkelista.

Artikkelinsa lopussa Yrjö Koskinen teki konkreettisen ehdotuksen. »Valiokunnan tulee ehdotella: 1:ksi. Että n y t k o h t a kaikki tuomioistuimet velvoitetaan ottamaan kaikkia suomenkielisiä kirjoituksia vastaan. 2:ksi. Että n y t k o h t a kaikille tuomareille annetaan lupa tekemään pöytäkirjat suomeksi. 3:ksi. Että n y t k o h t a Hovioikeuksiin asetetaan tarpeen mukaan yksi, kaksi tai useampia kielenkääntäjäitä Suomenkieltä varten. 4:ksi. Että n y t k o h t a jokainen joka lähtee Yliopiston Laki-tiedekunnasta, velvoitetaan näyttämään todeksi täydellistä taitoansa Suomen kielen puhumisessa ja kirjoittamisessa. 5:ksi. Että k y m m e n e n , k o r k e i n t a a n v i i d e n t o i s t a v u o d e n p e r ä s t ä kaikki la'in-käytös Suomalaisten asioissa tapahtuu Suomenkielellä, ja Hallitus sillä välin panee liikkeelle semmoiset toimet, jotka asian valmistumiseksi katsotaan tarpeellisiksi.»³⁴

Yrjö Koskisen ehdotukset rajoittuivat siis yksinomaan oikeuslaitoksen piiriin. Koulut hän jätti kokonaan syrjään, ellei niiden suomalaistamiseen katsota viittaavan viimeisen kohdan »tarpeellisten toimien». Otavan ajatuksiin ei tällainen tuntunut lainkaan sopivan, sillä sehän oli pannut huomattavan painon juuri koulujen suomalaistamiseen. Koulukysymykseen viipurilainen lehti ensiksi tarttuikin kehuttuaan aluksi ylimalkaan Mehiläistä ja siinä ollutta Yrjö Koskisen kirjoitusta. »Siis on tässä vaan kysyminen, pitääkö kansan vielä satoja vuosia kiusaa kärsimän ja kumartaa, kun päättää silitellään sanoilla 'vähitellen, vähitellen — odottakate siksi kuin me, ruotsalaiset, kuolemme ja meidän lapset ja lastemme lapset' — taikka ompiko jo aika panna muutama sata ruotsalaista lasta suomea oppimaan ja v a l i o k u n n a s s a m ä ä r ä t ä korkeettain v i i s i tai k y m m e n e n v u o t t a väli-ajaksi. . . Ja voisi olla määrätty v i i s i v u o t t a siksi kun koulut enimmäksi osaksi ovat ihan suomalaisiksi muutettavat eikä vaan seka-suomalaisiksi, mitkä ovat enemmän haittana kuin hyötynä. Tällä väli-ajalla ehtisi gymnasein 2:sen luokan nykyiset oppilaat jo valmistua suomea taitaviksi opettajiksi.» Tämän perusteella Otava ehdottikin lisättäväksi Yrjö Koskisen viiden kohdan ohjelmaan vielä yhden, jonka mukaan jokaiselta yliopistosta oppikoulun opettajaksi lähtevältä tuli vaatia selvää suomen kielen sekä suullista että kirjallista taitoa.

³⁴ Ks. edellä viite 31.

Vaikka Otava kaikessa ilmoittikin hyväksyvänsä Koskisen ohjelman ja sanoi ehdottelevansa vain lisäyksiä, muuttivat nämä lisäykset todellisuudessa ohjelman melkoista jyrkemmäksi. Otavan luottamuksen puute sivistyneistön suomalaistumiseen oli tuntuvasti syvempää kuin Koskisen, ja onkin todettava että Otavan oppikoulua koskevien vaatimusten toteuttaminen olisi tiennyt sivistyneistön äidinkielen vaihtoa, kun alkuperäinen ohjelma vaati ainoastaan ruotsia äidinkielenään käyttäviltä virkamiehiltä oikeuslaitoksen piirissä suomen kielen suullista ja kirjallista taitoa. Koska silloinen sivistyneistö tuskin olisi ollut kovin halukasta äidinkiелensä vaihtamiseen, olisi tuloksena voinut olla vain uuden, suomenkielisen sivistyneistön syntyminen, johon jo aikaisemmin on todettu Otavan tähänneen. Tällaiseen katsomustapaan viittasi sekin lehden toimituksen kehoitus, joka oli ostettu »Suomen Talonpojille, erittäinki Viipurin läänin rantalaisille». Tässä näet kehoitettiin panemaan hyväpäisiä poikia opintielle ja kouluttamaan heistä suomenkielisiä tuomareita. Tämä saattoi myös olla Otavan yleensäkin mieluisasti harrastamaa peitettyä uhkailua. Ellei silloinen tuomarikunta opetellut suomea ja kouluttanut sopivalla tavalla poikiaan, niin . . . Otavan innostusta kuvaa sekin, että Koskisen sanojen »valiokunnan tulee ehdotella» tilalla komeilee lehden palstoilla sanonta »ompiko jo aika valiokunnan määrätä» ja »voisi olla määrätty». Innoissaan oli Otavan toimittaja unohtamaisillaan tammikuun valiokunnan neuvoa antavan luonteen ja muutti sen ajatuksissaan jonkinlaiseksi lakia säätäväksi elimeksi.³⁵

Kun Yrjö Koskinen ehdotti oikeusistuimien kielellisen muutoksen siirtymäajaksi 10–15 vuotta, niin muisti Otava lausua oman käsityksensä olevan, että kymmenen vuotta kyllä riittää erinomaisesti, sillä »ne uudet virkamiehet, mitkä jo viisi vuotta ovat ihan suomeksi oppinsa saaneet, eivät luullakseni enää kernaasti tahtoisi ruotsiksi kirjojansa kirjoittaa». Tämän lisäksi Otava ehdotti yhtä tarkennusta Koskisen vaatimukseen esittämällä, että hovioikeuksien tulisi ottaa tuomiokirjojihinsa myös suomenkielisiä pöytäkirjoja, jottei tuomareille tulisi kahdenkertaista työtä niinkuin tähän asti, kun suomenkielinen pöytäkirja oli pitänyt kääntää ruotsiksi hovioikeuteen lähetet-

³⁵ Otava n:o 34 29. 8. 1862, Lisätähti.

täessä.³⁶ Näin Otavan käsissä Yrjö Koskisen viiden kohdan ohjelma oli laajentunut seitsemän kohdan vaatimuksiksi.

Yrjö Koskisen Mehiläisessä esittämät »nuhteet» Otava nieli sellaisenaan, mutta Suonion samassa lehdessä julkaistuun kirjoitukseen suhtautuminen oli kokonaan toisenlaista. Otava sanoi »herra Suonion» itse ilmoittavan, »että kun esitettiin että edes annettaisiin halullisille tuomareille *lupa* toimittaa pöytäkirjansa Suomeksi, niin *kaikki* Senatissa, pait kolmea, olivat vastaan!» »Jos semmoisia suomalaisuuden ystäviksi ja harrastajoiksi kutsutte, niin kyllä sillon myönnämme, 'että suomalaisuudella on *paljon* ystäviä ja harrastajia, vähän vihollisia, ja että, Jumalan kiitos Otava lörpöttelee joutavia.'» Otava näki edelleen herroista puhuessaan edessään kaikkein penseimmät ja yleisti näiden kannan koskemaan kaikkia ruotsalaisen sivistyneistömme jäseniä. Krohnin ajatukseen, ettei kukaan väittänyt aapisen ja virsikirjan olevan kylliksi talonpojille, vastasi Otava Helsingfors Dagbladın »miltei katsoneen» että suomen kieltä luki vain raaka talonpoikaisto. Tämän lehti ilmeisesti katsoi osoittavan, että herrat joka tapauksessa pitivät suomea rahvaan kielenä, joka ei sivistyksen välikappaleeksi sopinut.

Laajasti Otava selvitteli sitä Krohnin esittämää ajatusta, että maassa on otettava huomioon ei vain 1.500.000 suomenkielisen kansalaisen, vaan myös 200.000 ruotsinkielisen asukkaan edut, kun puhutaan kokonaisuudesta. »Jos on 17 saarakkeinen pelto, ja 2 osaa kasvaa hyvästi vaan 15 saaraketta huonosti, niin eiköhän virka-todistuksetki silloin moiti pellon kasvua *ylimalkaan* huonoksi.» Silti ei Otava sanonut unohtaneensa noita kahtakaan osaa, joilla oli ollut yllin kyllin tilaisuutta sivistyksen hankkimiseen,» mutta niillä 15 osalla ei ole ei niin ainoaa tälläistä koulua; siis sanoimme jotta näiden 'seikka *tähän asti* on ollut hankalampi kuin niiden', joita vaan on pieni osa, — ja tuo nyt kävi Suonion suonille kovin kipeästi! Jos vielä lisäämme, että noilla 2 osalla on Suonio ja koko joukko sankareja,

³⁶ »'Mehiläisestä' muutama sana», toimituksen kirj., Otava n:o 5 31.1.1862, n:o 7 14.2.1862. — Myöhemmin tämä ohjelma esiintyy eri variaatioina lehden palstoilla. Ks. mm. Otava n:o 17 2.5.1862, »Mitä oikeuksia Suomalaiset kielensä suhteen enimmäin kaipaavat?»; Otava n:o 2 9.1.1863, etusivulla Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran kieliohjelma; Otava n:o 33 14.8.1863, »Suomen kansallisuus».

jotka kiivaasti heidän puolta ja hyötyä ajavat, mutta näillä 15 osalla on vaan kourallinen miehiä kynässä ja *ruotsissa* kiinni, sillä tähän asti suomenkieliset valitukset eivät ole juuri korkealle kaikuneet . . . »
 »Jos olisi Suomessa 17 yleisempää koulua eli opistoa . . . olisimme tyytyväisiä, jos meidän puolueelle annettaisiin edes 10 ihan suomenkielistä opistoa, joita nyt ei ole yhtään, ja teillen jäisi siten *seitsemän*; siihen pitäisi teidän puolueenne tyytyä.»
 »Asian näin ollessa, te panette kuitenkin valheeksi sanamme, että suomalaisia on orpolapsina pidetty, ja lyötte sokeasti sitä, joka ei ole nähnyt kuinka kaikki esivallasta alkain ovat suomalaisille opetusta sekä muuta hyvää jaelleet. Jos kaikkia suomalaisia raakana ja rahvaana tahdotte pysyttää, niin olkoon silloin 'sisällinen vapautenneki' samankaltainen.»
 Otava kehotti tämän jälkeen Krohnia lukemaan Yrjö Koskisen äsken mainittua kirjoitusta ja siitä havaitsemaan, kuinka vähän todellisuudessa oli suomen kielen hyväksi tehty. Lopussa lehti vielä huomautti em. ohjelman omine lisäyksineen julkaistuaan, että »*muutamien* oikeusistuinten ja *muutamien* opistojen suomentamisessa 'saavat herrassäätyiset [valtiopäivien] jäsenet siis paraimman tilaisuuden osoittamaan' . . . jos Suonio on oikeassa tai väärässä . . . »
 Rivien välistä antoi Otava samalla ymmärtää näin kirjoittaessaan, että Suonio todellisuudessa oli väärässä.

Erikoisesti kiinnittää Otavan kirjoituksessa huomiota sen tavaton jyrkkyys. Ei sitä suinkaan puutu Otavan taistelukirjoituksista yleensäkään, mutta Julius Krohnin laskeminen suomalaisuuden selviin vihollisiin ja ruotsalaiseen puolueeseen oli tuona aikana tavallista voimakkaampaa fennomaanista sanan julistusta. Mistään harhalaukauksesta ei ollut kysymys, sillä Krohnin sanottiin kuuluvan fennomanian vihollisten leiriin ainakin puolenkymmentä kertaa. Otavan luottamus »herroihin» tuntui kerta kaikkiaan olevan lopussa, ja siksi jokainen, joka koetti saarnata sovinnollista mielialaa, nähtiin ilman muuta selvänä vihollisena.

Merkittävää oli myös, että tässäkin kirjoituksessa jälleen toistui vanha Otavan herrojen ja kansan vastakkaisasettelu. »Te, Suonio, sanotte meitä silmättömiksi vaan pahoin pelkäämme teillä olleen silmät kiini ja korvat auki, kun niin kauniita puheita olette kuulnelleet vaan ette ole nähneet, mitä tapahtuu kansan keskuudessa. Siellä komeana ollessa kyllä kuuntelette kovia lupauksia, vaan ette näe

kuinka anomus toisensa perästä peitetään pöydän alle...»³⁷ Otava tiesi — tai oli tietävinään —, mitä kansa ajatteli, ja toimi sen mukaan, mutta Suonio oli liian kaukana rahvaasta eikä enää voinut ymmärtää sen tarpeita. Tähän tapaan kulkivat ilmeisesti Otavan toimittajien ajatukset.

Suonion artikkeli sai Otavassa toisenkin vastineen, joka myöskin todennäköisesti tuli toimituksen taholta.³⁸ Myös tämän kirjoituksen suorittama rajankäynti fennomanian kannattajien ja sen vastustajien välillä on huomion arvoinen. Sen mukaan oli paras todistus fennomanian oikeutetuista pyrkimyksistä se seikka, että vastustajienkin oli pakko tunnustaa suomalaisuusmiesten vaatimuksien periaatteellinen oikeudenmukaisuus. »Jokaisessa kansassa» oli kuitenkin kirjoittajan mukaan »yksi osa joka ei tahdo mitään muutosta siihen, mihin kerran on täydellisesti totuttu, olkoon tällä osalla sitte mikä asia hyvänsä rakkaimpana mielipitona.» »Se on sentähden pian yhtä jos me nimitämme ne Suomenkielelle kylmäkiskoiset, ne sitä vihaavat, ne jotka Suomen kansaa eivät ymmärrä muusta kuin kahdajaosta: ruotsalaisessa sivistyksessä ja suomalaisessa talonpoikaisessa säädysssä, jos me muka ne nimitämme konervativiksi, ruotsikoiksi, skandinaveiksi, shaumannilaisiksi tahi miksi muuksi sellaisiksi.» Otavan kirjoittaja varoi visusti nimittämästä itseään radikaaliksi, edistyksen ystäväksi yms., mutta vastustajansa määritellesään hän luonnollisesti myös esitti omien mielipiteittensä rajoja. Näin oli jälleen päädytty jo monesti ennen todettuun vastakkaisasetteluun: ruotsalaiset herrat suomalaisia rahvaan miehiä vastassa. Näin myös lopullisesti selveni syy, miksi Julius Krohn saatettiin laskea vihollisten riveihin. Enää ei ollutkaan kysymys siitä, myönsikö suomalaisuuden liikkeen vaatimukset oikeutetuiksi vai ei, koska kaikki ilmoittivat olevansa tähän valmiita, vaan nyt oli kysymys konkreettisista toimenpiteistä, uudistusten nopeudesta ja perin pohjaisuudesta.

Tammikuun valiokunta ja tieto valtiopäivien koolle kutsumisesta oli tuonut näköpiiriin selvän mahdollisuuden saada aikaan suomen

³⁷ »Miten kieliseikka Suomessa on ymmärrettävä. (Vastaus Suoniolle Mehiläisessä.)», Otava n:o 5 31. 1. 1862, Lisätähti. — »'Mehiläisestä' muutama sana», Otava n:o 7 14. 2. 1862.

³⁸ »Miten kieliseikka Suomessa on ymmärrettävä.», Otava n:o 5 31. 1. 1862, artikkeli on toimituksen käsialaa.

kielen käyttöä koskevia positiivisia säännöksiä, ja tämä oli omiaan luomaan käymistilaa fennomaanien keskuuteen. Aikaisemmin saattoi riittää pelkkä myötämielisyys fennomaanien suurpiirteisiä ohjelmia kohtaan, kun ei kuitenkaan voitu ajatella niitä — ainakaan nopeassa tempossa — toteutettavan. Mutta nyt oltiin astumassa toiminnan ajanjaksoon, ja tällöin luonnollisesti tulivat menettelytapakysymykset, vaatimusasteiden voimakkuus, uudistusten sisältö, nopeus jne. esille jakamaan fennomaaneja eri leireihin.

Otava oli ensimmäisenä vaatinut kielikysymyksen esille ottamista tammikuun valiokunnassa. Huomiota herättää, että pääkaupunkilainen Suometar yhtyi keskusteluun vasta yli kolme viikkoa sen jälkeen, kun sen viipurilainen kollega oli aloittanut asian pohdinnan. Suomettaren vaikenemisen perustelut tuntuvat sangen haetuilta. »Me kyllä jo heti havaitsimme tämän puutteen [kielikysymyksen puuttumisen valiokunnalle pohdittaviksi annettujen asioiden joukosta] ja olisimme myös tähän asiaan ryhtyneet, jos ei meitä olisi pidättänyt se vakuutus, että ainaki ne valiokunnan jäsenet, jotka ovat Suomalaiselta talonpoikaissäädyltä siihen valitut, itsestänsä merkitsevät saman puutteen ja tulevat kieleemme eteen vaikuttamaan, mitä heidän isänmaan rakkautensa ja oman kansallisuutensa etu käskee ja vaatii.» Vaikenemisesta oli Suomettaren käsityksen mukaan ollut suoranaista hyötyäkin, sillä nyt ei kukaan voinut panna asioiden esille ottamisesta syytä herrojen niskoille ja väittää, että »kansa itse ei tiedä näistä oikeuksista eikä ole niin kiihkeä niiden valvonnassa kuin sanomain toimittajat, nuo vihatut 'herrasmiehet', 'suomikiihkoiset' eli millä nimellä heitä kutsuttaneenki, joita pidetään kansan villitsijöinä».³⁹ Näin puhuessaan Suomettaren toimitus tuntui tyystin unohtaneen, että maassa oli toisiakin sanomalehtiä, joissa samoja asioita jo kauan aikaa oli käsitelty. Kun tuolloin jo valtiopäivätkin oli ilmoitettu kutsuttavaksi koolle, olisi edellä esitetty periaate joko jatkuvasti estänyt lehden lausumasta käsitystään niitä koskevista asioista tai sitten olisi voitu ajatella artikkelin julkaisemisen tapahtuneen siinä uskossa, että valtiopäivämiehet eivät itse olisi ymmärtäneet katsoa asioita niissä esitettyjen ajatusten valossa.

³⁹ Suometar n:o 4 24. 1. 1862, vaatimaton, vajaan palstan mittainen artikkeli lehden kolmannella sivulla.

Vaikka Suomettaren vaikenemisen syiden pohdiskelu ei kuulu tähän yhteyteen, niin on tässäkin tapauksessa selvästi nähtävissä vähitellen alkanut suomalaisuuden kahden valtalinjan hahmottuminen. Otava edusti hyökkäävää ja radikaalia linjaa, Suometar taas vanhoillisempaa ja varovaisempaa kantaa. Aloite oli joka tapauksessa selvästi itäisessä Suomessa, ja Otava rasti aktiivisuudellaan ne rajat, joiden puitteissa keskustelua käytiin. Varsinaisessa asiassa tuli Suometar Otavan linjalle, vaikka se tapahtuikin myöhään. Myös helsinkiläisten fennomaanien äänenkannattaja katsoi olevan siitä etua, että kielikysymys otettaisiin esille valiokunnassa. Toisaalta on kuitenkin todettava sen olleen huomattavasti optimistisempi tuloksiin nähden kuin Otava. »Mikä on yhtä iloista ilmoittaa, on se ettei nähtävästi valiokunnassa löydy ainoatakaan jäsentä, joka puolellakaan sanalla kieltäisi sitä vähemmän vastustaisi Suomen kansan vakaita vaatimuksia.»⁴⁰ Viipurilainen lehti puhui kahdesta vastakkaisesta leiristä, helsinkiläinen näki suomalaisuudella olevan melkeinpä pelkkiä ystäviä aivan Julius Krohnin tapaan. — August Schaumanin Helsingfors Tidningar kannatti sekkin kielikysymyksen esille ottamista valiokunnassa.⁴¹

Pian myös Helsingfors Dagblad Otavan syytöksiin vastatessaan ja niitä parhaansa mukaan torjuessaan ilmoitti, ettei sillä suinkaan ollut mitään kielikysymyksen valiokunnassa ja valtiopäivillä esille ottamista vastaan. Lehti selitti vain halunneensa todeta, ettei suomi suinkaan ollut sellainen vieras kieli, mitä oikeuskaareissa kiellettiin tuomaria käyttämästä, ja asia tämän vuoksi olisi ollut myös hallinnollista tietä ratkaistavissa.⁴² Näin ollen voidaan todeta, että laajahkolla rintamalla oli asetuttu — ainakin muodollisesti — kannattamaan Otavan alkuperäistä ehdotusta suomen kielen oikeuksien laa-

⁴⁰ Edellisen viitteen mainitsema artikkeli. — Kaarlo Nieminen, Suometar 2. 1853—1866, Uusi Suometar 1. 1869—1889, Hki 1946, s. 59—60. Nieminen ei mainitse Otavan osuutta alkanessa keskustelussa lainkaan, vaan toteaa, että nyt »nousi esille kysymys, oliko suomen kielen asia otettava esille valiokunnassa, vaikka se ei ollut mainittuna sen käsiteltäväksi jätettyjen asioiden luettelossa.» Vrt. edellä viite 32. — Nieminen ei näe Suomettaren pitkässä vaikenemisessä mitään problemaa.

⁴¹ Rein, emt., s. 338.

⁴² Helsingfors Dagblad n:o 30 6. 2. 1862, »Uti språkfrågan», pääkirjoitus. — Rein, emt., s. 338—339.

jentamiskysymyksen esille ottamisesta tammikuun valiokunnassa ja valtiopäivilläkin.

Otavan aloite johti myös tuloksiin, sillä käsiteltyään sille esitelty 52 asiaa, valiokunta otti esille karjalaisen, Hiitolasta kotoisin olevan talonpojan Heikki Jaatisen ehdotuksesta esille muutamia muitakin, joiden joukossa oli myös kielikysymys. Valiokunnan valtaenemmistö lausui käsityksensä olevan, että luottamuksen säilyttämiseksi virkamiesten ja väestön eri ryhmien välillä oli välttämätöntä saada suomen kieli yleisempään käyttöön niin virastoissa kuin oikeuksissakin. Millä tavoin asia oli ratkaistava, hallinnollista vaiko lainsäädäntömenettelyä käyttäen, siitä valiokunta ei lausunut mitään.⁴³ On erikoisesti merkille pantavaa, että Vanhan Suomen fennomaanien parikymmentä vuotta korostama herrojen ja rahvaan välisen kuilun umpeenluomisen välttämättömyys oli nyt otettu valiokunnan kannanoton erääksi pääperusteeksi. On pidettävä luonnollisena, että kielikysymyksen valiokunnassa esille ottanut Heikki Jaatinen kuului Otavan vaikutuspiiriin — hän oli lehteä julkaisevan seuran jäsenkin — ja oli jatkuvasti kosketuksessa Karjalan fennomaanien johtomiehiin.⁴⁴ Näin ollen on todettava, että Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeen julkaisun jatkuva kirjoittelu johti konkreettisiin tuloksiin. Kysymys siitä, olisiko koko asia ilman sen alkuunpanijaa, Otavaa, tullut esille ja minkä suunnan suomalaisuus-kysymys tammikuun valiokunnassa ilman karjalaista sanomalehteä olisi saanut, ei varsinaisesti kuulu historian tutkimuksen piiriin.

Suomen kielen käytön kannalta merkittävää lehtikeskustelua on arvioitu seuraavaan tapaan: »Näkyy siis, että sanomalehdet yleensä olivat sitä mieltä, että kielikysymys oli ratkaistava suomalaisystävälliseen suuntaan ja että asia voitiin ottaa esille valiokunnassa ja valtiopäivillä, vaikka suomenkieliset lehdet pontevammin esittivät *toivottavana*, että niin kävisi. Mutta kaikki olivat siitä yksimieliset, ja sitä mielipidettä ajettiin semminkin ruotsinmieliseltä taholta, että kysymys oli laadultaan *hallinnollinen* ja että hallitus yksinkin

⁴³ A. Meurman, Kuinka Suomenkieli pääsi viralliseksi, Hki 1893, s. 11–13. — Rein, emt., s. 339.

⁴⁴ Teperi, osa I, s. 80–86. — Jaatinen kutsuttiin Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran jäseneksi sen ptk:n mukaan 6. 12. 1859 § 3. Jaatisen toimia käsitellään 7. luvussa.

saattoi sen ratkaista säätyjen myötävaikutuksetta. Nimenomaan Helsingfors Dagblad hylkäsi ruotsalaisen puolueen myöhemmin hyväksymän käsityksen, että OK:n 24 luvun 3 § estäisi hallitusta yksinään päättämästä asiaa.» Tähän yhteenvedoon on sekoitettu runsaasti myöhempien aikojen problematiikkaa varsinkin, mitä tulee kysymykseen, voitiinko pulma ratkaista hallinnollista tietä. Tosin on asia niin, että kukaan ei todellakaan kieltänyt, etteikö suomen kielen oikeuksia voitu asetuksellakin saattaa voimaan, mutta nimenomaan Otava ei missään tapauksessa pitänyt sitä edes toivottavana, koska vain laki saattoi taata uudistuksen pysyvyyden. *Th. Rein*, jolta edellinen lainaus on, ei ole nähnyt probleemaa ensisijaisesti luottamuskriisinä, mitä se varsinkin Otavan, mutta myös Yrjö Koskisen käsityksen mukaan oli.⁴⁵ Ainoastaan muodollisesti oikea on Reinin toteamus, kuinka kaikki olivat sitä mieltä, että kielikysymys oli ratkaistava suomenkieliselle kansanosalle myönteiseen suuntaan. Sanomatta jää, että tämä ei enää useimmille fennomaaneille lainkaan riittänyt ja että lehtikeskustelun yleissävy tämän vuoksi oli kaikkea muuta kuin yksimielinen. Kun Otava totesi Helsingfors Dagbladın myöntäneen, ettei sillä ollut mitään kielikysymyksen antamista vastaan valiokunnan ja säätyjen pohdittavaksi, se kommentoi tätä seuraavaan tapaan: »Helsingin päivälehti, se niin ylpiä 'Helsingfors Dagblad', ottaa sanansa takaisin ja sanoo 30:sä numerossaan, se tahtoo sanoa, yhden kuukauden vanhana — että 'parasta taitaa olla että valiokunta yleisesti ilmoittaa toivovansa että Suomen kieli, niin pian kuin mahdollista pannaan oikeuksiinsa ja että tämän asian tarkempi järjestäminen jätetään valtakunnan säädyille.' Niin muodoin ei enää virkakunnille. Todella se on hyvin paljon oppittu yhdessä kuukaudessa. Niin hyvästä opista on jotai toivoa. Pahempi vaan on se kysymys mitä yleisö, tahi oikeemmin ne ruotsalaiset lukijat voivat ajatella sellaisesta muutunnasta. Olisikohan se kovin väärin jos lukijat arvelisivat että Helsingfors-Dagbladilla ensi viikolla saattaa olla vielä ihan uusi ajatus samassa asiassa, jota se ei vielä nyt ollut löytänyt.» Varmemmaksi vakuudeksi Otava opetti kollegaansa sormi koholla, kuinka »päivän kysymyksissä mielen muutos ei olisi mikään kumma», mutta kielikysymys oli jo monen kymmenen vuoden ikäinen, joten siinä ei sopinut ajatuk-

⁴⁵ Rein, emt., s. 338–351, joista erikoisesti s. 349–351. Myös A. Meurman em. kirjassaan (s. 12–16) selostaa asiaa myöhemmin syntyneiden näkökohtien valossa.

siaan vaihtaa tämän tästä.⁴⁶ Otava ei luottanut kiistakumppaninsa mielen muutoksen pysyvyyteen, vaan empimättä saattoi sen epäilyksen alaiseksi. Menneet vuodet olivat luoneet luottamuksen puutteen kiihkeiksi, että sen yli ei näyttänyt vievän siltaa.

Kaikesta edellisestä lienee selvästi ilmennyt, että Otavan paikka sen tammikuun valiokunnan kokoontumisen johdosta aloittamassa suomen kielen tulevaisuutta maamme julkisessa elämässä koskevassa keskustelussa oli äärimmäisenä vasemmalla. Kaikissa käsitellyissä kysymyksissä se oli esittänyt jyrkempiä kannanottoja kuin sen keskustelu- tai riitakumppanit.

Kielikysymyksen kulku ja asian kehittyminen ratkaisuunsa vuosien 1862:n ja 1863:n aikana ovat yleisesti tunnettuja. Tammikuun valiokunnan lausunto suomen kielen käytöstä toimitettiin maaliskuussa kenraalikuvernöörille, joka edelleen saattoi sen keisarin tietoon. Pian asetettiin komitea pohtimaan niitä keinoja, joiden avulla voitaisiin edistää suomen kielen käyttöä virastoissa. Sen tehtävä oli rajoitettu ja koski vain toisaalta puhtaasti suomenkielisten alueiden ja toisaalta suomenkielisen väestön oman kielen käyttöoikeuden laajentamista oikeuksissa ja virastoissa. Näin lausunnon piiriin eivät varsinaisesti kuuluneet esimerkiksi kaupungit, joissa kaikissa oli kossoli ruotsinkielistä sivistyneistöä. Komitea kokoontui syyskuussa 1862 ja sai pian mietintönsä valmiiksi. Komitean ehdotukset olivat sängen maltillisia ja herättivät näin ollen fennomaanien keskuudessa voimakasta vastustusta. Ennen kaikkea moitittiin sitä, että komitea ei ollut ehdottanut mitään määräaikaa, jolloin uudistukset olisivat toteutetut. Senaatti painatti mietinnön ja kehotti niin virastoja kuin yksityisiäkin lausumaan käsityksensä tehdyistä ehdotuksista.⁴⁷

Niiden joukossa, jotka noudattivat kehotusta oli myös Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura. Se laati oman ehdotuksensa, jonka ydin oli siinä, että se asetti määräajaksi viisi tai kymmenen vuotta, jonka kuluessa suomi oli pääsevä virkakieleksi. Vain vastedes nimittettävien virkamiesten olisi ollut pakko käyttää suomea. Kaupungit ja

⁴⁶ »Kielikysymyksestä», toimituksen artikkeli, jonka kirjoittajaa ei mainita, Otava n:o 7, Lisätähti, varsinainen numero päivätty 14.2.1862.

⁴⁷ Kielikysymyksen yleisestä kehityksestä 1862–1863 ks. esim. Rein, emt., s. 338–351.

pitäjät olisivat itse saaneet päättää, olivatko ne suomen- vai ruotsinkielisiä paikkakuntia.⁴⁸

Luonnollista on, että annetut lausunnot suuresti poikkesivat toisistaan. Osaksi juuri tästä syystä päätti Snellman yrittää ratkaisua pyytämällä suoraan keisarilta päätöstä asiassa tämän käydessä maassamme. Näin syntyi vuoden 1863:n tunnettu kieliasetus, ja koko kysymys oli saanut uuden lähtökohdan, jolle jatkokeskustelu tuli rakentumaan. Tämän asetuksen saamaan vastaanottoon palataan myöhemmin.

Ne monet vaiheet, jotka kielikysymys vuosina 1862–1863 koki, sekä ehkä suurinkin toivein odotetut valtiopäivät antoivat sanomalehdille jatkuvasti aihetta puuttua asiaan ja yrittää vaikuttaa probleemin lopulliseen ratkaisuun. Poikkeuksetta olivat Otavan kielikysymystä koskevat kannanotot jatkuvasti erinomaisen jyrkkiä. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa lehden suhtautuminen äsken mainitun komitean mietintöön, jossa se ei nähnyt mitään hyvää. Todettuaan, että komitea on »ehdotellut laiksi monjaita tapauksia missä Suomen kieltä silloin tällöin on sallittu», lehti jatkaa: »Vaan se on tehnyt vielä suuremman työn ihan vastaanpäin: se on päätöksessään julkisesti lausunut että koska kirjoitustaito Suomen talonpojissa vielä on niin harvinainen, niin meillä ei ole vielä tarvista muuttaa suomea oikeuskieleksi. Se on myös sanonut ettei kieli ole mikään tärkeä asia lainkäytännössä, mutta sensiaan se aine jossa joku laintemppu on selitetty. Se on näillä sanoilla tahtonut sanoa, että siinä on kylläksi että tuomari tietää millä puolella on oikeus, tietäköön asianomainen sitä tahi ei. Se on pian samallinen selitys kuin seki, että se on vissille kansalle yhtä ja samaa mitä kieltä sen tieto ja valistus puhelee, kunhan sellainen tieto kansan keskellä vaan löytyy. Se on sentähden kaikki sitä samaa laulua jota meidän ruotsikot ovat laulaneet vähintäi puolen sataa vuotta. Komiteen ansio se on vaan että sellaiset lauseet vielä ovat rohenneet puhua niin julkisesti. Kukaan yksityinen ei olisi enää rohennut antaa sellaisia puheita julkisuuteen.» Mistään satunnaisesta mielipideilmaisusta Otavan palstoilla ei ollut kysymys, vaan toistamiseen lehti totesi, kuinka kielikysymystä pohtinut »komitea tähän

⁴⁸ Seuran ptk. 17. 11. 1862, 6. 1. 1863. — Ks. myös viite 50 tässä luvussa.

asiaan haki enemmän esteitä kuin valmistuksia».⁴⁹ Se oli näin ollen Otavan mielestä tehnyt enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Komitean mietintö ei lisännyt lehden luottamusta hallitukseen ja virkamiehistöön hiukkaakaan, vaan se kyräili jatkuvasti ja katseli asiaa suoraan talonpojan tai jyrkän fennomaanin silmin. Siltä ei liioin riittänyt yhtään ymmärtämystä komitean lausumiin epäilyksiin, jotka koskivat niin suomen kielen kehittymättömyyttä kuin virkamiesten mahdollisuuksia oppia suomen kieltä. Tahallisesti Otava vielä koetti jyrkentää komitean kannanottoja epäedulliseksi katsomaansa suuntaan ja näin esitti lukijoilleen mietinnön mahdollisimman huonossa valossa. Huomattakoon erityisesti lehden käyttämä sanonta siitä, että vain ryhmänä tohdittiin julkisuudessa esittää suomen kielelle epäsuotuisia lausuntoja. Tähän lausumaan palataan pian.

Kovin toisella tavalla kuin Otava selvitteli lukijoilleen kielikomitean mietintöä Suomettaressa etusivulla huomattavimman artikkelin paikalla nimimerkki F. eli Karl Ferdinand Forsström. Hän kertoi kuinka »kieli-komitea ei luullut syytä löytyvän kumpasenkaan kielen puhujoi ta suortaa, vaan että suomi pitäisi, milloin aika joutuu, tulla pää-kieleksi suomalaisissa ja ruotsi ruotsalaisissa paikkakunnissa ja sillä tapaa koetteli kohtuutta siinä noudattaa, niin paljon kun mahdollista.» Lisäksi totesi kirjoittaja, että »komitean peri-ajatuksen mukaan suomalaiset aikaa myöten nähtävästi ovat voitolle pääsevät». Turhaan oli siis komiteaa syytetty, ja tällöin sai Suometar aiheen hui taista Otavaa mainitsemalla, kuinka eräskin turha moite »mieli-palana Otavaan suomennettiin». Samassa artikkelissa moitiskeltiin myös viipurilaisen kirjallisuusseuran komitean mietinnön johdosta senaattiin lähettämää lausuntoa.⁵⁰ Suomettaressa esitetty kanta kohua herät-

⁴⁹ »Mitä komitea Suomenkielen eduksi on tehnyt», toimituksen käsialaa lehden ensimmäisellä sivulla, Otava n:o 47 28. 11. 1862. Viimeisin lainaus toimituksen artikkelista »Uusi vuosi», Otava n:o 1 2. 1. 1863; toimittajina olivat tällöin A. G. Corander, Robert Mollenius sekä Pietari Hannikainen.

⁵⁰ »Suomen-kielen asiasta», kirj. [Karl Ferdinand] F.[orsström], Suometar n:o 9 30. 1. 1863, n:o 10 3. 2. 1863. Nimimerkistä ks. V. J. Kallio, Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885, Hki 1939, s. 176. — Forsströmistä ks. esim. Heikinheimo, mainittu elämäkerrasto, s. 207–208. — Otavassa n:o 11 13. 3. 1863 polemisoi nimimerkki H. K. K. (Henrik Constantin Corander) mainittua F:n kirjoitusta vastaan. — Kirjallisuusseuran virkakielikysymyksestä senaattiin lähettämä lausunto julkaistu lyhennelmä Otava n:o 2 9. 1. 1863. Tämän uutisen julkaisi Suometar lyhentämättömänä n:ossa 5 16. 1. 1863.

täneessä kysymyksessä oli siis komitean työn vaikeuksia ymmärtävä sekä tasapuolisuuteen ja sovun rakentamiseen pyrkivä eikä siinä ollut jälkeäkään Otavan demagogisesta tyylistä. Todettakkon jo tässä yhteydessä, ettei Otavan puhetapa suinkaan johtunut siitä, että se olisi puhunut vain talonpojille, joiden saatettiin ajatella tarvitsevan tavallista »krouvimpaa» kirjoitustyyliä, vaan sen toimittajat epäilemättä hyvin tiesivät valtaosan sen lukijoista olevan kaupunkilaisia. Otavan julistuksen jyrkkyys nousi aatteelliselta pohjalta kuten Suometaren osoittama maltillisuuskin.

Otavan jyrkästä tyylistä kertoo sekin, että se jatkuvasti puhui virkamiesten pakottamisesta käyttämään suomen kieltä. Aikaisemmin on jo esitetty, kuinka lehti katsoi suomenkielisen kansanosan suuren lukumäärän ruotsinkielisiin verrattuna olevan oivan painostuskeinon vastahakoisia sivistyneistön jäseniä kohtaan. Eräässä toisessa artikkelissaan Otava totesikin kielikysymyksen esille ottamisen olevan yksinomaan seurauksena talonpoikaissäädyn lujasta esiintymisestä. Tärkeä »ajanmerkki on se keino jolla [kieli]kysymys viime talvena valiokunnassa sai alkunsa. Sen herätti nimittäin kokonaan talonpojan säädyn edusmiehet. Ja ainoasti se lujuus jolla tämä kysymys nostettiin vaikutti että suurin osa valiokunnan jäsenistä siihen yhdistyi.»⁵¹ Komiteassa ei ollut mukana talonpoikia säätyläisiä painostamassa eikä »esiintymässä lujina», ja niin se olikin uskaltanut yhtenäisen ryhmän voimalla antaa suomen kielelle epäedullisen lausunnon. Niin voimakkaasti oli Otavan mielestä yleinen painostus jo vaikuttanut, että vain suurempi ryhmä saattoi antaa yksilölle uskallusta vastustaa fenomaanien vaatimusta. Sama ajatus ilmenee myös Otavan toimittajan Robert Malleniuksen kirjeestä. Kun senaatti oli pyytänyt virastoja sekä yksityisiä lausumaan käsityksensä kielikomitean mietinnöstä, ja näitä lausuntoja sitten senaattiin runsaasti lähetettiin, kirjoitti Mallenius mielipiteenään kaikesta tästä: »Huvittavaa ja ilauttavaa on nyt sanomista nähdä millä innolla ja kiinteydellä Suomen kansa on noussut vaatimaan oikeutta Suomen kielelle. Tottahan sitä nyt sitte viimenki tästä talkkunasta tolkku tulee, sillä eihän sellainen

⁵¹ »Vieraan kielen poistaminen meidän oikeus-kirjoista», toim. kirj., Otava n:o 31 8. 8. 1862. Virkamiesten pakottamisesta suomalaisuuteen ks. myös artikkeli »Onko epärehellinen suomalaisuus hyljättävä?», Otava n:o 11 14. 3. 1862. Lehden suhtautumista virkamiehiin käsitelty seuraavassa luvussa.

paljous paljon paperia enää mahtuneekaankin senaatissa pöytien alle.» Otava itse kertoili mielellään, kuinka esimerkiksi Vironlahden pitäjänkokous oli antanut oman lausuntonsa senaatille tai komiteaa vastustava kanta syntynyt Kakissa (Johanneksessa) ja Hiitolassa. Luvasti selostettiin Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran suomen kielen kysymyksestä antamaa lausuntoa tai ylipäänsä vain nostettiin mielialaa julkaisemalla uutinen siitä, kuinka Helsingissä ylioppilaat anoivat lainopilliseen tiedekuntaan suomen kielen kirjallisen osaamisen pakollista tutkintoa tai kuinka »edistynnän puolue on voittanut jokapaikassa» Preussin valtiopäivämiesvaaleissa.⁵² Kansan voima oli kaikkialla suuri, ja jatkuva vaatiminen tuli viemään päämäärään. Ei siis ollut näin ollen mikään ihme Otavan jyrkkenevä ote ja sen julkaisemien kirjoitusten uhkaava sävy, koskapa sellaisesta esiintymisestä oli lehden käsityksen mukaan sen edustamalle aatteelle selvästi hyötyä.

Ennen pitkää keskittyivät erilaiset kielikysymyksen ainekset Otavan aina hyökkäyshaluisilla palstoilla yhden ainoan ohjelmakohdan pohdintaan: oppikoulun ja yleensä maan korkeamman opetuksen suomalaistamiseen. Tässä suhteessa on valaiseva se keskustelu, jota maamme sanomalehdissä käytiin vuoden 1862:n kevätpuolella. Sen pani alulle viipurilaissyntyinen Julius Krohn, joka maaliskuussa mainittuna vuonna Helsingfors Dagbladın palstoilla käsitteli suomen kielen asemaa maamme oppikouluissa.⁵³

Laajahkossa artikkelissaan päätyi Julius Krohn kahteen ohjelma-kohtaan. Kumpaakin kieliryhmää varten täytyi olla omakielisiä kou-

⁵² Komitean jäsenistä ja toiminnasta ks. esim. Rein, emt., s. 339–343 — Robert Malleniuksen kirje Paavo Tikkaselle 18. 3. 1863, SKS:n kirjekansio 81, SKSA. — Uutisia, jotka kertovat kielikysymystä koskevien kirjelmien senaatille lähettämisestä on mm. Otavan numeroissa 2 9. 1. 1863; 8 20. 2. 1863, Lisätähti; 9 27. 2. 1863; 11 13. 3. 1863, Lisätähti; 12 20. 3. 1863; 15 10. 4. 1863, Lisätähti. — Lainopin ylioppilaiden anomuksesta: Otava n:o 11 14. 3. 1862. — Uutinen Preussista: Otava n:o 18 9. 5. 1862. — Kielianomuksesta senaattiin ks. myös seuran ptk. 15. 11. 1862, 6. 1. 1863.

⁵³ Helsingfors Dagblad n:o 67 21. 3. 1862, »Om finska språkets plats i skolorna», kirj. Suonio. — Näihin aikoihin käsiteltiin mainitussa lehdessä yleensä runsaasti kielikysymystä. Ks. esim. H. D. n:o 30 6. 2. 1862, »Uti språkfrågan»; H. D. n:o 68 22. 3. 1862, »Den finska lägre elementarskolan»; H. D. n:o 77 3. 4. 1862, »Äro finska läroverk behöfliga i Helsingfors?», kirj. J.[ulius] K.[rohn]. Nimimerkistä ks. Kallio, emt., s. 265.

luja, mutta sekä ruotsin- että suomenkielisissä kouluissa toista kieltä opettaa niin runsaasti, että kummankin oppilaat osaisivat opinahjonsa jättäessään molempia kotimaisia kieliä. Tähän olisi päästy mm. sillä, että ylemmillä luokilla olisi joitakin aineita opetettu sillä kotimaisella kielellä, mikä ei olisi ollut koulun varsinainen opetuskieli. Jakaessaan yläalkeiskouluja ja lukioita eri kieliryhmille, tuli Krohn siihen tulokseen, että suomalaisille olisi annettava seitsemän edellistä ja kaksi jälkimmäistä koulua, ruotsinkielisten osuuden ollessa vastaavasti yhdeksän ja neljä.

Suomen Julkisissa Sanomissa kiitteli nimimerkki H.[enrik] G.[ottlieb] P.[erander] monin tavoin Suonion kirjoitusta kritisoiden sitä vain muutamissa kohdissa. Hän epäili hieman, mahtoivatko »suomenharrastajat» olla tyytyväisiä noin pieneen koulujen määrään. Erikoisesti hän ihmetteli sitä seikkaa, että Krohnin kirjoituksessa ei ollut laajaan Karjalaan ehdotettu yhtään suomenkielistä koulua, vaan lähimmät olivat Savonlinnassa ja Helsingissä. Hänen mielestään »ei tuo kuitenkaan näyttäisi liiaksi, jos joko Sortavalaan tahi Viipuriin myös saataisiin suomalaista ylikoulua, taikkapa vielä paremmin molempiin näihin kaupunkiin».⁵⁴

Myös Suometar oli iloinen siitä, että Suonion kirjoitus oli julkaistu paljon luetussa ruotsinkielisessä lehdessä, mutta siihen tämän lehden kiitokset sitten supistuivatkin. Artikkelissa esiintyvä perusvirhe oli lehden käsityksen mukaan siinä, että Krohn puhui ikäänkuin »molemmat meidän maan eri kansallisuudet ovat väkiluvultaan yhdenvertaiset, ja ettei koko kieli-kysymys ole muu kuin järjestyksen kysymys näiden molempain kansallisuusten oikeuksista.» Tällaisen katsomustavan vuoksi oli koko artikkeli »ihan väärä ja sopimaton». Niin pian kun suomen kieli pääsisi sille kuuluviin oikeuksiinsa, olisi ruotsalaisuus maassamme kuolemaan tuomittu varsinaisia ruotsalaisalueita lukuunottamatta. »Jos me olemme oikein ymmärtäneet hra Suonion ajatukset, niin hän on yksi niistä monista meidän maanmiehiä, jotka Suomeen hourailevat satakielistä kansallisuutta...» Tätä ei lehti voinut hyväksyä, se halusi kokonaan suomenkielistä

⁵⁴ Suomen Julkisia Sanomia n:o 25 31.3.1862 ja n:o 28 10.4.1862, artikkeli »Suomen kieli kouluissa.», kirj. H. G. P. — Nimimerkistä ks. Kallio, emt., s. 224.

maata, eikä edes lähtenyt yksityiskohtaisesti ruotimaan Dagbladlin artikkelia.⁵⁵

Suomettaren kirjoitukseen lähettämässään vastineessa Julius Krohn selvensi esittämiään ajatuksia. »Piti sitä onnena tai onnettomuutena, sitä seikkaa emme voi millään lailla kieltää, että Suomessa löytyy toista sataa tuhatta periruotsalaista asukasta ja että ylhäiset säätyimme tätä nykyä kieleltä josko ei mieleltään ovat Ruotsalaisia. Milläkö jälkimäiset saapi suomenkielisiksi? Pakollako niin että kaikki koulut kerrassaan muutetaan suomenkielisiksi? Eihän niihin kaikkiin tätä nykyä olisi mahdollinen saada Suomea taitavia opettajia-kaan? Ja kovin epäilen että niihin tulisi niin paljon oppilaitakaan. Sillä moni isä, joka vielä suomalaisuudelle on kylmäkiskoinen, lähettäisi lapsensa muualle koulutettavaksi, vieläpä muuttuisi Suomen kielen viholliseksi, kun se näin pakkona päälle tunkisi. Pahin vaikutus siitä olisi Viipurissa, jossa suuri osa rikkaimpia ja sivistyneimpiä asukkaita eivät vielä ole Suomen mielisikäkään. Tee Viipurin koulu suomenkieliseksi, niin ei heidän lapsista tule yksikään siihen, sillä Suomen kieli heidän silmissä on liian raaka ja viljelemätön. Ruotsinkielinenpä sivistyksemme, jolla on puolesta puhujana Runebergit, Topelius'et y.m. mainiot nimet, on jo alkanut vetää heidät puoleensa. Anna sen ensin taivuttaa heidät suomen-mielisiksi, kyllä sitten kohta muuttuvat suomenkielisiksi. Hankittakoon sentähden Viipuriin suomenkielinenkin koulu ruotsalaisen rinnalle, mutta älkäämme hävittäkö varmintaa liittolaistamme.»⁵⁶ Suonion ajatuksia on ollut aiheellista lainata tavallista laajemmin kahdestakin syystä. Ne poikkesivat jo perusteistaan lähtien Otavan katsantokannasta ja niiden sisältämiin mielipiteisiin palattiin fennomaanisessa keskustelussa vielä runsaasti yli puoli vuosisataa myöhemmin. Käyty keskustelu kuvastelee omalta osaltaan myös Suomettaren ja koko fennomanian murrosvaihetta, joka alkoi juuri vuoden 1862 alkupuoliskolla. Tähän kysymykseen tullaan palaamaan perusteellisemmin myöhemmin. Vaikka Suomettaren yleislinja jo tuolloin olikin maltillinen, saatettiin siinä silti julkaista jyrkkäsanaistakin tekstiä. Toisaalta on huo-

⁵⁵ Lisälähti Suomettarelle n:o 5 19.4.1862, »Suomen kielen sia kouluissa. (Vastaus Suoniolle).» Toimituksen artikkeli, kirjoittajaa ei mainita.

⁵⁶ Lisälähti Suomettarelle n:o 6 9.5.1862, »Vastaaajalle Suomettaressa pari sanaa.», kirj. Sunio.

mattava, että Suonion vastine painettiin lehteen sellaisenaan ilman mitään kommentteja.

On todettava, että Julius Krohnille aivan ilmeisesti hyvin riitti hiljainen ja vuosikymmenien kuluessa vähitellen tapahtuva mielen muuttuminen. Hänen käsityksensä mukaan hiljainen suomalaisuus-propaganda toisi ennen pitkää tuloksia, joiden vähittäisen kypsymisen turha kiirehtiminen vain pilaisi. Jos tuolloin olisi hyväksytty Krohnin ajatus saksan vaihtamisesta suomeen ruotsin kielen välityksellä, niin samalla olisi hyväksytty sivistyneistömme — ainakin Viipurin suurporvariston — jatkuva maan valtokielestä eristäytyminen määräämättömän pitkäksi ajaksi. Pakon käyttäminen oli Julius Krohnille — päinvastoin kuin Otavalle — suorastaan vastenmielistä.

Laajoilla, ilmeisesti itse laatimillaan tilastoilla Otava osoitti, kuinka kaikki Viipurin ruotsinkielisissäkin kouluissa käyvät pojat osasivat suomea, ja että koulujen opetuskielen vaihtaminen ei näin ollen tuottaisi ainakaan siltä kannalta mitään vaikeutta.⁵⁷ Krohnin mainitsemista säätyläisten lapsista oli Otavan mukaan vain yksi ainoa kaupungin ruotsinkielisessä valtion oppikoulussa. »Ne Suonion rikkaimmat ja sivistyneimmät, enin osa, ovat käyttäneet ja käyttävät poikiensa Haminan kadettikoulussa, Papulassa [Behmin koulussa],⁵⁸ Helsingin Lyceumissa ja jos jossain, vaan hyvin harvat Viipurin julkisessa koulussa.» »Se olisi vähintään sanoen lapsellista ruveta odottamaan Suonion mainitsemien asujanten mielenkäännöstä tässä asiassa, sillä paikkansa puolestakin, suuren Pietarin kauppunnin lähestössä, tulee Viipurissa ymmärrettävästi ainakin olemaan iso osa 'rikkaimpia ja sivistyneimpiä', jotka eivät pidä väliä olla 'Suomen mielisiä'. Muistakaamme että — 'siihen kurki kuolee, kun suo sulaa'.» Ivallisesti lehti kysyi Runebergiin ja Topeliukseen viitaten, »pitääkö meidän nyt vielä ruveta kotvimaan niiden pehmitävää perävaikutusta ja asettaa sillä varalla Viipuriin» ruotsinkielinen koulu suomenkielisen rinnalle. Helsingissä sellainen saattaisi Otavan mukaan olla paikallaan, mutta »Viipurissa se olisi luonnontointa lellittelemistä».

⁵⁷ Otava n:o 20 23. 5. 1862, »Suonio ja Viipurin koulu.» Toimituksen artikkeli, jossa ei mainita kirjoittajaa.

⁵⁸ Behmin koulusta ks. Teperi, osa I, s. 174—176.

Kun Julius Krohnin poika Kaarle vuonna 1917 kertoi Viipurin suomalaistumisesta, mainitsi hän artikkelissaan mm. seuraavaa: »Ruotsinkielisen Viborg-lehden toimittaja (1855–60) t:ri K. I. Qvist keksi sen ajatuksen, että saksalaisuuden oli ruotsalaisuuden välityksellä kehittyminen suomalaisuudeksi. Ainoana poikkeuksena on tietävästi ollut Julius Krohn, joka saksankielisestä kodista tuli Viipurin lukioon 1848 ja sai siellä niin voimakkaita isänmaallisia vaikutteita... että omisti suorastaan suomalaisuuden täydellä johdonmukaisuudella.»⁵⁹ Vaikka Kaarle Krohnin kertomusta ei voida missään yksityiskohdassa osoittaa virheelliseksi, antaa se kuitenkin asiasta selvästi väärän kokonaiskuvan. Missään tunnetussa artikkelissaan ei C. I. Qvist ole esittänyt tuollaisia ajatuksia, vaikka tietenkin jos se seikka, että hän toimitti kaupungissa ruotsinkielistä lehteä ja toivoi saksankielisen hienostonkin kaupungissa sitä tilaavan, sisälsi ajatuksen ruotsinkielien välitystehtävästä. Varsinainen idean manifestoi oli kuitenkin ilman mitään epäilyä juuri fennomaaninen käännyttänyt Julius Krohn, minkä seikan hänen poikansa jätti kokonaan mainitsematta.

Vielä Suonion alulle paneman väittelyn ollessa kesken ryhtyi Otava selvittämään kysymystä »mitä oikeuksia Suomalaiset kielensä suhteen enimmin kaipaavat». Vaadittuaan ensin niin oikeusistuimien kuin virastojenkin kielen suomalaistamista hieman samaan tapaan, mutta jyrkemmin kuin edellä on Yrjö Koskisen ohjelman yhteydessä mainittu, lehti esitti lopuksi, kuinka »meidän mielestä se on nyt välttämätön ja suurin tarvis saada seuraavaiset määräykset». »Että kaikissa opetuslaitoksissa, jotka eivät ole tarkoitettut erittäin maan ruotsinkielisille asukkaille Uudenmaan, Turun ja Vaasan lääneissä, tästälähin tulee Suomenkieli pantavaksi opetuskieleksi, sillä tavalla että sellainen muutos tehdään järkiään kaikissa ala-alkeiskouluissa ja yläalkeiskoulujen alimaisessa luokassa sekä sitte porras portaalta jokaisen luokan läpi, kunnes vihdoin myös samallinen muutos toimeen pannaan yhtäläisesti muijgaaseissa [painovirhe, po. gymnaseissa] sekä yliopistossa.»⁶⁰ Otava ei tuntunut hiukkaakaan luottavan sivistyneis-

⁵⁹ Kaarle Krohn, Kansallinen herätys Viipurissa 1840-luvulla, Suomalainen Suomi 1917, s. 47–52. Lainaus s. 51.

⁶⁰ »Mitä oikeuksia Suomalaiset kielensä suhteen enimän kaipaavat?», toimituksen kirjoitus, Otava n:o 17 2. 5. 1862. — Ks. myös edellä viite 49.

tön suomenmielisyys- ja vähittäiseen kielen vaihtamiseen, vaan se halusi kerta kaikkiaan turvautua pakkosuomalaistamiseen tai sitten uuden sivistyneistön kasvattamiseen maamme suomenkielisiä alueita varten. Tietenkin ruotsinkielinen sivistyneistö olisi voinut panna lapsensa yksityisiin kouluihin, kuten Julius Krohn oli lausunut tällaisessa tapauksessa käyvän, mutta koska samanaikaisesti olisi annettu — jos Otavan tahtoa olisi seurattu — määräyksiä suomenkielisten läänien virkamiesten kielitaidosta, eivät ruotsinkielisten koulujen oppilaat olisi voineet hevillä ilman suomen kielen taitoa päästä sinne virkoihin. Huomattakoon myös Otavan esittämä vaatimus yliopiston suomalaistamisesta, joka sekin olisi epäilemättä asettanut huomattavan esteen ruotsinkielisen sivistyneistömme virkamiesuralle pääsyyllä. Otavan esittämään ohjelmaan sisältyivät myös kaikkien muiden paitsi edellä mainittujen kolmen läänin kaupunkien suomalaistuminen.

Koulujen suomalaistamisella olisi myös saavutettu eräs toinen Otavan tavoittelema päämäärä. Rahvaan lapset olisivat entistä paremmin päässeet kohoamaan sekä sivistyksellisesti että myös taloudellisesti, heistä olisi tullut yhä enenevässä määrässä virkamiehiä, ja niin olisi kansan ja herrojen välinen, monesti mainittu kuilu vähitellen voitu kuroa umpeen. Tällaiseen päämäärään pyrkiminen sopi erikoisen hyvin Otavan yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen ohjelmaan kokonaisuudessaan.⁶¹

Kysymys oikeuskielestä — eräs fennomanian keskeisimpiä pulmia — kytkeytyi sekin Otavan palstoilla lopulta koulujen suomalaistamiseen. Artikkelissa »Vieraan kielen poistaminen meidän oikeuskirjoista» näki kirjoittaja kaiken pahan lähtökohdan olevan pääkaupungissa. Suomen kielen käytön laajentamista pohtinut komitea ei ollut lainkaan ymmärtänyt kansan tahtoa saada oikeuksista päätökset omalla kielellään eikä näin ollen ollut tällaista katsonut ehdottoman tarpeelliseksi. »Se on vielä sitä pahempi kun sellainen epävakaisuus ilmestyy meidän yliopiston keskellä. Sitä myös ei paranna se saman yliopiston läheyydessä oleva julkinen mieliala, joka näyttäkse maamme ruotsalaisesta sanomakirjallisuudesta. Sillaikaa nimitäin kuin kansa pitää pyhimpanä asianansa vapauden kieltensä käytännössä sekä oikeus-asioihin että opetukseen, meidän ruotsinkieli-

⁶¹ Ks. seuraavaa lukua.

set sanomalehdet näyttävät... sitä kiertelevän ja tulevansa siihen ainoasti sillon kun heillä on jotai sanottavaa ihan vastoin kansan vaatimuksia.» Virkamiehiä valmistava laitos maassamme ja ruotsinkielisen sivistyneistömme äänenkannattajat olivat näin selvästi kansaa vastaan. Ennen kaikkea olivat Otavan mielestä niin komitea, yliopistopiirit kuin ruotsinkieliset sanomalehdetkin vaienneet ehkä tärkeimmästä tähän asiaan liittyvästä kysymyksestä. »Kaikissa puheissa suomalaisista lainkäynnin kirjoista ei näy olevan mitään ajatosta opetuskielen muuttamisesta. Aikomus on ehkä kuvata [muokata] suomalaista oikeus-kieltä samalla tavalla kuin suomalainen saarnakieli on kuvautunut, ja kuin se kieli jota papit pari vuotta sitte käyttävät kirkonkokousten pöytäkirjoissa. Se on nimittäin enemmän tai vähemmän murrettu sanasta sanaan tehty käänнос ruotsalaisesta lauseesta, jota suomalainen ei koskaan voi täydellisesti ymmärtää, ja joka murre on sadan vuoden perästä vielä yhtäläinen sekasotku kuin se on alkaessaan, jos ei opetus tapahdu suomen kielellä.»⁶² Samassa artikkelissa lehti totesi, »ettei lainkäynnin kirjat voi tulla suomalaisiksi, jos ei yhtäkaa opetus kaikissa oppilaitoksissa tapahdu samalla kielellä. Kaikki muutos muulla tavalla olisiki vaan puolinen työ, joka ei tekisi meidän virkamiehiä ja tuomaria enemmän suomalaisiksi kuin suomalaiset jumalan palvelukset ovat voineet tehdä meidän pappia suomalaisiksi.» Vain opetuksen suomalaistamisella voitaisiin siis päästä toivottuun tulokseen, ei muuten. Huomattakoon, että tämä on lyhyen ajan kuluessa jo toinen kirjoitus, jossa Otava vaati yliopistonkin suomenkieliseksi muuttamista. Ehkä tässä on nähtävä myös jonkinlainen peitetty hyökkäys SKS:n edustamia piirejä vastaan, sillä nehän olivat yleensä sangen lähellä yliopistoa. Näin liittyisivät nämä mielipiteenilmaisut Julius Krohnia vastaan suunnattuun kampanjaan, sillä hänhän oli myös erikoisen lähellä niin yliopistoa kuin helsinkiläistä kirjallisuusseuraakin.

Otavan kannanottojen yleinen jyrkkyys ja sen koulujen suomenkieliseksi muuttamiseen kiinnittämä suuri huomio saivat ilmeisesti aikaan sen, että vuoden 1863:n kielisäännöksen sisällön tultua jul-

⁶² »Vieraan kielen poistaminen meidän oikeus-kirjoista», toim. kirj., Otava n:o 31 8. 8. 1862.

kisuuteen Otavan kanta ei suinkaan ollut yksinomaan iloinen ja kiittolinen. Alku tosin oli tätä seikkaa käsittelevässä artikkelissa »Suomen kansallisuus» jopa hieman hurmioitunut: »Jumalallen olkoon kiitos! Suomen kansallisuuden perustus-kivi on laskettu.» Mutta jatkossa hieman myöhemmin samassa kirjoituksessa on sävy jo toinen: »Hallituksen puolesta ei ole muuta tehtävänä, kansallisuuttamme varten, kuin mikä nyt tehty on; nimittäin täydellinen lupa käyttämään, edistämään, ja vaurastuttamaan kansan kieltä mitä enimmin ja paraimmin, ynnä pakko virkamiehille antamaan suomenkielisille kirjoituksille täyden arvonsa . . . Hallituksen, näetsen, ei käy luomisen rakkautta omaan kansallisuuteen, vaan ainoasti raivaaminen teitä tämän riennoillen, jos ja milloin se herääpi liikkeeseen.»⁶³

Epäilemättä Otava oli iloinen, mutta sen sanoissa ilmeni myös itsetyytyväisyyttä, jopa niissä voi olla näkevinään vahingoniloa. Kun hallitsija — ilmeisesti kansan tahdon herättämänä — oli antanut kieli-asetuksen, oli virkamiesten p a k k o hyväksyä suomen kieli virkakieleksi ja hallituksenkin oli p a k k o ryhtyä toimiin »edistämään ja vaurastuttamaan kansan kieltä». Otava esitti hallituksen vain kansan palvelijana, jonka oli tekeminen sitä, mitä itsestään tietoiseksi herännyt rahvas vaati. Rivien välistä ei voi olla lukematta myös omaa kiitosta: Otava oli ollut kansan tahdon tulkki, se oli esittänyt jyrkkiä vaatimuksia, ja nyt oli saavutettu jo suurempiakin tuloksia. Aikaisemmin oli tammikuun valiokunnassa nimenomaan jyrkällä esiintymisellä saatu kielikysymys esille, ja tällöin oli Otava ollut ensimmäinen, joka tätä oli vaatinut. Otavan itselleen valitsema jyrkkä ehdottomuus näytti siis jatkuvasti olleen oikeaan osunutta toimintaa.

Kun kerran kieliasetusta tervehtivän kirjoituksen alku oli tällainen, ei ole ihme, että jatkossa ei jääty vain tyytyväisinä odottamaan, mitä isällinen hallitus nyt suvaitsisi kansalle lahjoittaa. »Me emme . . . saa istua ristissä käsin, odottaen että 'pyytä suuhun pyytämättä' lentää. Ei suinkaan; muuten voipi käydä tämänkin armollisen asetuksen kanssa samote kuin samallaisten Suomen kielen oikeutta koskevien 27:ntenä p. maalisk. 1732 ja 21 p. maalisk. 1846 annettujen käsky-kirjoitusten, joista moni mies tuskin nyt enää tietääkään mitään». Vielä jyrkempi kanta oli kirjallisuusseuran sihteerialla A. G.

⁶³ »Suomen kansallisuus», toim. kirj., Otava n:o 33 14. 8. 1863.

Coranderilla Otavan palstoilla. Hän sanoi suoraan, että »se suomenkielestä vasta tullut asetus ei meitä kovin ilahuta». Koulut, virastot jne. olivat edelleen ruotsinkielisiä, ja vasta sitten sanoi Corander olevansa tyytyväinen, kun suomen kieli »pääsee ainoaksi virkakieleksi Suomen maassa ja ruotsi jääpi vaan niihin paikkakuntiin joissa kansa on ruotsalainen, niinkuin täkäläinen kirjallisuusseuraki jo esittelee». ⁶⁴ Ei, Otavan palstoilta ei tyytyväisyys loistellut, vaan entiset epäilykset ja luottamuspuola olivat yhä jäljellä. Kieliasetuksen oli antanut hallitsija, mutta ei hallituksen esityksestä, eikä senaattiin näin ollen voitu tuntea entistä suurempaa luottamusta. Sen vuoksi piti jatkuvasti olla valveilla, vartioida saavutettuja asemia sekä suunnitella jatkuvaa etenemistä. Tämän vuoksi oli tarpeen työohjelma, josta Otava kirjoitti näin: »Mitä siis on tekeminen saadaksemme Suomen kieli korotetuksi rahvaan kielestä kansallis kieleksi? Vastaus on lyhyesti tämä: 1) Suomenkielistä kirjallisuutta on kartuttaminen muissakin aineissa kuin mitkä rahvasta suorasteen koskevat; 2) Suomen kieli on asetettava koulujen opetus-kieleksi suomenkielisillä seuduilla, naistenki kouluissa . . . ja 3) Suomen virkamiesten on vähitellen rupeaminen *ajattelemaanki* suomeksi, niin että kirjoitus heiltä käypi sujuvammaksi ja ei tunnu vaivaksi eikä tule kankeaksi . . .» ⁶⁵

Vaikka lehti puhuikin kansalliskielestä, olivat sen vaatimukset kuitenkin juuri sellaisia, jotka toteutettuina olisivat saattaneet kaventaa herrojen ja rahvaan välistä kuilua. Kieltä koskevien määräysten uusiminen olisi näin tuonut mukanaan yhteiskunnallistakin uudistumista. Periaatteessa olivat Otavan suomalaistyön jatkamisen suuntaviivat samansisältöisiä kuin sen itsensä yli kaksi vuotta aikaisemmin esittämät vaatimukset. Entistä selvemmin oli kuitenkin koulukysymys tunkeutunut esille. Ikäänkuin aikaisemmin unoh- tuneena lisänä oli ohjelmassa mukana myös tyttökoulujen suomenkielisiksi muuttamisen vaatimus. Yrjö Koskisen aikanaan Mehiläisessä esittämät oikeuskieleen kohdistuneet uudistuspyrinnöt olivat kantaneet hedelmää Snellmanin aikaansaaman asetuksen eri kohdissa, mutta Otavan ohjelma oppikoulujen suomalaistamisesta ei ollut vielä edes päässyt toteutumisen alkuun yliopiston opetuskie-

⁶⁴ Coranderin kirjoitus: »Suomenkielen nykyisyys», kirj. nimim. A. G. C., Otava n:o 41 9. 10. 1863.

⁶⁵ Sama kuin edellä viite 63.

len muutoksesta puhumattakaan. Tällainen kehityksen kulku oli luonnollista, sillä oli toki aivan toista vaatia asetuksella ruotsinkieltä äidinkielenään puhuvilta virkamiehiltä määrättyä kielitaitoa, kuin ryhtyä luomaan kokonaan uutta sivistyneistöä, mihin Otavan esittämän ohjelman toteuttaminen olisi epäilemättä johtanut. Tässä suhteessa olikin tyttökoulujen suomalaistamisen vaatimus varsin luonnollinen, sillä uuden äidinkielen omaksumiseen tarvittiin toki juuri äitienkin tukea. — Pieniä eivät Otavan vaatimukset olleet, mutta silti siltä itseltään tuskin puuttui uskoa päämääriensä toteutumiseen, olihan se selvästi selittänyt voimakkaiden vaatimusten olevan paras keino suomen kielen asiaa ajettaessa. Ilmeisesti Otavan toimittajat uskoivat jatkuvalla hyökkäilyllä vastustajien muurien koulukiistassakin vähitellen sortuvan. Tällaisen lopputuloksen takasi kansan lukumääräinen ylivoima ja rynnäkköjen rajuus. Tammikuun valiokunnassa saavutettu voitto ja uusi kieli-asetus tuntuivat takaavan jatkuvan menestymisen. Mikään ei himmentänyt voimakasta uskoa, eikä vielä tiedetty, että ainakin toimittajilleen mahtavana aseena näyttäytynyt Otava oli lakkaava ilmestymästä silloin kuluvan vuoden (1863) lopulla.

Juuri näihin aikoihin vuosina 1862–1863 tapahtui fennomaanien keskuudessa kahtiajakautuminen, ns. jungfennomaanien erottautuessa vanhoiksi rehellisiksi suomenmielisiksi itseään kutsuvista, joiden äänenkannattajana oli vanha Suometar. Repeämä sai alkunsa Yrjö Koskisen tammikuun valiokuntaa koskevasta riidasta Suometaren toimituksen kanssa, kun tähän kieltäytyttiin ottamasta hänen kirjoituksiaan. Vuoden 1863 alusta julkaisi Yrjö Koskinen omaa lehteään, jonka nimenä oli Helsingin Uutiset. Apuna lehden toimittamisessa oli hänen veljensä Jaakko Forsman sekä Agathon Meurman. Lisäksi kuului hänen kannattajiinsa useita muita julkisuuden henkilöitä mm. Thiodolf Rein. Mitään erityistä julkaistua ohjelmaa ei jungfennomaaneilla ollut, mutta heidän vastustajiin suhtautumisensa oli jyrkempää kuin vanhojen ja heidän vaatimuksensa olivat vastaavasti ehdottomampia.⁶⁶

Aikaisemmin on jo todettu Otavan kannanottojen jyrkkyys leh-

⁶⁶ Fennomaanien rintaman kahtia jakaantumisesta ks. esim. Th. Rein, Muistelmia elämäni varrelta, Hki 1918, s. 189–191.

den seistessä käydyissä polemiikeissa äärimmäisenä vasemmalla. Vastaavasti on nähty Suomettaren esiintyneen harvoja poikkeuksia lukuunottamatta maltillisesti. Hahmottumassa olevassa poliittisessa kentässä oli Otavan kanta lähinnä silloista jungfennomaanista linjaa vastaava, Suomettaren puolestaan edustaessa fennomaanien fallangin maltillista siipeä. Tästä kertoo selvästi jo Otavan ja Yrjö Koskisen yksimielisyys vuonna 1861 julkaistun suomalaisuusohjelman suhteen. Otava oli »tavoiltaan jungfennomaani» jo ennen suunnituksen syntymistä. Edellä käsiteltyyn kielikomitean mietintöön suhtautuminen oli sekín Otavalla ja Suomettarella kokonaan toisistaan poikkeavaa.

Fennomaanien rintaman kahtiajakaantumisen tapahduttua oli Otavassa luettavissa eri artikkeleissa lausumia, joista voi tehdä johtopäätöksiä siitä, millä puolella äsken syntynyttä rajaa Otavan sympatiat olivat. Äsken mainitussa kirjoituksessa, jossa tervehdittiin saatua kieliasetusta, nimitti Otava Suometarta »meidän julmaksi vastustajaksi», joka aivan turhaan käy jopa provokatoorisiin syytöksiin viipurilaisen kollegansa kimppuun. Samassa yhteydessä todettiin sangen yksioikoisesti, kuinka ainoa, »mitä meillä tähän saakka on aikoin saatu korkeempaa ja todellista kansallis kieltä varten on Jyväskylän alkeisopisto ja muutamat taistelu-kirjoitukset Yli-opistossa ynnä Yrjö Koskisen tieteellinen kertoelma» nuijasodasta. Paljon ei oltu saatu aikaan, mutta siinä vähässä, mitä oli tehty, oli Yrjö Koskisen, jungfennomaanien johtajan, saavutukset erikoisen näkyviä.⁶⁷ Sen sijaan oli tyystin unohdettu kaunokirjallinen sarka ja siinä vaikkapa August Ahlqvist-Oksasen ja Julius Krohn-Suonion kaunokirjalliset työt, jotka nekin lienevät edistäneet »korkeempaa kansallista kieltä». Mutta ehkä tarkoitus olikin vain antaa jungfennojen johtajalle sivustatukea Otavan aina hyökkäysvalmiilta palstoilta. Helsingin Uutisten ilmestyttyä jonkin aikaa, sisälsi Otava artikkelin, jossa valitettiin sitä, että »itset suomenkieliset-ki sanomalehdet yhä julkisesti soimaavat, milt'eivät herjaa-ki, suomi-kiihkoisia vähäpätöisemmistä-kin asioista, joita muka olisi vi'aksi luettava».⁶⁸ Artikkelissa kehuttiin puolueiden yläpuolella olevaa Snellmania sekä en-

⁶⁷ »Suomen kansallisuus», Otava n:o 33 14. 8. 1863.

⁶⁸ »Onko Suomenkielisten sanomalehtien tarkasti julkaiseminen Suomikiihkoisten virheitä?», Otava n:o 10 6. 3. 1863.

nen kaikkea Yrjö Koskista, joka »on paraimpia Suomalaisten sanoma-lehtien kirjoittajoina, kielenki puolesta». »Vaan onkos Hänkään pääsny julkisitta ja ilkeittä nuhteitta? Tosin kyllä harva Suomenkielinen on itsiä Y.K:n rientoja ilveksiny. Vaan sitä enimmin on juuri Suomalaisissa sanomissa Hänen kieltänsä morkattu. Tämä olisi muka kankeata, 'teeskenneltyä' j.n.e.» Minkä jälkeen seurasi lähes puoli sivua Yrjö Koskisen ansioiden kehumista.⁶⁹ Miksikään jungfennomaaniksi ei Otava toki ilmoittautunut, mutta sen kanta oli kuitenkin tarpeeksi selvä, ettei suunnasta voinut olla epäselvyyttä.

Yrjö Koskisen ja viipurilaisten fennomaanien sympatiat tuntuivat olleen molemminpuolisia. Kun Helsingin Uutiset kertoi Karjalan pääkaupungin suomalaisuusmiesten toiminnasta ja Viipurin kirjallisuusseuran laatimasta suomen kieltä koskevasta senaattiin lähetettävästä lausunnosta, — jonka lehti julkaisi — se asetti viipurilaisten toiminnan ikäänkuin pääkaupunkilaisten esimerkiksi ja päätti uutisensa: »Toivomme on, että myös Kirjallisuuden-seura Helsingissä ottaisi tätä asiaa keskustellaksensa.»⁷⁰

Kaikissa kielikysymyksiäkin koskevissa artikkeleissaan Otava oli hyvin itsenäinen, eikä sen palstoilla näkynyt merkkiäkään siitä, että se olisi antautunut helsinkiläisten johdettavaksi. Kun maamme yleistä mielipidettä tutkittaessa on saatettu esittää yleistys, jonka mukaan maaseudun lehdet näinä aikoina tavallisesti vain heijastelivat pääkaupungin aatteellisia kannanottoja, niin on todettava kaiken edellisen perusteella, että Otavan osalta tämä ei pidä paikkaansa.⁷¹ Se seurasi omaa johdonmukaista tietään valikoiden tarkasti, minkä se muilta hyväksyi tai hylkäsi. Se oli itse kärkeä löytämään aiheita, joihin tarttua, ja sen toimittajat havaitsivat helposti yhteiskunnassa parannettavia epäkohtia. Ei ole näin ollen ihme, että Otava ehti tarttua moneen edellä käsiteltyyn kielikysymyksenkin ennen pääkaupungin Suometarta. Lehdellä oli oma linjansa, jota se tinkimättä noudatti.

⁶⁹ Sama kuin edellä viitteessä 68.

⁷⁰ Helsingin Uutiset n:o 6 19. 1. 1863. — Ks. myös Helsingin Uutiset n:o 5 15. 1. 1863 artikkeli »Suomikiihkoisten vaatimukset kieli-asiassa».

⁷¹ Lauri Puntila, Yleisen mielipiteen muodostuminen Suomessa 1860-luvulla, Hist. arkisto 52, Hki 1947, s. 466—467. — Kokonaisuutena ottaen Puntilan toteamukset saattavat sisältää totuutta, kuten sivulla 276 todetaan.

6. Yhteiskunnalliset kannanotot jyrkentyvät

Otavan artikkeleissa oltiin yleensä voimakkaasti taipuvaisia pitämään suomen kieltä sivistymisen ja yhteiskunnallisen kehityksen välikappaleena eikä suinkaan itsetarkoituksena, korostettiin kuinka »edistyntö» oli pääasia ja keinona sen saavuttamiseen oli kansan enemmistön kielen mahdollisimman laaja käyttö. Tätä on käsitelty edellisessä luvussa.¹ Viipurin kirjallisuusseuran sanomalehden yhteiskunnallinen julistus ei kuitenkaan rajoittunut vain kielen merkityksen korostamiseen, sillä kaikesta edellä todetusta oli lopulta vain kukon askel laajempaan ohjelmaan. Eräässä ensimmäisistä numeroistaan lehti kirjoitti seuraavaan tapaan: »Suomalaisuus tarkoittaa kansan sivistämistä; ruotsalaisuus valvoo, että sivistys — herrasvaltainen sivistys — pysyisi voimassa täällä omassa muodossaan, huolimatta kansasta mitään. Hyvin tuon ymmärtää mikä päämäärä sillä sivistyksellä, eli paremmin sanoen ruotsalaisuudella on: se ei voi olla muu kuin herrasvallan rakentaminen täällä semmoiseen voimaan, kuin joissakuissa muissa kohdin maailmassa valitettavasti jo löytyy.»² Suomalaisuuden puolesta työskenteleminen, fennomaanien toiminta oli kansan puolesta taistelemista, ja tämä edellytti aseiden kääntämistä päävihollisiksi havaittuja ruotsalaisia vastaan. Kun lisäksi mielellään samaistettiin ruotsalaiset ja herrat, joiden vastakohdaksi asetettiin suomalaiset eli kansa, niin käytännön suuntaviivat yhteiskunnallista toimintaa varten olivatkin selviä.

Seuraavana asteena Otavan palstoilla oli käsitysten jyrkentäminen ja vastakkainasettelu sortajat ja sorretut. Toimituksen käsialaa olevassa kirjoituksessa todettiin, kuinka »suurin osa niitä etuja, mitä

¹ Ks. s. 149–153.

² Otava n:o 19 3. 11. 1860, kirjoitus »Ruotsalaisuus Suomessa». — Otava alkoi ilmestyä keskellä vuotta.

korkiampi valistus tuottaa on yhdellä puolella ja toisella se sorrettu ja valistuksesta poissuljettu osa kansaa, joka ei ole voinut saada puolellensa kuin monjaita vielä heikkoja voimia. Se ei ole siis kumma että yksin pää-vaatimukset, joita tämä sorrettu kansa on tehnyt, vielä ovat epävakaiset ja tarkempia rajoja vailla.»³ Kun tilanne nähtiin tällaisena, jyrkkänä ja sovittamattomana, niin oli vain luonnollista, että sorrettujen, so. kansan, puolesta oli taisteltava sortajia, so. herroja, vastaan.

Halu auttaa kansan vähäosaisia eli, kuten asia ilmaistiin, »kansaa», »varsinaista kansaa» tai »rahvasta», teki itäsuomalaisesta fenomeniaasta yhteiskunnallisen liikkeen. Tämä ei kuitenkaan ollut ainoa syy, miksi tuo ideologia Karjalassa sai tällaisen suunnan. Alkuvuodesta 1861 kirjoitti Otava seuraavaa: »Jokainen kansa on pitänyt pyhänä esivanhempainsa tavat ja lait, mutta mikään kansa joka alati ei ole uudistunut, ei ole voinut pysyä sen aina uudistuvan maailman riennossa. Kaikki saarnat ihmisille kuuliaisuudesta, uskosta, hyvistä tavoista, oppimisesta ja ahkeruudesta ovat silloin olleet vähästä vaikutuksesta. Jos kansan usko, kuuliaisuus, ahkeruus j.n.e. ovat huonot, silloin se on turha niitä kokea parantaa huutamisella ja soimauksella. Ne eivät parane käskyillä eikä huudoilla, sillä niiden syyt ovat syvempänä, ne ovat valtakunnan, ne ovat yhteyselämän sydämessä, niiden sisällisessä rakennuksessa.»⁴ Ilman syvälle käyviä uudistuksia tuskin »yhteyselämän sisällinen rakennus» muuttuisi, joten laajat reformit olisivat tarpeen. Ellei näitä tehtäisi, ei olisi mahdollisuuksia saada kansaa sivistymään, lisätä sen ahkeruutta, kuuliaisuutta enempää kuin uskoa tai hyviä tapojakaan.

Myös ekonomisiin seikkoihin kiinnitettiin yhteiskunnallisen kirjoittelun yhteydessä huomiota. »Ei ainoasti virkamiehiä varten, vaan kaikkea teollisuutta ja taitoa varten laitetut opetuspaikat ovat ranta-kaupungeissa . . . ruotsalaiset, ikään kuin aivotut vaan sitä 200 tuhatta henkistä ruotsalaista tahi ruotsin kieltä taitavaa kansaa varten.»⁵ Maan teollisuus ja uusia taitoja vaativat elinkeinoelämän alat eivät ainakaan suomalaisalueilla kehittyisi tyydyttävästi ilman fen-

³ Otava n:o 17 2.5.1862, toimituksen artikkeli »Mitä oikeuksia Suomalaiset kielensä suhteen enimmän kaipaavat?».

⁴ Otava n:o 1 5.1.1861, kirjoituksen varsinainen aihe on opetuslaitosta koskeva.

⁵ Sama kuin edellinen.

nomaanien yhteiskunnallista ohjelmaa, johon myös koulujen suomalaistaminen tiiviisti kuului. Kansan oikeuksien puolesta kehotti näin ollen toimimaan myös isänmaan aineellisen hyvinvoinnin ja menestyksen toivo. Vanhan Suomen fennomaanien yhteiskunnallisella ohjelmalla voidaan katsoa olleen myös selviä taloudellisia perusteluja.

Otavan ja yleensä Karjalan 1860-luvun suomalaisuusliikkeen yhteiskunnallisen julistuksen voidaan selvästi todeta jatkavan Sanan-Lennättimen omaksumaa linjaa.⁶ Mutta lehden kirjoittelua seurattaessa tulee etsimättä mieleen myös Pietari Hannikaisen Kanava ja sen yhteiskunnallinen sisältö.⁷ Niin 1840- kuin 1850-luvuillakin oli havaittu runsaasti sosiaalisia puutteita ja parannusta vaativia seikkoja, joiden kimppuun oli empimättä käyty. Mitään suoranaisesti uutta ei Otavan julistuksessa tässä suhteessa ollut, mutta sen yhteiskunnallisen ohjelman perustelut kyllä olivat huomattavasti aikaisempia yksityiskohtaisempia ja monipuolisempia.

Ne yhteiskunnalliset epäkohdat, joihin fennomaanien huomio Kanavan päivistä asti oli kiinnittynyt, olivat Vanhassa Suomessa yhä ratkaisematta, joten sosiaalisen toiminnan entinen peruste oli jatkuvasti olemassa. Koko suuriruhtinaskunnassa, kuten koko valtakunnassakin kaikkialla herännyt voimakas liberaalinen innostus sai nuo vanhat, selvittämistään odottavat pulmat ehkä näyttämään vielä entistäänkin suuremmilta.⁸ Lahjoitusmaiden maakunnassa ja sen keskuksessa Viipurissa kehottivat siis mitä moninaisimmat seikat jatkuvasti työskentelemään juuri yhteiskunnallisella rintamalla.

Edellä lainatuista Otavan kirjoituksista ilmenee selvästi — kuten aikanaan Sanan-Lennättimenkin kannanotoista — että talonpoikaa pidettiin omaan, monin tavoin huonoon tilaansa itse syyttömänä. Nimenomaan todettiin syiden olevan »valtakunnan ja yhteyselämän sydämessä, niiden sisällisessä rakennuksessa».⁹ Nykykielen mukaisesti olisi kai yksinkertaisesti todettu talonpoikien huonon aseman olevan yhteiskunnan syytä. Eräässä Otavan alkunumerossa käsiteltiin tätä

⁶ Ks. edellä 3. luku.

⁷ Teperi, osa I, s. 74—90.

⁸ Ajan yleisestä taustasta ks. Erkki K. Osmonsalo, Perustuslaillisen kehityksen kausi, Suomen historian käsikirja II, Porvoo 1949, s. 165—185.

⁹ Otava n:o 1 5. 1. 1861. — Sanan-Lennättimen suhteesta talonpoikien huonoon tilaan ks. s. 72—76. Otavan kannasta tässä asiassa ks. myös s. 149—155.

samaa asiaa. »Sivistynyt ihmiskuntaki on... sitä laatua että siinä ei ole joka ihminen niin ylevämielinen... etteivät sortaisi oikeutta ja totuutta... Vissien kansakuntien elämän menossa huomataan kuitenkin hirvittävä seisaus... semmoisissa kansakunnissa on p a h a voimakkaampi kuin h y v ä — eli toisilla sanoilla, r a a k u u s yleisempi kuin s i v i s t y s. Tämmöisiin kansakuntiin kuulumme me Suomalaiset itse... Meidän keskuuksia ja elämän kohtia vaivaa siis liikanainen seisaus, ja tämä seisaus pystyttää meillä yleistä raakuutta ja siis yleistä köyhyyttä. Niitä löytyy tosin seassamme jotka luulevat tilastamme monella tavalla toisin, moittivat vaan ehdottomasti tämän kansan seisausta, eivätkä näe eli eivät ole näkevinään niitä pohja-syitä, joiden välttämätöin seuraus on seisaus ja kituloisuuteen vaipuminen... Ihmisen työt, toimet ja koko elanto kaipaavat v a p a u t t a menestykseksensä; mutta vapaus ei tule eikä pysy voimassa itsestänsä, se vaatii jokaiselta erityiseltä alinomaista tilaisuutensa peräänkatsomista, oikeutensa valvomista ja pyrkimistä paremmuuteen päin... Jos esim. toisilla säädyillä on monellaisia etuoikeuksia, joita he kokonaiset miespolvet saavat nauttia ja toisilla taas ei ole edes julkista tilaisuutta valvoa etuansa ja vaikuttaa kohtuullista ajanmukaista tasausta, niin silloin on oikeus ja totuus sorrettu ja se sääty jonka hartioilla enimmät rasiukset ovat painamassa, pysyy alhaisessa tilassa sekä varallisuuden että yleisen sivistyksen puolesta. Saman säädyn elämänmenossa vallitsee silloin silminnähtävä ja korvin kuultava seisaus; sillä alhaisessa tilassa ollen, ei vahvistu itseensä luottamus, vaan yleinen laimeus mielissä pysyy vallan päällä ja siitä se on kotosin yleinen huolimattomuuskin. Ne jotka silloin sitte ovat täysissä voimissaan ja näkevät veljissään vihelijäisyyden ja kurjuuden, joka on vuosisatojen välttämätöin seuraus oikeuden ja totuuden vähä kerrallaan polkemisesta, niistä kuullaan ja nähdään useimmin vaan ehdottomasti tuomitsevan kansakuntaa kaikesta huonoudesta, tutkimatta niitä pohja-syitä jotka aikaen kuluessa vähittäin ovat sen siihen tilaan saattaneet.»¹⁰ Yhteiskunta, herrassäädät sortivat talonpoikia, joissa itsessään ei suinkaan ollut syytä oman tilansa kehnouteen. Alhaisen kansan puolella oli sekä oikeus että totuus ja näin ollen tietenkin myös sen etujen puolesta taistelevilla. Koska vuosisataisen

¹⁰ Otava n:o 5 28. 7. 1860, toimituksen kirjoitus »Mietteitä ja havaintoja».

sorron välinpitämättömäksi lamaannuttama kansa ei itse pystynyt kohentamaan omaa tilaansa, oli toisten se tehtävä. Näin oli jälleen esitetty eräs syy, miksi vähäväkisten puolesta oli tehtävä työtä. Huomattakoon myös, kuinka yleisen sorron todettiin saaneen aikaan paitsi yleistä raakuutta, myös kaikkialla vallitsevaa köyhyyttä, joka siis ennen pitkää ilmeisesti poistuisi, jos sorto muiden säätyjen taholta lopetettaisiin. Talonpoikien puolesta taistelemista pidettiin näin tässäkin artikkelissa paitsi siis oikeuden ja totuuden sekä sivistyksen lipun kantamisena myös vähäväkisten taloudellisen aseman kohottamisen puolesta työskentelemisenä. — Edellä pitkästi siteeratasta artikkelista on vielä syytä todeta, että se muodollisesti oli vain asian teoreettisen puolen selvittelyä. Mitään säätyä ei mainittu nimeltä, ja ainoa kohta, jossa selvästi ilmoitettiin olevan kysymyksen meidänkin maamme oloista, oli maininta, että suomalaisetkin kuuluivat »seisauksellisiin kansakuntiin». On kuin tuo kohta olisi erehdyksessä jäänyt sensorilta pyyhkimättä, tai kirjoittajalta olisi se huomamatta pujahtanut muuten niin varovaiseen muotoon laadittuun tekstiin.¹¹

Parhaansa mukaan Otava yritti huojentaa talonpoikiin kohdistuvia rasituksia. Erikoisesti oli sen sydämellä rahvaan kyydintekovelvollisuuden, maantien korjaamisen ja aurasvelvollisuuden vähentäminen. Vaikka lehden kirjoitusten henki ja osittain vaatimuksetkin olivat samantapaisia kuin sen edeltäjillä Sanan-Lennättimellä ja Aamuruskolla, ei näiden kysymysten käsittelyä kuitenkaan voine jättää vain pelkän toteamuksen ja lähdeviitteiden varaan, sillä myös uusia näkökohtia esitettiin, minkä lisäksi kannanotot ehkä entisestäänkin jyrkentyivät.¹²

Eräässä alkunumerossaan Otava totesi, kuinka köyhä talonpoika, joka omisti yhden ainoan hevosen, joutui kiireisenä työaikanaan suorittamaan kokonaisen viikon pituisen työvelvollisuusosuuden kievarissa ja matkoilla. Kyydin ajo oli niin rasittavaa, että »hevoinen sa-

¹¹ Otavaa sensuroitiin erikoisen perusteellisesti, kuten tämän luvun lopusta selviää.

¹² Sanan-Lennättimen ja Aamuruskon kannanottoja näissä kysymyksissä käsitelty edellä 3. luvussa. Aamuruskon artikkeleista ks. esim. »Vuodet 1858 ja 1859», toimituksen, siis Hannikaisen käsialaa, Aamurusko n:o 1 1859: »Hollikyytivelvollisuuden helpottaminen», kirj. E. Lähdenoja, Aamurusko n:o 34 1859.

mana viikkona on tullut kykenemättömäksi toisena viikkona siihen koti-työhön mikä tällä viikolla on tekemättä jäänyt; sillä kulkevista herroista on suuri osa niitä jotka tahtovat lennättää niin kovasti kuin vaan koni jaksaa, ajattelematta taikka huolimatta ollenkaan siitä kuinka talonpojan pellot kynnetyksi tulevat ja mistä moni-henkilinen pere ja varsinkin lapsijoukko leipää saavat.» Vielä toiseen kertaan samassa artikkelissa todettiin, kuinka herrojen kiireen »sanotaan olevan suurempi arvoinen kuin talonpojan hevoiskoni ja talonpoikaiset työt ja ehkä lapsi-joukkokin». Erikoisen voimallisesti näin vedottiin lukijoiden tunteisiin ja korostettiin, kuinka talonpojan lapset saattoivat nähdä nälkää vain herrojen kiireen vuoksi. Rinnastus oli kieltämättä vaikuttava ja herrojen ajattelemattomuus tai sydämen kovuus suuri. Parannuskeinoksi kirjoittaja esitti, että »kyyditsemis-velvollisuus olisi saatava valtakunnan asiaksi, siis kaikkien säätyjen asiaksi, ja sillä tavalla se koko asia kannattaisi suureksi osaksi itsensä». Nyt sorrettiin yhtä säätyä, joka sai uurastaa toisten puolesta.¹³

Edellisen artikkelin kirjoittaja moitti vain yleensä herroja ja heidän liikaa kiirettänsä, joka jopa oli viemässä leivän talonpojan lasten suusta. Vieläkin suuremmaksi epäkohdaksi kyyditsemisvelvollisuus näyttäytyi, kun osoitettiin sen palvelevan myös turhina pidettäviä kyytejä. »Se on hirmuista missä löylyssä maamiesten hevoiset aina kesäaikoina ovat olleet tällä [Viipurin ja Imatran] välillä enimmänsä osan niiden lystäilijöiden käsissä, joita Imatra puoleensa vetää. Itsevaltaisuus ja vallattomuus kukostaa tällä maantiellä luonnollisesti kaiken kesää. . .»¹⁴ Tämä oli yksityiskohtia myöten palaamista siihen aiheeseen ja niihin argumentteihin, joita Hannikainen kolmisen vuotta aikaisemmin oli Sanan-Lennättimessä esittänyt. Jatkuvasti korostettiin Otavan palstoilla sitä, kuinka yksi sääty joutui kustantamaan toisten huvimatkojakin.¹⁵ Juuri kyytirasitus sai aikaan sen, että ta-

¹³ Otava n:o 3 14. 7. 1860, »Kirje Tuomas-tuttavalle», kirj. nimim. Karjalan Sakari.

¹⁴ Otava n:o 51 28. 12. 1861, uutinen koskee varsinaisesti matkustajaliikenteen aloittamista Saimaan kanavalla, mistä seikasta lehti lausuu suuren ilonsa, koska talonpojat nyt pääsevät vähemmällä.

¹⁵ Otava n:o 3 14. 7. 1860. — Otava n:o 44—45 9.—16. 11. 1861, kirj. »Voipiko kyytivelvollisuus maamieheltä hävitettää», aivan ilmeisesti toimituksen artikkeli ilman nimimerkkiä. — Otava n:o 3 17. 1. 1862, kirj. »Vielä maamiehen kyytivel-

lonpoika ei ehtinyt tehdä omia töitään ja niiden tuottamalla tulolla maksaa verojaan, joita näin ollen jäi rästiin.¹⁶ Eräässä toisessa lehden artikkelissa menttiin vieläkin pidemmälle väitettäessä, että puolet Viipurin pitäjän talonpojista ei jaksanut suorittaa ulostekojaan juuri kyytivelvollisuuden vuoksi. Näin yhteiskunta itse esti omien vaatimustensa noudattamisen, minkä vuoksi »kyytivelvollisuus nykyisellä kannallaan on siis mätä-haava Suomen kansakunnassa».¹⁷ Lisäpontta uudistusvaatimuksille annettiin kertomalla Ruotsissa suoritetusta kyytilaitoksen uudelleen järjestelystä, jota Sanan-Lennätinkin jo aikanaan oli selostanut.¹⁸ Koska epäkohta oli samaa perua molemmissa maissa, niin miksei meilläkin voitaisi asiaa korjata läntisen naapurin esimerkkiä seuraten. Ehkä myös kielenkäyttö ennen pitkää jyrkentyi entisestään. Saatettiin korostaa hollikyödin parannusvaatimuksen olevan talonpojille yhtä tärkeän kuin suomen kielen oikeuksien lisäämisen, »jota niin kiihkossa halutaan, sillä myös hollin-teko makaa aivan viattoman ihmisen niskoilla ja joka renttu kiljaisee kesti-kievarissa: 'laita hevosta muuten saat niskaasi'».¹⁹

Kyytivelvollisuuden vertainen epäkohta oli maantien korjaus. Yhdessä »ne ovat kyllä veroituksia, jotka yksinään jo ovat kylläksi esittämään paremman maanviljelyskeinon syntymisen». Työvelvollisuuden suuruutta ei mitenkään ollut rajoitettu. Laki tosin määräsi korjauksen tapahtuvaksi syksyisin, mutta velvotti talonpojat samalla suorittamaan väliaikaista työtä tarpeen vaatiessa. »Tällainen väliaikainen korjaus on jätetty nimismiesten ja muiden kruunun palveliain

vollisuudesta.» — Otava n:o 6 6. 2. 1863, kirj. »Meitä kolme ystävää, minä itse neljäs». — Ks. myös »Kyytivelvollisuuden huojennus», kirj. P. H.[annikainen], Sanan-Lennätin n:o 32 13. 8. 1858, n:o 33 20. 8. 1858.

¹⁶ Otava n:o 6 7. 2. 1862, kirj. »Miten paljon yksi pitäjä maksaa kulkuneuvoista.»

¹⁷ Otava n:o 16 25. 4. 1862, kirj. »Kyyti eli holli-velvollisuudesta». Artikkelissa todetaan myös lehtien Åbo Underrättelser ja Borgå Bladet olevan kyytivelvollisuuden uudistuksen kannalla.

¹⁸ Otava n:o 28 20. 7. 1861, »Postilaitoksen parannus Ruotsissa», toim. kirj. — Otava n:o 42 26. 10. 1861, n:o 44—45 9.—16. 11. 1861. — Hannikainen selosti Ruotsin kyytilaitoksen uudistusta edellä viitteessä 15 mainitussa Sanan-Lennätin artikkelissaan.

¹⁹ Otava n:o 12, Lisätähti, päänumero päivätty 20. 3. 1863, artikkeli »Holli-korttia», kirj. Gustaf Juvenius. Kyytivelvollisuutta käsittelevä artikkeli myös Otavassa n:o 6 6. 2. 1863.

valvottavaksi. Siitä tulee että koko maantien korjaaminen on oikeestaan jätetty erinäisten ihmisten mielivaltaan.»²⁰ Valitettiin myös virkamiesten usein vastoin lakia käskevän talonpojat tienkorjaukseen kokonaan toisella ajalla kuin laissa oli määrätty. Tästä oli jopa kuvernööri von Kothen aikanaan antanut Otavan kertoman mukaan ohjeen, joka tosin hovi-oikeudessa kumoutuisi, jos vain joku lähtisi valittamaan, mutta sekään tie tuskin olisi hyväksi talonpojille.²¹

Kuten kyyditysvelvollisuus haluttiin saada kaikkien kansalaisten tasapuolisesti kannettavaksi, samoin myös ehdotettiin, että ainakin valtateiden kunnosta huolehtisivat kaupungit ja valtio.²² Erikoisesti tahdottiin osoittaa, kuinka nurinkurinen maanteiden teko ja kunnostaminen talonpoikien yksinomaisena rasituksena oli, ja tällöin saatiin kertoa, kuinka Kakin [Johanneksen] ja Koiviston pitäjäläisten tuli tehdä maantietä Viipurista Koiviston kirkolle, vaikka he itse kesäisin käyttivät vesitietä ja talvisin kulkivat jäätä pitkin.²³ — Edellisiin rinnastettaviin epäkohtiin laski Otava myös aorausvelvollisuuden ja aitauspakon. Myös niissä asetettiin talonpojalle liiallisia rasituksia, myös niiden suorittamisessa oli kansaa sortavilla virkamiehillä tilaisuus painostaa vähäväkistä kansaa.²⁴

Kaiken edellisen valossa on jo melkein kuin itsestään selvää, että myös erilaiset maksut rasittavat talonpoikia liikaa. Rahvas sai maksaa niin tuomarin, laamannin kuin lukkarinkin kapat, sen oli korjattava pappila, sen oli palkattava jopa papille apulainen puhumattakaan muista virkamiehistä, joiden — monesti erittäin heikon — viranhoi-

²⁰ Otava n:o 48 7. 12. 1861, artikkeli »Pappien saatavista». — Otava n:o 2 12. 1. 1861, kirjoitus »Maantien korjaus talvella». — Otavan suhtautumisesta nismiehiin ja yleensä kruunun palvelijoihin ks. s. 214—217.

²¹ Otava n:o 2 12. 1. 1861, n:o 29 25. 7. 1862, kirj. »Millä ajalla vuotta maantien korjaus on toimitettava». — Otava n:o 34 29. 8. 1862, kirjoitus edellä mainitun artikkelin johdosta. — Otava n:o 18 9. 5. 1862, kirje Antreasta.

²² Otava n:o 16 17. 4. 1863, »Maantiet ja niiden korjaus», kirjoittanut nimerkki A. G. C. eli lehtori A. G. Corander, kirjallisuusseuran sihteeri.

²³ Otava n:o 50 21. 12. 1861.

²⁴ Otava n:o 4 26. 1. 1861, lähetetty kirjoitus. — Otava n:o 5 2. 2. 1861, toimituksen artikkeli »Vastaukseksi Sanomille Turusta». — Otava n:o 18 9. 5. 1862. — Otava n:o 6 6. 2. 1863, Lisätähti ja n:o 7 13. 2. 1863, toimituksen kirj. »Aitausvelvollisuudesta.» — Otava n:o 22 29. 5. 1863 ja saman numeron Lisätähti, toimituksen kirj. »Aitausvelvollisuudesta II.»

don köyhä kansa maksoi. Näihin yhteiskunnallisiin epäkohtiin pala-
taan eri yhteyksissä ennen kaikkea silloin, kun tarkastellaan Otavan
suhdetta eri virkamiehiin.²⁵

Kaikessa otti Otava huomioon vain talonpoikien edut ja näki
vain heihin kohdistuvan rasituksen. Kun lehti vaati kyyditysvelvol-
lisuutta jaettavaksi tasaisesti kaikkien säätyjen kesken, se selitti, kuin-
ka Ruotsissa asiaa käsiteltäessä porvarissääty oli ollut asiaa vastaan
kaikkein jyrkimmin. Aivan samoin oletti lehti käyvän myös meillä.
Tästä huolimatta se ei osoittanut pienintäkään ymmärtämystä por-
variston näkökantoja kohtaan eikä niitä edes esitelletty, niin kaupunki-
lainen ja viipurilainen kuin olikin.²⁶ Kun lehdessä todettiin — edellä
on tätä kohtaa lainattu —, kuinka maanteiden korjaus ja kunnossa-
pito oli määrättyjen virkamiesten valvonnassa ja samalla pidettiin
tällaista järjestelyä mielivaltana, niin sanallakaan ei selitetty, miten
muuten teiden kunto olisi valvottavissa.²⁷ Otavan kirjoittajilla olivat
sympatiat poikkeuksetta talonpoikien ja yleensä vähäväkisen kansan-
osan puolella, mikä teki kannanotot yksipuolisiksi. Talonpoikien rasi-
tusten helpottamisesta tai heidän oikeuksiensa laajentamisesta Otava
kirjoitti keskimäärin joka neljännessä numerossaan, mikä merkitsi
artikkeliä kerran tai kaksi kuussa lehden ilmestymistiheydestä riip-
puen.²⁸ Kokonaisuutena asiaa katsoen antoivat tämän luontoiset arti-
ikkelit lehdelle hyökkäävän yleisleiman, jota virkamiesten moitti-
minen, jota halventaminen vielä suuresti korosti.²⁹

Vähäväkisen kansanosan rasitusten vähentämisen vaatimuksiin
liittyivät Otavan palstoilla saumattomasti ne artikkelit, joissa pyrit-
tiin lisäämään rahvaan oikeuksia. Kun Viipurissa oli vuonna 1860
papin vaali, niin asettui lehti empimättä kannattamaan alemman
kansanosan äänioikeutta. Jo ennen varsinaista asiaa käsittelevää ko-
kousta Otava lausui suuren ihmetyksensä siitä, että oli joitakin, joi-

²⁵ Otava n:o 26 22. 12. 1860 ja n:o 27 29. 12. 1860, artikkeli »Papis asioista». —
Otava n:o 13 6. 4. 1861, kirjoitus »Vastausta vähäsen.» — Otava n:o 15 20. 4. 1861,
Lisätähti, »Nykyisen ajan vaatimuksia». — Otava n:o 19 18. 5. 1861, »Savumak-
suista». — Otava n:o 10 7. 3. 1862, »Torpan veroitus». — Otava n:o 18 9. 5. 1862,
Lisätähti, kirjoitus »Matkakustannuksista ja maanmittaus revisionit».

²⁶ Otava n:o 3 14. 7. 1860, »Kirje Tuomas-tuttavalle».

²⁷ Otava n:o 2 12. 1. 1861, »Maantien korjaus talvella».

²⁸ Otavan ilmestymistiheydestä ks. s. 130—135.

²⁹ Otavan suhdetta virkamiehiin käsitelty myöhemmin tässä luvussa.

den mielestä »vahtmestarit, posteljonit, kaupunkin kuormamiehet, rantamiehet, palovartijat ja semmoiset, sekä myös kisällit, oppipojat, renkit ja piiat eivät pitäisi päästettää» pappia valitsemaan. »Se voipi ehkä olla niin», että viimeksi mainittu ryhmä ei olisi sovelias äänestämään, mutta kaikki alussa luetellut pitäisi kelpuuttaa mukaan, sillä he »ovat yhtäläisesti pereellisiä ja kaupungin varsinaista väkeä kuin mikä muu osa kansaa hyvänsä, ja maksavat nämät papin veroa säätynsä jälkeen niinkuin kaikki muutkin». Huomattakoon erikoisesti lehden kovin varovainen sanonta, kun on kyse renkien ja piikojen äänioikeuden eväämisestä. Ei ole epäilystä siitä, etteikö lehden kirjoittaja olisi halusta antanut näillekin äänivaltaa, jos se hänen vallassaan olisi ollut. Joka tapauksessa oli Otavan sympatia kokonaan alemman kansan puolella.³⁰

Vaikka lehti asiaa ja siitä päättävää kokousta mainostaessaan lausuihin uskovansa, että asia saadaan kaikkia tyydyttävään ratkaisuun, niin toisin kävi. Äänioikeus ja äänimäärä tehtiin riippuvaiseksi toisaalta kiinteistöstä saadusta ja toisaalta huoneistosta maksetusta vuokrasta ja yksityisten henkilöiden palvelusväki suljettiin kokonaan pois äänioikeuden piiristä. Tämä oli Otavan mielestä mitä suurin vääräys. »Mutta katsokaamme kuinka maksu-asian laita on. Siinä ei lueta kaiken ylhäisemmän jäsenen sielua kansakunnassa kuin vaan kaksi kertaa kalliimmaksi kaiken alhaisemman työmiehen sielusta; mutta vasta huuto-oikeudessa se kohoaa enemmän kymmentäki kertaa kalliimmaksi. Mikäs hirmuisuus se sentähden olisi ollut laskea papinhuuto-oikeus samalle perustukselle kuin maksu määrä on? ... Sen asetuksen jälkeen mitä pappia maksettaissa nykyjään seurataan, maksaa kaiken ylhäisemmät ripillä käyvät seurakunnan jäsenet kirkkoherralle 75 kopeckkaa vuotuisesti kukin henki, keskisäätyiset 50 kop. kukin ja alhainen kansa 25 kop. kukin. Mikäs siis olisi ollut kohtuullisempi kuin että ylhäisellä olisi 3 huutoa silloin kuin keski-säätyisellä 2 ja alhaisella 1. »Tässäkin kysymyksessä ajoi Otava vähäväkimmänsä kansanosan asiaa. Lehden loppuveto oli sekin merkittävä. Kun äänioikeus nyt oli tehty välillisesti riippuvaiseksi seurakunnan jäsenen varallisuusasemasta, niin Otava halusi viedä tällaisen käytännön myös kirkolliseen verotukseen. Säädetäköön »nyt maksu-

³⁰ Otava n:o 8 18. 8. 1860, Viipurista.

oikeus kansa samalle perustukselle mille tämä uusi huuto oikeus nyt saatiin!» »Jos vaikka miltä puolelta asiaa katsomme, niin selvenee se kohtuullisemmaksi 'sivistyneessä' kansakunnassa, että huuto-oikeus ja maksu-velvollisuus seuravat toisiansa, — ja niin voitaisi tässä asiassa niinkuin myös monissa muissa rakentaa paljo hyvää ja välttää epä-sopua, jos vaan aina tehtäisi 'kirkko keskelle kylää'.» Huomattakoon, kuinka artikkelissa varustetaan sivistynyt sana lainausmerkeillä. Lehden ehdoton kanta tuntuu olleen, että juuri sivistyneet ihmiset tai ainakin sellaisina itseään pitävät katsoivat olevan oikein sortaa kansaa eli olla antamatta sille sen luonnollisia oikeuksia. Rasituksia rahvaalla kuitenkin oli suhteellisesti enemmän kuin herroilla. Syy yhteiskunnalliseen epäsopuun oli näin ollen sekin ylemmissä säädyissä, kuten lehti totesi. — Ohimennen paheksuttiin artikkelissa myös sitä, että kokouksessa käytettiin pääasiallisesti ruotsin kieltä, millä menettelyllä selvästi oli hämätty sitä taitamattomia osanottajia, niin että he eivät »päässeet täyteen käsitykseen asiassa». ³¹

Myös äänioikeuden laajentamista maaseutupitäjien papin vaaleissa asetui Otava puolustamaan. Perusteluksi esitettiin tällöin se, että koska alempi kansa nimenomaan pappia tarvitsikin, niin sen oli myös saatava suorittaa vaali. Kun vallasväki oli saanut valita papin, oli se epäonnistunut monta kertaa, ja kansa oli nyt tyytymätöntä. ³² Kun rahvaalle haluttiin lisää oikeuksia, niin aina löytyi Otavan toimittajien arsenaalista sopivilta tuntuvia argumentteja esitettyjen vaatimuksien tueksi.

Hypoteekkilainojenkin jaossa olivat talonpojat vääryyttä kärsimässä, koska niitä ei lainkaan annettu pienille tiloille. Vastaväitteen, jonka mukaan pientilallinen aina voi saada tarvitsemansa vähäisen summan jostain lainaksi, torjui Otavan kirjoittaja sillä, että »pienen tilallisen on yhtä tukala saada pientä summaa kuin suuren tilallisen suurta». Kun saatettiin myös väittää, että talonpojat eivät osaisi käyttää lainaa oikeaan tarkoitukseen, nimittäin maanviljelyksen perusparannuksiin, niin tähänkin oli valmiina selvä vastaus. Kaikkien tilallisten joukossa oli heikkoa ainesta ja tämän vuoksi ei voitu kieltää pikkutilallisilta lainoja. Nyt saattoivat nimenomaan herrat

³¹ Otava n:o 11 8. 9. 1860, Viipurista.

³² Otava n:o 17 24. 4. 1863, »Kirkkoherrain asettamisesta seurakuntiin.»

hyötyä ansiottomasti. »Toiselta puolen tiedän minä taas ja tunnen monta semmoista suuren tilan omistajaa, joka menee hypoteekkiyhtyyteen paljaassa siinä tarkoituksessa ja toivossa, että saapi rahoja maksaakseen entisiä suuria velkojansa ja päästäkseen niiden ahdistuksesta, käyköön sitte maanviljelyksen parantamisen kanssa miten hyvänsä.» Moni suurtilallinen käytti lainansa aivan yhtä »hyödyttömästi kuin moni ajattelematon pikku-tilallinenki tekisi». ³³ Aivan vastaavalla tavalla kuin hypoteekkilainakysymyksessä, kävi silloin, kun kirkoissa ilmoitettiin annettavan valtion korottomia lainoja laivanrakentajille. Kun talonpoikaiset yrittäjät menivät lainaa anomaan, niin heille »vastattiin: 'ei sitä talonpojille anneta, kauppamiehille vaan'.» Näin meneteltiin siitä huolimatta, että Suomen lahden rannikon talonpojilla oli vuosisatojen ajan ollut tapana rakentaa laivoja ja »kulku omilla aluksillaan tärkeänä elatuskeinona». ³⁴ Taloudellisellakin alalla kohteli yhteiskunta näin ollen talonpoikaa muita huonommin, ja Otavan tarkoituksena oli tietenkin asiasta kirjoittaessaan saada mikäli mahdollista muutosta aikaan osoittamalla, kuinka nurjasti yhteiskunnan säännöt olivat laaditut. — Tässä kirjoittelussa oli samaa ajatusta kuin jo aikaisemmin laajemmin tarkastetussa kysymyksessä, mikä oli syynä talonpojan ja yleensä vähäväkisen kansanosan usein heikkoon niin taloudelliseen kuin henkiseenkin asemaan. Jälleen oli Otava halunnut todeta syyn olevan ennen kaikkea herrojen eli valtaa pitävien säätyläisten, joiden aikaansaamat määräykset olivat hyväksi vain niiden laatimiseen osallistuneille yhteiskuntaluokille. ³⁵ »Mutta se on vanha totuus, että erinomattain herroja ja muita mahtavia autetaan mitä mahdollista on, ja vähäpätöinen talonpoika hylätään oman onnensa nojaan. Kun sitte asia on ympäri käynyt, niin sittenhän talonpojasta on hyvä ja todenmukainen sanoa: 'eihän ne mitään ymmärrä, eivätkä mistään huoli'.» ³⁶

Juuri se, että talonpoika haluttiin jättää oman onnensa nojaan ja pitää alistetussa asemassaan, aiheutti Otavan taholta jatkuvia vastalauseita. Vaikka maanviljelysseurat oli perustettu juuri nimensä mukaisesti maataloutta parantamaan, niin talonpojilla ei niissä silti ol-

³³ Otava n:o 18 27. 10. 1860, »Herra ja Talonpoika II.»

³⁴ Otava n:o 26 22. 12. 1860, »Otavan N:n 18 Herralle ja Talonpojalle.»

³⁵ Ks. edellä s. 192—194.

³⁶ Sama kuin viitteessä 34.

lut juuri mitään tekemistä, sillä keskustelu niissä kävi ruotsiksi, ja ne tuntuivat olevan vain herroja varten.³⁷ — Kuten muistetaan, oli kuvernööri von Kothen nimenomaan halunnut sulkea talonpojat pois maanviljelysseuroista tai ainakin asettaa heidät tiukkaan valvontaan.³⁸ — Tästä huolimatta kehotti Otava talonpoikia käymään kokouksissa arvatenkin sen vuoksi, että ne vähitellen suomalaistuisivat. Kun herrat eivät halunneet antaa talonpojille sivistystä, oli heidän pyrittävä »väkisin» valistuksen lähteille.³⁹ Herrojen hoidossa ja vain heidän yhteisönään ei maanviljelysseuroilla ollut juuri mitään positiivista aikaan saatavissa. »Enimmät seuran jäsenistä ovat kruunun palvelioita maalla tahi pappeja. Monessa pitäjässä ei ole yhtään talonpoikaa tai oikeata maanviljelijää joka tietäisi mitään seurasta tai sen toimista.»⁴⁰ Herrojen tehtävänä olisi tietenkin ollut tuoda talonpojatkin mukaan toimintaan, mutta niin he eivät ainakaan Vanhassa Suomessa tehneet. Tosin sai lehti kerran selostaa, kuinka Kuopiossa läänin maanviljelysseuran kokouksessa oli käytetty vain suomen kieltä, mikä tyydytyksellä pantiin merkille.⁴¹ Toisaalta esiintyi tällaisenkin uutisen julkaisemisessa Otavassa selvä tendenssi, sillä kertomalla, kuinka hyvin asiat Kuopiossa olivat, lehti samalla osoitti Karjalan olojen nurinkurisuuden ja sen herrojen itsekkyyden.

Edellä kosketellut taloudelliset ja yhteiskunnalliset seikat olivat epäilemättä omiaan korostamaan vielä entisestäänkin rahvaan valistamisen ja herättämisen tärkeyttä. Kansa oli itse saatava tietoiseksi oikeuksistaan, sillä suurin osa sivistyneistöä oli sitä kohtaan jatkuvasti penseätä.⁴² Tällaisen ajattelutavan vuoksi koulukysymyksen oli jatkuvasti esillä lehden palstoilla, ja siksi vilahtaa tämän tästä eri yhteyksissä esiin ajatus itse Otava-lehden tärkeydestä.⁴³ Vain sen avulla saattaisi julistus kantautua syrjäisimpäänkin majaan, juuri niihin,

³⁷ Otava n:o 3 14. 7. 1860, »Kirje Tuomas-tuttavalle.»

³⁸ Teperi, osa I, s. 153—157. Juuri talonpoikien yhteistoiminta oli saanut von Kothenin pelkäämään maanviljelysseuroja.

³⁹ Otava n:o 3 14. 7. 1860, »Kirje Tuomas-tuttavalle.»

⁴⁰ Otava n:o 6 9. 2. 1861, »Maanviljelys seurain toimesta.»

⁴¹ Otava n:o 40 12. 10. 1861, »Kuopion läänin maanviljelysseuran kokous Joukkolassa.»

⁴² Ks. s. 111—114.

⁴³ Ks. s. 192—198. — Otava kirjoittaa kouluista mm. numeroissaan 12 1860, 13 1860, 1 1861.

joihin erikoisesti haluttiin saada herätystä leviämään. Palautettakoon mieliin, kuinka kirjallisuusseuran pöytäkirjoissa jatkuvasti korostettiin Otavan halvan tilaushinnan merkitystä ja korostettiin, kuinka lehti oli tarkoitettu juuri köyhien luettavaksi.⁴⁴ Myöhemmin tarkastellaan, kuinka laajaa herätystä lehti rahvaan parissa sai aikaan.

Merkille pantavana voidaan pitää, että Otava taistellessaan vähäväkisen kansanosan puolesta, muisti lukea sen piiriin palstoillansa myöskin palvelusväen, kuten Viipurin seurakunnallisen äänioikeuskysymyksen käsittelystä ilmeni.⁴⁵ Seuraavassa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin, miten Otava suhtautui maaseudun kaikkein alimpiin väestönkerroksiin, torppareihin, lampuoteihin, mökkiläisiin, palvelusväkeen.

»Me emme ole vielä missään Viipurin läänin seudusta kuulleet että jonkun hovin [hovilla tarkoitettiin tuolloin Karjalassa yleensä isoa maatilaa tai taloa] alusväki olisi nöyrää ja ahkeraa, mutta sitä vastaan kuulee kaikilta asianomaisilta että alusväki on uppiniskaista ja laiskaa, joilla hitaisesti ja vähä voipi saada työtä aikoin. Monista muista seuduista Suomea, joissa suuria herrataloja ja päivätöitä tekeviä torppareita on, kuulee usiasti samaa valitusta, ja asian luonto sen jo sanoo että tällaiset valitukset ovat useimmiten totta kuin valetta. Tarpeen mukaista nöyryyttä ja ahkeruutta ei ole päivätöitä tekeviin torppariloihin kaiketikaan Viipurin läänissä vielä ruoskalakaan voitu saada, jos sitä keinoa lieneekin paikoin koeteltu, ja tuskinpa semmoinen keino vastapäinkään meidän maassa auttaa, niin kauvan kuin täällä omituinen laki on turvana. Se on myös turha millään keinoilla ruveta pyytämään maatorppareista nöyrää ja ahkerata hovien työntekijöitä, sillä se kellä on maanviljelys itsellä, se ei käytä ahkeruuttaan eikä täysiä voimiaan toisen samallaiseen työhön ja samana aikana jolloin ja jotka häneltä itseltä jäivät käskyn kautta seisomaan.» Tällaisen järjestyksen hedelmänä syntyi vain »juuria kansan keskessä niin kuin ohdakkeet pellolla», millä Otava ilmeisesti tarkoitti, että yhteiskunnallinen epäsope vain enentyi ja rauha kaikkosi. Taloudellisessa mielessä järjestelmästä »sikiää sekä herran että torpparin maanviljelykselle huonoutta, joka väkevästi

⁴⁴ Otavan tarkoituksesta ks. s. 235–236.

⁴⁵ Ks. s. 198–200.

pidättää kumpiakin edistymästä maanviljelyksessään siinä määrässä kuin toisella tavalla asian laidan ollessa voisi mahdollista olla». Otavan johtopäätös oli näin ollen selvä: »Torppareilla työtä teettäminen on jo liian vanhentunut tapa, se ei ole yhteen sopivia paremman valistuksen ja tunnollisuuden kanssa, eikä se ole ei herroille eikä torppareille niin edullista kuin jos torpparit olisivat jok'ainoa raha eli vilja-verolla ja saisivat tehdä joka päivä ainoastaan omaa työtänsä kotonaan niinkuin muutki talonpojat.» Vielä kirjoituksen lopussakin Otavan kirjoittaja toisti, kuinka »me olemme täysin vakuutetut siitä», että torpparien »päivätyö-verolla pitäminen on liian vanhentuneita tapoja talouden pidännön historiassa». Vaikka Otava näin arvosteli itse järjestelmää ja totesi sen olevan haitaksi molemmille osapuolille, olivat sen sympatiat silti kokonaan heikomman puolella. Siitä huolimatta, että kirjoituksessa todettiin torpparien laiskuuden olevan tuomittavaa, lehti löysi sille kosolta puolustusta ja katseli kysymystä nimenomaan vuokramiehen silmin. Merkille pantavaa on erikoisesti se, että kun lehti mainitun artikkelinsa loppupuolella lueteli myönteisiä seikkoja, jotka järjestelmästä luopuminen toisi, niin ensimmäiseksi se totesi, kuinka torpparin ei »tarvitsisi tuntea sitä rasittavaa orjuutta kuin sillä päivätyötä tehdessä täytyy olla». Vasta tämän jälkeen mainittiin taloudellinen hyöty, jota uudistus vuokramiehelle merkitsi. Sama järjestys oli edellä lainatussakin kohdassa: yhteiselämän ohdakkeet ennen ekonomisia haittoja. Päivätyöjärjestelmässä Otava siis näki ensisijaisesti ja korostetusti yhteiskunnallisen epäkohdan.⁴⁶

Kun lukee edellä selostettua Otavan kirjoitusta, ei hevin voida ajatella, että sen palstoilla olisi voitu julkaista Suomettaressa ollutta, »Torpan miehille» osoitettua julistusta, jossa seuraavaan tapaan annettiin elämänohjeita juuri edellä mainitulle väestön osalle. »Olkaatte valppaat ja lujat seisomassa ja totiset niinkuin hongat metsässä, vaan ei laiskat niinkuin hongat... Olkaatte uutterat ja sukkelat töissäanne kuin jänikset ja oravat, vaan ei itseluvalliset isäntänne maita ja halmeita syömään niinkuin jänikset... Olkaatte aikaisin työssä aamulla isäntänne kartanolla niinkuin kukot, vaan elkäätte

⁴⁶ Otava n:o 7 11. 8. 1860, »Muutamia maanviljelykseen koskevia seikkoja», kirjoittajaa ei mainita, ei myöskään mitään lähettäjästä, joten se lienee toimituksen käsialaa. Lehden toimituksesta ks. s. 129–132.

huutako ja toruko keskenänne niinkuin kukot... Olkaatte isännillenne uskolliset niinkuin koirat... Elkäätte olko olevinanne isäntiänne viisaampia, vaan olkaatte heille alamaiset, niinkuin katekismus on alamainen pyhälle Raamatulle ja ottakaatte isäntäinne hyvästä esimerkeistä vaari, niinkuin katekismus ottaa pyhästä Raamatusta. Näin kuin teette, niin olette onnelliset ja isäntänne ovat teille tyytyväiset.»⁴⁷ Kirjoituksen yllä tuntuu leijailevan runebergiläisen romantiikan usva, jonka läpi ei saatettu nähdä mitään maaseutuväestöä koskevaa probleemia. Jos joku torppari poikkesi Saarijärven Paavon mukaan tehdystä ihannekuvasta, oli syy yksilössä, ei suinkaan järjestelmässä. Pantakoon myös merkille Raamatun ja katekismuksen mukaan vetäminen kirjoitettaessa hulttiomaisuuteen taipuvaiselle torpparille huoneen taulua. Suomettaren ja Otavan kirjoittajien lähtökohta tuntuu näin muodoin olleen mahdollisimman erilainen. Vaikka jälkimmäisen lehden kirjoittaja ei sanallaakaan maininnut lahjoitusmaita, oli hänellä aivan ilmeisesti mielikuvanaan edessään lahjoitusmaavoudin ruoskan alaisena pellolla raatava karjalainen lampuoti, kun taas läntisen Suomen kirjoittaja taittoi peistä vakaan suomalaisen, omalla sarallaan astelevan isännän puolesta, talollisen, joka tuntui omistavan kaikki ne hyveet, mitkä hänen vuokramiehensäkin olisi pitänyt edes kilvoituksen kautta saavuttaa. Ainoat maatilat, jotka Otavan kirjoittaja mainitsi, olivat »Viipurin ympäristön herrastilat», mutta näidenkin omistajina oli lukuisia ulkomaalaisia, joiden tosin todettiin viljelevän hovejaan myös renginein ja muonamiehin. Tuskin kuitenkaan on mitään epäilystä siitä, etteikö juuri kirjoittajan lahjoitusmaitten vaikeassa asemassa olevia talonpoikia kohtaan tuntema myötätunto olisi ollut pohjimmaisena perustana torppareidenkin puolesta esiinnyttäessä. Lännessä oli torpparin käskijänä suomalaisen yhteiskunnan tuki ja turva, reilu ja oikeamielinen isäntä, mutta idässä taasen maan rajojen takaa tullut vierasmaalainen outo käskijä. Näin voitaneekin luonnehtia sitä erilaista pohjaa, jolta samaa kysymystä eri puolilla Suomea lähestyttiin. Kuten aina, yleistys ei kertone koko totuutta, mutta selventäne silti näkökantojen peruseroavuutta.⁴⁸

⁴⁷ Suometar n:o 49 7. 12. 1855, »Torpan miehille», kirj. S. A. A.

⁴⁸ Vrt. s. 108–110, jossa käsitelty samoja eroja itäisen ja läntisen Suomen välillä.

Erinomaisen hyvin kuvastui vastakkainasettelu suomalainen talonpoika ja vieras sortaja Otavan kirjoituksesta, joka luonnehdittiin »yhden hovin torpparin kertomukseksi». »Venäjällä puuhataan orjien vapauttamista; Suomessa on syntynyt julkinen neuvon pito saada lahjoitusmaiden lamput Viipurin läänissä vapaiksi perintötalollisiksi. Tämä kaikki on uudemman, sivistyneemmän aikakauden jaloja rientoja.» Näistä pyrkimyksistä huolimatta olivat hovien torpparit kokonaan unohdetut. »Meillä on isännän siainen herra tänä talvena vaatinut torppareja kontrahdin tekoon», mutta uuden sopimuksen mukaan rasituksia olisi suuresti lisätty. Kaikki muu piti nyt panna entisten rasitusten lisäksi verolle paitsi — kuten torppari ironisesti huomautti — »naiset, kanat ja kissat ovat verottomat; koirat myrkytetään». »Hovin isäntä itse asuu kaukana vieraassa maassa, ja sen tähden minä en tiedä, eikä kukaan meistä, jos tämä lisäveron laskemus on isännän itsensä tahto, tahi herra hoitajan, kentiesi omasta mielestänsä, viisas keksintö.» Kuten lahjoitusmaiden niin hovienkin omistajat olivat siksi suurelta osaltaan muualta tulleita, että he antoivat oman leimansa Vanhan Suomen maanomistusoloihin. Muistettakoon myös, että venäläiset maanomistajat usein ottivat voudeikseenkin omia maanmiehiään, kuten aikaisemmin kolmannessa luvussa on todettu. Eriasteiset tilattomat maanraataajat, olkoonpa he sitten venäläisiä maaorjia tai suomalaisia lampuoteja ja torppareita, heidät kaikki voitiin helposti arkisessa keskustelussa rinnastaa toisiinsa, sillä olihan heistä niin monella yhteinen tuntomerkki, vierasmaalainen isäntä. Juuri suomalaisten maalaismiesten käskijöiden muukalaisuus oli ilmeisesti se tekijä, joka suuresti auttoi sivistyneitä fennomaaneja ymmärtämään heidän kaikkia vaikeuksiaan. Karjalan maanomistusolojen omalaatuisuutta korosti vielä sekin, että varsinaisia torppia siellä oli vähemmän kuin missään muualla Suomessa. Niiden määrä pysyi kautta koko 1800-luvun »aivan mitättömänä» kuten *Eino Jutikkala* asian luonnehtii.⁴⁰ Ei näin ollen ole mikään ihme, että Vanhassa Suomessa oli torppareihin ja lampuoteihin suhtautuminen erilaista kuin läntisessä osassa maata.

⁴⁰ Otava n:o 10 7. 3. 1862, »Torpan veroitus», kirjoittajaa ei mainita. — *Eino Jutikkala*, Suomen talonpojan historia, Porvoo—Hki 1942, s. 587.

Otavan suhtautumista tilattomaan maanviljelijäväestöön ei ole kuitenkaan katsottava ainoastaan edellä selostetusta näkökulmasta. Lehti tunsi — tähän on todettu aikaisemminkin — syvää myötätuntoa kaikkia niitä kohtaan, jotka se katsoi heikoiksi ja sorre-
tuiksi, sekä oli aina valmis näitä puolustamaan. Kun Otavan toimituksen laatimassa artikkelissa tarkasteltiin niitä luonnottoman korkeina pidettyjä suorituksia, joita talonpoikainen kansa maksoi maaseudun erilaisille toimihenkilöille kuten papeille, tuomareille, koulumestarille, lukkarille jne., niin lehden toimituksen myöntätunto oli kaikkein vähävähäisimpien puolella. Se, että näistä maksuista »suurin osa lähtee myös mökkiläisiltä ja torppareilta on vielä sitä kummempi». Kun eräässä Otavaan lähetetyssä artikkelissa puhuttiin ainoastaan talollisten suurista rasituksista, katsoi lehden toimitus olevan aiheellista kirjoituksen perään liittämässään mielipiteissään laajentaa rasitukset koskemaan myös tilattomia puhumalla yleistävasti ja tarkoituksellisesti »maataviljelevästä kansasta».⁵⁰

Erinomaisen hyvin valottaa Otavan suhdetta kaikkein alimpiin maaseudun työntekijöihin erään siihen lähetetyn kirjoituksen polemisointi. »Vaivais holhouksesta ja palveluksesta» kirjoitettiin eräässä lehden lähetetyssä kirjoituksessa seuraavaan tapaan: »Sillä palvelus-seikka on nykyaikana semmonen, että palvelialle maksetaan ja täydytään maksaa suuri palkka; jos hän on kelvollinen eli kelvoton, se ei auta tulla kysymykseenkään, vaikka on semmonen että tekee vuoden pitkin enemmän vahinkoa ja harmia kuin hänestä on hyötyä.» Mutta tässä ei ollut kaikki, vaan palvelijan tultua »vanhaksi pannaan ruotuun niinkuin hyvästäkin ansiosta, tilallisten ruokittavaksi». »Toimituksen muistutuksessa» ei tunnuttu löydettävän kyllin voimakkaita ilmaisuja selitettäessä kirjoittajan näkemysten yksipuolisuutta ja hänen »ajatustensa vanhentunutta tilaa». »Jos palvelusväen palkka korkenee niin se on kaiken parain todistus että isäntäväen hyöty on myös silloin kohonnut palvelusväen työstä ja tämä kaikki ei ole ylipäättäen mitään surettavaa havaita.» Jos jonkun palvelija kuitenkin oli kelvoton, niin

⁵⁰ Otava n:o 19 18. 5. 1861, »Savumaksuista», toimituksen käsialaa, siinä polemisoidaan erikoisesti Helsingfors Tidningaria vastaan. — Lisä-Lehti Otavalle n:o 15 20. 4. 1861, »Nykyisen ajan vaatimuksia», lähetetty kirjoitus, johon toimitus on liittänyt omat kommenttinsa.

silloin sopi muistaa, kuinka »sananlasku antaa tästä seikasta lyhyen ja paraan selityksen se sanoo: 'minkälainen herra, sellainen renki.'» Eikä lehden toimitus suinkaan unohtanut muistutuksensa lopusta viittausta kaikille yhteisiin kansallisiin päämääriin. »Koe-telkaamme siis paremmuutta yhteisesti, yhteistä kansallista parannusta!»⁵¹ Ruotivaivaisiin asti riitti Otavalla myötätuntoa ja ymmärtämystä. Kaikki kuilut oli luotava umpeen.

Paljoa ei olisi tarvittu maaseudun vähäväkisen kansan tilan parantamiseksi. »Esimerkki hovin-haltioille» nimisessä kirjoituksessa kerrottiin englantilaisesta maanomistajasta, joka verraten vaatimat-tomilla toimenpiteillä, mutta alustalaisiaan ymmärtäen ja pieniä parannuksia suorittamalla sai heidän olonsa muuttumaan huomattavasti paremmiksi. »Moni syyttää köyhiä kiittämättömydestä, mutta minä pidän heitä kiitollisimpina ihmisinä näistä vähistä huomiois-tani. Ja kaikkityyni ei maksa minulle enemmän kuin lihava ajo-hevonen.» Jos vain torpparien isännät olisivat hiemankin yrittäneet parantaa alustalaistensa asemaa, olisi kyllä pian tuloksiakin alkanut näkyä.⁵²

Kipeimmäksi tunnettu, parannusta odottava Vanhan Suomen maaseudun epäkohta oli kuitenkin lahjoitusmaakysymys, jota sivua-matta ei edellä ole voitu käsitellä montaakaan asiaa. On tuskin epäilystä siitä, että suuriruhtinaskunnan asukkaiden huomattavan osan keskuuteen oli jo 1860-luvulle tultaessa alkanut levitä mieli-pide, jonka mukaan mainittu probleema oli ratkaisuaan odottava yhteiskunnallinen epäkohta. On kuitenkin todettava talonpoikia ymmärtävässä asennoitumisessa olleen erilaisia vivahteita, jotka huomattavastikin saattoivat poiketa toisistaan. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa se polemiikki, jota Otava kävi J. V. Snellmania vastaan. Vaikka lehti erikoisen mielellään tuntui lainaavan hänen sanojaan, joiden mukaan »nämä lahjoitusmaat ovat avoin mätähaava maal-lemme» ja puhui nimimerkki J. V. S:n »tunnetusta nerosta» sekä suomensi hänen artikkelinsa palstoilleen, niin oli se monessa asiassa

⁵¹ Otava n:o 31 8. 8. 1862.

⁵² Otava n:o 32 15. 8. 1862, »Esimerkki hovin-haltioille», leikattu jostain ulko-maisesta lehdestä. Yleensä Otava lainasi ulkomaisia lehtiä verraten harvoin, joten nimenomaan torppareita kohtaan tunnettu sympatia on saanut toimittajan saksimaan artikkelin. Tavoite ilmenee otsikosta.

myös eri mieltä. Kun Snellman ihmetteli, miksi talonpojat eivät allekirjoittaneet omistajien tarjoamia monia etuisuuksia sisältäviä sopimuksia, oli Otava heti valmis selostamaan talonpoikien näkökantoja asiassa. Jos nämä olisivat hyväksyneet monella tavalla moitteettomilta näyttävät kontrahdit, olisivat he useinkin tulleet petetyiksi, koska heidän maittensa, metsiensä ja vesiensä rajat olivat tarkemmin määrittelemättä. Lehti turvautui mahdollisimman voimakkaaseen, jopa karkeahkoon esimerkkiin selventääkseen talonpoikien kantaa. »Kirkon maata pitää talonpoika pyhänä. Mutta sanotaan muutaman 'herran' antaneen kirkonmaastaki potattimaita, joten kirkkomaa siellä on supistunut niin, että ruumista haudatessa vanhat ruumiit ovat haudoistaan kaivettavat kun lihat vielä ovat luissa kiini. Kun pyhitetyn maan rajoista ei enemmän pidetä, niin vaikea on luottaa niihin rajoihin, joita osoitetaan siitä kalliosta siihen ja siitä petäjästä siihen, niinkuin rajoja välisten kuuluu määrättävän, kun kontrahtia tehdään.» Otava myönsi, että talonpojilla saattoi joskus olla hyviäkin vouteja, »mutta kun talonpoika ei tiedä jos hänellä jo huomispäivänä on toinen herra, jolla on toinen mieli, niin ne hyvätkään herrat eivät voi yleistä luottamusta matkaan saattaa». ⁵³ Ei ole mitään epäilystä siitä, että Snellmanin sympatiat ovat olleet lahjoitusmaatalonpoikien puolella, mutta läntisen Suomen asukkaana hänen oli kaiketi hyvin vaikeaa tajuta sitä suunnatonta luottamuspulaa, joka vallitsi Karjalan talonpoikien ja heidän herrojensa välillä. Koska Otava puolestaan halusi saada tämän seikan ehkä ennen muuta pääkaupunkilaisille tajuttavaksi, oli se valmis turvautumaan myös raskaisiin ammuksiin taistelussa yleisestä mielipiteestä. Jatkuvasti korosti lehti, kuinka talonpojille oli annettava aikaa oppia ymmärtämään asioiden eri puolia ja kuinka heitä yhä uudelleen ja uudelleen oli kärsivällisesti neuvottava. Vuosisataisia vääryyksiä ei voitu ratkaista kädenkäänteessä, eikä talonpoikien kadottamaa uskoa virkamiesten hyvään tahtoon voitu palauttaa hetkessä. ⁵⁴

Erikoisen jyrkästi polemisoi Otava nimimerkki A. O:n eli Au-

⁵³ Otava n:o 3 Lisätähti ja n:o 4 16. 1.—23. 1. 1863, »J. V. S. ja Viipurin läänin lahjoitusmaat», toimituksen kirjoitus.

⁵⁴ Ks. lahjoitusmaita koskevat kirjoitukset esim. numeroissa 4 23. 1. 1866, 9 27. 2. 1863, 27 3. 7. 1863, 39 25. 9. 1863.

gust Ahlqvist-Oksasen kirjoitusta vastaan. Otava kertoi, kuinka tämä oli sanonut, että ne lahjoitusmaatalonpojat, »joiden seassa hän vaelsi, ovat itse syyvät raskaaseen tilaansa ja että herrat olis heille hyvää tehneet, vaan olivat itse vastaan. Tämä valhe, joka on mieltä haavoittavaa pilkan tekoa niille kun surkiassa onnettomuudessa ovat, kuuluuki paljo mieliä siellä päin raskauttaneen, kuin tuota kuulemaan tulivat.»⁵⁵ Ahlqvistin matkoista Viipurin läänissä oli jo kulunut Otavan asiaan puuttuessa kahdeksan vuotta, mutta hänen matkakertomuksensa julkaiseminen erillisenä kirjasena 1859 ja sitä koskevat lehtiartikkelit pitivät mielipiteen ilmaisua jatkuvasti tuoreena.⁵⁶ Koska hänen kannanottonsa valaisevat selvästi sitä eroa, mikä talonpoikiin suhtautumisessa läntisten ja itäisten maamme alueiden fennomaanien välillä vallitsi, on niitä syytä käsitellä hie- man laajemmin. August Ahlqvistia ei ainakaan voinut syyttää siitä, että hän ei olisi tutustunut asiaan, josta lausui kantansa. Kesällä 1854 hän oli kierrellyt keskisellä Kannaksella Muolaassa, Valkjär- vellä, Pyhäjärvellä sekä Kivennavalla, jotka pitäjät muodostivat lah- joitusmaa-alueiden ydinosan. Matkakertomuksessaan hän kirjoitti ko- kemuksistaan. Se, mitä hän näki, ei missään suhteessa ollut kohot- tavaa. Talonpoika ei välittänyt rakentaa kartanoaan, »vaan rypee esi-isien aikaan tehdyissä, maahan kaatuissa tuvan-töllissä, joihin hän ei paljon saa nauttiakseen edes ilman saatavaa Jumalan valoa- kaan, sillä lasit ovat harvoissa paikoin isommat nelis-nurkkaista puolta kyynärää, enimmäksi osaksi paljoa pienemmät. Tämmöi- sessä hämärässä elettyessä hyösty siivottomuuskin sanomattoman hyvästi, eikä lienekään Suomessa missään niin siistitointi kansaa kuin tämän puolen rahvas on.» Syynä talonpoikien huonoon ase- maan katsoi Ahlqvist olevan kirjallisten, pitkäaikaisten sopimusten puuttumisen, joka toi tullessaan epävarmuuden tilan häätöuhan ollessa aina olemassa. Pidemmälle ei hän kuitenkaan talonpoikia ymmärtänyt. »Tähän epä-vakaiseen oloon ovat talonpojat itset syy- päät. Sillä joku aika takaperin tahtoivat sekä isännät että esi-valta saada heidät kontrahdin tekoon, jonka kautta he määrättyä veroa

⁵⁵ Otava n:o 26 4. 7. 1862, »Kirje Mehiläiselle», toimituksen työtä.

⁵⁶ Aug. Ahlqvist, Matkoilta Venäjällä vuosina 1854—1858, Hki 1859. Kirjassa kerrottu matka eteläiseen osaan Viipurin lääniä oli tapahtunut vuonna 1854. Matka- reitistään kertoo tekijä sivuilla 5—6 ja rahvaan elämästä sivuilla 22—27.

vastaan olisivat edes kontrahdissa määrätyn pitemmän tahi lyhyemmän ajan olleet tiloillansa pysyväiset.» Tarjottujen sopimusten sisältämistä suurista verojen korotuksista, talonpoikien monessa suhteessa oikeudettomasta tilasta, voutien mielivallasta, talonpoikien uskosta, että maat oikeuden mukaan yhä kuuluivat heille, mistään tällaisesta ei Ahlqvist maininnut sanaakaan, joten Otavan puheen talonpoikien kannanottojen pilkkaamisesta hyvin ymmärtää.

August Ahlqvistia väitöskirjassaan käsitellyt *Ilmari Kohtamäki* toteaa ilmeisesti aivan oikein, että »kansankuvaajana Ahlqvist kulkee ihailemansa Runebergin jälkiä». Runoilija Oksasen käsityksen mukaan oli maamme talonpoikainen rahvas vähään tyytyvää, peräänantamatonta ja uurasta raivaajasukua, joka jumalaapelkääväisenä oli myös korkealla eettisellä tasolla.⁵⁷ Tällaisen kuvan täytyi Karjalassa järkkä, sillä vuosikymmeniä vaikuttaneiden yhteiskunnallisten epäkohtien lannistamista lampuodeista ei nyt kerta kaikkiaan myötämielisinkään tarkkailija voinut tehdä saarijärven paavoja. Näin lahjoitusmaarahvas tietämättään tuotti heitä ihmettelevälle kansantietouden kerääjälle selvästi havaittavan pettymyksen. Alun perin suopea suhtautuminen muuttui vähitellen närkästykseksi ja ainakin osittain talonpoikien syyttelyksi ja moittimiseksi. Tällä tavoin lienee selitettävissä se, että fennomaani August Ahlqvist lankesi juuri siihen, mistä tämän luvun alussa lainattu Otavan artikkeli varoitti säätyläisiä. Hän näki »veljissään vihelijäisyyden ja kurjuuden», mutta jätti tutkimatta ne »pohja-syyt», jotka vuosien vierissä olivat heidät sellaiseen tilaan saattaneet. Muistettakoon kuitenkin, että lyhyellä matkalla, muutamassa viikossa tuskin tarkkakatseinenkaan havaintojen tekijä pystyi selvittämään itselleen perinpohjin niin vaikeaa kysymystä kuin lahjoitusmaaprobleemi oli. August Ahlqvistille ominainen jyrkkä kannanotto on näin ollen monessa suhteessa ymmärrettävä ja selventää omalta osaltaan sitä erilaista lähtökohtaa, joka Vanhan Suomen ja maamme muiden fennomaanien katsantokannoilla lahjoitusmaakysymyksessä usein oli. Karjalassa tehtyjä jyrkkiä ohjelmia oli sen oloja tuntemattoman monesti vaikeaa ymmärtää, ja toisaalta saattoi Otava helposti langeta toisten syyttelyyn. — Jyrkkä kirjoittelu saavutti selvää vastakaikua

⁵⁷ Ilmari Kohtamäki, Ankaru Puutarhuri, August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana, Hki 1956, s. 223—224.

Vanhan Suomen rahvaan keskuudessa ja antoi sille uskoa asiansa oikeutukseen ja tulevaisuuteen.⁵⁸

Juuri 1860-luvun alussa kytkeytyi lahjoitusmaakysymyksen ratkaisu läheisesti tammikuun valiokunnan toimiin ja odotettuihin valtiopäiviin. Ei siis ole ihme, että Otava käänsi katseensa valtioltaan ja odotti sen toimenpiteitä. »Toivottavaa olisi vaan että meidän isällinen hallitus samalla huolenpidolla voisi auttaa kaikkia yhtäläisessä tilassa olevia maanviljelijöitä tässä Suomen itämaakunnassa.» Samassa artikkelissa oli lehti aikaisemmin kertonut, kuinka Jaakkimassa neljä kyläkuntaa oli ostanut maansa perintötiloiksi.⁵⁹ Toisen kerran kirjoitti lehti: »Me arvelemme, että Suomen hallitus on . . . tilaisuudessa lahjoitus maiden kauppain suhteen, ilmanki vakinaisista valtioveloista, ja ehkä tänä aikana enemmän kuin koskaan. Raha seikat sekä muut keskuudet [olosuhteet] näiden lahjoitus maiden nykyisten omistajain kotona tekevät tänä aikana nämä kaupat etuisemmiksi kuin koskaan tätä ennen.»⁶⁰ Eräät tekeillä olleet tilojen kaupat saivat Otavan optimistiseksi ja antoivat sen kirjoitukseen sävyn, jonka mukaan lopullinen ratkaisu ei enää olisi ollut kovinkaan kaukana.

Monin tavoin koetti Otava auttaa lahjoitusmaatalonpoikia. Varsinkin ns. Rokkalan lahjoitusmaan jutussa se selosti asian kulloistakin vaihetta ja pyrki näin auttamaan talonpoikia löytämään oikean menettelytavan ja neuvomaan heitä.⁶¹ On syytä selvästi todeta, että entiset lampuodit, jotka uskoivat maan olevan omaansa ja kieltäytyivät tämän vuoksi maksamasta valtiolle langenneita lunastussuorituksia, olivat lain mukaan ilman muuta väärässä. Maksujen suorittamisesta kieltäytyminen vei lopulta siihen, että viranomaisten oli pakko myydä 19 tilaa. Johanneksen pitäjän historiassa lausuu *Olavi Autero* näistä tapauksista seuraavan arvion: »Tämä

⁵⁸ Seuraavassa luvussa kerrotaan, kuinka August Ahlqvistin arvostelu lähtökohtanaan viisi kannakselaista talonpoikaa kirjoitti lahjoitusmaatalonpoikien »Toisen puolustuksen» Suomettareen. *Suometar* n:o 60–62 31.7.–7.8.1863.

⁵⁹ Otava n:o 14 4.4.1862, »Jaakkimasta», lähetetty kirjoitus, johon toimitus tavan mukaan on lisännyt omia kommenttejaan.

⁶⁰ Otava n:o 8 21.2.1862, »Viipurin läänin lahjoitus maista», toimituksen artikkeli.

⁶¹ Otsakkeella »Rokkalan juttu» käsittelee Otava asiaa ainakin numeroissaan 9 28.2.1862, 4 23.1.1863 ja 9 27.2.1863.

kaikki on surullista todeta ja osoittaa vain, kuinka turmiollinen vaikutus herrojen vallalla oli ollut. Mikä tuli herrojen taholta, se oli vahingollista. Epäluulo voitti terveen järjen äänen.»⁶² Juuri näin lienee tapahtunut. Merkittävänä voidaan pitää, että Otavan myötätunto talonpoikia kohtaan ei hetkeksikään pettänyt. Herpaantumatta se jaksoi kehottaa niin viranomaisia kuin kollegojaankin maltillisuuteen ja neuvoi heitä ymmärtämään talonpoikia. Sen julistuksen ydin oli: »Kun kansa on raaka, niin ei ole rutosti käytävä. Heille on aikaa annettava, heitä on neuvoilla neuvottava, muuten he menevät tiloistansa.» Myös historialliselta kannalta lehti selosti laajasti koko lahjoitusmaa-kysymystä. Varsinkin vuonna 1863 oli Otavassa jatkuvasti asiaa koskevia artikkeleita.⁶³ Kun tammi-kuun valiokunnan jyrkäksi luonnehdittava lausunto oli tehnyt lahjoitusmaakysymyksen ikäänkuin suuriruhtinaskunnan virallisesti todetuksi epäkohdaksi, oli sanomalehtienkin ilmeisesti tätä asiaa entistä huomattavasti helpompi käsitellä ja toimittajat saivat nyt halunsa mukaan käydä käsiksi sydäntään lähellä olevaan aiheeseen.⁶⁴ Toisaalta on ajateltava, että sensuuri joka tapauksessa jatkuvasti oli juuri tässä asiassa hereillä ja niin Otavan äänenpainot lahjoitusmaaprobleemoja käsitellessään olivat verraten hillittyjä. Voimakkaimman yhteiskunnallisen kritiikin tapaakin lehden muissa, »naamioiduissa» kirjoituksissa, joihin viranomaisten ei uskottu — kokemuksen perusteella — kiinnittävän huomiota.⁶⁵

Lahjoitusmaakysymys ei kuitenkaan ollut mikään erillinen pulma, vaan siihen liittyi läheisesti mm. virkamiesten kelvollisuuden probleemi. Mitkään paperit eivät lopultakaan pysty orjuuttamaan ihmistä, vaan siihen tarvitaan toinen ihminen. Jos taasen toinen sorti, saattoi toinen auttaa ja näin runsain mitoin helpottaa kärsivän talonpojan asemaa. Kaikkein surkein saattoi karjalaisen ta-

⁶² Olavi Autero, 1860-luvulta Suomen itsenäistymiseen, Johannes, Peksämäki 1959, s. 235—237.

⁶³ Lahjoitusmaita käsittelee Otava 1862 ainakin numeroissaan 9, 10, 14, 26, 31, 32, vuonna 1863 ainakin numeroissaan 3, 4, 4 Lisätähti, 9 Lisätähti, 21, 24, 24 Lisätähti, 25, 25 Lisätähti, 28, 28 Lisätähti, 29, 39, 40, 44, 45, 46.

⁶⁴ Tammikuun valiokunnan kannanottoa lahjoitusmaakysymykseen ja sen seurauksia käsitellään laajasti seuraavassa luvussa.

⁶⁵ Otavan sensurointia käsitellään verraten perusteellisesti tämän luvun lopussa.

lonpojan asema olla silloin, jos kaikki hänen käskijänsä, viranomaiset, herrat, suhtautuivat häneen penseästi tai suorastaan sortivat häntä. Otavan palstoilla jatkoi Pietari Hannikainen sitä virkamiehiin kohdistamaansa kritiikkiä, jonka hän jo yli kymmenen vuotta aikaisemmin oli aloittanut Kanavassa.⁶⁶ Myöhemmin tullaan toteamaan, että karjalaiset talonpojat olivat sangen auliita yhtymään Hannikaisen luomaan käsitykseen Vanhan Suomen talonpoikaa sortavasta virkamiehestä.⁶⁷

Kun talonpoikien maantientekovelvollisuuksia paljoksuttiin Otavan palstoilla, todettiin erääksi syyksi useinkin se, että virkamiehet, ennen muita nimismiehet saattoivat antaa rahvaalle sitä turhaan raskauttavia määräyksiä. Näin muutenkin iso rasitus tuli vielä entistään painavammaksi.⁶⁸

Juuri nimismiehet tuntuvat olleen Otavan erikoisena silmätikuna. »Oikeuskirjojen lunastuksista» ottivat nimismiehet »suuressa osassa maata» liikaa maksua. Tämä epäkohta ei poistuisi ennenkuin heidät velvoitettaisiin antamaan suomenkielisiä toimituskirjoja. »Vai luullaanko tämä nimismiesten tunnettu petollisuus voitavan muilla keinoilla saatavan poistetuksi?» Eräessä Otavan numerossa kerrottiin, kuinka nimismies otti selvällä petoksella talonpojalta lehmän. Tämän jälkeen jatkui artikkeli: »Että sama seikka tapahtuu sata ja tuhat kertaa vuodessa, tuhansille ihmisille ja usiammassa pitäjässä, sitä ei kukaan tutki.» »Todeksi tässä jää kuitenkin asia, että se virkamies, jolle meidän valtiollisessa laitoksessa on pantu enemmän tekemistä yleisön kanssa ja enemmän koskemaan yleisön jokapäiväiseen elämään, on jätetty kokonaan... valvomatta ylempää ja yhtäikaa vastuuksetta toimistansa.» »...mitä merkitsee vakuus hengen, ruumiin ja kunnian puolesta, kun ensimmäinen nivel, jonka läpi lainkäytännön vaikutus muuttuu meidän yleisiin keskuuksiin, hävittää kaikki ne tärkeät säännöt ja asettaa turmelevan väkivallan siihen, missä lain pitäisi vaikuttaa.»⁶⁹ Näin oli jär-

⁶⁶ Ks. Teperi, osa I, s. 87–90.

⁶⁷ Koko seuraava luku käsittelee talonpoikien heräämistä ja sitä vaikutusta, jonka fennomaanien julistus heihin teki.

⁶⁸ Ks. s. 194–196.

⁶⁹ Otava n:o 9 28. 2. 1862, Lisätähti, »Monjaita sanoja oikeuskirjain lunastuksesta». — Otava n:o 15 11. 4. 1862, »Oikeuskirjan lunastuksesta ja Suomen kielen

jestelmällisesti ja suurin sanoin ilmaistu se, mikä Aamuruskossa oli esitetty sadun muodossa. Tuhansilta ihmisiltä veivät nimismiehet laittomasti omaisuutta, heidän toimintansa ohjenuorana oli väkivalta eikä lain puolustaminen, ja tällä kaikella he saivat aikaan maaseudulla laittomuuden tilan, jossa ei vallinnut vapaus. Pietari Hannikainen, joka nämäkin kirjoitukset oli laatinut, meni niissä jopa pitemmälle kuin Aamuruskon tarinassaan. »Elämän sadussa» oli maiden omistaja kuvattu kaikin puolin hyväksi ihmiseksi, eikä itse järjestelmän heikkouteen lainkaan suoraan viitattu. Nyt osoitettiin sormella myös ylempiä viranomaisia, joiden ilmeinen huolimattomuus sai aikaan sen, että nimismiesten toimia ei lainkaan valvottu. Tämä oli kritiikkiä, joka ei kohdistunut ainoastaan tiettyihin virkamiehiin, vaan koko yhteiskuntaan ja sen laitoksiin; itse järjestelmäkään ei ollut moitteeton. Melkeinpä ainoa seikka, joka nyt asiallisesti esitettiin lievempänä, oli se, että nahkaletti ei enää heilunut käskyläisen kädessä.

Näin voimakkaat hyökkäykset nimismiehiä vastaan eivät jääneet ilman vastavaikutusta. Viipurin raastuvanoikeudessa nosti 15 Vanhan Suomen nimismiestä oikeusjutun lehden päätoimittajaa konrehtori A. G. Coranderia ja kirjoitusten laatijaa Pietari Hannikaista vastaan. Jälkimmäinen tuomittiin 50 taalarin (24 hopearuplan) sakkoon sekä korvaamaan kantajien kulut. Lehden päätoimittaja vapautettiin kaikesta vastuusta. Hovioikeudessa, jonne kantajat olivat valittaneet, pysyi tuomio ennallaan.⁷⁰ Otava tuntui mielihyvin selostavan palstoillaan juttua käyttäen sitä häikäilemättä omien tarkoitusperiensä ajamiseen. Niinpä kanteen ollessa esillä toisen kerran lehti kertoi, kuinka vastaaja Pietari Hannikainen toi »esille toisen myös kirjallisen vastauksen, jossa sanoo ettei kirjoituksensa määrää aikaa eikä paikkaa milloin ja missä ne väärät käytökset ovat tapahtuneet, joita hän kertoilee, jontähden niiden ei pitäisi ketään loukata ennenkuin on toteen näytetty milloin ja missä ne ovat tapahtuneet; hän lupaa myös vierailta miehillä todistaa, että

oikeudet», molemmat ovat Pietari Hannikaisen käsialaa, mutta kirjoittajaa ei mainita.

⁷⁰ Otava n:o 37 19. 9. 1862, »Painovapaus juttu», Otava n:o 41 17. 10. 1862, »Painovapauden juttu». — Otava n:o 48 5. 12. 1862, Lisätähti, uutisena kerrotaan, että tuomio ei hovioikeudessa ole muuttunut.

joka ainoa hänen sanansa on totta. Nyt kysyi kämnäri-oikeuden esimies, jos H:ra Hannikaisen vieraatmiehet tietävät mitään ilmoittaa näitä läsnä olevia nimismiehiä vastaan, johon P. H. vastasi, että hän toivoo ettei niin olisi, mutta varmasti hän ei voi mitään sanoa, ennenkuin vieraat miehet ovat kertomuksensa antaneet.» Tähän loppui lehden varsinainen oikeudenkäyntiselostus. Sen jälkeen puhuttiin uutisessa vain kantajien matkakustannusvaatimuksista ja varsinaisesta tuomiosta. Otava jätti lukijansa siihen käsitykseen, että Hannikaisen todistajat kyllä olivat vakuuttaneet hänen kertomansa todeksi, mutta kirjoituksissa mainitut syylliset olivat eri nimismiehiä kuin ne, jotka olivat kanteen nostaneet.⁷¹ Eräät virkamiehet yrittivät paikata kollegojensa mainetta, mutta koska vastaaja ei pystynyt näitä nimismiehiä todistamaan syylliseksi, niin hänet tuomittiin. Lehden rivien välistä oli luettavissa ajatus, että syytön mies tuomittiin.

Vielä edellistä selostusta selvemminkin todisteli Otava Hannikaisen viattomuutta. Se näet julkaisi omistuskirjeen, jonka 55 kansalaista oli jättänyt Hannikaiselle kerättyään hänelle kansalaislahjan. Näin kuului kirje: »Mieli-pahalla saatua tietää, että 'Otava'-nimisen sanomalehden apu-toimittaja Herra maamittari P. Hannikainen, joka niin monilla arvollisilla kirjoituksilla, niin kaikenlaisen sivistyksen kuin vapautuksenkin asioissa jo lähes parikymmentä vuotta on kaikin voimin kokenut olla avullinen... on nyt äskettäin sakoitettu siitä, ettei voinut lain edessä toteen näyttää sitä, mitä, tietenkin syystä, oli kirjoittanut moniaiden talonpoikaista kansaa raastavain nimismiesten käytöksistä, ovat allekirjoitetut Suomen kansalaiset, niinkuin vähäiseksi kehoitukseksi edelleenkin yhtä vapaamielisesti ja kenenkään mieliä katsomatta pitämään huolta Suomen kansan tärkeimmistä asioista, tahtoneet seuraavaisella rahan antamisella palkita sen sakan, jonka Herra maamittari P. Hannikainen on hyvää asiaa edistäissensä saanut.»⁷² Lahjoittajien kanta oli suora ja selvä. He ajattelivat, että maa ja kansa on niin kauan ai-

⁷¹ Em. kirjoitus Otavassa n:o 41 1862, ks. ed. viite.

⁷² Otava n:o 21 22.5.1863, »Osan ottavaisuutta», artikkelin lopussa maininta »(Allekirjoitukset, 55 nimeä)». Kirjeessään Paavo Tikkaselle 19.2.1863 (SKS:n kirjekansio n:o 79) mainitsee Hannikainen: »Kuopiolaiset ja Viipurilaiset maksoivat minun sakot ja kulungit nimismiesten riidassa. — Siitä enemmän vasta Otavassa.»

kaa onnellinen, kun sillä on keskuudessaan miehiä, jotka uskaltavat lausua enemmän kuin pystyvät oikeudessa todistamaan. Nimismiehet sortivat kansaa, mutta osasivat menetellä niin taitavasti, ettei sitä pystytty toteen näyttämään. Aikaisemmin oli jyrkät väitteet voitu panna Hannikaisen tunnetun voimallisen julistuksen tiiliin ja sanoa niiden edustavan vain hänen kantaansa, mutta nyt oli ehkä arvovaltainenkin joukko varakkaiksi katsottavia kansalaisia (yhdenkään allekirjoittajan nimeä ei tosin lehdessä mainittu) asettunut hänen puolelleen kehottaen pelottomasti taistelemaan kansan puolesta sitä sortavia virkamiehiä vastaan. Rahalahja myös osoitti, että lujalla ja jyrkällä linjalla oli kannattajia itäsuomalaisten fennoomaanien keskuudessa. Otavahan oli kirjallisuusseuran lehti, ja on muistettava, että seuran kokous päätti niin toimittajista kuin lehden julkaisemisestakin ja näin oli osavastuussa lehden sisällöstä. Mitään vastalauseita ei seuran kokouksissa koskaan esitetty lehteä vastaan. Toisaalta on kuitenkin todettava, että vähitellen lehden jyrkkä kirjoittelu selvästi alkoi nostattaa vastarintaa sivistyneistön piirissä. Kun Otavan julkaiseminen vuoden 1863 lopulla päätettiin lopettaa, niin silloinkin olivat viralliset perustelut, eivät suinkaan aatteellisia, vaan pelkästään taloudellisia.

Oikeusjuttu ei saanut Otavaa siistimään palstojaan, vaan päätoimittajan vapautus syytteestä ilmeisesti helpotti hyökkäävien artikkelien julkaisemista, koska vain kirjoittaja oli vaarassa joutua leivättömän pöydän ääreen. Otavan julistus olikin jo ennättänyt kuulua niin laajalle, että vähitellen kaiku alkoi vastata huutoon, eikä toimituksen enää tarvinnut yksin kirjoittaa jyrkkiä ja virkamiesvihaa uhkuvia artikkeleita, vaan talonpoikainen kansa osasi niitä laatia jo itsekin.⁷³ Erikoisen mielellään lehden toimitus näitä kyhäyksiä julkaisi, mutta liitti niihin kuitenkin kätensä pestäkseen pieniä huomautuksia: »Eiköhän tässä jo ole liikoja laskettu. Toim.» tai »Toimituksen muistutus. Lähettäjä vastatkoon itse kirjoituksensa totuuden, jos niin tarvittaisi.»⁷⁴ Samalla kun tällaiset uudet hyökkäykset olivat tuloksia Otavan aikaisemmista kirjoituksista, lietsoivat ja levittivät ne edelleen alttiutta arvostella ja moittia virkamiehiä.

⁷³ Koko seuraava luku omistettu talonpoikien kirjoituksille.

⁷⁴ Otava n:o 8 20.2.1863, »Virolahdelta», Otava n:o 14 31.3.1863, »Virolahdelta».

Niinkuin on jo selostettu erilaisista talonpoikiin kohdistuneista rasituksista puhuttaessa, piti Otava yllä jatkuvaa maaseudun virkamiehiin kohdistuvaa kritiikkiä. Osan lehteen aiotuista arvostelevista kirjoituksista poisti sensuuri lehdestä. Tällainen oli mm. maaseudun postioloja voimakkaasti arvosteleva artikkeli, jossa todettiin postin kulusta huolehtimisen jääneen »nimismiesten haltuun, jotka tällä tavoin ovat saaneet vallan puhua ja määrätä pitäjäin yhteisessä asiassa, missä heillä ei muutoin ole mitään tekemistä». Eriasteiset virkamiehet rasittivat postin lähetyksessäkin aivan turhaan kansaa ja »kirjapostin asia on sillä tavalla tehty meidän maaseurakuntain suurimmiksi rasituksiksi, joista on mahdoton päästä irti». Vain asetuksen muutoksella olisi saatu parannus aikaan. Mitä tässä artikkelissa oli semmoista, mikä teki sen vaarallisemmaksi muita kirjoituksia, on vaikeaa sanoa.⁷⁵ Kun tämän luvun lopussa tarkastellaan Otavan sensurointia, niin todetaan, kuinka juuri virkamiehiin kohdistuvia moitekirjoituksia painotarkastajan punakynä pyyhki kaikkein mieluummin. Tällaisia kirjoituksia olisi toimitus siis viljellyt runsaamminkin, kuin mitä niitä lehden palstoilla sittemmin oli luettavissa.

Otava myös rakasti hieman naamioituja, virkamiehiin kohdistettuja pieniä asinpotkuja. Sopi kertoa, kuinka erään pitäjän vallesmanni syötätti sikaansa ilmaiseksi ja vääryydellä talonpoikien kustannuksella, mutta kuinka sittemmin kävikin niin somasti, että susi söi lihotetun elukan. »Koulumestari juttuja» otsikon alla oli tarina opettajasta ja oppilaasta. Edellisen kysyessä, mitkä niveleläimet ovat syöpäläisiä, mietti pieni poika hetken ja vastasi sitten: »Siltavouti ja mustalaiset, sanoi isä.»⁷⁶ Otavan toimituksen kynällä tuntuu olleen jonkinlainen kuningas Midaksen tauti. Ei tosin niin, että kaikki, mihin se kosketti, muuttui kullaksi, mutta kylläkin kovin helposti kirjoitukseksi, joiden täytyi herättää niitä lukevissa talonpojissa herravihaa. Selostaessaan maisteri Lavoniuksen ruotsiksi pitämää esitelmää, jossa tämä oli kertoillut menneiden vuosisatojen tapahtumista, lehti poimi niistäkin juuri virkamiesten harjoitta-

⁷⁵ Censur-Kalender, Stockholm 1861, s. 105—107. Lainattu kirjoitus Otavasta ja nimeltä »9:s Maaliskuuta».

⁷⁶ Otava n:o 13 28. 3. 1862, Lisätähti, »Kaikkelaista». — Otava n:o 35 3. 10. 1862. »Koulumestari juttuja».

maa talonpoikien sortoa kuvailevat palaset palstoilleen. Se selitti, kuinka menneinä vuosisatoina yksin nimismiehen virkakin oli ollut niin haluttu, että sellaisia jopa ostettiin; silloin oli myös aatelisto rasittanut kansaa ja elänyt niinkuin ruhtinaat konsanaan »tämän köyhän kansan hiellä ja väellä». Juuri tällaisten nurinkuristen olosuhteiden vuoksi »kansan luonnon laatu sai kaikesta sellaisesta vähitellen aikojen kuluessa tylyn ominaisuuden, jota kyllä hyvin usiat nyt meidän aikana ihmettelee ja paheksii, tutkimatta ollenkaan niitä väkeviä vaikuttavia syitä, mitkä juuressa ovat». Erikoisesti on huomattava se lehden käsitys, jonka mukaan nuo puutteelliset olot olivat ennen muuta vallinneet Karjalassa ja »vajottaneet tämän puolen kansan olon ja elämän niin paljon kurjallisempaan tilaan Suomen lännenpuolen asukkaita suhteen kuin nyt nähdään». ⁷⁷ Vanhan Suomen rahvasta oli jatkuvasti kohdeltu kaltoin, ja yhä sorto vain jatkui. Kun Otavalla kerran oli tällainen näkemys, niin ei ole lainkaan ihme, että se katsoi olevan paikallaan nuhdella August Ahlqvistia hänen käytöksestään ja kehottaa Snellmaniakin entistä suurempaan talonpoikien vaikeuksien ymmärtämiseen.

Otavan esitellessä erilaisia talonpoikiin kohdistuvia liiallisia rasituksia, saivat näiden yhteydessä annetuista moitteista osansa myös papit, jotka lehden käsityksen mukaan saattoivat hekin olla köyhän kansan taakkana. ⁷⁸ On syytä tarkastella lähemmin, minkälaisina Otava seurakuntien hengelliset johtajat ja heidän asemansa näki. Eräänlainen »avausartikkeli» oli Otavan vuonna 1860 julkaissama laaja kirjoitus Papis asioista. ⁷⁹ Siinä todettiin viime aikoina syntyneen keskustelua ennen muuta kirkkoherrain maallisista töistä. Otavan mielestä oli olemassa kaksi seikkaa, minkä vuoksi papit eivät halunneet luopua maallisista toimistaan. He pelkäsivät niistä luovuttuaan menettävänsä asemansa valtiosäätynä. »Tämä sääty-etu näyttää olevan lujemmin heidän halussa, kun että olla vilpittöin sää-

⁷⁷ Otava n:o 2 9. 1. 1863, Lisätähti, kerrotaan maist. Lavoniuksen esitelmästä, siis toimituksen laatima artikkeli.

⁷⁸ Ks. s. 199–200.

⁷⁹ Otava n:o 26–27 22.–29. 12. 1860, »Papis asioista», vaikka kirjoittajaksi on merkitty nimimerkki X, niin kirjoitus on selvästi toimituksen käsialaa, eikä sitä ole merkitty lähetetyksi.

ty hengellisessä valtakunnassa joka ei järkähdä.» Papit tavoittelivat myös maallista mammonaa. Ennen oli kappalainen lehden käsityksen mukaan ollut kirkkoherran palkkaama, mutta sittemmin oli tuovollisuus säilytetty seurakuntalaisten niskoille.

Samoin oli käymässä myös apupapeille. Heillekin pitäisi kirkkoherrain maksaa palkkaa, mutta he halusivat tämänkin velvollisuutensa työntää kokonaan seurakuntalaisten harteille, mistä lehti esitti monta esimerkkiä. Samankaltainen tilanne oli lehden mielestä myös pappilan rakennusten huoltamisessa. Sekin olisi kirkkoherran velvollisuus, mutta tämänkin he halusivat seurakuntalaisten rasitukseksi. Nyt oli ilmestynyt kirja, missä oli lueteltu eri seurakuntien papeilleen maksamat palkat. »Tekijä ei näytä olevan yhteistä papis mieltä, vaan on ottanut jalka-alansa totuuden kovalle kannalle.» Tällainen kirja »on näiden pyhyyksien mielestä... vaarallinen», totesi Otava ja oli iloinen, että nyt totuus tuli kaikkien tietoon, ja seurakuntalaiset saivat selkoa todellisista velvollisuuksistaan. Papit, ennen muita kirkkoherrat — lehti mainitsi ohimennen tuollaisen nimityksen olevan Raamatun vastaisen ja pitäisi sen kuulua »esi-pappi» — tahtoivat jo ennestäänkin suureen palkkaansa vielä vääryydellä lisää eivätkä olleet halukkaita edes selviä velvollisuuksiaan hoitamaan. Erikoisen mielellään tuntui lehti kertovan, kuinka Viipurin piispa oli vuonna 1791 kirjoittanut alaisillaan papeilla »usiammalla» olevan »mustemman sielun kun väri (karva) siinä nutussa, jota kantavat». Tämän oli vielä kreivi Armfelt vuonna 1812 vahvistanut ilmoittamalla »korvilleen tulleen, että he pettää ja peijaa kansaa (skin-nar folket)». Otava ei suinkaan sanonut, että samat olosuhteet yhä vallitsivat, mutta rivien välistä oli tällainen ajatus selvästi luetavissa.

Pappien, ja ennen muita kirkkoherrojen, tekopyhyyttä ei lehti myöskään väsynyt artikkeleissaan pilkkaamaan. »Papit pitävät sen olevan kaikki pyhää ja hyvää mitä he vaan tekevät eli antavat tehdä. Sitä ei kenkään pitäis paheksiman.» Erikoisen suuren ristiriidan toi muassaan Otavan mielestä se, että kirkkoherra oli pitäjänkokouksen esimiehenä. »Tunnolliselle ihmiselle olis jo mieleen, että ei ainoastaan päästä niistä vapaaksi, vaan että ne olis kokonaan työnnetty pois kirkosta. Papit näyttää sen pitävän varsin hyvänä saada meluta kansan kanssa kirkossa kaikista varsinki siellä sopimattomista

asioista. Vaan mitäs se maksaa olla esimiehenä, olla Herrana. Tuolla kuullaan heidän kaikki asiansa ratkaisevan, tuolla palkoistaan palkaisevan, kunniaataan kuuloittavan. — Tapahtui niinikään kerran, että sellaisessa kokouksessa tavallisuuden jälkeen toruttiin aika lailla. Pahoin pelkään, jos vaan hienoisia perkeleitä lie ilmassa suhissut. Oman hyödyn ja kunnian pyyntä oikein kamppaili. Tuli toinen asia esiin. Eräs ilman kuulemata, katsomata, määrättiin pyhä-koulua kylässään pitämään. Tämä ei voinutkaan eri syistä ottaa ammattia vastaan. Kutsutaan Pappilaan. Ärjästään vastaan: 'Etkös tiedä että asetat iteses Jumalan käskyä vastaan, kun mie sinun Rippi isä, pyhän alttarin edessä määräsin sinut siksi. Asia on pyhä.' Vastaus: Liekkö kaikki asiat pyhät mitä työ kallis Rippi isä silloin pyhän alttarin edessä tutkiittel!» Pappien sanat eivät suinkaan olleet pyhiä, ja Otava neuvoi ottamaan sielunpaimenten puheet vain ihmisten puheina. Huomattakoon erikoisesti, että laaja artikkeli päättyi äskeiseen vakaan talonpojan jäyhään vastaukseen kiihkoilevalle kirkkoherralleen. Ensimmäin todisteltiin monilta eri puolilta, miten vallanahneita papit ovat, miten he himoitsevat maallista, miten heitä ovat piispat ja kreivit nuhdelleet, ja lopuksi annettiin oivallinen esimerkki kansalle, miten ärjyville papeille on vastattava.

Kun Otava moitti pappeja siitä, että nämä jatkuvasti kirjoittavat ruotsiksi »ei ainoastaan papinkirjat, vaan myös kaikki tilinteot kirkonkassoista ja muista papin toimiin kuuluvista hoidoista... vaikka seurakunnissa ei ole yhtään miestä talonpojan säädlyssä ja usein tuskin yhtäkään miestä joka näistä kirjoista voisi ymmärtää mitään muuta kuin sen minkä tilintekiiä niistä... tahtoo ja voipi suomen-taa», niin lehti ei tyytynyt ainoastaan tämän asian käsittelyyn, vaan käytti tilaisuutta hyväkseen pappien auktoriteetin yleiseen vähentämiseen. Kysyttyään, miksi ei selostuksia ja tilejä tehdä suomeksi, lehti ihmetteli: »Onko siihen synnä osaamattomuus vai tahtomattomuus? Kummastaki on työläs uskoa papistosta, mikä on valmis kehu-maan monisatavuotisesta työstänsä kansan sivistämisessä.» »Me emme voi ymmärtää muuta kuin että se on vanha hapan taikina, jossa he itse riippuvat kiini, yhtäaika kun he joka pyhä siitä tahtovat lampaitansa pelastaa. Se on se sahapölkyn pituinen malka heidän omassa silmässään, jota he eivät näe katsellessa raiskaa seurakuntainsa silmissä.» Kysymys tilinpidon kielestä laajeni näin aivan itsessään Otavan

toimittajan käsissä kysymykseksi pappien todellisesta moraalista. Sivumennen saatiin myös vähäteltyä papiston osuutta kansan sivistystyössä. Kun edellä pilkattiin pappien »pyhyyttä», niin nyt oikeastaan oli lopultakin kysymys aivan samasta asiasta, sillä aikaisemmin oli todettu pappien olevan tavallisia, omahyväisiä ihmisiä, ja nyt koetti myös tämä artikkeli esittää heidät seurakuntalaisiaan huonommiksi.

On luonnollista, että niin pappien maallisiin toimiin kuin heidän käyttämäänsä asiakirjakieleenkin kohdistuvan kritiikin olisi voinut esittää aivan toisinkin, asiallisten huomautusten silti mitenkään kärsimättä. Kaikkien edellä mainittujen, papistoon kohdistuneitten kirjoitusten perusteella tulee kuitenkin siihen tulokseen, että lopullisena artikkelien osoitteena eivät lopultakaan olleet papit, vaan talonpojat. Heidän uskoaan pappien auktoriteettiin ja sanoihin haluttiin heikentää, heidät tahdottiin saada arvostelemaan pappeja ja suhtautumaan kriittisesti sielunpaimeniinsa tai ainakin kirkonkokousten esimiehiin.

Töitä papit olivat kyllä halukkaita antamaan muille ja maksattamaan toisilla heille palkan, mutta mistään valtansa tai tulojensa osasta he eivät halunneet luopua. Opetuksenkin olivat papit hoitaneet huonosti, mutta silti he eivät halunneet luovuttaa sitä toisiin käsiin, vaan esiintyivät määrällijoinä tässäkin maallisessa asiassa.⁸⁰ Otsikolla Pappien saatavista kävi Otava erikoisesti pappien luontaisetujen kimppuun. Oli totta, että kyytivelvollisuus ja maanteiden korjaus rasittivat suuresti talonpoikaa, mutta vielä noitakin raskaammat olivat papille menevät maksut ja suoritukset.» Meidän papeilla on jo sellaiset hovit että niillä yksinään voisi hyvä pere tulla aikoin... Että maamiehen senlisäksi tulee papeille antaa naulan voita jokaisesta lehmästä, antaa kokonainen lehmä talon vanhimman kuoltua ja raataa valmiiksi ne suuret hovitilat... se on enemmän kuin parain luonto voi nurisematta kärsiä.⁸¹» Selvin ja suurin sa-

⁸⁰ Otava n:o 29 27. 7. 1861, »Papinkirjoista ja kirkollisista tilinteosta», toimituksen käsialaa aivan ilmeisesti.

⁸¹ Otava n:o 10 1. 9. 1860, »Maa-seuduilta. Kuopiossa...», toimituksen käsialaa. Kerrotaan Kuopiossa pidetystä pappien kokouksesta ja kommentoidaan sitä. — Otava n:o 48 7. 12. 1861, »Pappien saatavista», ilmeisesti toimituksen kirjoitus. Tämä kirjoitus saa erään talonpojan tarttumaan kynään ja moittimaan pappeja. Ks. s. 231.

noin Otava ilmoitti pappien tulojen olevan liian suuria. Lehden käsitys näyttää olleen, että kuilu talonpoikien ja heidän hengellisten paimentensa välillä oli luotavissa umpeen vain paljastamalla papiston keskuudessa vallitsevat epäkohdat ja vaatimalla niihin pikaisia korjauksia. Vasta uudistusten jälkeen talonpoikien aiheellinen nuriseminen saattaisi loppua. Aivan nopeaa ei kehitys ilmeisesti olisi, koska Otava totesi pappien olevan hyvin puolensa pitäviä ja erinomaisen nopeita menemään käräjiin.⁸²

Mitään ymmärtämystä seurakuntien paimenten monesti epäilemättä vaikeaanakin työhön ei Otava osoittanut, ei se liioin tuntunut muistavan, että kunnollisiakin pappeja oli, jos lie oli arvostelulle sijaa antaviakin. Seurakuntien asukasluvun kasvaminen, ja siitä ehkä mahdollisesti aiheutuva kirkollisten työntekijäin lisätarve, ei saanut Otavalta osakseen ymmärtämystä. Olisi myös luullut, että lehden toimittajat olisivat selvästi tajunneet sen seikan, että seurakunta palkkaamalla itselleen kirkkoherraan alistussuhteessa olevan kappalaisen tai apulaispapin, sai itselleen yhden työntekijän lisää, eikä suinkaan tällä teollaan palkannut ainoastaan kirkkoherralle apulaista. Kuitenkin Otavan toimittajat jatkuvasti puhuivat niin, kuin kaikki seurakuntien mahdolliset lisäpapit olisivat olleet kirkkoheran henkilökohtaisia töitä suorittamassa.⁸³ Jos nimismiestä tai muita virkamiehiä vastaan suunnatut hyökkäykset olivat olleet yksipuolisia, niin olivat sitä myös papistoon suunnatut kirjoitukset. Lehden toimittajien on täytynyt olla selvästi tietoisia siitä, että sen kylvä ei suinkaan tukehtunut orjantappuroihin tai pudonnut tien oheen, vaan lankesi hyvään maahan ja kiihotti suuresti kansan mieliä. Kaiku näet vastasi näihinkin kirjoituksiin viipymättä ja aiheutti puolestaan uutta tyytymättömyyttä, joka näin levisi kuin renkaat vedessä.⁸⁴ Mutta ehkä Otava tässä kaikessa vain näki kansan heräämistä vastustamaan niitä, jotka vuosisatoja olivat sitä sortaneet.

Otavan kirjoitukset olivat jyrkkiä, yksipuolisia ja hyökkäviä. Ne olivat sitä niin sanan valinnan, aiheiden kuin tyylinkin puolesta. Toiset samanaikaiset lehdet vaikuttavat vähemmän kiihkeiltä, ja useat niistä tuomitsivat Otavan kirjoittelun juuri sen radikaalisuu-

⁸² Otava n:o 41 19. 10. 1861, »Käräjä-asioista», ilmeisesti toimituksen käsialaa.

⁸³ Ks. edellä s. 219—222.

⁸⁴ Ks. s. 230—233, 247—249.

den vuoksi.⁸⁵ Myös nykyaikainen lukija on valmis pitämään lehden julistusta jyrkkäsävyyisenä. Tässä yhteydessä on jatkuvasti muistettava, että Otava ei ollut yksityinen yritys, jonka voisi katsoa heijastaneen vain toimittajiensa kannanottoja. Se oli Vanhan Suomen fennomaanien keskuselimen perustama julkaisu, jonka päätoimittajan seura koko lehden toiminta-ajan valitsi. Sen kokouksessa käsiteltiin lehden asioita ja näin seurattiin sen kehitystä. Ei ole mitään epäilystä siitä, että karjalaisten fennomaanien keskuudessa oli olemassa maltillinenkin siipi — sen olemassaoloa käsitellään tuonnempana —, mutta Otavan alkuaikoina se pysytteli aivan hiljaa, ja esille nousivat vain ne mielipiteet, jotka olivat valmiita pitämään lehden julistusta liian mietona, sensuurin kahleissa vaeltamisena.

»Se on vissi laatu kirjoituksia joita Viipurissa on mahdollon saada läpi. Nimittäin jos niissä on yhtäkään sanaa 'virka' alkaa se sitten — miehiä —, -säättyä -kuntia -valtaa j.n.e. Otavan kirjoitukset ovat sentähden hyvin epätasaisia ja usein vaillinaisia kun sana 'virka' ei saa missään tulla näkyviin.—» Näin kertoilee Pietari Hannikainen toimitusvaikeuksistaan kollegalleen Paavo Tikkaselle Helsinkiin.⁸⁶ Myös Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura, lehden julkaisija, piti sensuuria eräänä toimitustyön pahimpana esteenä. Tavallisesti seura ei ottanut pöytäkirjoihinsa sille tehtyjä ehdotuksia ja kirjeitä sellaisenaan, mutta kun oli kyseessä seuran jäsenen ja Wilken koulun opettajan J. W. Murmanin voimakassanainen ja pitkä vastalause sensuurille, niin tehtiin poikkeus. »Sanomakirjallisuuden tarkoitus ja velvollisuus on, niinkuin kukin tietää kansallisen mielen kohottaminen ja tarkentaminen asioissa, jotka koskevat kansaa, sen tilaa ja onnen vaiheita joko yleisesti tai kunnallisesti.» Tämä tuntui kuitenkin olevan Viipurissa mahdollonta, sillä »se ahdasmielisyyys, joka alin-omaa uhkaa tyhjäksi tehdä toimituksen työn, jos johonkin vakavampaan asiaan puuttuu, se *epävakaisuus* painoluvan anto-tavoissa joka ei säästä senkään sanan oikeutta, joka koskee likeisimpiä *kunnallisia* keskuuksia pitäjissä, eipä aina *senkään*, joka jo muissa sanomalehdissä on Suomen ympäri kiertänyt, se tekee ettei toimittajat voi katsoa sitä senlaisen perkauksen perässä, jälille jäävää työtänsä tarpeel-

⁸⁵ Ks. tästä esim. s. 262—265.

⁸⁶ P. Hannikaisen kirje Paavo Tikkaselle Parikkalasta 10. 6. 1861, SKS:n kirjeksio n:o 79.

liseksi, eikä siihen voi pitemmältä samalla halulla ruveta kun siitä ei ole yhteiselle asialle mitään hyötyä...»⁸⁷ Huomattakoon, että juuri »kunnallisista keskuuksista», siis nykykielellä ehkä lähinnä paikallishallinnollisista olosuhteista olisi Otavassa haluttu kirjoittaa jyrkemmin, ja juuri tällaisia kohtia siitä sensuroitiin pois. Näihin pitäjien olosuhteisiin kuuluivat tietenkin ennen muuta niiden virkamiehet ja heidän toimenpiteensä. Hannikaisen valitus koski sekin asiallisesti melkein samaa hänen puhuessaan siitä, ettei virka-sanaa saanut lehdessä missään käyttää. Juuri niistä seikoista, joissa havaitaan Otavan kaikkein voimakkaimmat äänenpainot ja hyökkäykset, olisi haluttu kirjoittaa vieläkin suuremmilla kirjaimilla. Selvästi myös ilmenee näistä kirjoituksista, kuinka Otavan toimittajat, ja tietenkin myös lehden julkaisija, pitivät velvollisuutenaan kirjoittaa jyrkästi ja että ajatusten vesittäminen tai poistaminen masensi toimittajien mieliä tai ainakin heidän työniloan. Seuran pöytäkirjassa nimenomaan mainittiin, että työ menee hukkaan, koska kirjoitusten »päävoima on vastuksilla turmeltu».⁸⁸ Vain jyrkkä ja voimallinen julistus saattoi tuoda muassaan työniloa. Murmanin kirjelmä ei siis jäänyt vain pelkäksi yhden henkilön mielipiteenilmaisuksi, vaan kaikki oleellinen ja edelläkin lainattu otettiin myös seuran vuosikertomukseen sellaisenaan ja näin sai ikäänkuin virallisesti hyväksytyyn kannanilmaisun luonteen. Otavan »toimituksen sekä tilaajienki mielessä on, syystä kyllin, herännyt kysymys, josko täällä Viipurissa annettava sanomalehti ollenkaan voi tuottaa sanomakirjallisuudella tarkoitettua hyötyä.»⁸⁹

Jatkuvana harmina koki Otavan nimellisenä päätoimittajana ollut kirjakauppias Abraham Falck tehtävänsä. Alituinen karsiminen, lukuisat kyselyt ja toistuvat nuhteet saivat aikaan sen, että vuoden kuluttua »herra Falck oli nimittäin jo perin kyllästynyt nimellisyyteensä, kun sensuuri-ajat olivat sangen ahtaat». Kunnan kirjakauppiaan harmi purkautui lukuisiin palkankorotuspyyntöihin, joita seura sai sitten käsitellä useassa kokouksessaan.⁹⁰

⁸⁷ Seuran ptk. 15. 10. 1861.

⁸⁸ Sama kuin edellinen.

⁸⁹ Seuran vk. 1862.

⁹⁰ »Muistelmia suomalaisuuden harrastuksista ja riennoista takavuosilta Viipurissa», kirj. Robert Mallenius, Viipuri n:o 193 22. 8. 1894. — Falckin asiaa käsiteltiin seuraavissa seuran ptk:ssa: 3. 2. 1861, 5. 11. 1861, 3. 12. 1861, 3. 2. 1862.

Jyrkkiä ja voimallisia hyökkäyksiä viljeltiin siitä huolimatta, että se oli erinomaisen kallista huvia. Sensuuri poisti kirjoitusta vuonna 1861 kaikkiaan Otavan 16 numerosta, mikä merkitsee sitä, että noin joka kolmas lehden numero jouduttiin osittain toimittamaan ja lomaamaan uudestaan.⁹¹ Toimittajat eivät saaneet mitään lisäpalkkaa tästä työstään, mutta kirjapainoon jouduttiin luonnollisesti suorittamaan kaikki ladelman purkamisesta ja uuden laatimisesta aiheutuneet kustannukset.⁹² Vain kerran on Otava tiettävästi ilmestynyt valkea aukkopaikka palstoillaan, joten sensuurin jäljet jouduttiin yleensä aina poistamaan. Kun lehden toimittajat silti katsoivat asiakseen käyttää jyrkkiä kieltä, osoittaa se vain, että he pitivät sitä velvollisuutenaan.⁹³ Samaa voi sanoa myös kirjallisuusseurasta lehden kustantajana. Otavan talousarviota laadittaessa otettiin edeltä käsin huomioon tekstin uudelleen latomisen välttämättömyys.⁹⁴ Ehkä eräs lisäselitys siihen, että aina kannatti yrittää panna lehteen jyrkkiä artikkeleita, sisältyi painotarkastajan monesti mainittuun »epävakaisuuteen». Aina saattoi toivoa kirjoituksen menevän läpi. Kun äskettäin nimismiesten arvostelun yhteydessä tarkasteltiin erästä Otavan sensuroitua artikkelia, oli pakko todeta sen vain vähän, jos lainkaan, poikkeavan niistä, joiden painaminen sallittiin. Koska kuitenkin Censur-Kalenderin toimittajilla oli nimenomaisena tarkoituksena osoittaa Suomen sensuuriviranomaisten olevan ahdasmielisiä, niin ehkä he tässä tarkoituksessa painattivat yleisön nähtäväksi juuri sellaisia poistettuja artikkeleita, joiden sensuroiminen vaikutti perustelemattomalta.⁹⁵ On kuitenkin ajateltava, että sensorin ylipyyhkäi-

⁹¹ Seuran vuosikertomuksessa 1862 lueteltu nämä numerot.

⁹² Seuran ptk. 29. 10. 1860.

⁹³ Otava n:o 25 19. 6. 1863, »Kotimaalta» otsikon alla noin puoli palstaa tyhjää ja ilmoitus, että painoeste on kohdannut lehteä niin viime tingassa, että tilalle ei ehditty saada uutta tekstiä. — Ylcensä oli kielletty aukkopaikkojen jättäminen lehteen, vaikka niitä joskus harvoin saattoi esiintyä. Tästä ks. Päiviö Tommila, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860, Porvoo 1963, s. 99–100.

⁹⁴ Seuran ptk. 29. 10. 1860 ja vuosikertomus 1862.

⁹⁵ Censur-kalender, Stockholm 1861, s. 10–11, 49–51, 104–107. Yliopiston kirjastossa olevan kappaleen nimiösivulla on musteella tehty merkintä: »utg. af C. Qvist». Kirjan alkulause on päivätty Helsingissä elokuussa 1861. Kirjassen vastaavana toimittajana Ruotsissa on ollut E. von Qvanten, mistä ks. Hjalmar Linnström, Svenskt boklexikon. Åren 1830–1865 I, Stockholm 1883. Tietenkin saattaa olla hyvin mahdollista, että Qvist on ollut teoksen materiaalin suomalainen lähet-

semiset ja muutosvaatimukset eivät ehkä aina kohdistuneet suora-
 naisesti tekstin asialliseen jyrkkyyteen, vaan usein muodollisiin seik-
 koihin, kuten Hannikaisen virka-sanana mainitseminenkin osoittaa.
 »Sangen kiiwas keskustelu» kirjallisuusseuran kokouksessa syntyi siitä,
 että sensori J. F. Palmgren ei sallinut Otavan lisälehdessä nimeksi
 pantavan »Etu-tähti», vaan vaati sen muutettavan muotoon »Lisä-
 lehti», »joka ei tähti-sikermälle miksikään lisäykseksi sovi». ⁹⁶ Toi-
 saalta saattoi painotarkastaja hyväksyä sellaisenkin maininnan, jossa
 kerrottiin kunnan miesten eroavan sensorin toimista. ⁹⁷ Vai oliko Ho-
 meroksella tapana torkahdella — ehkä useastikin.

täjä, mihin viittaa sekin, että kirjassa on hyvin runsaasti esimerkkejä sensuurin
 hylkäämistä viipurilaisten lehtien kirjoituksista. Toisaalta tämä saattaa olla osoi-
 tuksena siitä, että juuri Viipurissa oli sensorin punakynän jälki kaikkein tunne-
 tuinta. — Ks. myös 3. luvun viite 41.

⁹⁶ Seuran ptk. 5. 11. 1861.

⁹⁷ Otava n:o 1 3. 1. 1862.

7. Kaiku vastaa Otavan julistukseen — talonpojat heräävät

»Mutta vaikka ne asiat, joista Otava 48 n:rossansa puheiksi otti, ovat aikoja siitä kaikkein enimmän tutut meille niitä kuormia kantaville talollisille olleet, niin emme kuitenkaan ole uskaltaneet tätä ennen niistä mitään julkista puhetta pistää, jotta asiatakin ymmäräväiset ovat saaneet supatella kouraansa.» Näihin sanoihin on koottu eräs Otavan vaikutuksen ydinseikka. Eivät karjalaiset talonpojat ilmeisesti aikaisemminkaan juuri olleet herrojaan rakastaneet, mutta vastustus oli näihin aikoihin asti todella ollut suurelta osalta »kouraan supatusta». Nyt saapui Viipurista Otava, herrojen toimittama lehti sekin, ja kirjoitti — tällä kertaa — jyrkkiä sanoja pappien suurista palkoista. Vajaan kuukauden kuluttua oli lehteen ehditty painaa edellä lainattu kansanmiehen kaikuna kirjoittama vastaus aina Tohmajärveltä, Pohjois-Karjalasta asti. Jos lehden artikkelin tarkoitus oli herättää kriittistä ja itsenäistä ajattelua, niin tässä tapauksessa toivomus toteutui ajan oloihin nähden suorastaan ihmeteltävän nopeasti. Enää ei tuntunut olevan olemassa »julkisen puheen pitämisen pelkoa», vaan ivallisesti kertoi kirjoittaja, kuinka »korkeasti kunnioitettu kirkkoherramme ei muka 'tuhmuutemme tehden' vielä uskaltanut kuuluttaa ja esitellä kunnallis asioittemme hoitoa omillen talonpoikaisillen niskoillemme». Hyvin sentään olisi seurakunnan paimen voinut kirjoittajan mielestä koettaa siirtää päätösvaltaa talonpojille, koska yrittämisen halua oli, ja ainahan toki vahingosta saattoi viisastua. Hieman hurskaasti esitti kirjoittaja myös, kuinka »sekin olisi hyvin toivottava, että se aika kerran joutuisi, jolloin seurakuntain pappein palkat olisi sillä kannalla miten jo ennen mainittu Otavan n:ro esitteli».¹

¹ Otava n:o 1 3. 12. 1862, Lisätähti, »Tohmajärveltä», kirj. »Tohmajärveläisen Pekka».

Hieman sovinnaiseen tapaan aloitti »T. L.:nen, talonpoika» kirjoituksensa Otavassa. Hän oli tullut tuntemaan lehden »sen syntymästään asti», tutustunut sen »huvittavaisiin ja hyödyllisiin» artikkeleihin ja juuri tämän vuoksi rohkeni nyt itsekkin »heikkoudessaan» ryhtyä »ehkä tärväilemään tällä yksinkertaisella» kirjoituksellaan lehden palstoja. Otava oli saanut aikaan kirjoittajassa suomalaisuuden herätyksen, juuri Otava oli »orjuuden ajaksi meille suomalaisille selittänyt sen ajan, minkä olemme muukalaisen kielen orjina. Mutta saman Otavan merkeistä ilmestyy meille myös nousu-ajat ja korviimme on jo alkanut kaikua vapauden nuotit. Mikäs tässä siis muu kuin nouseminen ylös töihin ja askareihin, niin huokasi usea suomalainen, ja hänen sydämessänsä alkoi kyteä ja loistaa se tulevaisuuden hyvän toivon kilpi, joka olkoon ajatuksemme vakaisena perustuksena.»² Vasta lehteä lukiessaan, oli nyt kynään tarttunut talonpoika tajunnut eläneensä siihen asti orjuudessa, vasta nyt oli hänkin rohjennut käydä taistelemaan vapauden puolesta ja piti sitä suorastaan velvollisuutenaan. Hän myös todisti kirjoituksessaan, että hänen laillaan olivat monet muutkin suomenkielisen rahvaan jäsenet saaneet herätyksen ja uskalsivat nyt odottaa tulevaisuudelta siihenastista parempaa elämää.

Edellä lainatut artikkelit ovat selviä ja — tekisi mieli sanoa tekstissä edelle ennättäen — tyyppillisiä esimerkkejä siitä, miten Otava rahvaaseen vaikutti. Mitä pidemmälle aika kului, sitä enemmän sisälsi lehti kansanmiesten kirjoituksia, jotka kaiun tavoin vastasivat siinä olleisiin artikkeleihin. Yhteiskunnan asioita kriittisesti tarkasteleva ajatustapa, jonka oli voitu havaita olleen idullaan Aamuruskon ja Sanan-Lennättimen palstoilla, kasvoi, kehittyi ja kantoi hedelmää 1860-luvun alussa.³ Läheskään aina ei tietenkään voida osoittaa lähetettyä kirjoitusta edeltänyttä artikkelia, eikä sellaista ehkä aina ole olemassakaan, mutta silti voidaan useimmin sanoa, että »ääni on

² Otava n:o 18 9. 5. 1862, »Nykyinen mieli-alani, Agrikolasta etenki. (Lähetetty.)», kirj. »T. L.:nen, talonpoika». Kirjoittaja ehdottaa, että Agricolalle olisi pystytettävä muistopatsas. Otava oli jo parikin kertaa aikaisemmin ehdottanut mainitun patsaan aikaansaamista. Patsaan vaiheista ks. Sven Hirn, Strövtåg i Österled, Kulturhistoriska studier, Bidrag till kännedom av Finlands Natur och Folk, H 108, Hfors 1963, s. 76—90.

³ Ks. s. 92—95.

Jaakopin ääni», vaikka kynää olikin kuljettanut Eesaun talonpoikainen koura.

Äsken lainatut kirjoitukset eivät suinkaan olleet Otavassa ensimmäisiä senlaatuksia, vaikka niissä molemmissa olikin runsain mitoin vastakääntyneen uskonvarmuutta. Jo heti alkuvuodesta 1861, kun lehti oli ilmestynyt vasta puolisen vuotta, julkaistiin siinä Johanneksesta kotoisin olevan talonpoikaisen henkilön kirjoitus, jossa hän mm. kiitteli lehteä sen pyrkimyksestä vähentää talonpoikien aurasvelvollisuutta, kertoi pitäjän kirjastolle hankitun varoja sekä samalla kertoili hieman seurakunnan sielunhoitajastakin. »Papin säkin pohjattomuudesta on täällä meillä yleisesti ollut paljon puhetta tukevista syistä, kuten luullaan eli ollaan tietävinään.»⁴ Seurakunnan mahtimiehen arvostelu oli outoa ja ilmeisesti hieman pelottavaakin, koska varmana pidetty asia, tukeva tieto, haluttiin verhota kaksinkertaisen ehdollisuuden taakse. Pari numeroa myöhemmin vastasi tähänkin kirjoitukseen kaiku mainiten, kuinka heidän seurakunnassaan annetaan mielellään apupapille erilaisia suorituksia, mutta ei sensijaan rovastille. »Itseä herraa ei saada paljoa nähdä muussa kuin saatavan orossa, jossa sillä on alitusta valittamista.»⁵ Erästä talonpoikaa kiusasi erikoisesti se, että papistolta, ennen muuta kirkkoheralta, oltiin valmiita ottamaan pois maallisten asiain hoito. Kirkkoherrain rasituksia kyllä pohdittiin, mutta »minkätähden kaiken muun muassa on ohitse menty ja unhotettu talonpoikien ja muiden tilan omistajain rasitukset? Ei niistä ole sanallakaan virketty, ei yhtään komiteaa ole istunut sen seikan puolesta, vaan siihen siaan on vaan lisää painoa pantu työtätekevän kansan päälle lisätty kuin kamelille kuormaa, ikään kuin tilan omistajilla olis semmonen aarre, joka kyllä kannattaa, vaikka painoakin päälle pannaan.» Pappilan rakennukset voisi kirkkoherra erinomaisesti itse hoitaa, liikoja virkamiehiä voisi mainiosti poistaa. »Entä kuin on semmoisiakin seurakuntia, joissa on kaksi jahtivoutia. Näin muodon seurakunta vaan ruokkii nimismiehille käskyläisiä.»⁶ Kun Otava kertoi rahvaalle heidän olevan

⁴ Otava n:o 11 16. 3. 1861, »Kirje I.—lle» Johanneksesta.

⁵ Otava n:o 13 6. 4. 1861, »Vastausta vähäsen», liittyy kirjoitukseen »I.—lle».

⁶ Otava n:o 15 20. 4. 1861, Lisä-Lehti, »Nykyisen ajan vaatimuksia», lähetetty kirjoitus, jonka tekijää ei mainita. — Vrt. kirjoitus »Mitä esteitä on maanviljelyksen edistymiselle», kirj. P.[ietari] H.[annikainen], Sanan-Lennätin n:o 16 23. 4. 1858. Artikkelia käsitelty edellä luvussa 3.

kaikkien sortamia ja heillä olevan enemmän rasiuksia kuin muilla, niin miksi ei tätä asiaa olisi uskottu, sillä totta kai jokainen tunsi oman taakkansa suurimmaksi, kuten äskenenkin kirjoittaja, joka halusi jakaa yhteiskunnan rasiukset oman käsityksensä mukaan taasisesti.

Kirjoittaja, joka mainitsi apupapille annettavan mielisuosiolla kappoja, jäi yksinäiseksi ilmiöksi Otavan palstoilla. »Papis asioista ja muista» otsikolla varustetussa lähetetyssä artikkelissa tuomitsi kirjoittaja apupapit, jotka vaativat kappoja seurakuntalaisilta, sillä heidän esimerkkiään seurasivat silta- ja jahtivoudit. Turhaan puhuttiin rakkaudella annettavan, sillä tosiasia oli toinen. Ellei anna, »niin salainen vihan pito ja nurjamielisyyks kuitenkin on seuraus». »Kerjuuta ja mouruamista vaan harjoitetaan kappojensa kannon ohessa. Se on kyllä hävytön ja ilkiä asia toiselta ihmiseltä enämpi vaatia kuin määrä on...» Eikä tämä tapa rajoittunut edes pappeihin ja pienempiin virkamiehiin. »Samate on nähty muutamista kruunun nimismiehistäkin, jotka vallesmanniksi itsiään kutsuttavat, kuin pääsevät pitäjälle lagmanin kappoja kokoilemaan, niin kaura-kappaa runtaa omaan säkkiinsä, vaikka semmoset nimismiehet eivät usein tiedä eli huoli mitä heidän virkaansa kuuluu. Ja hyvä jos tietäisivät aina nimensäkin.»⁷ Papeista alkaen aina nimismiehiin asti pettivät herrat rahvasta. Tämä ei kai ollut talonpoikien keskuudessa mikään uusi ajatus, mutta nyt Pietari Hannikaisen monien vuosien aikana julkaisemien kirjoitusten vanavedessä kulkiensa siitä uskallettiin puhua ja nähtiin jopa oma, sapekas vuodatus painettuna herrojen toimittamassa lehdessä. Tämä lisäsi epäilemättä toisten samoin ajattelevien intoa, kun havaittiin alhaissäätyistenkin mieliteille annettavan arvoa. Samalla myös rupesi hallitsevia säätyjä kohtaan tunnettu pelko vähitellen hellittämään otettaan.

Kun nimismiehiä väärinkäyttöksiin suunnatut kirjoitukset olivat osaltaan antaneet aihetta edellä lainatulle kirjoittajalle, niin nimimerkki »K» puolestaan oli selvästi saanut vaikutteita pappeihin

⁷ Otava n:o 39 5.10. 1861, »Papis asioista ja muista. (Lähetetty)», kirjoittajaa ei mainita. Huomattakoon, että kirjoituksella on melkein sama otsikko kuin Otavan vuoden 1860:n numeroissa 26–27 ilmestyneessä artikkelissa »Papis asioista», jopa kirjoitusmuoto, virhekin on sama. Tätä artikkelia on käsitelty edellisessä luvussa.

suunnatuista hyökkäyksistä.⁸ Turhaan tämän nimimerkin omistajan mielestä kirkkoherrat pitivät kappalaista apulaisenaan, sillä »kukas palkan maksaa viimeisenki ropon? Eikös pitäjä? On sekin, että yhdelle palveljalleen muilla palkan maksattaa toista taas kirjoittaa [kirjoituttaa] ja kolmanneksi vaatia pitäjästä palkkaamaan vielä yhden, joka tekis viimesetki virantoimi-askareet. Mitäs hyvät ihmiset tästä luuleta? !!!»⁹ Niin väärinkäsityksistä johtuneita ajatuksia kuin lainattuun artikkeliin sisältyikin, näkyi siinä selvästi Otavan herättämä uusi, omasta voimantunnosta kertova henki. Koska seurakunta maksoi palkan papeille, niin olivat sen jäsenet todellisuudessa käsikijöitä. Kirkkoherran — tai yleensä herrojen — otaksuttu laiskuus tuli myös selvästi kirjoituksesta esille. Herrojen suurin pyrkimys oli viettää päivänsä mahdollisimman suuressa joutenolossa.

Vuonna 1862 jatkui virkamiesten arvostelu entiseen tapaan. Torpan mies epäili voudin vaativan häneltä liikojia suorituksia. Antreasta kirjoitettiin, kuinka kansaa kuulutettiin siltapuita vetämään viikon kuluessa, vaikka kuukausia olisi vielä ollut lunta maassa, ja talonpojat olisivat voineet pidemmän ajan saatuaan järjestää työnsä paremmin. »Monella muullakin tavalla voipi armoton virkamies maakuntaa rasittaa.»¹⁰ Papin valintaa pidettiin arpapelinä ja kerrottiin, kuinka erääseenkin seurakuntaan saatiin pappi, joka piti vieraspitoja, löi korttia ja joi viinaa. Näin tulivat »ne harvat jotka Jumalan sanaa oikein rakastaa ja uskoo» petetyiksi.¹¹ Todettakoon yleisenä huomiona, että Otava ei juuri koskaan puuttunut uskonnollisiin kysymyksiin ei puolesta eikä vastaan, ei edes välillisesti, joten edellinen lainaus on poikkeuksellinen. Sen voi sitäpaitsi tulkita positiiviseksi kristityn purkaukseksi, sillä kukapa uskovainen voi väittää oikein todella ja tarpeeksi Sanaa rakastavansa.

Tavallisuudesta poikkeava kirjoitus oli seurauksena Otavan artikkelista, jossa se oli todennut kuvernööri von Kothernin aikanaan antaman määräyksen maantien korjausten päättymisestä ennen loka-

⁸ Mm. oli Otavassa n:o 2 1861 moitittu nimismiehiä. Lehden papiston puutteisiin suunnattu »avauskirjoitus» edellisessä viitteessä viimeksi mainittu artikkeli.

⁹ Otava n:o 43 2. 11. 1861, Lisä-Lehti, »Pari sana», kirj. »K».

¹⁰ Otava n:o 10 7. 3. 1862, »Torpan veroitus». Otava n:o 18 9. 5. 1862, »Antreasta».

¹¹ Otava n:o 3 17. 1. 1862, »Palanen papin valitsemisesta».

kuun alkua olevan mahdoton toteuttaa talonpoikien syystöiden vuoksi. Eräs rahvaan mies näet kiitti Otavaa mainitusta selvittelystä, mutta totesi samalla ponnekkaasti: »Hyvä etteivät kaikki nimismiehet toki ole olleet niin lyhytnäköisiä ja niin julmia, että olisivat sanasta sanaan tahtoneet seurata mainittua käskyä. Muuten olisi ammoin oltu yhteisessä kurjuudessa.»¹² Oli siis kunnollisiakin virkamiehiä, vaikka kirjoittajan kiitokseen luonnollisesti sisältyi myös toteamus, että toisenlasiakin oli. Ehkä tämä oli lievää heijastusta siitä Otavassa hieman aikaisemmin olleesta kirjoituksesta, jossa toimitus oli lainannut kuopiolaista Tapio-sanomalehteä. Siinä oli todettu, että »täällä Savossa päin ei enää ole asiat nimismiesten suhteen pahasti.» Nämä virkamiehet lukivat sanomalehtiä ja jakoivat talonpojillekin valistusta.¹³ Tämäkin kiitos Otavan palstoilla oli varauksellista, sillä eihän se lainkaan kumonnut lehden aikaisempia väitteitä karjalaisen virkamiesten huonoudesta, vaan ehkä sitä jyrkensikin; kunnollisuus toisaalla teki Vanhan Suomen olot entistä mustemmiksi. Koska nämä kyseenalaiset kiitokset oli vielä julkaistu nimismiesten Otavan toimittajia vastaan nostaman syytejutun vireillä ollessa, niin ehkä siinä oli hieman taka-ajatustakin mukana; näin meillä ollaan tasa-puolisia.¹⁴ — Toisaalta näyttää Otavan maine radikaalina lehtenä levinneen vähitellen laajemmallekin, koska siinä painettiin kirje »Saarijärveltä, K. E. Varvikolle». Tässä väitettiin »Helsingin herrojen» pettäneen monin tavoin saarijärveläisiä metsäkaupoissa. Koska kirjoitusta ei oltu huolitettu muuante sanomalehtiin, oli se lähetetty Otavalle.¹⁵

Talonpoikien ryhdistäytyminen ei näkynyt ainoastaan Otavan palstoilla julkaistuina kirjoituksina, vaan myös lahjoitusmailla alkoi juuri tänä aikana vaikuttaa uusi henki. Kun laajalti Karjalassa kuulu lahjoitusmaavouti Muolaan Volka eli Vasili Volkov vuonna 1861 oli tehnyt viranomaisille anomuksen »tullaksensa ynnä vaimoneen ja lapsineen otetuksi Suomen alamaiseksi ja Pyhäristin [Muolaan] emä-

¹² Otava n:o 29 25. 7. 1862, »Millä ajalla vuotta maantien korjaus on toimitettava», toimituksen käsialaa. — Otava n:o 34 29. 8. 1862, Lisätähti.

¹³ Otava n:o 21 30. 5. 1862, lainattu Tapion kirjoitusta. — Tapio n:o 17 26. 4. 1862, »Kotomaalta».

¹⁴ Ks. s. 214—217.

¹⁵ Otava n:o 39 3. 10. 1862.

pitäjään hengille pannuksi . . .», niin pitäjän miehet kesäkuussa vuonna »kohta asian heille esiteltyä kaikki yksimielisesti peräti kielsivät ottamasta Volkovan perheenensä tämän seurakunnan henki-kirjoihin, sekä sentähden että hän yleisesti on ollut liian kova ja ylellisillä [yllettömillä] rasituksilla vaivannut Ruhtinas Galitzinan aluskuntalaisia, kuin erittäinkin siitä syystä että hän usiasti on menetellyt heidän kanssansa kovin itsevaltaisesti peräti vastoin voimassa olevia lakia ja asetuksia.» Talonpoikien toiminta ei pysähtynyt tähän, vaan puolisen vuotta myöhemmin he osoittivat keisarille valituskirjelmän, jossa kerrottiin, kuinka eräs talonpoika oli joutunut lähtemään mailtaan Volkovin häätämänä vain sen vuoksi, että oli kääntynyt oikeusistui-
men puoleen turvaa saadakseen.¹⁶ Juttu paisui laajaksi, uusia valituksia liitettiin asiakirjoihin ja lopulta ainakin moraalinen, kenties asiallinenkin voitto koitui talonpojille, sillä ennen pitkää joutui vihattu vouti luopumaan toimestaan. On ilmeistä, että hänen tileis-
sään oli havaittu epäselvyyksiä, mutta oma osuutensa hänen kukistumiseensa saattoi olla talonpoikien valituksillakin.¹⁷

Kukaan Otavan lukija — kaikkein vähimmin viranomaiset — ei voinut jäädä epätietoiseksi siitä, että Vanhan Suomen fennomaanien keskustelimenä pidettävän yhteisön julkaisema ja kahtena ensimmäisenä vuotena myös kustantama lehti halusi saada aikaan maakunnan rahvaan elämässä monenlaisia muutoksia. Tätä kuvaa selventää lehden toimituksen suhtautuminen talonpoikien kirjoituksiin, joita ei haluttu oikaista silloinkaan, kun niissä esiintyi selvästi virheellisiä käsityksiä. Miksi niihin olisikaan puututtu, sillä olivathan ne vain varsinaisten toimittajien kirjoitusten kaikua. Mutta kansanmiesten mielipiteenilmaisut toivat esiin myös aivan uudenlaisen tilanteen Karjalassa. Tähän asti olivat viranomaiset aina vain pelänneet talonpoikien villitsemistä, nyt saattoi kuka tahansa tarkastelija havaita heidän todella olevan heräämässä. Kun vielä muistetaan, kuinka arka-
na viranomaiset tilannetta lahjoitusmailla olivat saattaneet pitää, ei ole mikään ihme, vaikka Muolaan talonpoikien joukkoesiintyminen olisi sekin herättänyt kiusallista huomiota. Vaikka 1860-luvun alku ja

¹⁶ »Ote pöytäkirjasta pidetty yleisessä pitäjän kokouksessa Pyhäristin pitäjän kirkossa 9. päivänä kesäkuuta 1861», KKK 38/1862, VA.

¹⁷ Edellisessä viitteessä mainitun aktin foliot 59–62. Ks. myös Jaakko Sar-
kanen (toim.), Muolaa ja Äyräpää vv. 1870–1944, Hki 1952, s. 44–47.

hullun vuoden jälkeiset ajat kuuluvatkin kahteen eri aikakauteen, niin silti on todettava Viipurin läänin ja suuriruhtinaskunnan viranomaisilla olleen Otavan aikanakin runsaasti samoja pulmia kuin heidän varhaisemmillä edeltäjillään.¹⁸ Otavan päivinäkin saattoi olla syytä pelätä talonpoikien liikehdintää, mutta nyt ei enää voitu käyttää yhtä helppoja, suoraviivaisia ja drakonisia keinoja kuin puolen-toistakymmentä vuotta aikaisemmin.

Edellä hahmoteltua taustaa vasten on katsottava niitä tapauksia, jotka sattuivat tammikuun valiokunnan vaalin yhteydessä. Kun Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimies C. I. Qvist tuli valituksi valiokuntaan talonpoikaissäädyn edustajaksi Mikkelin läänistä, niin alisti tämän läänin kuvernööri koko kysymyksen herrasmiestilanomistajista senaatille.¹⁹ Esityksen tuloksena kumottiin senaatissa neljän sivistyneistöön kuuluvan edustajan jo tapahtunut valinta ja määrättiin samalla uudet vaalit toimeenpantaviksi.²⁰

Eino Jutikkala on todennut tutkimuksessaan, että senaatin päätös oli selvässä ristiriidassa annetun keisarillisen käskykirjeen kanssa ja ettei hallitus johdonmukaisesti noudattanut päätöstään, vaan sovelsi sitä vain tähän ainoaan neljän herrasmiehen tapaukseen. »Tämä on ainoa kerta autonomisen Suomen historiassa, jolloin hallitus törkeästi loukkasi vaalivapautta ja niinäkin aikoina, jolloin valtiopäivät olivat olleet kehittymätön, lakimääräisiä muotoja vailla oleva laitos, Ruotsi-Suomen hallitus oli tyytynyt hiljaisuudessa vaikuttamaan talonpoikaissäädyn valtiopäivävaaleihin ryhtymättä julkisesti kumoamaan jo toimitettuja vaaleja.»²¹ Koska kyseessä oli oloissamme sangen harvinaislaatuinen ja jyrkkä toimenpide, jonka juuret näyttävät selvästi ulottuvan Vanhan Suomen fennomanian aatteelliseen maaperään, niin on syytä viivähtää tässä kysymyksessä kauemmin.

Herrasmiesten talonpoikaissäädyn edustajiksi tapahtuneiden valintojen kumoamisen pani alulle Frans af Brunér kirjeellään ministeri-valtiosihteeri Armfeltille lokakuun alussa 1861. Hän kertoi nähneen-

¹⁸ Teperi, osa I, s. 146–160.

¹⁹ KD 108/183 1861, VA.

²⁰ Senaatin yhteisistunnon ptk. 16. 12. 1861, VA.

²¹ Eino Jutikkala, Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus, Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV 1., Hki 1962, s. 118.

sä sanomalehdistä mm., että Viipurin sanomalehden toimittaja ylioppilas Alfthan oli tullut valituksi valitsijamieheksi. Lisäksi hän mainitsi Helsingissä uskottavan, että tohtori Qvistillä oli mahdollisuuksia tulla valituksi Mikkelin läänistä ja tohtori Tikkasella Kuopion läänistä. Hänellä oli myös selvä näkemys siitä, mihin tällaisilla valinnoilla pyrittiin: »Jos nämä vaalit kestävät niin nähdään ilman vaikeuksia mikä on tarkoituksena, nimittäin tehdä talonpoikaissäädyn osuus Valiokunnassa kokonaan riippuvaiseksi fennomaaneista ja muista puoluemiehistä.» Tällainen kehitys olisi epäilemättä ollut isänmaalle turmiollista, niin ajatteli af Brunér.²² Eniten pelkäsi hän siis fennomaaneja ja heidän vaikutustaan talonpoikiin, muut puoluemiehet mainittiin ohimennen, liberaaleista ei hän sanonut sanaakaan. On erikoisesti huomattavaa, että af Brunér oli vuodesta 1857 lähtien ollut Suomen asiain komitean jäsen ja hänen näkökulmansa oli yleensä suunnattu maahamme idästä päin, vaikka hän lähettikin mainitun kirjeen läntisestä Suomesta. af Brunérin fennomanian pelko näyttää näin ollen perustuvan juuri Vanhan Suomen olosuhteisiin, sillä niitähän voitiin Pietarista käsin parhaiten tarkkailla. Onkin merkille pantavaa, että hänen nimeämistään sanomalehtimiehistä kaksi oli juuri viipurilaisista Tikkasen toimittaessa — kuten tunnettua — Suometarta.²³

Kun Agathon Meurman myöhemmin muisteli tammikuun valiokunnan yhteyteen liittyviä tapauksia, mainitsi hän erikoisen pelät-

²² Frans af Brunérin kirje Alexander Armfeltille 5. 10. 1861, Armfeltin kok. VA:ssa II a n:o 13. — Toivo Nordberg, Huhtikuun manifestista tammikuun valiokuntaan, Hist. ark. 56. Hki 1958, s. 300—302. — Frans Olof af Brunér oli länsisuomalaisista sukua ja oleskellut siellä koko ikänsä, kunnes hänet 1857 nimitettiin Pietariin Suomen asian komitean jäseneksi. Kirjeen kirjoittamisen aikoihin oli B. siis jo oleskellut Pietarissa nelisen vuotta. B. kirjoittaa myös nimenomaan mainitun komitean jäsenen ominaisuudessa suuriruhtinaskunnassa tekemistään havainnoista. Oskar Wasastjerna, Ättar-taflor, Första delen, Borgå 1879, s. 184—185.

²³ Vrt. Viljo Hytönen, Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809—1906 I osa, Hki 1923, s. 30—31. H. katsoo Qvistin ja Alfthanin vaalin tulleen hylätyksi siksi, että he eivät lainkaan hyväksyneet valiokuntaa, vaan vaativat valittuja ilmoittamaan ainoastaan säätyjen voivan käsitellä esitettyjä asioita ja sen jälkeen hajaantumaan. Qvist ei jättänyt vaalitulaisuudessa mitään varausta eikä Alfthanin varaus sisältänyt mitään edellä mainitun kaltaista. Varauksista ks. KD 108/183 1861, KD 239/164 1861 sekä Nordbergin em. tutkimus. Ks. myös edellä viite.

tyinä yleisen rauhan häiristijöinä nimenomaan toimittajatoverukset Alfthanin ja Qvistin. Edellisestä ei niinkään ollut Meurmanin käsitöksen mukaan haittaa. »Mutta Qvist oli nyt auttamattomasti vaarallinen.» Hänen talonpoikiin kohdistuvan vaikutusvaltansa eliminoimiseksi »oltiin niin kohteliaita, että häntä varten keksittiin se selitys, ettei talonpoikaissäätöön saa valita herrasmiehiä». Tosiasiaksi jää, että ainoat henkilöt, joiden vaikutusvaltaa viranomaiset Meurmanin mukaan pelkäsivät, olivat kaksi hänen mainitsemaansa viipurilaista toimittajaa. Päivän tapahtumista yleensä hyvin perillä ollut tarkkailija Sven Gabriel Elmgren kirjoitti hänkin päiväkirjaansa toveruksista Qvist ja Alfthan sekä puhui siitä, kuinka he olivat nähneet — ilmeisesti Viborgin palstoilla — suurta vaivaa päästäkseen valiokuntaedustajaksi.²⁴

Kaikkien edellä mainittujen todistajien lausunnoissa on eräs merkittävä ja ehkä hiukan huvittavakin piirre. Kukaan heistä ei tuntunut tietävän, että toimittaja Johannes Alfthan ei ollut vaaleissa edes ehdokkaana, vaan sekä valitsijamieheksi että talonpoikaissäädyn edustajaksi valiokuntaan oli äänestetty hänen nuorempi veljensä Jakob Alfthan, joka oli opiskellut agronomiksi Jenassa 1855—1857 eikä ollut osallistunut politiikkaan tiettävästi lainkaan. Hän ei ollut edes Vanhan Suomen fennomaanien keskuselimen, kirjallisuusseuran jäsen. Mitään tietoa Paavo Tikkasenkaan asettamisesta valiokunnan jäsenehdokkaaksi ei ole olemassa, eikä hän ollut edes valitsijamiesehdokkaana, ei ainakaan Kuopion läänissä.²⁵ Kaikki edellä selostettu todistaa kuitenkin voimakkaasti sen puolesta, että fennomanian pelko oli erityisen suurta määrättyissä hallitsevissa piireissä, koska se sai heidät suuresti liioittelemaan tosiasioita. Niin voimakkaita nuo huhut olivat, että niin Meurman kuin Elmgrenkin — molemmat itsekkin fennomaaneja — nielaisivat ne sellaisinaan. Huomattakoon myös, että varsinaisen virallisen aloitteen herrasmiesten vaalin hylkäämisestä

²⁴ Agathon Meurman, Muistelmia I, Hki 1909, s. 191. Meurman pitää Qvistiä yksinomaan liberaalina, »joka olisi juuri parempaanikin kelvannut». — S. G. Elmgrenin muistiinpanot, julkaissut Aarno Maliniemi, Hki 1939, s. 439, muistiinpano pvm:ltä 20. 12. 1861.

²⁵ Släktbok I, SSLS 286, Hfors 1941—1958, s. 62—63. — Kuopion läänin vaaliasiakirjat: KD 116/204 1861, VA. Tikkanen ei liioin ollut ehdokkaana Mikkelin läänissä, mistä ks. viitteessä 23 mainitut lähteet.

teki Pietarista käsin ministerivaltiosihteeri ja että erityisesti itäisen Suomen olosuhteet ja siellä esiintyneet radikaalit C. I. Qvist ja Johannes Alfthan aiheuttivat toimeen ryhtymisen. Käsitys Johannes Alfthanin valinnasta valiokuntaedustajaksi on ollut niin sitkeä, että se on vienyt muassaan vielä itsenäisyyden aikaisia tutkijoitakin.²⁶

Viborg-lehden toimittajien radikaalisuus oli ilman mitään epäilyä niin tuttua viranomaisille ja historian tutkimuksessakin siksi tunnettu asia, että sen toteamiseksi ei olisi edellä ollut tarvis painomustetta kuluttaa. Mutta asia ei ole suinkaan näin suoraviivainen. Kahta viipurilaista kynäilijää ei nyt pelätty ruotsinkielisinä liberaalistina sanomalehtimiehinä, vaan nimenomaan fennomaaneina, joilla uskottiin olevan runsaasti vaikutusvaltaa talonpoikiin. Edellä on lisäksi lausuttu se ajatus, että heitä pelättiin ennen muuta Vanhaa Suomea lähellä olevissa pietarilaisissa virkamiespiireissä. Mitä nimenomaan Qvistin suosioon rahvaan parissa tulee, niin se oli eräs seikka, jossa viranomaiset eivät liioitelleet. Mikkelin läänin talonpoikien valiokuntaedustajaa valittaessa sai hän 13 ääntä 17 mahdollisesta. Kun vaali sitten oli kumottu ja uusintavaali suoritettiin, niin sai enimmät äänet Niilo Kosonen, jolle Qvist oli antanut oman äänensä ensimmäisessä vaalitoimituksessa. Hänen arvostelukykyysä luotettiin ei vain Karjalassa, jonka pääkaupungissa hän oli toiminut, vaan jopa viereisessäkin maakunnassa.²⁷

²⁶ Nordberg, em. tutkimus, s. 300–301. — Hytönen nimenomaan sanoo em. teoksessaan (s. 30), että valittujen joukossa olivat »paljon huomiota herättäneet Viborg-lehden toimittajat, tohtori C. Qvist ja tilanomistaja J. Alfthan, jotka olivat ensimmäisiä liberaalisten aatteiden ajajia ja tunnettuja hallituksen vastaisista mielipiteistään». — L. A. Puntila, Yleisen mielipiteen muodostuminen Suomessa 1860-luvulla. Hist. ark. 52, Hki 1947, s. 499–500. Tässä Puntila sanoo Elmgrenin päiväkirjaan nojaten: »Vapaamieliset onnistuivat erikoisen hyvin porvarisäädyn vaaleissa; saivatpa tammikuun valiokunnan talonpoikaissäädynkin edustajien vaaleissa läpi pari johtohenkilöään, Viborg-lehden toimittajat C. I. Qvistin ja J. Alfthanin...»

²⁷ KD 108/183 1861, VA. Valitsijamiehiä oli 18, joista jokaisella yksi ääni. Q:n omaa ääntä ei ole laskettu mukaan mainittuun 17 ääneen. Nordbergin tutkimuksessaan (s. 300) julkaisemat eri talonpoikaisvaliokuntamiesten äänimäärät eivät ole vertailukelpoisia, koska esim. Kuopion läänissä äänesti jokainen kahdella äänellä (K D 116/204 1861). — Kangasalan Kaislamäen Hännilään C. I. Qvist perusti 1860–1861 veljensä kanssa kemiallisen tehtaan. Tuskin häntä kuitenkaan valittiin edustajaksi maaseudun yrittäjänä, vaan nimenomaan talonpoikien etuja

Viranomaisten pelko Qvistin vaikutuksesta talonpoikiin on tuskin voinut perustua muuhun kuin hänen asemaansa viipurilaisen kirjallisuusseuran johtajana, seuran, joka julkaisi jyrkkäsanaista Otavaa. Näin päädytään siihen, että senaatin puuttuminen talonpoikaissäädyn vaalivapauteen tammikuun valiokunnan vaaleissa perimmältään pohjautui siihen talonpoikien herätystyöhön, jota nimenomaan Karjalassa oli suoritettu. Ellei hallitusmiehillä olisi ollut selviä tietoja siitä, että suoritettu työ jo todella oli kantanut heidän pelkäämäänsä hedelmää, he tuskin olisivat ryhtyneet niin radikaalisiin vastatoimenpiteisiin kuin joidenkin edustajien vaalin perusteeton hylkääminen tosiasiassa oli.

Viranomaisten toiminta ei kuitenkaan kyennyt estämään sitä, että kokoontuneessa tammikuun valiokunnassa kuultiin kaikkein radikaaleinta julistusta juuri erään Vanhasta Suomesta kotoisin olevan miehen suusta. Tämä oli Heikki Jaatinen, joka oli syntynyt lampuodin poikana Pälkjärvellä 1829, mutta muuttanut Ruskealaan 1853. Tammikuun valiokunnan aikoihin asui hän Hiitolassa.²⁸ Kun lahjoitusmaakysymys esityslistan mukaisesti otettiin käsiteltäväksi, oli Jaatinen ensimmäinen puheenvuoron käyttäjä: »Ei kukaan voi kieltää, että Suomemme näinä aikoina tarvitsee kaikkien asukastensa yhteiset voimat edistyäksensä laillisella tavalla ja tiellä. Mutta voimmeko, asiain tällä kannalla ollessa, vaatia Viipurin läänin lahjoitusmaiden aluskuntalaisilta yksimielisyyttä, yhteys-henkeä ja totista isänmaan-rakkautta? Valitettavasti ei! Näillä kansalaisillamme ei ole oikeata isänmaata. Mutta voimmeko heitä siitä syyttää? Ei! ei ensinkään; se olis sulaa vääryyttä. Heille on tapahtunut laittomuus, — heille on tapahtunut vääryys. He ovat ajan kuluessa vähitellen ja tietämättänsä joutuneet itsenäiseltä ja omituiselta [omistavalta] kannalta nykyiseen pian orjalliseen tilaan.» Yhteiskunnan velvollisuus oli auttaa lahjoitusmaatalonpoikia viipymättä. Senaatin oli hankittava rahaa, ja maat oli lunastettava nykyisiltä omistajiltaan ja annettava lunastusta vastaan niiden viljelijöille perintötiloiksi.²⁹

ajavana fennomaanina. Antero Manninen, Kangasniemen historia I, Peksämäki 1953, s. 257–258.

²⁸ Hytönen, emt. II osa, s. 102–103. Meurman mainituissa muistelmissaan (s. 234) kertoo Jaatisesta ja pitää häntä kunnan miehenä.

²⁹ Pöytäkirjat pidetyt siinä Suomen neljän säädyn Valiokunnassa, joka Kci-

Jyrkkää kieltä käytti myös moni muu valiokunnan jäsen. Haminan pormestari Johan Kristian Hornborg totesi lahjoitusmaita pirstottaessa yhä useampien talonpoikain joutuvan siirtymään uusien hovien tieltä kerjäläisiksi. Monia tuhansia joutuisi lähtemään ja »nämät kerjäläis-joukot tulevat maallemme mätä-haavaksi, syöpäläis-vammaksi, joka kerran levinneenä ei ole helposti parannettu».³⁰ Voimakkain sanoin kuvaili lahjoitusmaatalonpoikien hätää myös Muolaan kirkkoherra Johan Matias Hackzell. »Kovat kärsimykset» olivat »saattaneet heidät täydelliseen epätoivoon», he olivat muuttuneet »kavalaksi ja epäluuloiseksi ei ainoastaan sortajiansa vaan myös yleisesti kaikkea herras-säätyä vastaan». Tästä oli ollut seurauksena apatia,» joka muutamissa paikoin on ehtinyt niin pitkälle, että talonpojat ovat tauonneet kaikesta työstä, ja syytä kysyttäessä tänkaltaiseen huolimattomuuteen selittäneet työn ei mitenkään heidät hyödyttävän, sillä jota enemmän he tekevät työtä, sitä enemmän muka lisätään heidän verokuormiansa».³¹ Vanhasta Suomesta kotoisin oleva Vironlahden suntion poika, tuomiorovasti Daniel Lindh Porvoosta katsoi talonpoikien olevan melkein orjuudessa ja kertoi esimerkkejä heidän kauheista kärsimyksistään. Rantasalmen kirkkoherra, rovasti Johan Fredrik Bergh, joka toistakymmentä vuotta (1842–1857) oli toiminut Jaakkiman kirkkoherrana sanoi »mielikärväydellä» tullessaan tuntemaan lahjoitusmaatalonpoikien niin aineellisen kuin henkisenkin hädän. »Syy tähän on se talonpoi'issa syvästi juurtunut luulo, ettei edes Hallitus, ja vielä vähemmin valtakunnan virka-miehet — ei edes papitkaan — ja kaikkein vähemmin heidän omat isäntänsä suo heille hyvää.» Lampuotien hengellinen tila oli samanlainen kuin »Sipiri-

sarillisen Majesteetin Armollisen Ilmoitus-säännön mukaan Maaliskuun 29 (Huh-
tikuun 10) päivältä 1861 yhtyi Helsingissä Tammikuun 20—Maaliskuun 6 päi-
vinä 1862, Hki 1862, s. 375—376.

³⁰ Hornborg oli Haminan, Lappeenrannan, Käkisalmen ja Sortavalan yhtei-
nen edustaja. Mainitut valiokuntapkt:t, s. 2, 376—378.

³¹ Hackzellin puheen aiheet oli aivan ilmeisesti hänelle toimitettu valitsi-
joiden tai Vanhan Suomen fennomaanien taholta, sillä hän oli koko ikänsä ollut
läntisessä Suomessa, viimeksi parikymmentä vuotta Helsingissä opettajana. Muo-
laan kirkkoherraksi oli hänet valittu 10.5.1859, mutta hän astui virkaan vasta
1.5.1862 eikä siis ollut asunut lahjoitusmailla vielä valiokunnan ollessa koolla. Col-
lianderin kok. VA:ssa n:o 1168.

aan tuomittujen Suomalaisten lähimmäistemmekin». ³² Kaikissa näissä ja monissa niihin liittyvissä puheenvuoroissa vaadittiin välittömiä ja pikaisia toimenpiteitä talonpoikien auttamiseksi.

Yleinen mielipide oli jo selvästi lahjoitusmaatalonpoikien puolella. Yksikään ääni ei noussut vastustamaan ajatusta, että heitä oli jollain tavalla autettava. Silti on havaittavissa läntisen Suomen ja aateiston valiokuntaedustajien lausunnoissa selvää varauksellisuutta. Kreivit K. M. G. Armfelt ja K. M. Creutz varoittivat liian hätäisistä toimenpiteistä. Edellinen ehdotti toimeenpantavaksi tutkimuksen asiassa ja jälkimmäinen kehotti kuulemaan myös lahjoitusmaiden omistajia ja neuvottelemaan heidän kanssaan. Hattulalainen rusthollari Matti Retula kehotti huolehtimaan siitä, että talonpoikia autettaessa ei syntyisi minkäänlaisen taloudellisen tappion vaaraa. Pietarsaaren pormestari, filosofian tohtori Gabriel Tengström oli sitä mieltä, että juuri sillä hetkellä ja yleensä ilman tarpeellisia valmisteluja ei lainaa maiden lunastamiseen ollut syytä lainkaan ottaa. Vesilahtelainen rusthollari Aksel Sjöstedt-Nygård yhtyi Creuzin ja Tengströmin puheenvuoroihin. Kun J. V. Snellman alkuvuodesta 1863 käsitteli lehdessään lahjoitusmaakysymystä, heijasteli hänen kantansa lähinnä juuri esitelyjä läntisen Suomen miesten mielipiteitä. Varsinkin suhtautui hän ehdotettuun valtion lainanottoon mainittuun tarkoitukseen hyvin varauksellisesti. ³³

Ei ole mahdollista analysoida lahjoitusmaatalonpoikien asiaa varauksettomasti puolustaneista puheenvuoroista yksityiskohtaisesti Otavan, Viborgin, Aamuruskon, Sanan-Lennättimen ja Kanavan vaikutusta enempää kuin sitäkään, mikä niissä oli yleensä Vanhan Suomen fennomaanien kylvötyöstä noussutta orasta, mikä taas ehkä kurjuuden näkemisestä syntynyttä henkilökohtaista vakaumusta. On kui-

³² Mainitut valiokuntapöytäkirjat, s. 379–380. Rovasti Bergh, joka Jaakkiman kirkkoherrana oli voimakkaasti toiminut lahjoitusmaatalonpoikien puolesta, tiesi omasta kokemuksestaan, mitä puhui. O. I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto II, Hki 1918, palsta 309, n:o 266. Jaakkima, Muistoja ja kuvia Laatokan rantamilta, Lappeenranta 1955, s. 53–55, 77–78, 147. — Daniel Lindhistä ks. Collianderin kok. VA:ssa n:o 2099.

³³ Mainitut valiokuntapöytäkirjat, s. 2–3, 380, 384–386. — »Om donationerna i Viborgs län», kirj. »J. V. S.», Litteraturblad n:o 3 1863, s. 97–106. Tätä Snellmanin artikkelia sekä siihen liittyvää laajaa Otavan polemiikkia on käsitelty edellisessä luvussa s. 208–211.

tenkin syytä painokkaasti todeta, — sen kummemmin erittelemättä — että mainittujen puheenvuorojen antama kuva talonpoikien syyttömyydestä omaan kurjaksi todettuun tilaansa, heidän suhteestaan maanomistajiin, virkamiehiin ja pappeihin sekä heidän sorronalaisuudestaan oli juuri samanlainen kuin mikä — sensuurin ehkä hieman laimentamana — oli jatkuvasti tullut lukijaa vastaan Karjalan fennomaanien lehdistä. Ei myöskään voi olla sattuma, että jokainen edellä mainittu tammikuun valiokunnan puheenvuorojen käyttäjä, joka varauksettomasti asettui talonpoikien puolelle ja vaati heidän pikaista auttamistaan, oli Vanhan Suomen fennomaanien keskuseliimen, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran jäsen.³⁴

Yksimielisesti lausui tammikuun valiokunta mielipiteenään, »että Viipurin läänin lahjoitusmaiden alustalaisten tila on sydämelle pantava». Suurella enemmistöllä (38 contra 4) vastasi valiokunta myöntävästi seuraavaan kysymykseen: »Onko valiokunnan mielestä hallituksen rupeaminen välittäjäksi, niin että lahjoitusmaiden alustalaiset hallituksen avulla saisivat tilaisuuden lunastaa tilat, joilla asuvat». Sensijaan suhtauduttiin kielteisesti (34—8) ajatukseen, että hallitus ottaisi lainan, jolla »rupeaisi auttamaan lahjoitusmaiden alustalaisia». Samalla kuitenkin tehtiin päätös, jonka mukaan asia kokonaisuudessaan oli jätettävä säätyjen harkittavaksi ja ratkaistavaksi. Näin oli lähdetty sille tielle, jonka toisessa päässä hohteli lampuotikaudesta ulos johtava lahjoitusmaatalonpoikien lukemattomien toiveiden kultaama portti. Juuri Vanhan Suomen fennomaanit olivat panneet alulle koko prosessin, juuri he saattoivat vuosikymmeniä jatkuneet epäkohdat tammikuun valiokunnassa valtiovallan tietoon ja panivat alulle niiden korjaamisen. Vuodesta toiseen jatkunut propaganda näytti viimeinkin vievän myös käytännöllisiin tuloksiin, ainakin selaisiin ryhtymistä voitiin nyt perustellusti toivoa.

³⁴ Tekstissä mainituista puheenvuorojen käyttäjistä olivat Bergh, Hackzell, Hornborg, Jaatinen ja Lindh Viipurin kirj.seuran jäseniä. Luettelo Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran jäsenistä, Vri 1876. Jacob Alfthanin sijaan valiokuntaan valittu virolahtelainen Henriikki Dufva, joka yhtyi (mainitut valiokuntapkt:t, s. 379) pormestari Hornborgin lausuntoon, ei ollut seuran jäsen. Myös herastuomari Lauri Kustaa Pelkonen, joka oli valittu Mikkelin läänistä samaan aikaan kuin C. I. Qvist ja joka kannatti voimakkaita keinoja lahjoitusmaatalonpoikien tilan parantamiseksi, oli Vrin kirj.seuran ulkopuolella. — Ks. myös Eino Jutikkala, Suomen talonpojan historia, Porvoo 1942, s. 581—582.

Tehdyt päätökset tulivat lahjoitusmaatalonpoikienkin tietoon ja vaikuttivat heidän asennoitumiseensa. Epäilemättä asioiden lampuodeille myönteinen kehitys terästi myös Muolaan talonpoikien vastarintahenkeä, kun he juuri tammikuun valiokunnan työskennellessä jatkoivat kanteluaan lahjoitusmaavoutiaan vastaan. Rahvaan miesten niskat eivät enää taipuneet entiseen tapaan. Merkille pantavaa on, että Virolahden Miehikkälän lahjoitusmaan talonpojat kääntyivät keisarin puoleen vuoden 1862:n lopulla anoen vuokrasuoritustensa määräämistä kohtuullisiksi. Kirjelmässä nimenomaan mainittiin tammikuun valiokunnan talonpoikien mielestä myönteinen toiminta.³⁵

Alkuvuodesta 1863 kirjoitti »Arentimies Kurkijoelta» Suometta-reen »Vähän vastalauseetta herra professori J. V. Snellmanin kirjoitukseen, Viipurin läänin lahjoitusmaista». Hän oli Otavasta lukenut Litteraturbladın kirjoituksen suomennoksen ja halusi nyt omalta osaltaan esittää talonpoikien näkökantoja. Mitään suorastaan uutta ei kirjoittaja tuonut keskusteluun. Kuten Otava, hänkin vaati valtiiovallan asioihin puuttumista, sillä omin voimin talonpojat eivät jaksaisi lunastaa maitaan. »Missä löytyy Suomessa yhtään pitäjää kokonaan niin rikasta, että voisi ilman kenenkään avutta lunastaa maansa, jos esimerkiksi olis muuttaa samaan tilaan kuin me olemme, vaikka ikivanhoista ajoista ovat olleet perintötilan haltijoita?» Pikainen apu oli tarpeen, »sillä, hra J. V. S:in ehdotuksen jälkeen, me kyllä saamme lunastuksen — mutta haudassa».³⁶ Selvästi Otavan kirjoitusten inspiroimia olivat myös ne viisi keskikannakselaista talonpoikaa, jotka Suomettaren kolmeen kesäiseen numeroon 1863 kirjoittivat laajan ja monipuolisen lahjoitusmaalampuoitien »Totisen puo-

³⁵ Tammikuun valiokunnan kannanotosta ks. mainitut valiokuntaptk:t, s. 386—387. Otava kertoo päätöksestä numerossaan 10 7. 3. 1862, »Kotimaalta. Valiokunnan toimia». — Muolaan talonpoikien kanteluista ks. edellä viite 16 ja 17. — Danielson—Kalmari julkaisee Miehikkälän talonpoikien kirjeen ja kertoo myös sen jatkokäsittelystä, joka senaatissa kulki selvästi myönteisessä hengessä. J. R. Danielson—Kalmari, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen IV, Porvoo 1931, s. 472—476. — Pantakoon myös merkille, että valittajat olivat tuomio-rovasti Daniel Lindhin, joka oli antanut valiokunnassa talonpojille hyvin myönteisen lausunnon, syntymäpitäjistä.

³⁶ Suometar n:o 15 20. 2. 1863. Mainitun artikkelin kirjoittanut nimimerkki »K. S. Arentimies Kurkijoella». Edellisessä luvussa laajasti käsitelty Snellmanin artikkelin polemiikki Otavassa n:o 3—4 16. ja 23. 1. 1863.

lustuksen», jonka varsinaisena lähtökohtana oli August Ahlqvistin tunnetut muistelmät. Asiallisesti eivät rahvaan miehet juuri esittäneet mitään uutta, mutta heidän artikkelinsa sävy oli merkittävä. »Kuin 1826 asetus särki lopulleen kaikki lait, perustuslaista alkaen, ja jätti talonpojat herrain mielivaltaan kokonaan, niin ei heillä ollut niin mitään turvaa.» Tämän jälkeen oli talonpoikia vaadittu panemaan puumerkkinsä sellaisten sopimusten alle, joiden sisältöä he eivät edes tienneet »ja kun ei kukaan sitä uskaltanut eikä tahtonut, niin siitä taas seurasi tavaran ryöväys ja selkäsaunat». Täysin syyttömiä talonpoikia oli raahattu Viaporiin, missä he olivat saaneet virua aina kuolemaansa asti. Yhä vielä oli herra vouti »saanut vapaasti elää lakia vastoin, on saanut antaa viina-savottansa käydä myötensä juhla- ja sunnuntai-päivät . . . ryöstättää yksityisten tavaroita ilman laillista tuomiotta ja aina todistuksetta vaatimuksiinsa», liiallisia veroja voi vouti niinikään ottaa. »Se olis hyvä, jos yksikään suomalaisuuden totinen ystävä ottaisi asian tarkemmin tutkiakseen; tulisi siitä pari mustaa lehteä Suomen historiaan.» Aikaisemmin tuskin olisi tällainen talonpoikien vuodatus päässyt julkisuuteen, olisivatko he sellaista uskaltaneet edes kirjoittaa. Mutta nyt oli tammikuun valiokunta ikäänkuin saattanut lailliseksi lahjoitusmaaepäkohtien toteamisen, ja niin talonpojat tunsivat olevansa varmallalla pohjalla.³⁷

Karjalan pahimman yhteiskunnallisen epäkohdan ratkaisuun kypsyttiin samaan aikaan toisella taholla. Vielä joskus 1850-luvun lopulla useat korkeassa asemassa olevat viranomaiset joko eivät nähneet lahjoitusmaakysymyksessä mitään probleemia tai sitten he uskoivat epäkohtien poistuvan verraten vähäisillä hallinnollisilla toimenpiteillä. Muutaman vuoden kuluttua tällaiset äänet olivat kuitenkin kokonaan vaimentuneet. Ei voi olla epäilystä siitä, että juuri Vanhan Suomen fennomaanien toiminta oli omalta osaltaan tälläkin sektorilla vaikuttanut yleisen mielipiteen muuttumiseen talonpojille entistä paljon suosiollisemmaksi. — Todettakoon vielä, että vuosien 1863–1864 valtiopäivät myönsivät 200.000 markkaa lahjoitusmaiden

³⁷ Suometar n:o 60, 61, 62 31. 7.—7. 8. 1863, »Totinen puolustus», viimeksi mainitussa numerossa olevassa artikkelin osassa on allekirjoituksena »(Viiden talonpojan nimet alla)». Vuotta aikaisemmin oli Otava jyrkästi polemisoinut Ahlqvistin kirjoitusta vastaan, mistä ks. Otava n:o 26 4. 7. 1862, »Kirje Mehiläiselle», toimituksen työtä.

lunastamiseen ja että seuraaviin valtiopäiviin mennessä niitä oli lunastettu valtiolle jo kaikkiaan 727.000 markan hinnasta. Vuonna 1867 säädetyt myönsivät hallitukselle oikeuden ottaa enintään 12 miljoonan markan lainan tilojen lunastamiseksi valtiolle. Kun vain ensiksi oli saatu hyväksytyksi se periaate, että talonpojilla oli oikeus tiloihinsa, niin asioiden käytännöllinen järjestely alkoi edetä verrat-
 ten nopeassa tempossa.³⁸ Yhteiskunnallinen fennomania pystyi saamaan aikaan yhteiskunnallisia parannuksia.

Heikki Jaatinen otti valiokunnan istuntojen loputtua esille kolme kysymystä, jotka tyystin olivat puuttuneet keisarilliselta esityslistalta.³⁹ Hän vaati suomen kielen saattamista »luonnollisiin oikeuksiin-
 sa», maamme rahaolojen uudistamista sekä täydellistä puhe- ja paino-
 vapautta. Ensiksi mainitun vaatimuksen esille ottamisesta oli nimen-
 omaan Otava tehnyt aloitteen, joten oli aivan luonnollista, että juuri
 Vanhan Suomen edustaja otti sen esille. Hänen esitystään ei kuiten-
 kaan suostuttu ottamaan valiokunnan pöytäkirjoihin, mutta varsi-
 naisten keskustelujen päätyttyä niitä kyllä käsiteltiin epävirallisesti.
 Esityksen painattaminen Suomettareen sellaisenaan sallittiin.⁴⁰ Tär-
 keinpänä suomen kielen oikeuksia koskevana kohtana piti Jaatinen
 oikeusistuimen kielikysymystä. Vastaisuudessa ei saisi mihinkään oi-
 keusistuimeen ottaa suomea osaamattomia tuomareita ja viimeistään
 kymmenen vuoden kuluttua oli suomenkielisillä paikkakunnilla oi-
 keusistuimien pöytäkirjakielenä käytettävä vain suomea. Jaatinen ei
 vain ehdottanut, hän suorastaan vaati, ja hänen perusteluistaan löy-
 tää vähemmänkin tarkkaavainen lukija samoja argumentteja, joita

³⁸ Jutikkala, emt., s. 579—583. — Danielson—Kalmari, emt., s. 475—477.

³⁹ Valiokunnan pohdittavaksi annettuja kysymyksiä oli kaikkiaan 52, jotka käsiteltiin numerjärjestyksessä. Ks. tästä esim. Rein, emt., s. 271 ja mainitut valiokuntapkt:t.

⁴⁰ Jaatisen laaja esitys painettu kokonaisuudessaan: Suometar n:o 8 21. 2. 1862, »Heikki Jaatisen esitys valiokunnassa. (Tammikuun 24 p:nä)». — Ensimmäisenä maamme lehtenä Otava vaati kielikysymyksen esille ottamista valiokunnassa kirjoituksessaan »Vähäinen katsaus takasin», Otava n:o 51 28. 12. 1861. Tätä keskustelua käsitelty laajasti 5. luvussa, mistä ks. s. 153—172. — Ks. myös Rein, emt., s. 301. — Otava n:o 7 14. 2. 1862 kertoi, että Jaatisen esitystä ei ole huolittu valiokunnan ptk:aan. Esitystä ei kuitenkaan julkaistu Otavassa. Ehkä sensuuri sen esti Viipurissa, mutta salli Helsingissä, mikä selittäisi sen myöhäisen julkaisemisen Suomettaressa.

aikaisemmin oli runsaasti esiintynyt karjalaisten sanomalehtien palstoilla. Myös Jaatinen edusti sitä uutta katsomuskantaa, että virkamies ei ollut pelkästään kansan käskijä, vaan ennen muuta sen palvelija. »Me Suomalaiset olemme kuitenkin ruunun veroin maksuissa ja muissa ulosteissa, joista myös virkamiehet palkkansa nauttivat, paljouttamme myöten enemmän osalliset kuin ruotsinkieliset Suomen asukkaat, ja pitäisikö ainoastaan meitä Suomalaisia kohtaan se kohtuuttomuus ainian pysyä, että meitä pidetään luotuina virkaloitostemme ja virkamiestemme tähden eivätkä vastahakaan he meidän tähtemme?» Jaatisen arsenaalissa oli myös Otavan mallin mukaisia peitettyjä uhkauksia. Suomen kielen oikeuksien tunnustamisen ja toteuttamisen esteenä oli ainoastaan hyvän tahdon puute »sekä iankaikkinen ylenkatse Suomalaista kansallisuutta ja kieltä vastaan, joka on perintä entisistä ajoista, vaan joka viimein tekee maamme hirmuisimman eripuraisuuden pesäksi, jos se ei pian lakkaa eikä kielellemme pääse luonnollisiin oikeuksiinsa.» Vaikeat yhteiskunnalliset koetelemukset uhkasivat maattamme, ellei vaatimuksiin suostuttaisi.

Erikoisen laajasti käsitteli Jaatinen oppikoulujemme suomalaistamisen tärkeyttä. Niin suomen kieltä taitavia opettajia kuin oppikirjojakin saataisiin aivan tarpeeksi, kun vain muutettaisiin suomenkielisillä paikkakunnilla jo olemassaolevien koulujen kieli ensimmäiseltä luokalta lähtien suomeksi. Myös opetuskesymyksissä Jaatisen ajatukset uskollisesti heijastelivat Otavassa esitettyjä perusteluja. Muistettakoon tässä yhteydessä, että koko kielikysymys keskittyi lehden palstoilla lopulta juuri tähän tärkeimmäksi havaittuun: koulujen suomalaistamiseen.⁴¹

Laajan puheenvuoronsa lopussa Jaatinen perusteli myös rahareformivaatimustaan. Vaikka hänen argumenteissaan ei olekaan mitään sellaista, mitä »talonpoikaisjärki» ei olisi voinut keksiä, niin silti ei voi välttää ajatusta, että hänen leveän selkensä takana oli vaikuttamassa opillista sivistystä saaneita henkilöitä. Jos tällaisia oli, niin he ilmeisesti olivat juuri Vanhan Suomen fennomaaneja, mikä oletamus ehkä varmistaa edellä esitettyä käsitystä Jaatisen ajatusten pohjasta. Mutta tässähän ei ole mitään sinänsä ihmeellistä, sillä olihan hän itse yksi näistä Karjalan suomalaisuusmiehistä ja olisi ollut

⁴¹ Koulujen suomalaistamista käsitelty 5. luvun loppupuolella.

outoa, ellei hän Viipurin kautta Helsinkiin matkatessaan olisi joutunut näiden kanssa tekemisiin. Sitäpaitsi on todettava C. I. Qvistin useiin tähän aikaan oleskelleen Helsingissä, jossa hän oli ainakin loppuvuodesta 1861. Hän oli veljensä kanssa perustanut Kangasniemelle 1860 kemiallisen tehtaan, joka toimi suureksi osaksi Venäjän markkinoiden varassa ja kärsi suuresti vallitsevista rahaoloista. Rahaolojen uudistuskysymyksen esille ottaminen yhdessä fennomaanisten ja liberaalisten uudistusten kanssa voisi näin ollen hyvinkin viitata juuri Qvistiin.⁴² Pöytäkirjojen ulkopuolella ei käsitelty muita kuin Jaatisen esille ottamia kysymyksiä, mikä seikka korostaa hänen toimenpiteensä merkitystä ja ainutlaatuisuutta. Ehkä eräs selitys siihen, että juuri Heikki Jaatista eikä esim. jotakin säätyläistä käytettiin fennomaanien puhutorvena, olikin juuri hänen tunnettu suorasukaisuutensa ja ainainen valmiutensa taistella kiihkeästi ja herpaantumatta aatteensa puolesta.⁴³ Toisaalta voidaan tässäkin yhteydessä todeta Heikki Jaatisen kaltaisen voimakkaan toiminnan miehen valinnan jo heti vaalien alkuvaiheessa yhdessä tilanomistaja Jacob Alfthanin kanssa talonpoikaissäädyn edustajaksi valiokuntaan olevan eittämättömänä todisteena Vanhan Suomen talonpoikien omaksumasta jyrkästä asenteesta, jota voi nimittää vaikka Otavan linjaksi. — Jaatisen tekemä aloite johti aikanaan selviin tuloksiin, sillä kaikissa kolmessa asiassa tehtiin anomus, joita ennen pitkää ryhdyttiin senaattissa käsittelemään.⁴⁴

Vuonna 1863, Otavan viimeisenä ilmestymisvuonna, tuntuu lehden lähetettyjen mielipiteenilmaisujen sävy entisestäänkin jyrkentyvän. Vironlahdelta kirjoitettiin, kuinka herrojen pitäisi neuvoa ja

⁴² Seuran ptk:ssa 3.2.1862 kerrotaan Qvistin muuttaneen Viipurista. — Pääväämättömässä kirjeessään Paavo Tikkaselle (SKS:n kirjekansio n:o 83) kertoo Qvist Mikkelistä valiokuntavaalin tuloksesta ja ilmoittaa saapuvansa pian takaisin Helsinkiin. — C. I. ja August Qvistin tehtaasta ks. Antero Manninen, Kangasniemen historia I, Peksämäki 1953, s. 257–258, 261 sekä Kansallinen elämäkerasto IV, Porvoo 1932, s. 413. Tehtaan toiminnan päättymisen eräänä syynä olivat juuri haitalliset rahaolot. — Ks. myös Suometar n:o 52 27.12.1861, jossa Tikkanen kertoo saaneensa Qvistin lehden toimittajaksi. — Vaikka ei ajattelisi Qvistin olleenkaan juuri tuolloin Hgissä, niin ainahan saattoi turvata postin kulkuun.

⁴³ Sama kuin edellä viitteessä 28.

⁴⁴ Rein, emt., s. 301.

opastaa kansaa, mutta »meitä onnettomia suomalaisia sen sijaan vihaataan, sorretaan, ylenkatsotaan, etenkiin (nykyisiltä?) Suomen virkamiehiltä; hee pitävät meitä tuskin siinä arvossa kuin muinoin pakana-mailla vainottuja villi-kansoja».⁴⁵ Kun toimitus omaa julkaisuvas- tuutaan vähentääkseen koetti lievittää sanojen jyrkkyyttä liittämällä artikkeliin omat kommenttinsa, niin lähettäjä kirjoitti uudestaan. Hän kertoi, kuinka lääkäri ei kerran häntä auttanut, koska hän oli talonpoika, pappi saarnoissaan »räökkäsi» seurakuntalaisiaan syyttä, ja eräs nimismies puolestaan sanoi: »No näiden Suomen talonpoi- kain kanssa saapi toimittaa asiaa niinkuin lystää. Jos milloin ei viit- si ottaa kirjaa käsille, silloin kun tulevat asiatansa suorimaan, niin siitä pääsee helposti kuin sanoo: ei minulla ole aikaa, tule toisen kerran. — No onko nämä muukalais herrat kohdelleet paremmasti suomalaista kuin pakana-maiden villikansoja?»⁴⁶ Kun toimitus jäl- leen, ilmeisesti oikeusjutun pelosta pesi kätensä ja sanoi kirjoittajan itse vastaavan sanoistaan, niin minimerkki »A. M-lä» lähetti vielä kolmannen kirjeen Otavaan peruuttamatta puheestaan vähääkään.⁴⁷

Äskeisen talonpoikaisen kirjoittajan juttu nimismiehestä, joka ei ottanut asiakastaan vastaan, vaan lähetti hänet pois, on saman- tapainen kuin Hannikaisen Aamuruskossan kertoma, mutta kylläkin oli tapauksessa se ero, että enää ei nahkaletti viuhunut onnettoman talonpojan niskassa.⁴⁸ Herrojen ja rahvaan välisen kuilun syvyyttä korostava oli sanonta »muukalais herroista». Aivan ilmeisesti oli kir- joittaja käsittänyt fennomanian aatesuunnaksi, joka ajoi, paitsi suo- men kielen käyttöoikeuden laajentamista, myös muita yhteiskunnalli- sia uudistuksia. Hänen kirjeestään käy selvästi rivien välistä ilmi usko, että suomalaisuusliikkeen voittaessa olisi saatu »vieraiden herrojen» tilalle omia ja kotoisia, jotka olisivat pitäneet talonpoikaakin ihmise- nä. Kuilu sivistyneistön ja kansan välillä ei tuntunut tämän kirjojoi- tuksen perusteella vuodesta 1845 lähtien ainakaan pienentyneen. Mutta oli eroakin parinkymmen vuoden takaisella tilanteella ja vuo-

⁴⁵ Otava n:o 8 20. 2. 1863, »Virolahdelta 14. p. Helmik.».

⁴⁶ Otava n:o 14 31. 3. 1863, »Virolahdelta Maaliskuussa», kirj. »A. M-lä».

⁴⁷ Otava n:o 18, Lisätähti, edellisessä viitteessä mainittu nimimerkki selittää ajatuksiaan tarkemmin.

⁴⁸ »Elämän satu, kertomus jokapäiväisestä elämästä», Aamurusko n:o 2 15. 1. 1859, n:o 3 22. 1. 1859. Mainittua tarinaa käsitelty 3. luvun loppupuolella.

den 1863:n tapahtumilla. Viipurin Suomalaista Kirjallisuus-Seuraa perustettaessa oli herrojen ja rahvaan välisestä kuilusta puhunut hovioikeuden asessori J. E. Bergbom, nyt saatiin fennomaanien lehdestä lukea samansisältöistä julistusta, mutta talonpoikaisen kynäniekan kirjoittamana. Kun Vanhan Suomen suomalaisuusmiehet olivat lähteneet liikkelle Karjalan pääkaupungissa, oli heidän työnsä taustana ja kohteenakin ollut rahvaan kurjaksi havaittu tila.⁴⁹ Nyt oli kansa herännyt. Jatkuva vuorovaikutus Viipurin ja sen laajan maakunnan välillä oli kantanut hedelmää.

Muukalaisista herroista kirjoittaneen kanssa samaan suuntaan kulkivat myös sen kirjoittajan ajatukset, joka puhui vanhoja »sotarovasteja» ja »koulupappeja», so. papiksi hakeutuneita opettajia vastaan. Tällaiset sielunpaimenet olivat osoittautuneet kehoiksi, ja »kaikki hirmu ja vastahakoisuus heitä vasten etenkin talonpoikaiselle kansalle täällä on tullut suureksi». Samassa Otavan numerossa kerrottiin Salmin kihlakunnasta, kuinka rajan vartijat ottivat vääryydellä ihmisten tavaroita.⁵⁰ Talonpojat oli herätetty epäilemään herroja, arvostelemaan heitä, ja joka puolelta Karjalaa kantautui nyt kiukkuisia purkauksia milloin mitäkin herraa tai virantoimittajaa vastaan. Ei ole ihmeteltävää, että Salmin rajavartiostosta tuli tiukka vastaus, jossa käskettiin »yksinkertaista talonpoikaa osoittamaan kuuliaisiksi ja nöyräksi hallituksen hyvien tarkoitusten vastaan-ottajaksi ja ei... kehoittaisi heitä epäilemään asetuksia ja ruunun virkamiehiä». ⁵¹ Juuri tuo kaivattu kuuliaisuus ja nöyryys tuntui monilta loppuvan, ja siihen oli epäilemättä Vanhan Suomen fennomaanien julistuksella oma merkittävä osuutensa. Kuten kolmannen luvun lopussa todettiin, tuntuu läntisen Suomen talonpojilla riittäneen niin isäntiään kuin muitakin käskijöitään kohtaan sekä syvää nöyryyttä että alamaisuuttakin aina 1880-luvulle asti. Mutta siellä olikin asetelma kokonaan toinen: »villainen emosen vitsa, ruokoinen isosen ruoska... vitsa vierahan verinen...»

⁴⁹ Teperi, osa I, s. 80–82.

⁵⁰ Otava n:o 17 24.4.1863, Lisätähti, »Kirkkoherrain asettamisista seurakuntiin», kirj. »Eräs papin huutaja»; »Salmin kihlakunnasta 16:s Huhtik.», kirj. nimim. »-bb.».

⁵¹ Otava n:o 28 10.7.1863, Lisätähti, Salmin rajavartion kirjoitus, jota toimitus ei kommentoi.

Valtiopäivien kokoontumistieto antoi talonpojille uutta uskoa. »M. Pennanen, maamies» Antreasta kirjoitti viipurilaisen lehden palstoilla seuraavaan tapaan: »Sana Otava pitäisi ukkojen silmät taluttaa puoleensa tirkistämään suloista päivän koittoa, joka on lähene-
mäisillään, se Suomen kieli ja valtio-päivät... jos se vaikka län-
nestä nouseva aurinko, se armas Suomen kieli, pääsis kapalolapsen
siteistä ja saisi puettaa pöksyt jalkoinsa miehen askeleilla astuak-
sensa; johon on monta vaivaa ja vastusta saanut kokea.» Usko
esitettyjen vaatimusten pikaiseen toteuttamiseen oli voimistumassa.
Mitä pidemmälle aika kului, sitä jyrkempiä kannanottoja esitettiin.
Heinäkuussa 1863 oli Otavassa »Kirje Kankaan Pekalle. (Lähdetty)»,
jonka oli laatinut »Oma veljesi Olle Vuorinen». Tämä totesi, kuinka
ennen ei ollut saanut puhua suomen kielen surkeasta asemasta mi-
tään, mutta nyt olivat onneksi asiat muuttuneet. Kirjeen loppu oli
merkittävä:»... eikä täältä tähän aikaan nyt kuulukaan mitään eri-
näistä, se on vaan yleinen mutiseminen: 'Kunhan Suomi viimeinki
pääsis valta-kieleks, kyllä sitte monelta nappiherralta taikinan vanne
katkeais.'» Myös nimimerkki »D. A-n.» todisti Suomen Julkisten
Sanomien palstoilla sen puolesta, että fennomaanien ohjelma aiheutti
rahvaan keskuudessa selvää kiihtymystä. »Kuullaan Viipurin pitä-
jänki talonpojista ehk' edes hyvä toivo suomen kielen pääsemisestä
täydellisiin oikeuksiinsa, koska kuuluvat ukot hölppyävän: 'saas
nähdä mitä tuosta tulee?'»⁵² Kun tarkastellaan »Olle Vuorisen» lau-
sumaa, niin on todettava hänen olleen sitä mieltä, että fennomanian
esittämien vaatimusten toteuttaminen merkitsisi monelle vihatulle
herralta leivän loppumista, muuten tuskin voidaan sanontaa taikinan
vanteen katkeamisesta tulkita. Miksi herrat menettäisivät virkansa,
siitä voidaan lausua vain olettamuksia. Jos olisi annettu kategorinen
määräys, että kaikkien virkamiesten oli osattava suomea, niin kieltä
taitamattomat olisivat tietenkin joutuneet lähtemään. Mutta sanoille

⁵² Otava n:o 52 5. 6. 1863, artikkeli »Kotimaalta», »Andreasta», kirjoittanut M. Pennanen, maamies». — Otava n:o 29 17. 7. 1863. — Suomen Julkisia Sanomia n:o 27 9. 4. 1863, »Maaseuduilta», »Viipurissa...», kirjoittanut »D. A-n.». Nimimerkki tarkoittanee David Airaksista, joka näihin aikoihin paljon puuhaili mm. kirjojen suomentamistyössä. Tästä ks. Valfrid Vasenius, Suomalainen kirjallisuus 1544—1877, Hki 1878, s. 124 sekä Jouko Teperi, Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura näytelmien kustantajana vuosina 1867—1876, Suomi 108:3, s. 20, 30.

voidaan antaa jyrkempikin tulkinta. Kansan etuja ajavan suomalaisuusliikkeen päästessä valtaan se yksinkertaisesti olisi pakottanut vihatut herrat lähtemään ja luovuttamaan virkansa rahvaan hyväksymille henkilöille. Niiden tietojen valossa, joita tuonhetkisestä Karjalasta on olemassa, ei jälkimmäinenkään ajatus tunnu täysin mahdottomalta. Mutta hyväksyttäköön nimimerkki Olle Vuorisen lausunnon tulkinnoista kumpi tahansa, niin on todettava hänen kannanottonsa olleen hyvin jyrkän ja sen kokonaissävyn uhkaavan.

»Olle Vuorinen» ei jäänyt mielipiteissään yksinäiseksi ilmiöksi. Otavan palstoilla »D. A.—n.» käytti hänkin jyrkkää kieltä. Isänmaanimisessä lähetetyksi merkityssä runossa hän aluksi selitti isänmaan olevan kaikille rakkaimman ja jatkoi sitten:

»Jos iloitseepi isänmaa,
Niin pojat kaikki kanssa;
Lauluja vaan lauletaan
Kaikk' ollen oloillansa,
Jos isänmaamme vaatisi
Meit tarttumahan miekkaan,
Niin kyllä Suomi seisoi,
Ei kalpa kääntyis hiekkaan.»

Edes välillisesti ei kirjoittaja viitannut mihinkään ulkoiseen viholliseen.⁵³ Kaikesta käy ilmi, että oli kysymys isänmaan sisäisestä tilasta. Jos se oli hyvä, niin pojat pysyivät omissa oloissaan, mutta päinvastaisessa tapauksessa voitiin miekkaankin tarttua. Isänmaan niin vaatiessa kansa kyllä nousi.

Lujia sanoja saatiin kuulla myös artikkelissa »Kirjoitus kaukaiselle ystävälle (Lähetetty)», jossa todettiin meidänkin maahamme sopivan »sen entisen Norjan Suomalaisten valitus virren»:

»Koiria tääll' korotetaan,
palvellaan ja kuullaan,
Uskollist' ei uskotak
Ja rehellist' ei luulla . . .»

Mitä tuli »suomen kielen auttamiseen, niin ymmärtäväiset talonpojat

⁵³ Lisätähti Otavalle n:o 23, päänumero päivätty 5. 6. 1863. Vain 16 säettä käsittävän runon kirjoittajaksi on merkitty »D. A.-n.», josta ks. edellinen viite.

ja öikiat herrat ovat aina suomen kielen puolella.» »Vaan ne sudet lammasnahkoissa sitosivat, jos saisivat, suomenkielen päästämättömiin kahleisiin, niinkuin pahan Belsebubin, ne pelkäävät sillä sen tyhjistä kootun herruutensa tyhjiin raukeavan, jos pitäis suomea kirjoittaman.»⁵⁴ Myös tämän kirjoittajan mielestä suomen kielen oikeuksien voitto merkitsisi iskuja tyhjistä kootulle herruudelle, vaikka ajatus muodollisesti pantiinkin herrojen esittämäksi. Hänkin näki fennomanian ennen muuta yhteiskunnallisia raja-aitoja kaatavana voimana. Muistettakoon myös, että juuri näinä aikoina olivat Muolaan lahjoitusmaalampuodit uskaltaneet lähteä hakemaan oikeutta vihaamaansa voutia vastaan.

Juuri Puolan kapinan ja suomen kielen oikeuksien julistamisen kesänä olivat mielet Karjalassa erikoisen kiihdyksissä. Otavan kylvö tuntuu kantaneen hedelmää, sillä herraviha sai vähitellen muotoja, jotka selvästi vivahtivat kapinahenkeen. Kun suomen kieli oli asetettu oikeuksiinsa ja valtiopäivämiesten vaali ovella, niin oli niitäkin, jotka kenties »Olle Vuorisen» tapaan olivat taipuvaisia uskomaan silloisen yhteiskunnan säätämän järjestyksen vähitellen raukeavan. Kun Rannan kihlakunnan talonpoikaissäädyn valtiopäivämiehen vaalitulaisuus alkoi, selosti kihlakunnan tuomari M. Lavonius suomenkielisessä esityksessään laajasti valtiopäivien syntyä, luonnetta ja tarkoitusta. Edellisistä valtiopäivämiesvaaleista oli etelä-Karjalassa kulunut jo runsaasti yli 150 vuotta, joten valistus oli varmasti tarpeen siitä huolimatta, että Otava parhaansa mukaan oli selvitellet valtiopäivien toimintaan liittyviä kysymyksiä. Puheensa lopuksi lausui Lavonius mm. seuraavaa: »Vielä tahdon lopuksi mieleenne painaa sanan, jonka pyydän teidät ilmoittamaan kotona oleville kanssaveljillenne.» Valtiopäivät olivat olemassa siksi, »että niillä muutettaisiin ja parannettaisiin vanhentuneita lakia... Valtiopäivät eivät ole mikään poikkeus oikeustilastamme, vaan sen vahvin perustus. Ilmoittakaatte se kotonanne ja elkäätte antako vääriä luuloja juurtua että muka nyt jokaisella olisi parempi tilaa ja suurempi piiri vallattomuuteen kuin ennen. — Lain siteet ovat nyt yhtä vahvat kuin tähän asti ja kuka lakia rikkoo, tulee yhtä hyvin kuin ennen tuntemaan lain ankaruutta. — Minun on täytynyt johdattaa tämän mieleenne,

⁵⁴ Otava n:o 30 24. 7. 1863, kirjoittajaa ei mainita.

sillä tänä päivänä täytyy minun käydä tutkimaan rikosta, joka on syntynyt ainoastaan siitä että valtiopäiväin merkitystä on väärin ymmärretty.»⁵⁵ Sanat olivat vakavat, ja ne lausui fennomaani, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran 3. 2. 1862 valittu esimies, jonka sympatioita rahvasta kohtaan ei ole syytä epäillä.⁵⁶ Mahtoisivatko kokoontuneet talonpojat myös tietää, että puhuja oli Otava-sanomalehden julkaisijayhteisön korkein toimihenkilö, sillä jatkuvasti oli lehden otsikossa luettavissa seuraava teksti: »Otava, Sanomia Viipurista, Viipurin Kirjallisuus-seuran antama.»

Millainen oikeustapaus oli, sitä ei voida tietää.⁵⁷ Elokuussa ei Rannan tuomiokunnassa pidetty mitään käräjiä, joten Lavoniuksen on täytynyt tarkoittaa rikoksen esitutkintaa. Koska hän ei myöskään maininnut tapahtuman aikaa, laatua eikä paikkaa, on asian selvittäminen ainakin tuomiokirjojen perusteella katsottava mahdottomaksi. Huomattakoon myös, että Lavonius kajosi puheessaan ei suinkaan itse tekoon, vaan sen motiiviin, joka ei selviä käräjäpöytäkirjoista kuin aniharvoin. Mutta tässä tapauksessa ei sittenkään liene

⁵⁵ »De ord, med hvilka undertecknad Häradshöfding i Stranda-Domsaga vid Landtdagsmannana valet den 10de August 1863 för de vid valets början församlade innebyggare af domsagan tolkade betydelsen af landtdagen, lydde på finska sålunda:» Sisältyy asiakirjaan »Domhafvandens i Stranda domsaga Protokoll m.m. rörande Landtdagsmannavalet i domsaga den 10. Augusti 1863», SKMA. Puhe julkaistu Otavassa n:o 33 14. 8. 1863. — Touko-, kesä- ja heinäkuussa oli Otava selostanut valtiopäivien toimintaa seuraavissa numeroissaan: n:o 20 15. 5. 1863, n:o 23 5. 6. 1863, Lisätähti numerolle 23, n:o 24 12. 6. 1863, n:o 27 3. 7. 1863.

⁵⁶ Seuran ptk. 3. 2. 1862. Lavonius oli syntyperäinen viipurilainen ja innokas suomalaisuusmies jo 1830-luvulla, mistä ks. Teperi, osa I, s. 28—29.

⁵⁷ Rannan tuomiokunnan konseptituomiokirjat vuodelta 1863 ovat hävinneet, eikä niitä ole ainakaan Suomessa. SKMA:ssa säilytettävissä Viipurin hovioikeuden arkiston asiakirjoissa on yhtenä täydellisenä niteenä Rannan tuomiokunnan tuomiokirja vuodelta 1863 (Stranda domsagas dombok 1863, SKMA). Sen mukaan alkoivat ensimmäiset syyskäräjät tuomiokunnassa Koiviston ja Johanneksen pitäjien käräjäkunnassa 1. 9. 1863. Kahdessa muussa käräjäkunnassa alkoivat vastaavat käräjät vasta lokakuussa. Käsiteltyihin juttuihin perehtymällä ei voi päätellä, onko niiden joukossa Lavoniuksen puheessaan mainitsemaa tapausta ja mikä se niistä olisi. Rannan tuomiokunnan arkiston SKMA:ssa olevan luettelon mukaan ei myöskään välikäräjäpöytäkirjoja vuodelta 1863 ole olemassa. Luettelon fotostaatit on lähetetty VA:oon (SLD 50 1967), jossa asian on voinut tarkastaa. — Olen tästä tutkimuksen kohdasta neuvotellut prof. Yrjö Blomstedtin kanssa.

olennaisinta itse tapahtuma, vaan se että fennomaaninen kihlakunnantuomari, joka oli monessa suhteessa kansaa lähellä ja hyvin osasi sen kieltä, katsoi puheen pitämisen olevan välttämätöntä. Varoitus painettiin suomenkieliseen lehteen, joten se saatettiin julkisuuteen, eikä vain suppean valitsijamieskokouksen kuuluviin.

Luontevalta tuntuisi, että Lavonius olisi viitannut tapaukseen, joka liittyi niin »Olle Vuorisen» kuin »Kaukaiselle ystävälle» kirjoittaneen ajatusmaailmaan. Kun nyt oli tapahtumassa näiden kirjoittajien odottama suomen kielen pääsy »valta-kieleksi», niin johdonmukaisesti ajatellen ei tunnu aivan mahdottomalta sellainen selitys, että joku olisi koettanut todella »katkaista jonkin nappiherran taikinan vannetta» tai hieman auttaa »tyhjistä kootun herruuden tyhjiin raukeamista». Lavonius sanoi ryhtyvänsä tutkimaan tapahtunutta rikosta, mutta ei puheita pidetä yhden erikoistapauksen perusteella. Vanhan Suomen fennomaanien johdossa olleen miehen täytyi olla selvillä siitä, että rahvaan mielialat olivat kiihdyksissä ja että laajemminkin oltiin taipuvaisia ajattelemaan lakien raukeavan tyhjiin. Lavoniuksen puheesta kuului rivien läpi selvästi se ajatus, että tuollainen ajattelu oli jo yleistä. Hän ei kehottanut estämään väärin luulojen syntymistä, vaan niiden juurtumista, hän pyrki jo olemassa olevan ajattelutavan lopettamiseen tai muuttamiseen. Mitään omistussuhteiden kumoamiseen tähtääviä kirjoituksia ei Otavassa oltu julkaistu, ellei sellaisina pidetä lahjoitusmaakysymystä, jossa oli suositeltu valtion toimenpiteillä tapahtuvaa ostamista ja talonpojille edelleen myymistä. Vain herroihin oli Otava suunnannut järeän tykistönsä, heitä vastaan oli kansaa kiihoitettu ja näin saatetaan ajatella Lavoniuksen vakavan varoituksen kohdistuvan juuri tähän seikkaan. Myös »tyhjistä kootun herruuden» turvana oli laki edelleenkin, se oli ilmeisesti Lavoniuksen sanoma myös »kotona oleville kanssa-veljille». Jotain tavallisuudesta poikkeavaa jännitystä tuntuu olleen Karjalan henkisessä ilmastossa, juuri elokuun aikoihin vuonna 1863.

Mahdotonta on vastata kysymykseen, mikä ja kuinka suuri oli Otavan osuus syntyneeseen tilanteeseen, mutta helppoa on ajatella, että ilman sen jyrkkiä artikkeleita ei tuollaista ilmapiiriä olisi lainkaan syntynyt. Herravihaa oli varmasti olemassa ilman sitä, verra-

ten harvat lukivat maaseudulla lehteä,⁵⁸ mutta ilman lehdistöä ei voida ajatella Vanhan Suomen fennomaanien radikaaliksi katsottavan julistuksen voineen kantautua laajemmin rahvaan korviin. Maaperä oli kovin altista, ja kun uuden elämän toivo talonpoikien käsittämällä tavalla oli kerran lehtien palstoilla herätetty, niin kyllä tieto siitä kulki harmaissa kylissä suusta suuhun. Näin ei ole liioiteltua sanoa, että Hannikaisen Kanavasta johti suora linja Sanan-Lennätimen, Aamuruskon ja Otavan kautta siihen puheeseen, jonka asesori Lavonius piti — vai olisiko sanottava siihen henkilöön, jonka tekemää rikosta hän joutui tutkimaan. Oma merkityksensä on aivan ilmeisesti ollut talonpoikien omien voimakkaiden purkausten julkaisemisella Otavassa. Tämän oli täytynyt johtaa heidät siihen ajatukseen, että heidän saamansa käsitys fennomaaneista ja sen pyrkimyksistä oli oikea, sillä eihän toki voinut olla niin, että karjalaisten fennomaanien äänenkannattaja olisi julkaissut harhaan johtavia kirjoituksia. Jyrkän, lehteen painetun kirjeen laatimisen ja ajattelemtoman teon välillä ei taasen liene kovin leveätä rajaa, sillä ne molemmat ovat vain saman tunteen ja ajattelun ilmauksia.

Tässä yhteydessä on myös aiheellista jälleen muistaa erästä toista radikaalin ajattelun linjaa, joka omalta osaltaan on vaikuttanut karjalaisten talonpoikien heräämiseen. Sekä savo-karjalaisten ylioppilaiden fennomaniaan 1840-luvun Helsingissä että viipurilaisten civisten liberalismiin vuosisadan puolimaissa oli kiinteänä osana kuulunut kansan valistaminen ja herättäminen. A. G. Coranderin ja C. I. Qvistin kautta eräät Vanhan Suomen rahvaan liikehdinnän juuret vievät näin ollen kahteen edellisten vuosikymmenien itäsuomalaiseen osakuntaan.⁵⁹

Otavan vajaat neljä vuotta kestävässä historiassa on elokuulla 1863 selvä merkitys. Siihen asti kirjoitusten sävy alituisen vain jyrk-

⁵⁸ Otavaa tilattiin postitse 1860 207 vuosikertaa, joista suurin osa meni Viipurin lääniin. Vuonna 1861 oli postitilajia 615. Tästä ks. Päiviö Tommila, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860, Porvoo 1963, s. 220. Otavan toimituksen ilmoituksen mukaan oli lehden tilauskanta 1863 seuraava: »Helsingin kautta anoituja 213. Postkonttorin kautta anoituja 33. [Vain osa näistä lehdistä meni ilmeisesti Karjalaan.] Kaupuntiin kannettavia 254. Viipurin esikaupuntiin 15. Pietarporin esikaupuntiin 46.» Otava n:o 49 4. 12. 1863, Lisätähti, »Herra N. A. Zilliakukselle».

⁵⁹ Ks. s. 14—16.

keni, mutta sitten kirjoitukset, joilla voisi ajatella olevan yhteiskunnallista epäsovua herättävää vaikutusta, melkein kokonaan loppuvat. Elokuu 1863 on kulminaatiokohta niin valtiollisessa elämässämme kuin Otavankin vaiheissa. Tämä on tuskin pelkkää sattumaa. Kaikki voi tietenkin olla kiristyneen sensuurin ja viranomaisten vaikutusta, mutta syytä on aiheellista hakea myös muualta. Eräältä johdonmukaiselta lisäselitykseltä tuntuu ajatus, että Vanhan Suomen fennomaanit itsekin pelästyivät kylvöstään nousevaa elokuista satoa. Vaikka lehden toimittajat ja kaiketi useat kirjallisuusseuran piirissä puuhaavat kannattivat radikaalia julistusta, niin ei hevillä voida ajatella heillä olleen tarkoitusta nostaa kansaa suoranaisesti lakia rikkomaan. Kun kuitenkin niin kotimaan kuin Puolankin tapaukset loivat suotuisan tilanteen ja nostivat rahvaan kiihkon pelottavaan mitaan, niin tuloksena täytyi olla ainakin maltillisten henkilöiden säikähtäminen. Ehkä eivät lehden varsinaiset toimittajat parkkiintuneempina niinkään pelästyneet, mutta kirjallisuusseuran välityksellä oli lehden julistus monen miehen maineen taakkana. Enää ei seuran johdossa ollut monessa poliittisessa kiistassa parkittu sanomalehtimies C. I. Qvist, vaan tuomiokunnan tuomari, asessori M. Lavonius, jolla tuskin oli suurtakaan halua toimia kansaa kiihoittavaa lehteä julkaisevan yhteisön esimiehenä ja keulakuvana.⁶⁰ Tällaisessa tilanteessa on viranomaisten hillitsevä puuttuminen lehden julistukseen saattanut saada myönteistä vastakaikua toimituksen taholta. Jonkin aikaa toki radikaalikin kirjoittaja voi hillitä itseään, kun omat kannattajatkin sitä ovat vaatimassa.

Kuten neljännessä luvussa on esitetty, voidaan kosolti luetella sellaisia taloudellisia tekijöitä, jotka aivan ratkaisevasti vaikuttivat Otavan lakkaamiseen. Kysymystä lehden olemassaolosta voidaan kuitenkin tarkastella myös toisesta näkökulmasta. Kun Vanhan Suomen fennomaanien äänenkannattaja perustettiin, ilmestyi Karjalan pää-

⁶⁰ Mitään »poliittisia syitä» ei Qvistin erolla ollut. Seuran ptk:n esittämät kiitokset ja ylistykset eroavalle puheenjohtajalle olivat rehelliisiä ja ylitsevuotavia. Seuran ptk. 3.2.1862 — Ks. myös edellä viite 56. — Todettakoon tässä, että Otavassa n:o 28 10.7.1863 oli pikku-uutinen, jossa todettiin: »Viime tiistaina toitas höyrylaiva Wiborg tänne Pietarista sotaväkeä lähelleen 800 miestä.» Uutinen ja sen sisältämä tieto vaikuttaa tavanomaiselta sanomalehtirutiinilta, mutta saattaa silti olla julkaistu myös »rauhottavassa» mielessä.

kaupungissa koko maan ensimmäisiin kuuluva sanomalehti Viborg, jonka kanssa tapahtuvaa kilpailua niin tilaajista kuin ilmoituksista-kaan ei tunnuttu lainkaan pelättävän. Otavan talousarviota vuodeksi 1861 laadittaessa ei silloinkaan kavahdettu odotettavissa olevaa suureksi katsottavaa taloudellista tappiota, vaan päätös lehden ilmestymisen jatkamisesta oli yksimielinen. Aatteelliset realiteetit tuntuivat olevan painavampia kuin taloudelliset. Ei luonnollisesti voitu ajatella vuodesta toiseen tapahtuvaa tappiollista lehden kustantamista, mutta vuosina 1862–1863 seura ei ollut menettänyt Otavaansa peniäkään, ja juuri silloin kun lehden vuoden 1864:n tulevaisuudesta keskusteltiin, oli seuralla käytettäväänään suhteellisen runsaasti varoja.⁶¹ Kun Otavan lakkaamisesta lopullisesti päätettiin, tapahtui se yhdeksällä äänellä viittä vastaan. Tällä kerralla antoi kokouksen osanottajien enemmistö ainakin näennäisesti taloudellisten näkökoh-
tien ratkaista asian vähemmistön ollessa samalla kannalla kuin vuosina 1860–1861.⁶² Näiden seikkojen valossa on ajateltava kuluneina parina kolmena vuotena tapahtuneen jotain sellaista, mikä sai osan seuran jäsenistä ajattelemaan Otavaa aatteellisesti vähemmän tärkeänä tekijänä, kenties suorastaan ei toivottavana. Että asia todella on näin, siihen saadaan lisävahvistus seuran vuoden 1864 vuosikertomuksestakin.

Otavan päätoimittaja ja seuran sihteeri kirjoitti mainitussa vuosikertomuksessa kuinka »Seura kyllä ymmärsi todeksi mitä Oulun Viikko-Sanomien sitemmin... sanoivat, että 'se ei ole hyvä merkki suomalaisuudelle Viipurissa, että siellä kuolee Otava. Kun sanomalehti jostakusta läänistä kuolee, on se kuin koko suomalaisuus olisi lakannut elämästä; ainaki on sen ääni lakannut silloin julkisuudessa kuulumasta j.n.e.'».⁶³ Nämä sanat kuitenkin seuran vuosikokous vaati

⁶¹ Otavan vaiheista ks. s. 128–139.

⁶² Seuran ptk. 14. 11. 1863. Pöytäkirja ei mainitse, miten kukin läsnä ollut jäsen äänesti, mutta seuraavat olivat paikalla: »Seuran esimies herra asessori M. Lavonius, vara-esimies herra asessori M. Alopaeus, herra konsuli Wold. Hackman, herra Kristian Tavast, tohtori H. K. Corander, vara-tuomarit N. K. Hornborg ja K. Strählman, vara-maakamreeri El. Olsoni, vara-kirkkoherrat Cas. Strählman ja Isr. Molander, koulu-opettajat Rich. Relander, Wilh. Ekroos ja P. Fr. Molander» sekä sihteeri A. G. Corander.

⁶³ Seuran vuosikertomus 1864. — Oulun Viikko-Sanomien n:o 52 28. 12. 1863. Lehti kirjoittaa laajasti Otavan lakkaamisesta ja sanoo mm. »Tämä vahinko on

poistettavaksi »selittäen sihtierillä ei olevan valtaa kertomukseensa ottaa muuta kuin mitä hän Seuran pöytäkirjoista voipi todistaa».⁶⁴ Vuosikertomuksessa oli kuitenkin monia sellaisia kohtia, jotka olisi pitänyt edellistä sääntöä noudattaen poistaa, mutta vain tämä yksi kohta ei saanut armoa kokouksen osanottajien enemmistön silmissä. Syvimpänä syynä ylipyyhkimiseen onkin aivan ilmeisesti pidettävä Otavan vastustajien halua kieltää sen arvo ja merkitys fennomanian levittäjänä Vanhassa Suomessa. Jos lehdellä katsottiin olleen suorastaan vahingollisia vaikutuksia nimenomaan viimeisinä vuosinaan, niin eihän silloin toki Otavan lakkaaminen ollut suomalaisuudelle mikään ylivoimainen tappio, päinvastoin.

Otava itse kertoi lakkaamisestaan päätoimittajansa A. G. Coranderin kynällä seuraavaa: »Eikä Otava mikään riemupäivän lapsi olekkaan ollut. Siihen on moni jo närkästynyt. Papit ja koulumestarit on se suuttanut, nimismiehet, tuomarit on se vihoittanut, käynyt kämnärit ja oikeudet, ja talonpojiltaki on se tahtonut raa-kuutta, viinaa ja aitaus-velvollisuutta vähentää — lahjoitusmaiden 'herroista' ei puhettakaan, niiltä on Otava tahtonut vuoretki viertää. Paljon on siis Otava paha tehnyt, eikä hyvää ensinkään. Mutta nyt se jättää kaikki levolliseen rauhaan, tämä 'vihattu lehti'. Ei se enää tule kenenkään yölepoa häiritsemään eikä kenenkään ilosta ivailemaan. Sen toimituski on jo uupunut ja toimituksen kynä tylsynyt, kyntäessään Sananlennättimen, Aamuruskon ja Otavan epätasaista kivikkoa. Tällä numerolla ottaa siis Otava toimituksineen lukijoiltaan jäähyväiset ja kiittää kaikkia niitä, jotka joko suutuksissa eli muuten ovat lähettäneet Otavalle kirjoituksiaan... Kernaasti tunnustamme vikamme ja sopimattomuutemme nykyajan vaatimuksiin. Sentähden Otava kuoleeki. No niin, kuolla kuolevan pitää, mutta Otava kuolee sillä vakaalla toivolla, että se Vanhassa Suomessa jo herännyt henki ei niin pian kuole, vaan on tulevaisuudessa vaativa Viipuriin vieläki suomenkielisen sanomalehden, jonka nojassa se henki on vaurastuva ja eteenpäin rientävä...» Selvästi ilmoitti lehden

Viipurin läänille suurempi kuin olisivat olleet ne kustannukset, joilla seura olisi voinut palkita sen vajavaisuuden, jonka tilaajain vähyys olisi mahdollisesti voinut vaikuttaa.» Oululainen lehti on ainoa, joka todella tuntuu surevan Otavan kuolemaa, kuten tekstissä myöhemmin tullaan toteamaan.

⁶⁴ Seuran vuosikertomus 1864, muistutus pyyhityn kohdan alla.

päätoimittaja Otavan kuolevan vikojensa ja sopimattomuutensa tähden, ei taloudellisten syiden vuoksi. Välittömästi tämän jälkeen Corander puhui lehden herättämästä hengestä ja toivoi, ettei se kuolisi. Otavan pääviaksi tuli näin ollen juuri tuon hengen herättäminen, ja nimenomaan tästä oli syntynyt »viha» lehteä kohtaan. Lukiesaan lehden totuudenmukaista luetteloä siitä, keitä kaikkia se oli suuttuttanut, ei enää juuri jaksä ihmetellä, että se oli saanut vastaanä voimakkaan opposition. Kun lehti puhui yöunen häiritsemisestä, ei se suinkaan rajoittanut tätä ainoastaan vastustajiinsa, vaan siihen voi lukija sisällyttää myös lehden »kannattajat», joiden asema osan valtakuntaa ollessa ilmiäapinassa, ei liene joka hetki ollut aivan helppo. Huomattakoon kuitenkin, että lehti ei pyytänut mitään anteeksi, vaan toivoi levittämänsä hengen entisestäänkin voimistuvan. Ennen kaikkea lausui Corander toivovansa, että vastaisuudessa uusi sanomalehti saisi »nuorisosta nousevasta uudet pirteät toimittajat».⁶⁵

Edellä esitettyjä käsityksiä Otavan lakkaamiseen johtaneista syistä valaisee osaltaan asiasta päättäneen kokouksen osanottajaluettelon tarkastelu. Huomiota kiinnittää se, että pöytäkirjaan on läsnäolleiksi merkitty useita sellaisia jäseniä, jotka kävivät kokouksissa sangen harvoin, jos koskaan. Kahden vuoden aikana 4. 11. 1862—2. 11. 1864 kutsuttiin seuran jäsenet koolle 21 kertaa. Varakirkkoherra Cas. Stråhlman, varatuomari K. Stråhlman ja läänin kirjanpitäjä Chr. Tavast olivat näistä kokouksista mukana vain siinä, jossa tehtiin päätös Otavan lakkauttamisesta. Opettajat Rich. Relander ja Wilh. Ekroos olivat mukana niissä kahdessa peräkkäisessä kokouksessa, joissa Otavan kohtalosta päätettiin sekä lisäksi vielä yhdessä kokouksessa. Verraten harvoin kävivät seuran asioista yhteisesti päättämässä mainitussa ratkaisevassa tilaisuudessa läsnä olleet konsuli Woldemar Hackman ja varatuomari N. K. Hornborg. Monia ahkeriä kokouksissa kävijöitä oli lisäksi ratkaisua tehtäessä poissa. Näistä lienee ennen muuta mainittava lehden toimitustyöhönkin osallistunut Robert

⁶⁵ »Otavan lukijoille», kirj. A. G. C., Otava n:o 52 29. 12. 1863. Coranderin kirjoitus tuntuu olevan yksityiskohtiaan myöten paikkansa pitävä, josta olkoon osoituksena hänen mainintansa talonpojista ja viinasta. Vuosina 1862 ja 1863 Otava kirjoitti sangen runsaasti alkoholikysymyksestä. Tästä esimerkkinä voidaan mainita artikkeli »Kuinka Viron viinan tulvasta päästäisiin», Otava n:o 17 24. 4. 1863.

Mallenius. On tietenkin vain luonnollista, että epätavallisen tärkeä ja sensaatiomainenkin asia veti tilaisuuteen tavallista runsaammin väkeä. Silti ei voi välttää vaikutelmaa, että sinne olisi nimenomaan yritetty saada ennen muuta oppositiota edustavia henkilöitä. Tuntuu ilmeiseltä, että seuran eräänlainen »sisärengas» olisi halunnut edelleen toimittaa lehteä, mutta Otavan herättämän jatkuvasti laajentuneen vastarinnan vuoksi he jäivät tiukan paikan tullen auttamattomasti vähemmistöön.⁶⁶

On merkille pantavaa, että Otavan jälkimuistoissakin olivat esillä juuri Coranderin mainitsemat radikaalisuuteen viittaavat seikat. Kun sanomalehti Ilmarinen kolme vuotta Otavan lakkaamisen jälkeen kirjoitti edeltäjästään, todettiin siinä, että »merkellisimmät jälkimuistot ovat Otavasta ne käräjä-jutut, joita se matkaan saattoi . . .»⁶⁷ Lehden jyrkät kannanotot pysyivät myöhemminkin parhaiten mie-
lissä.

Pelkän »pelon» ei ole kuitenkaan tarvinnut olla työntämässä Otavan aikaisempia kannattajia sen vastustajiksi. Kuten aikaisemmin on jo todettu, tapahtui »jungfennomaanien» ja »vanhojen rehellisten suomalaisten» teiden eroaminen juuri Otavan ilmestymisaikana.⁶⁸ On luonnollista, että lehden jyrkkyys vei sen ikäänkuin automaattisesti lähelle nuorten ja radikaalien ryhmää. Mutta koska Viipurissa on ajateltava olleen myös toisin ajattelevia suomalaisuusmiehiä, niin on ymmärrettävää, että heidän suhtautumisensa Otavaan sen kaikkien hyökkäyksien jälkeen ei suinkaan ollut yksinomaan myötämie-
listä. Myös nämä seikat on otettava huomioon, kun ajatellaan lehden lakkaamista, seuran vuosikertomuksesta poistettuja sanoja sekä Coranderin kirjoitusta Otavan kuoleamisen syistä.

Paitsi suomalaisuusliikkeen kahtiajakaantumista tapahtui Otavan elinaikana myös ruotsalaisuusliikkeen voimien kokoamista ja rintamanmuodostumista tälläkin suunnalla. Näin kuvaa eräs havainnoitsija tilannetta Viipurissa keväällä 1863: »Ei näytä pikku Otavam-

⁶⁶ Lakkauttamisesta päättäneen kokouksen osanottajista ks. edellä viite 62. Lisäksi seuran mainitun ajanjakson ptk:t sekä erikoisesti ptk. 3. 11. 1863 ja 3. 2. 1864.

⁶⁷ »Silmäys Viipurin entisiin suomalaisiin sanomalehtiin», Ilmarinen n:o 1 4. 1. 1867. Ks. myös Ilmarinen n:o 0 12. 12. 1866, kirjoitus »Lukijalle».

⁶⁸ Ks. tästä s. 187—189.

mekaan olleen takapajulla suomalaisuuden edistämisessä; lienee senki kunnioitettava toimitus yht'hyvin sattunut joskus saamaan syytömänki kolauksen. Suomalaisuus ja ruotsalaisuus näyttävät ikäänkuin pitävän pientä nuhinaa keskenään.» Tämän todistajan mukaan tuntuu lehden toimitus saaneen aiheettomia syytöksiä ehkä ennen muuta nimenomaan ruotsalaisten taholta.⁶⁹ Ei ole perustellusti ajateltavissa, että kukaan viipurilaisen kirjallisuusseuran jäsenistä olisi ryhtynyt vaihtamaan puolta, mistään sellaisesta ei ole olemassa todisteita, mutta voidaan sen sijaan arvella, että fennomaniaa vastaan suunnattu aikaisempaa voimakkaampi propaganda oli saattanut jotkut maltilliset jäsenet pitämään Otavaa liian radikaalina ja vain yhä voimakkaampaa vastarintaa synnyttävänä sekä sen ilmestymistä näin ollen vähemmän tärkeänä. Eräs ratkaisu olisi tietenkin ollut vaihtaa toimittajaa ja tiedetäänkin seuran piirissä juuri lakkauttamisen esillä olleen pohditun toimittajakysymystä, mutta ei heitä ollut Viipurissa niin vaan otettavissa.⁷⁰ Vuotta aikaisemmin — jolloin Coranderilla lehden toimittajana näyttää vielä olleen seuran täysi tuki takanaan — oli hän yrittänyt päästä vapaaksi päätoimittajan virasta, mutta ketään sopivaa ei ollut löytynyt. Tämän perusteella hän olikin hankkinut vuodeksi 1863 seuralta vakuutuksen, että hänen oli vastattava vain niistä kirjoituksista, »joiden kirjoittajaa hän ei voi ilmoittaa».⁷¹ Tätä sopimusta Corander sitten olikin käyttänyt runsain mitoin hyväkseen, kuten edellä on nähty. Pietari Hannikainen ja Robert Malenius olisivat ehkä voineet tulla kysymykseen päätoimittajina, mutta tuskin he olivat A. G. Coranderia maltillisempia, edellinen epäilemättä jyrkempikin. Samaa lienee sanottava H. Const. Coranderista, joka lakkauttamisen käsittelyn viime vaiheessa oli valmis ottamaan niin lehden toimituksen kuin taloudenkin harteilleen.⁷² Tällaisessa tilanteessa oli niillä, jotka halusivat tehdä lopun Otavan liian voimakassanaiseksi katsomastaan kirjoittelusta, ainoana mahdollisuus-

⁶⁹ L. A. Puntila, Ruotsalaisuus Suomessa, Hki 1944, s. 263—282. — Suomen Julkisia Sanomia n:o 27 9. 4. 1863, artikkeli otsakkeen »Maascuduilta» alla. Kirjoittaja on »D. A.—n.», josta ks. edellä viite 52.

⁷⁰ Toimittajakysymystä tietää pohditun Helsingfors Dagblad palasessaan »Om tidningen 'Otavas' framtid» numerossaan 263 12. 11. 1863.

⁷¹ Seuran ptk. 4. 11. 1862, 15. 11. 1862.

⁷² Seuran ptk. 14. 11. 1863.

tena antaa lehden lakata äänestämällä sitä vastaan seuran kokouksessa. Tuskin kaikilla lakkaamista kannattaneilla asetelma oli loppuun asti selvästi tiedostettuna, mutta taloudellisten seikkojen asettaessa lehden tielle esteitä, oli helppoa antaa niiden ratkaista epämiellyttävänä pidetyn lehden lopettaminen. — Tosin on muistettava, että viimeisen puolen vuoden aikana Otavan palstat olivat olleet verraten kesyjä, mutta tähän saattoi olla ennen kaikkea viranomaisten aikaansaannosta, eikä kirjoittelun säyseyttä jatkossa suinkaan voitu taata.

Eri yhteyksissä on käsitelty niitä lukuisia kiistoja, joita Otavalla oli kollegojensa kanssa ja tarkasteltu, millainen sen asema muiden joukossa oli.⁷³ On syytä vielä kosketella muutamaa toisten lehtien hyökkäystä Otavaa vastaan, koska ne omalta osaltaan kartoittavat lehden asemaa aikalaistensa keskuudessa.

Abo Underrättelser lehdessä hyökättiin voimakkaasti Otavan yhteiskunnallisen ohjelman kimppuun. Lehden kirjoittajan lähtökohdiana oli viipurilaisessa fennomaanien äänenkannattajassa julkaistu artikkeli »Ruotsalaisuus Suomessa». Hän katsoi maassamme olleen kaksi eri kansallisuutta ja kaksi eri kieltä, mitkä seikat olivat aiheuttaneet vanhastaan jatkuvaa kateutta ellei sanoisi vihaa ruotsalaisten ja suomalaisten, herrojen ja talonpoikien välille. Tätä kirjoittaja piti suuresti vahingollisena asian tilana. Juuri tuo kateellisuus oli se seikka, joka oli estänyt sivistyksen leviämistä kansan keskuuteen. Juuri vihamielisestä suhtautumisesta johtuva epäluuloisuus herraluokkaa kohtaan oli suurin niin aineellisen kuin henkisenkin sivistyksen este. Tämän vuoksi olisi jokaisen isänmaan ystävän velvollisuutena pitänyt olla koettaa hävittää turhia väärinkäsityksiä herrojen ja talonpoikien väliltä. Tässä työssä näki kirjoittaja suomenkielisten sanomalehtien suuren tehtävän. Kaikki eivät kuitenkaan tunnustaneet haluavan suorittaa tätä isänmaallista velvollisuuttaan. Sen sijaan Otavakin pyrki sairaaloisella kiihkolla, sokealla innolla ja perusteettomalla vihalla ryntäämään kaikkea sitä vastaan, mikä ei ollut ehdottoman suomalaista. Sen edustamien fennomaanien lipussa ei lukenut rauha ja sovinto, vaan viha ja katkeruus. Otavan päämääränä tuntui olevan »ärsyttää talonpoika herraa vastaan, halventaa

⁷³ Ks. s. 165—171, 187—189.

tai oikeammin kokonaan kieltää herraluokan sivistyksen arvo...» Lehti työskenteli ei valon ja valistuksen vaan pimeyden ja tietämättömyyden palveluksessa. Kaikkein suurin ihme kirjoittajan mielestä oli se seikka, että Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura oli tuollaisessa työssä mukana. Artikkelin palstoilleen hyväksynyt lehti ei ottanut kantaa artikkeliin, mutta tietysti julkaiseminenkin jo merkitsi eräänlaista hyväksymistä.⁷⁴

Omassa vastineessaan Otava käytti voimakasta kieltä. Åbo Underrättelserin kirjoittajan puhe oli »yhtä väärä kuin törkiäkin», se oli »rumaa valhetta ja hävyttömyydestä kuohuvaa viha-puhetta» ja lehti toivoi, että kirjoittaja, »se arvoisa herra tästäpuolen rupeisi etsimään pimeyden lähdetä omasta itsestään, ehkä hän sen helpommin juuri niin läheltä löytäisi». »Arvottomuus ja ylenkatse siis teidän tuomille !!», oli Otavan loppupäätelmä.⁷⁵ Turkulaisessa lehdessä julkaistu artikkeli oli Otavan toiselta ilmestymisvuodelta. Viimeisenä elinvuotenaan joutui karjalaisten fennomaanien äänenkannattaja yhä useammin riitaan Suomettaren kanssa.⁷⁶ Otavan pitäessä jatkuvasti suomenkielistä kansanosaa syyttömänä niin henkiseen kuin aineelliseenkin takapajuisuuteensa, johon sen oli saattanut jopa vuosisatoja jatkunut säätyläistön harjoittama sorto, korosti Suometar kansallisen herätystyön lyhytaikaisuutta ja jo tapahtuneen myönteisen edistyksen positiivista merkitystä. Suometar uskoi niin kansassa kuin sivistyneistössäkin tapahtuvan vähittäisen kehityksen tuovan parhaita tuloksia, Otava vain voimakkaan hyökkäilyn saavan vastustajiksi lei-

⁷⁴ »Några ord om fennomanien och tidningen 'Otava', Åbo Underrättelser n:o 22 21.2.1861. Artikkelin kirjoittanut »E. R.-ck.». Myös Helsingfors Dagblad syytti Otavaa vihan kylvämisestä eri kansaluokkien välille, mistä ks. s. 155. — Kiistan lähtökohta oli Otavan toimituksen artikkeli »Ruotsalaisuus Suomessa», n:o 19 3.11.1860.

⁷⁵ »Suomen kielen oikeuksista. (Turkulaisille E—s ja E R—ck)», Otava n:o 10 9.3.1861. Tässä artikkelissaan Otava hyökkäsi myös nimimerkki E—s:n kirjoituksen »De finska dialekterne» kimppuun. Viimeksi mainittu kirjoitus lehdessä Åbo Underrättelser n:o 21 19.2.1861. — Hyvin mielellään Otava yleensäkin kävi toisten lehtien artikkelien kimppuun, mistä ks. esim. »Bref från Helsingfors», Vasabladet n:o 7 15.2.1862 ja »Susia lammashahkassa», Otava n:o 10 Lisätähti, varsinainen numero päivätty 7.3.1862.

⁷⁶ Ks. s. 186—188.

matut vallanpitäjät luopumaan kansan oikeutettujen vaatimusten vastustamisesta.⁷⁷

Samaan päämäärään pyrkivät kiistakumppanit eivät pystyneet ymmärtämään toisiaan ja niin saatettiin Suomettaressa »Kotimaalta» -otsikon alla julkaista seuraavanlaista tekstiä:» Muistutamme Otavan pitkiin loruihin, jotka hengittävät jonkimoista heikkouden ylenkatsetta Suomalaiselle kansallisuudelle, ainoastaan sen, että josko Suomalaiset eivät ole ruvenneet kapinaan tahi muuhun väkivaltaan niistä kielensä ja kansallisuutensa sorroksista, joita Otava niin pöyhkeästi vetää esiin, niin ei se ole tapahtunut heikkoudesta eikä enää kansallisuutensa arvon tunnon puutteestakaan . . . mutta kokonaan ja yksinään siitä Suomalaisten järkähtämättömästä luonteesta, että he panevat kaiken luottamuksensa . . . ainoastaan laillisuuteen . . .»⁷⁸ Suomettaren toimituksen laatimat epämääräiset rivit olivat selvästi vihjailevia. Asiaa tuntematon lukija saattoi niiden perusteella ajatella Otavan pitäneen kielellistä ja kansallista sortoa siksi raskaana, että se olisi voinut olla aiheena jopa kapinointiin, johon ei kuitenkaan oltu ryhdytty heikkouden tunteen vuoksi. Puolan kapinan kesänä ei pääkaupungin fennomaanisen päälehden lauseiden kirjoittamista voine pitää korrektina. Suomettaren arvostelun kohteena ollen H. Const. Coranderin kirjoittaman Otavan artikkelin ei olisi pitänyt antaa aihetta tuonkaltaiseen kirjoitteluun.⁷⁹ Olisi ollut ihmeellistä, elleivät viranomaiset olisi kiinnittäneet Suomettaren sanoihin huomiota. Ehkä pääkaupunkilaislehden kirjoittelulla ja Otavan kiihoitusartikkelien jyrkällä vähenemisellä juuri elokuussa on jotain tekemistä toistensa kanssa.

Viimeksi käsitellyt artikkelit ikäänkuin lopullisesti rajaavat Otavan aseman maamme lehdistössä sen omana aikana. Kaikissa väitteilyissä sen paikka oli ollut jyrkimpien joukossa, ja viimeksi esitetyistä mielipiteenilmaisista näkyy, että niin ruotsin- kuin suomenkieliset-

⁷⁷ Suometar n:o 58 24. 7. 1863. Lehti moittii Otavaa ja sen asennetta paltalla, joka alkaa sanoilla »Vääryys on vääryyttä».

⁷⁸ Suometar n:o 62 7. 8. 1863.

⁷⁹ H.K.K:n artikkeli, joka alkaa Otavan n:o 31 31. 7. 1863 ensimmäiseltä sivulta on Suomettaren viitteessä 77 mainitun kirjoituksen polemisoitua, jossa puolestaan arvosteltiin H.K.K:n Otavassa n:o 29 17. 7. 1863 ollutta artikkelia »Voi-piko sodasta Suomellen olla muuta kuin haittaa?».

kin lehdet saattoivat syyttää sitä yhteiskuntarauhaa järkyttävästä kirjoittelusta.⁸⁰ Tarkastelivatpa Otavaa viipurilaiset tai helsinkiläiset, fennomaanit tai heidän vastustajansa, luettiinpa sitä toimituksissa tai virkamiesten pöydän ääressä, kaikkien keskuudessa sen voimakkaat yhteiskunnalliset kannanotot olivat kannatuksen ohella herättäneet kiivasta vastustusta. Lehden viimeisen päätoimittajan sanat »vihatausta lehdestä» pitivät näin ollen varmasti paikkansa. Yhä enemmän varmistuu myös se edellä esitetty käsitys, että Otava kuoli vikojensa ja sopimattomuutensa tähden, ettei se enää kenenkään unta häiritsisi.

Otavan kuollessa ei sentään yksikään lehti sen kuolemasta iloinnut. Suometar kuittasi asian vaikenemalla. Useat vain tyytyivät toteamaan asian.⁸¹ Sanomia Turusta ilveksi lakkaamisuutisessaan Otavan nelikielisiä ilmoituksia⁸² ja Tapio — ilmeisesti pahuuksissaan — arveli Viipurissa kai nyt sitten vastedes ilmestyvän saksankielisen sanomalehden.⁸³ Ainoa Otavan poismenoa todella sureva lehti oli näin ollen Oulun Viikko-Sanomia, jonka tätä asiaa koskevaa artikkelia on jo aikaisemmin käsitelty.⁸⁴ — Otavan mukana päättyi lopullisesti eräs kehitysjakso. Viimeinen yhtenäisen Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeen äänenkannattaja oli lakannut ilmestymästä.

⁸⁰ Ks. myös s. 186—188.

⁸¹ Näitä lehtiä olivat ainakin Helsingfors Dagblad n:o 263 12. 11. 1863, n:o 271 21. 11. 1863; Hämäläinen n:o 48 27. 11. 1863; Mikkelin Viikko-Sanomien n:o 49 3. 12. 1863.

⁸² Lisälehti Sanomiin Turusta n:o 51, päänumero päivätty 18. 12. 1863.

⁸³ Tapio n:o 49 5. 12. 1863.

⁸⁴ Ks. edellä viite 63.

8. Virrat yhtyvät — erikoislaatuisuus lakkaa

»Viipurissa on Suomalainen Kirjallisuus-Seura, mutta useille itse Viipurilaisista on se tuntematon suuruus. Koulussa käyvät pikkupojat kyllä lukevat aapisensa ensi lehdellä sanat: Suomalainen Kirjallisuus Seura Viipurissa, mutta se on sama kuin Kiinankieltä heille, sillä kotona eivät milloinkaan kuule semmoisesta seurasta mainittavan. Ja että se useille sen jäsenistäkin on vieras, todistavat seuran kokoukset, joissa tuskin on viisi tahi kuusi jäsentä. Tullakseen enemmän tunnetuksi ja enemmän vaikuttavammaksi pitää sen virkistymän perinpohjaista. Semmoisena kuin se nyt on, se hyvin vähän vaikuttaa suomalaisuuden eduksi. Suomalaisuus Viipurissa on uneksivassa tilassa ja ei muuta tarvita saadakseen sen eläväksi ja vilkkaaksi kuin nerokas herättäjä. Siksi ei nyk. Kirjallisuus Seura koskaan tule; siihen toimeen siltä itseltä puuttuu voimia ja neroa ja kaikkein paras olisi, jos Viipurin Kirjall. Seura rupeisisi Helsingin Suomal. Kirjall. Seuran alaiseksi.»¹ Näin kirjoitti Suomettaressa vuonna 1865 Karjalan fennomaanien keskuselimeksi perustetusta seurasta ylioppilas G. W. Fagerlund. Paria vuotta aikaisemmin oli hänet kutsuttu mainitun yhteisön jäseneksi, mutta hän ei ollut liittynyt seuraan.²

¹ Suometar n:o 205 5.9.1865, »Maaseuduilta. Viipuri, 15 p. Elok.», kirjoitus jatkuu n:o 207 7.9.1865 ja on viimeksi mainitussa osassa myös kirjoittajan nimimerkki »K. Wilkka».

² G. W. Fagerlundin nimimerkistä ks. O. E. Tudeer, Piirteitä epävirallisen Viipurilaisen osakunnan elämästä (1864—1868), Kaukomieli V, Porvoo 1912, s. 80. Viipurilaisessa osakunnassa pidettiin 1860-luvun lopulla Fagerlundia sananvapauden marttyyrina, koska hänet 1864 oli tuomittu sakkoon erään kirjoituksen johdosta, jonka oli katsottu loukkaavan venäläisiä meriupseereita. — Painovapausjutusta ks. Otava n:o 48, Lisätähti, päänumeron päivämäärä 27.11.1863. — Jäseneksi valitsemisesta ks. ptk. 1.9.1863, jolloin »opettaja Uuraan kansakoulussa Gust. W. Fagerlund» kutsuttiin seuraan. Ilmeisesti ei hän kuitenkaan maksanut

Puolisen vuotta myöhemmin käsitteli Jaakko Forsman Kirjallisesa Kuukauslehdessä samaa aihetta: »Viipurin kirjallisuuden seuran vaikutus on aina ollut hyvin hiljaista laatua . . . Mielestämme . . . selvästi näkyy, että jonkunmoinen saamattomuus jo melkein seuran perustamisesta saakka on asunut sen toimissa ja puuhissa.» Kirjoittajan mukaan oli seura liikaa hajoittanut toimiansa, eikä omaksunut mitään selvää linjaa, mistä syystä ei »yleisökään juuri ole huolinut panna rahojansa tuommoiseen seuraan, joka ei ole muuta kuin kehno kopia kirjallisuuden seurasta Helsingissä».³

Molempien arvostelijoiden puheissa voidaan yksityiskohdissa osoittaa virheellisyyksiä. Fagerlundin sanonta viidestä kuudesta jäsenestä Viipurin kirjallisuusseuran kokouksissa ei pidä paikkaansa, vaikkakin numerollisesti on osoitettavissa, että niin kokousten luku kuin niiden osanottajamääräkin oli laskenut vuoden 1863:n jälkeen. Jaakko Forsmanin lausuma selvän linjan puuttumisesta on sekin harhaan johtava, kuten tässäkin tutkimuksessa on osoitettu ja seuran saavutusten lähempi tarkastelu olisi saattanut valaista hänelle tarkemmin asiaa.⁴ Eräältä kannalta katsottuina molemmat mielipiteenilmaisut kuitenkin ovat ilmeisen todistusvoimaisia. Seurasta, jonka toimet tarkasti tunnettiin, tuskin olisi voitu julkaista tuonkaltaisia virheellisiä lausuntoja; voimakkaasti toimiva yhteisö kumoo väävät käsitykset jo omalla työpanoksellaan. Vaikuttaa ilmeiseltä, että »yleinen mielipide» katsoi Viipurin suomalaisuusrintamalla nukuttavan, siitä kertoivat molemmat artikkelit. Kumpikaan kirjoittajista ei myöskään tuntunut näkevän mitään sellaisia tehtäviä, jotka olisivat vaatineet

jäsenmaksuaan, koska hänen nimensä ei esiinny 1876 painetussa matrikkelissa. — Hän oli syntynyt 1838, josta ks. esim. *Finlands Stats-Kalender för året 1882*, Hfors 1881, s. 92.

³ Kirjallinen Kuukauslehti n:o 3 Maaliskuu 1866, »Kuukauskirje», kirj. päätoimittaja »J. F.» [Forsman].

⁴ Seuran pt:n mukaan pidettiin vuonna 1862 yhdeksän ja 1863 12 kokousta. Vuonna 1864 oli seitsemän, 1865 viisi ja 1866 jälleen seitsemän kokousta. Kahdena ensiksi mainittuna vuonna oli kokouksissa keskimäärin lähes 10 jäsentä läsnä. Viimeksi mainittuina vuosina oli kokouksissa keskimäärin hieman yli kahdeksan jäsentä läsnä. Mitään suurta jäsenkatoa kokouksissa ei siis voida todeta olleen, joskin suunta oli koko ajan laskeva. — Forsmanin lausunnon kritikoinnista ks. myös Jouko Teperi, *Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura näytelmien kustantajana vuosina 1867–1876*, *Suomi* 108:3, Hki 1959, s. 8–10

Viipurin seuran itsenäisyyttä, vaikka Forsman huomauttikin, että erikoistuminen olisi ollut aiheellista. Jos näille arvostelijoille olisi puhunut jotain nimenomaan Vanhalle Suomelle ominaisesta suomalaisuusliikkeestä, he olisivat ilmeisesti hymähtäneet: siellä missä ei tapahdu mitään, ei tapahdu mitään erikoislaatuistakaan; helsinkiläisiä autettaessa olisi sentään tehty edes jotain.

Niin suuren yleisön mielipiteen tulkeiksi kuin edellä esiteltyt seuran moittijat onkin katsottava, niin on aina otettava huomioon, että ulkopuoliset saattavat toki olla arvosteluissaan väärässä. On siis tarkasteltava, millaisen kuvan seuran omat paperit antavat Otavan jälkeisinä vuosina sen piirissä ahertaneiden fennomaanien työstä. Huh-tikuussa 1864 »Seuran jäsen, herra A. G. Keldan, antoi . . . kirjallisen esityksen, jossa kehoittaa Seuraa, menneen vuotisen Suomettaren *Nossa* 36 lausuttujen perustuksien mukaan, jokaisessa Suomen seurakunnassa kysymykseen nostattamaan ja alulle panemaan *kouluja hansen opetusta* varten sekä miettimään keinoja millä niitä missäki paikkakunnassa voitaisiin kannattaa.»⁵

Koska A. G. Keldan antoi esityksensä seuralle kirjallisena, mainitaan aloite pöytäkirjassa aivan lyhyesti. Tutustuttaessa ehdotuksen tekijän lähdekirjoitukseen Suomettaressa saadaan asiasta kuitenkin selvä kuva. Tällöin käy erittäin ilmeiseksi, että Keldanin aloitteella oli kauaskantoiset päämäärät. Näin kirjoitettiin Suomettaren toimituksen laatimassa artikkelissa: »Hallitus on nyt kyllä ruvennut puuhaan laittaa opistoa [Jyväskylän seminaari], jossa valmistetaan opettajia kansan kouluihin. Mutta opettajat eivät voi tehdä kansalle kouluja, jos kansa ei ymmärrä niitä tarvitsevansa. Hallituksen huolen ohessa meidän siis olisi tarvis järkiään tarttua perustamaan kouluja jokaiseen seurakuntaan, missä sellaista vielä ei ole alulle pantu. Tätä varten, meidän mielestä, olisi soveliain saada toimeen erinäinen seura, jolla olisi tarkoituksena joka seurakunnassa kysymykseen nostattaa ja alulle panna kansan opetusta varten kouluja sekä miettiä keinoja millä niitä missäki paikkakunnassa voitaisiin kannattaa. Senlainen kansan valistus-seura, jonka keskus voisi myös olla Helsingissä, olisi toimeen pantava pian samoille perustuksille kuin suomalaisen kirjallisuuden seurat, vaan niin laivalla

⁵ Ptk. 5. 4. 1864.

vaikutuspiirillä, että sen kädet ulottuisivat yhtäaikaan kaikkiin Suomen seurakuntiin.»⁶ On luontevaa, että Arvo Inkilä Kansanvalistusseuran historiassaan katsoo tämän kirjoituksen ennakoivan maamme yleisen kansanvalistusseuran perustamista.⁷ Keldanin aivan ilmeisenä tarkoituksena oli muodostaa juuri viipurilaisesta yhteisöstä tämä seura. Huomattakoon erityisesti, että Suomettaren kirjoittaja ei jyrkästi vaatinut johtoasemaa pääkaupungille, vaan totesi ainoastaan, että keskus *voisi* olla Helsingissä. Merkittävä on myös se Suomettaren kirjoituksen kohta, jossa todettiin perustettavan seuran voivan hankkia »itselleen asian-ajajia jokapaikassa, missä se aikoi jotain toimeen panna». Seura »valitsisi näiksi asiamiehiksensä kaikki maassa tunnettavat voimat. . .» Toiminta olisi ollut samankaltaista kuin kansankirjastoasiassakin, jonka tunnetuksi tekemiseksi Viipurin kirjallisuusseura oli kääntynyt seurakuntien vaikutusvaltaisten henkilöiden puoleen hyvällä menestyksellä. Karjalaiset suomalaisuusmiehet olisivat vain jatkaneet entisenkaltaista toimintaa ehkä hieman laajemmissa puitteissa kuin ennen. Aloite olisi säilytetty Karjalassa, seuran toiminta pysynyt jatkuvasti vireänä ja sen nimi kaikkien fennomaanien tietoisuudessa. Keldanin ehdotuksessa oli epäilemättä aivan oikein tajuttu se seikka, että seuralla oli oltava laajoja, kaikkien huomion puoleensa vetäviä työkohteita, muutoin se yleisessä tietoisuudessa vaipuisi hiljaisuuteen, tuntemattomuuteen ja lamaantuisi.

Huolimatta siitä, että esityksen toteuttaminen erinomaisesti olisi sopinut seuran itselleen omaksumaan kansan valistamisen toimintaperiaatteeseen, ei kokouksen osanottajien enemmistö tuntunut innostuvan asiaan. Tosin aloite tunnustettiin tärkeäksi, sitä pohdittiin ja sen käsittely siirrettiin seuraavaan kokoukseen, mutta siinäkään ei saatu aikaan mitään lopullista päätöstä. Vielä kerran lykättiin asian käsittelyä, nyt kesän yli. Ensimmäiseen syksyn kokoukseen tuli kuitenkin niin vähän väkeä, että kokous oli peruutettava.⁸ Näin

⁶ Suometar n:o 36 8.5.1863, etusivulla on artikkeli »Kansakoulujen perustaminen Suomen kaikkiin pitäjiin», kirjoittajaa ei mainita.

⁷ Arvo Inkilä, Kansanvalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä, Keuruu 1960, s. 11–13. Viipurin kirjallisuusseuraa ei Inkilä teoksessaan mainitse lainkaan.

⁸ Ptk. 3.5.1864, 6.9.1864. Muistettakoon myös, että Viipurin ensimmäisen kansakoulun aikaansaaminen oli seuran jäsenien puuhaa, mistä ks. Teperi, osa I, s. 127–129.

venyi päätöksen teko toista vuotta ja vasta joulukuussa 1865 seura totesi, että kansakoulujen »saaminen seurakuntiin on sangen tarpeellinen ja hyvä asia, mutta kun Seuralla ei ole niin suuria varoja kuin tällaiseen yritykseen tarvittaisiin, niin Seura ei katsonut voivansa ottaa näin laveata asiaa työksensä».⁹ Vielä vuosikertomuksessa 1866 katsottiin olevan aiheellista selitellä tehtyä päätöstä: »Helppo on työtä esitellä ja näyttää mitä hyvää se vaikuttaisi, mutta saada se rahatta toimeen etenki nykyisinä kovina aikoina, on mahdotonta.»¹⁰ On aivan ilmeistä, että seuran enemmistöä vastassa on ollut pieni, mutta ilmeisen kiivassävyinen oppositio, joka oli voimakkaasti vaatinut seuran toimenpiteitä kansakouluasiassa. Muuten tuskin olisi tarvittu jatkuvia selittelyjä. Vain muutamaa vuotta aikaisemmin oli seura pystynyt käytännöllisesti katsoen ilman mitään kuluja levittämään voimakkaasti kansankirjastoaatetta maakuntaan, nyt vedottiin rahan puutteeseen. Työskentelystä oli terä poissa, ja niin sai varojen puute olla verukkeena. Tosin voidaan palauttaa mieliin, että vuonna 1865 oli saatu heikko sato, mutta suurista nälkävuosista ei vielä tiedetty mitään.

Toisin olivat asiat olleet C. I. Qvistin johdattaessa seuraa. Turhaan ei hänen erotessaan häntä oltu kiitetty »siitä erinomaisen nerollisesta toimesta, jolla virka-aikanansa oli tämän seuran kaikki riennot vaikuttaneet uudistettuun ja kokonansa uusi-laatuiseen vauhtiin». Hänen johtajakauttaan luonnehdittiin ajaksi, jolloin seuralla oli ollut »onni jo monta vuotta perätysten vaikuttaa yhteistä kansallista parasta niin nerokkaan isänmaan ystävän kuin tohtori Qvistin johdannolla».¹¹ Uusi esimies Magnus Wilhelm Lavonius oli valmis tunnustamaan, ettei hän voinut »paljoa edistää Seuran korkiaa tarkoitusta». Ohjelmapuheessaan hän lausui: »Paljon pahuutta ja epä tietoa elää vielä meidän ympärillä, jota meidän muukalainen sivistys ei voi poistaa. Tuntien oman heikkouteni, minä tuskin voisin toivoa tätä virheellistä kohtaa saatavan autetuksi. Mutta nähdessäni niin monta voimaa nuoruuden innolla harrastavan sitä uutta jota me kaikki toivomme; nähdessäni että tämä into päivä päivältä kasvaa ja voittaa laviamman alan, minä lohdun ja toivoni vakautuu.» Vaikka

⁹ Ptk. 5. 12. 1865.

¹⁰ Seuran vuosikertomus 1866.

¹¹ Ptk. 3. 2. 1862.

Lavonius tunnusti kansanvalistustyön vainiolla tarvittavan runsaasti perkaajia, totesi hän kuitenkin tuolloin yli 60-vuotiaana olevansa jo »elämänsä illassa» ja pani toivonsa, ei edes seuran nuoriin jäseniin — monia niitä ei ollutkaan — vaan yleensä maan nuorisoon. Turvautuminen mieheen, jonka aktiivisin suomalais-kansallisen työn kausi oli 20 vuotta takana päin, osoittaa kyvykkäiden johtajien puutteen todella olleen suuren.¹² Pari vuotta puheenjohtajana oltuaan Lavonius erosi 1864, ja hänen jälkeensä ehti seuralla olla samalla vuosikymmenellä vielä neljä esimestä.¹³ Kuvaavaa seuran jäsenten keskuudessa olevalle hajaannukselle on, että viimeksi mainittuna vuonna tapahtui kaksi esimiehen virasta kieltäytymistä, ja kaikkiaan oli 1864 vaaleissa kuusi puheenjohtajaehdokasta. Tällöin lopullisesti valittu lääninsihteeri A. von Weissenberg viihtyi toimessaan vain vajaat kymmenen kuukautta.¹⁴ Pysyvää ja tarmokasta johtajaa ei tuntunut olevan löydettävissä. Helposti tuntuivat tällöin katseet suuntautuvan läntisestä Suomesta saapuneisiin miehiin. Kirkkoherra Mortimer Forstén valittiin esimieheksi hänen oltuaan kaupungissa kolmisen vuotta,¹⁵ eikä tunnetun suomalaisuusmiehen Rietrikki Polénin tarvinnut kaupunkiin saavuttuaan odottaa puheenjohtajan

¹² Otava n:o 10 7. 3. 1862, »Viipurista»; tässä selostetaan seuran maaliskuun kokousta. — Magnus Wilhelm Lavonius oli syntynyt vuonna 1800 ja oli hän jo 1830-luvulla tunnettu aktiivisena suomalaisuusmiehenä Viipurissa, mistä ks. Teperi, osa I, s. 18, 29.

¹³ Seuran v. 1876 painetun matriikelin mukaan (s. 30) nämä olivat: lääninsihteeri A. von Weissenberg 1864—1865, varalääninkamreeri E. Olsoni 1865—1867, kirkkoherra G. B. M. Forstén 1867—1869 ja filtri F. Polén 1869—1875.

¹⁴ Vuosikokouksessa valittiin (ptk. 3. 2. 1864) esimieheksi »porgmestari R. Örn». Seuraavassa kokouksessa (ptk. 1. 3. 1864) hänen kieltäytymisensä ilmoitettiin. Huhtikuussa (ptk. 5. 4. 1864) tarjottiin tointa asessori M. Alopaeukselle, mutta tämä ei ryhtynyt siihen. Tällöin lopullisessa vaalissa »herra asessori H. Grotenfelt sai kolme, herra kirkkoherra M. Forstén kolme, herra maasihtieri Weissenberg neljä, herra vara-kamreeri E. Olsoni kaksi ja herra asessori M. Alopaeus yhden huudon». Otava oli juuri seuran päätöksellä lakkautettu ja hajaannus suuri. — Seuraavassa vuosikokouksessa von Weissenberg erosi (ptk. 3. 2. 1865).

¹⁵ Ptk. 3. 2. 1867. Kuten edellisestä viitteestä ilmenee, oli Forstén ollut esimieshdokkaana jo vuonna 1864. — Gustaf Bernhard Mortimer Forstén, synt. Rautalammilla 19. 6. 1819; kirkkoherran apulaiseksi Nurmijärvelle 1843; Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan sijaiskirkkoherra 1855—1863; Viipurin suomalais-ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherraksi 15. 10. 1862, astunut virkaan 1. 5. 1863. Collianderin kokoelma VA:ssa n:o 956.

paikkaa kuin vuoden päivät.¹⁶ Aloittekykyisten persoonallisuuksien puuttuessa provinssihenki levisi; totuttiin tähyämään Helsinkiin päin.

Qvistin ollessa esimiehenä oli hänen aloitteidensa innokkaana toimeenpanijana sekä myös kirjallisuusseuran sanomalehden toimittajana ollut seuran sihteeri A. G. Corander. Varsinaista uutta luovaa voimaa tuntui kuitenkin häneltäkin puuttuvan. Kun hänet oli vuonna 1864 kutsuttu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseneksi, kirjoitti hän osakunta- ja ikätoverilleen August Ahlqvistille seuraavaan tapaan: »Jäseneksi päästyäni kysäsen, jos ei Helsingin Seura tahi joku sen jäsen tahtoisi esitellä Viipurin Seuralle jotakuta työtä, mikä sopisi Seurojen yhteiseen tarkoitukseen, sillä me täällä olemme työn puutteessa, emmekä tiedä mikä nyt tätä nykyä vaatisi Seuran vaikutusta.»¹⁷ Kirje ei todellakaan kieli laatijansa itsenäisyydestä, eikä siitä löydä hakemallakaan mitään paikallispatrioottista henkeä. On kuin kaikki mahdollinen Vanhan Suomen rahvaan hyväksi jo olisi tehty, tai sitten sen auttamiseen ei olisi missään tapauksessa ollut mahdollisuuksia. Aikaisemmin oli halukkaasti korostettu omien toimien erikoislaatuisuutta, mutta Corander puhui vain seurojen yhteisestä tarkoituksesta. Kun tällainen omasta aloittekyvyttömyydestä kielivä kirje saatettiin lähettää Helsinkiin samoihin aikoihin, kuin Suomettaressa kerrottiin ilmeisellä asiantuntemuksella viipurilaisten suomalaisuusmiesten saamattomuudesta, niin ei ole ihmeellistä, että pääkaupungin fennomaanit helposti uskoivat Viipurin seuran olevan vain »kehnnon kopian» heidän omastaan. Karjalaisten suomalaisuusmiesten rivit tuntuivat todella heikontuneen. Seuran sihteerin kirjeeseen tutustuttuaan ei tutkija enää jaksaa hämmästyä, kun lukee hänen veljensä H. C. Coranderin tehneen seuran kokouksessa alkuvuodesta 1865 ehdotuksen, jossa hän kehotti »Seuraa muuttu-

¹⁶ Rietrikki Polén oli — kuten tunnettua — ensimmäisen suomenkielisen tohtorinväitöskirjan tekijä, joka 1868 tuli Viipurin lyseon suomenkielen lehtoriksi. Ks. tästä esim. Heikinheimo, *emt.*, s. 589. Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa oli hän ollut 1853—1866 yleisen tutkijakunnan jäsenenä, mistä ks. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Jäsenet ja Toimihenkilöt 16. II. 1831—16. II. 1931, Hki 1931, s. 184.

¹⁷ A. G. Coranderin kirje Viipurista 1. 10. 1864 A. E. Ahlqvistille, SKS:n kirjekansio n:o 141. — Vuonna 1826 syntynyt Ahlqvist tuli ylioppilaaksi 1844 ja 1827 syntynyt Corander 1845, molemmat Savo-karjalaiseen osakuntaan. Tästä ks. esim. Carpelanin mainittu matrikkeli, s. 122, 131.

maan alaosuudeksi Helsingin kirjallisuus Seuraa». Vaikka seuran kokous lakoonisesti päättikin, että »esitettyä Seuran olon muuttumista ei Seura katsonut tarpeelliseksi», niin silti vahvistaa tehty aloite seurassa vallinneesta hengestä aikaisemmin saatua kuvaa. Niiden piirissä, joiden olisi pitänyt johtaa kaikkia Karjalan fennomaaneja, voi 1860-luvun puolimaissa syntyä ajatus alistua pääkaupunkilaisten hohottaviksi. Tuskin näiden kahden todistuksen kelpaavaisuutta paljoo horjuttaa sekään, että lausuntoja esittäneet veljekset eivät olleet syntyperäisiä vanhasuomalaisia, vaan savolaisia.¹⁸ Päämäärästään tietoiselle yhteisölle tuskin kukaan lähtee tekemään lakkauttamisehdotuksia.

Seuran hapuilu jatkui edelleen. Turhaan ei sen vasta eronnut esimies varalääninsihteeri Eligius Olsoni keväällä 1867 kehottanut yhteisöä valitsemaan »itselleen vilkkaamman ja soveliaamman toimeliaisuuden, kuin mitä Seura tähän saakka on näyttänyt». Aivan hukkaan ei Olsonin kehoitus mennyt, sillä nyt sai seura noin kymmeneksi vuodeksi harrastusalakseen kansalle tarkoitettujen pienten näytelmien kustantamisen. Ei ole mitään epäilystä siitä, etteikö suomalaisen näytelmän ja samalla myös maamme tulevan teatterin puolesta työskenteleminen olisi ollut arvokasta puuhaa, mutta mitään kaikkia karjalaisia fennomaaneja yhdistävää toimintaa se tuskin oli.¹⁹ Hapuilemalla ensin 1860-luvun puolivälissä sinne tänne ja omaksumalla sitten vuosikymmenen kestäväksi työkseen suppeaksi katsottavan kirjallisuuden alan, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden-Seura tosiasiallisesti luovutti pois käsistään Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeen johdon. Ilmeisesti tulkitsi Viborgs Tidning vuonna 1869 täysin oikein yleistä mielipidettä sanoessaan kirjallisuusseuran suuren yleisön silmissä näyttäytyvän milloin yhtenä milloin taas kahtena tai kolmena henkilönä. Erikoisesti lehti korosti, että se ei sanonnallaan

¹⁸ H. C. Coranderin ehdotus seuran ptk:ssa 7. 3. 1865. Hän siis teki sen vuotta ennen kuin Jaakko Forsman vastaavanlaatuisen esityksen Kirjallisessa Kuukauslehdessä, mistä ks. edellä viite 3. — Coranderin ehdotuksen käsittely: seuran ptk. 2. 5. 1865. Mistään keskustelusta ei mahdollisimman lyhyeen muotoon laadittu ptk:n pykälä kerro. — Coranderin veljekset olivat syntyneet Mikkeliissä, mistä ks. esim. Heikinheimo em. elämäkerrasto, s. 124. Opiskeluaikanaan he olivat kuuluneet Savo-karjalaiseen osakuntaan.

¹⁹ Ptk. 5. 3. 1867. — Ks. myös edellä viitteessä 5 mainittu Teperin tutkimus.

suinkaan halunnut loukata sitä aatetta, jonka palvelukseen seura oli perustettu. Vastauksessaan ruotsinkieliselle kollegalleen ei tuolloin ilmestynyt suomenkielinen sanomalehti Ilmarinen pystynyt asiallisesti torjumaan esitettyä väitettä, se ainoastaan puhui kaupungin kirjanoppineiden harvalukuisuudesta sekä vetosi täysin passiivisten jäsenten suureen lukumäärään, näin todellisuudessa myöntäen lausunnon oikeaksi.²⁰ Kansannäytelmien kustannustyön harrastajia kaupungissa tuskin oli monia. Viimeinen tilaisuus säilyttää aloite kässissään oli kirjallisuusseuralla ilmeisesti ollut A. G. Keldanin esityksen käsittelyssä keväällä 1864. Jos seura olisi ryhtynyt voimakkaaseen kampanjaan kansakoulujen perustamisen puolesta, olisi sen nimi säilynyt kaikkien maakunnan fennomaanien tietoisuudessa ja sen ääntä olisi muissakin asioissa kuultu. Mutta puuttui voimia, puuttui johtajia. Otavan lakkaaminen vuoden 1863 lopulla tuntui tehneen lopun uskalluksesta tarttua mihinkään suurempaan yritykseen.

Viipurin kirjallisuusseuran luisuessa hapuilun ja pikkunäperten pottäivälle tielle, ei ollut olemassa mitään muutakaan yhteisöä, joka olisi kyennyt ottamaan johtajan viitan kannettavakseen ja kokoamaan karjalaiset suomalaisuismiehet yhteisten tunnusten alle. On olemassa selviä merkkejä siitä, että tuollaista yhdistävää elintä ainakin viipurilaisten keskuudessa kaivattiin juuri 1860-luvulla. Vuonna 1867 perustettiin suomalainen lukuyhdistys, jonka toimintaa kaavailtiin seuraavaan tapaan: »Siinä saisi olla sekä virkamiehiä, kauppiaita, käsityöläisiä että muuta työntekevää kansaa . . . Uskomme, että tämmöisen luku-yhtiön toimeen saaminen olisi Viipurin suomalaisille hyvä. Se yhteyttäisi kaupungin suomalaiset lujemmaksi yhteydeksi ja kohottaisi heidän henkeänsä samalla kuin toisi heille arvoakin.»²¹ Tämä kaikki sisälsi juuri kirjallisuusseuran käytännön toiminnan suuntaviivat edellisiltä vuosikymmeniltä. Ilmeisesti oli lopullisesti menetetty usko siihen, että jo olemassa oleva kirjallisuusseura olisi voinut tulla — G. W. Fagerlundin sanoja lainaten — »eläväksi, vilkkaaksi ja nerokkaaksi herättäjäksi». Siksi oli pyrittävä luomaan uusi yhteisö.

Lukuyhdistys ei kuitenkaan pystynyt entistä paremmin kokoa-

²⁰ Viborgs Tidning n:o 41 29. 5. 1869, »Wiborg». — Ilmarinen n:o 23 4. 6. 1869.

²¹ Ilmarinen n:o 29 19. 7. 1867, pääkirjoitus »Viipurin suomalaisille». — Ks. myös Ruuth, Viipurin kaupungin historia II, s. 918–919.

maan yhteiskunnallisesti valveutunutta väestöä, vaan pari vuotta toimittuaan se nukahti ja lahjoitti varansa »vanhemmalle veljelleen», kirjallisuusseuralle, perustettavaan Agricolan muistopatsasrahastoon. Näin rahat epäilemättä tulivat aikanaan hyvään tarkoitukseen, mutta kokonaisuuden kannalta oli jälleen saatu vain uusi todistus siitä, että viipurilaisilla fennomaaneilla ei ollut enempää yhteistä, erikoislaatuista työsarkaa kuin kykyä yhdistää voimiaan. Vuonna 1870 perustettiin Viipuriin Suomalainen Seura, joka kuitenkin pian muodostui pääasiassa nuorison huvitteluseuraksi. Lappeenrannassakin toimi Suomalais-Seura ainakin 1872–1874 järjestäen mm. juhlia.²² Epäilemättä Vanhassa Suomessa oli fennomaaneja siinä kuin ennenkin, mutta yhteisestä liikkeestä, yhteisten maakunnallisten tunnusten alla toimimisesta tuskin voidaan enää puhua.

Jos karjalaisilla suomalaisuusmiehillä olisi jatkuvasti ollut oma äänenkannattaja, olisi tilanne saattanut muodostua osittain toisenlaiseksi. Fennomaanien kanta maakunnan pulmakysymyksissä olisi keskeytyksettä päässyt julkisuuteen ja vaatimattomatkin mielipiteenilmaisut olisivat levinneet aatteen kannattajia yhdistäen joka puolelle suuriruhtinaskunnan kaakkoiskulmaa. Tosin pikainenkin selailu osoittaa, että vuoden 1864:n alusta lähtien ilmestynyt Viborgs Tidning ei ollut, päinvastaisista väitteistä huolimatta, mikään kiihkeä svekomaani, vaan julkaisi ensimmäisenä ilmestymisvuotenaan mm. kirjallisuusseuran vuosikertomuksen sekä laajan luettelon niistä lahjoituksista, joita suomenkielinen kansakoulu oli saanut vastaanottaa. Mutta mikään suomalaisuusliikkeen tukija ei Viborgs Tidning suinkaan silti ollut. Uuden suomenkielisen lehden ilmestymistä saatiin odottaa Karjalassa kolme vuotta, mitä pidempää taukoa ei tässä asiassa ollut sattunut Viipurissa 1840-luvullakaan. Tuskin turhaan lausui Ilmarinen näytenerossaan 1866 maakunnassa kaivatun »paikkakunnan sanomaa, joka erittäin olisi pitänyt silmällä tämän

²² Sven Hirn, Strövtåg i österled, s. 76–79, 89. — Ruuth, emt., s. 918–919. — Mainittakoon, että Agricolan patsas paljastettiin vasta 1908, joten lukuyhdistyksen rahat joutuivat olemaan kirjallisuusseuran hallussa noin 40 vuotta. — Viipurin Suomalaisesta seurasta ks. myös: D. W. Åkerman, Muistelmia Viipurin Suomalaisen Klassillisen lyseon synnystä, Viipurin Suomalainen Klassillinen lyseo 1879–1909, Vri 1910, s. 56. — Lappeenrannan Suomalais-Seurasta ks. Liisa Castrén, Lappeenrannan kaupungin historia 1812–1918, Lappeenranta 1957, s. 253–254.

maanosan oloja ja varustettavia hankkeita sekä lausunut julkisuuteen sen tarpeita». ²³ Tietenkin Karjalaan saapui jatkuvasti fennomaanisia sanomalehtiä niin pääkaupungista kuin muualtakin, mutta ne olivat vain omiaan yhdistämään muutenkin hajallaan olevia itäsuomalaisia muun Suomen suomalaisuusliikkeeseen, ei korostamaan heidän maakuntansa erikoislaatuisuutta. Läntisen Suomen fennomaanien sopi nyt helposti ja vaivattomasti täyttää se tyhjiö, jonka yhteisen äänenkannattajan, johtajien ja kaikkia yhdistävän seuran puuttuminen oli luonut ennen niin kiihkeästi omista ajatuksistaan kiinni pitäneeseen Vanhaan Suomeen. Kun *L. A. Puntila* luonnehtii maamme 1860-luvun yleiseen mielipiteeseen vaikuttaneita tekijöitä, lausuu hän mm. seuraavaa: »Melkeinpä kaikki valtiollisesti ja sivistyksellisesti merkittävä toiminta on ollut keskittyneenä pääkaupunkiin, eikä esim. sanomiston alalla johto ole ollut sen ulkopuolella. Maaseutulehdistön heikko taloudellinen asema ja siitä johtuva matala toimituksen taso ehkäisi sen nousun itsenäiseksi... Ollen tavallisimmin pääkaupungin lehtien aatteellisena kaikuna... maaseudun äänenkannattajat olivat kyllä mukana yleistä mielipidettä muodostamassa, mutta juuri sellaisina ne vain vahvistivat Helsingin johtoasemaa.» ²⁴ Yksityiskohdissa voidaan Puntilan ajatuksia kritisoida. Edellisellä vuosikymmenellä oli Viborg ollut jonkin aikaa lehdistön kärjessä, eikä Otavan itsenäisiä kannanottoja voida asettaa kyseenalaisiksi. Mutta kokonaisuutena Puntilan luoma kuva on epäilemättä todellisuutta kuvasteleva. Juuri 1860-luvulla virinnyt valtiollinen toiminta antoi pääkaupungille selvästi havaittavan johtoaseman. On lisäksi ajateltavissa, että esim. helsinkiläiset fennomaanit itse aivan tietoisesti halusivat keskittää määräämisvallan itselleen. Fennomania oli muodostumassa yhä selvemmin poliittiseksi suuntaukseksi, ja sellaisen luonteeseen kuuluu ilman muuta halu johtamiseen, vallan keskitykseen. Kun Vanhassa Suomessa syntyneen tyhjiön olemassaolo pääkaupunkilaisten keskuudessa hyvin tunnettiin — siitähän olivat

²³ Edellä viitteessä 1 mainitussa kirjoituksessaan G. W. Fagerlund väittää, että *Viborgs Tidning* on »ruotsalainen, oikea *svensk* i u, sekä kieleltä että mieleltä». — *Viborgs Tidning* n:o 12 13. 2. 1864, n:o 103 31. 12. 1864. — Ilmarinen n:o 0 12. 12. 1866, kirjoitus »Lukijalle».

²⁴ Puntila, Yleisen mielipiteen muodostuminen Suomessa 1860-luvulla, s. 466–467.

tiedottaneet useatkin viipurilaiset – niin todennäköisesti oli Helsingissä selvää tahtoa täyttää se omilla ajatuksilla ja kannanotoilla. Näin voidaan tulkita niin Jaakko Forsmanin kuin H. C. Coranderinkin lausumat.

Kaikki edellä käsitellyt seikat antavat Karjalan suomalaisuusliikkeestä Otavan kuoleman jälkeisinä vuosina yksiselitteisen kuvan. Samassa mitassa, kun vanhasuomalaisen fennomanian uutta luova ote oli herpaantunut, se oli tullut yhä alttiimmaksi läntisille vaikutteille ja näin jatkuvasti menettänyt erikoislaatuisuuttaan. Myös se, että liikkeen keulamiehet tähystelivät pääkaupunkiin päin ja jopa olivat juuri sieltä muuttaneita syntyperäisiä läntisen Suomen kasvatteja, vaikutti liikkeen aatesisällön itsenäisyyden katoamiseen. Vaikka Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura sekin oli jatkuvasti olemassa, ei se kuitenkaan myöhemminkään jaksanut nousta merkittäväksi omaperäiseksi aatteelliseksi voimaksi, vaan sen toiminta saattoi näyttää Viipurin suomenkielisenkin sanomalehden mielestä »kuivettuneelta luurangolta».²⁵ 1840-luvullakin oli Vanhassa Suomessa ollut runsaasti länsisuomalaisia miehiä mukana suomalaisuusliikkeessä, ja silti sillä oli ollut omaperäinen ja selvästi erikoislaatuinen leimansa. Nyt olivat olosuhteet kuitenkin ratkaisevasti muuttuneet.

Tällaiseen kehitykseen synnä voidaan perustellusti katsoa olleen karjalaisten fennomaaniensa saamattomuuden, mutta sitä voidaan tarkastella myös kokonaan toisenlaisesta näkökulmasta. Kun itsenäinen Vanhan Suomen suomalaisuusliike oli 1830-luvun lopulla syntynyt, oli sillä kiistattomasti ollut juurensa syvällä maakunnan kokonaiskehityksessä. Tuolloin uusi sukupolvi, joka ei ollut tuntenut samaa syvää epäluuloa läntisen Suomen arvoja kohtaan kuin jälleenyhdistämisen monet tapaukset vääryyksinä kokeneet aikalaiset, oli astunut esiin ja ajatellut tilanteesta entisestä poikkeavalla tavalla. Sen aatemaailmassa oli paljon uutta ja läntisestä Suomesta omaksuttua, mutta se tunsu itsensä kuitenkin vielä huomattavassa määrässä Vanhan Suomen perinteen jatkajaksi. Tämän polven keskuudessa syntyi uusi ja

²⁵ Ilmarinen n:o 9 21.1.1886, pääkirj. »Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran alku». Seuran päätyönä oli vuosisadan lopulla Wilken koulun ylläpito, minkä lisäksi se kustansi puolenkymmentä kirjaa, viimeisen niistä 1880-luvun alussa. Ks. tästä mainittu Teperin laudaturtyö Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura 1845–1895.

omaperäinen suomalaisuusliikkeen haara.²⁶ Nyt 1860-luvulla oli kuitenkin jälleen uusi nuoriso astumassa esiin samalla, kun sulautuminen uuteen ja jakamattomaan Suomeen alkoi viimeinkin olla tosiasia. Kolmas sukupolvi ei enää tuntenut aikaisemman kaltaista eroa oman maakuntansa ja muun Suomen välillä. Nuorten mielisissä myös sanonta Vanha Suomi oli ilmeisesti väistymässä arkisena käyttöterminä ja siirtymässä erääksi maakunnan historiallista ajanjaksoa kuvaavaksi käsitteeksi. Asiaa kärjistäen sekä vahvasti liioitellen voitaisiin sanoa Vanhan Suomen lakanneen olemasta juuri 1860-luvulla. Ja yhä liioittelua jatkaen: ellei ole Vanhaa Suomea, ei voi olla sen suomalaisuusliikettäkään. Joka tapauksessa eräs selitys itäisen fennomanian uuteen kehitysvaiheeseen on uuden sukupolven esiintuminen. Vajaat kolmekymmentä vuotta aikaisemmin oli ilman muuta haluttu toimia itsenäisesti, nyt ei tuollainen asennoituminen enää ollut suinkaan itsestään selvää.

Vanhan polven mukanaolo sekä normaali paikallistunne esti kuitenkin täydellisen ja selvästi tietoisien alistumisen pääkaupungin johdettavaksi, ja niin esim. kirjallisuusseura – kuten monesti jo on todettu – jatkoi hiljaista, koko maan suomalaisuusliikkeen kannalta katsottuna melkein pä tyystin merkityksetöntä olemassaoloaan. Sellaisessa yhteisössä, jossa oli vain nuorisoa, oli kehityksen yleinen linja huomattavasti selvemmin nähtävissä. Tämän muuttumisprosessin saamiseksi vielä entistäkin havainnollisemmaksi, on syytä viivähtää hetkinen vain kolmatta sukupolvea edustavassa Viipurilaisessa osakunnassa. Kun tämä eteläkarjalaisten ylioppilaiden yhteisö jälleen 1860-luvun alkupuolella tauon jälkeen alkoi toimia, käsiteltiin siinä perusteellisesti vuosijuhlan viettoa. Vuosisadan alkupuolelta periytyneet erilaiset muistopäivät eivät tyydyttäneet nuoria akateemisia kansalaisia, vaan he halusivat luoda itselleen omaperäisiä traditioita. Monien vaihtoehtojen jälkeen päätti osakunta yksimielisesti vain jonkin Viipurin läänin muun Suomen yhteyteen palauttamisen yhteydessä esiintyvän päivämäärän olevan kylliksi arvokkaan, »että se voisi palvella ikäänkuin sinä alttarina, jolle vuosittain tulisimme asettamaan uhrimme synnyinseutumme vapautuksen ja pelastuksen suurelle ja iloiselle muistolle».²⁷ Kun Vanha Suomi oli liitetty muun Suomen

²⁶ Teperi, osa I, s. 13–40, 54–65.

²⁷ Teperi, Viipurilainen osakunta, s. 136–139.

yhteyteen, olivat monet alueen säätyläistön jäsenet pitäneet sitä negatiivisena tapahtumana, mutta kolmas polvi näki kehityksen kokonaan toisessa valossa. Jälleenyhdistämisen uskottiin nyt suorastaan vapauttaneen ja pelastaneen Karjalan. Merkittävää on myös, että Viipurilaiselle osakunnalle vuosijuhlapäivää valittaessa ei puhuttu Vanhasta Suomesta, vaan jatkuvasti todettiin, että muun maan yhteyteen oli liitetty juuri Viipurin lääni. Entiset itäiset yhteydet haluttiin tietoisesti siirtää vain historiaan kuuluviksi, ja näihin asioihin syventynyt tutkija saattaa joskus suorastaan hieman ihmetellä tässä suhteessa vallinnutta suurta intoa, sillä tokihan Viipurin lääni jatkuvasti kuului Venäjään, vaikka olikin ensisijaisesti suuriruhtinaskunnan osa. Kehityslinjasta ei kuitenkaan ole pienintäkään epä tietoisuutta, haluttiin kuulua kokonaan ja ainoastaan yhteisen isänmaan, Suomen, yhteyteen ja tietoisesti unohtaa se, että Viipurin läänin ja muun maan välillä oli ollut valtiollinen raja kansaa jakamassa. Tällaiseen ajatteluun soveltui myös yksi ja yhteinen suomalaisuusliike, jota ei ollut tarvis jakaa ainakaan ilmansuuntien mukaan. Entisen itäisen fennomanian piiriin ei juuri hakeutunut nuorta verta, vaan kehitys meni sen ohitse jättäen vanhan suunnan seisomaan ihmetellen tien oheen. Tämän luvun alussa käsiteltyä ylioppilas G. W. Fagerlundin voimakasta Viipurin kirjallisuusseuran arvostelua lienee katsottava nimenomaan tästä näkökulmasta.

Karjalaisen fennomanian luonteen muuttumiseen vaikutti omalta osaltaan epäilemättä myös maan yleisen poliittisen tilanteen kehitys. Niin kauan kun suomalaisuusliikkeellä ei ollut suoranaista vaikutusvaltaa maan asioihin, se pysyi verraten järjestäytymättömänä, heterogeenisenä ja rajoiltaankin epämääräisenä ryhmittymänä.²⁸ Sen puitteissa oli tämän vuoksi helppoa esittää mitä erilaisimpia vaatimuksia ja ajatuksia, koska poliittisia laskelmia ja tarkoituksenmukaisuussyitä ei tarvinnut lainkaan ottaa huomioon. Tällaisissa olosuhteissa ei myöskään ollut olemassa selvää tarvetta keskittää liikkeen johtoa pääkaupunkiin. Kokonaan toisenlaiseksi muuttui tilanne, kun säädyt kutsuttiin koolle ja säännöllinen valtiollinen toiminta niiden keskuudessa pääsi alkuun. Nyt oli mitä luonnollisinta, että päätökset tehtiin ikäänkuin kaikkien puolesta juuri Helsingissä. Siellä tunnettiin

²⁸ Näitä seikkoja on jo monesti aikaisemmin käsitelty.

parhaiten maan kulloinenkin tilanne ja sen asettamat vaatimukset. Suuriruhtinaskunnan muissa osissa voitiin tietenkin jatkuvasti olla tapahtuneista ratkaisuista eri mieltä, esittää omia ajatuksia, pyrkiä vaikuttamaan yhteisiin päätöksiin sekä ajaa oman paikkakunnan erikoisvaatimuksia, mutta asioiden luonteen vuoksi täytyi maakuntien asukkaiden kannanottojen pakostakin jäädä usein vain keskuksen tekemien päätösten heijastumiksi. Alkanut perustuslaillisen kehityksen kausi maassamme vaati erilaista toimintaa kuin sitä edeltänyt »valtioyö». Maan poliittisessa asemassa tapahtunut kokonaisuutos vaikutti näin ollen Karjalassa voimakkaasti samaan suuntaan kuin sen paikalliset kehitysvoimatkin, mikä omalta osaltaan selittää Vanhan Suomen fennomanian muuttumisprosessin nopeutta.

Kun edellä tämän tutkimuksen molemmissa osissa on tarkasteltu niitä syitä, jotka pohjimmiltaan vaikuttivat karjalaisen suomalaisuusliikkeen erikoistumiseen, on aina päädytty lahjoitusmaihiin; niitä ei ollut muissa maakunnissa.²⁹ Vaikka nyt 1860-luvulla melkein kaikki muut, niin koko suuriruhtinaskunnan kuin yksinomaan sen kaakoista osaakin koskevat olosuhteet muuttuivat, lahjoitusmaat olivat toki jatkuvasti entisellään. Niiden aatteellisiin kannanottoihin vaikuttavan voiman ei kai voida ajatella vähentyneen. Tilannetta lähemmin tarkastettaessa tullaan kuitenkin hieman toisenlaiseen tulokseen. Myös lahjoitusmaakysymyksessä saavutettiin kulminaatiokohta ilmeisesti juuri 1860-luvulla tammikuun valiokunnan koosolon aikoihin. Kukaan sen jäsenistä ei ollut asettunut vastustamaan maiden palauttamista talonpojille. Tämän jälkeen voitiin koko probleeman lopullisen ratkaisun katsoa riippuvan vain ajasta. Huomatakoon myös, että vapautumiseen johtavat päätökset tultaisiin tekemään Karjalan ulkopuolella ja ne sanelisivat ainakin pääasiassa muut kuin oman maakunnan miehet. Ennen muuta on kuitenkin merkittävää, että nyt enää ei suinkaan ollut pääasiana — kuten 1840-luvulla — Vanhan Suomen sivistyneistön ja »alaisempien säätyjen» lähestyminen, josta joskus olisi saattanut olla tuloksena lahjoitusmaaikeen alla raataville lampuodeille konkreettista hyötyäkin.³⁰ Nyt tavoiteltiin ensisijaisesti selviä talonpoikaisiin kouriin tuntuvia ratkaisuja,

²⁹ Ks. edellä esim. s. 98–108, 203–217.

³⁰ Teperi, osa I, s. 74–86.

omaa perinnöllistä maata, »talonkirjoja», jotka jo pelkällä olemassaolollaan olisivat tehneet talonpojan herran veroiseksi. Aatteellisen ja konkreettisen tavoitteen riippuvuussuhde oli vaihtanut paikkaa.

Jos poliittinen kehitys oli omiaan muuttamaan karjalaista suomalaisuusliikettä ja ikäänkuin sysäämään Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran syrjään, niin vaikutti maassa tapahtuva aineellinen edistys epäilemättä samaan suuntaan. Edellä on kansanvalistusta käsittelevässä luvussa havaittu, kuinka kiitettävän nopeasti kirjakauppiat ryhtyivät tarjoamaan apuaan kansankirjastojen perustajille ja hoitajille näin tehden seuran toiminnan suurelta osalta tällä työsaralla tarpeettomaksi.³¹ Samantapainen kehitys tapahtui aivan ilmeisesti myös kirjojen kustantamisen vainiolla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikertomuksessa kirjoitti sihteeri S. G. Elmgren vuonna 1861: »Suomeksi kirjoittamisen taito ei ole enää muutamien harvojen omistama... Verraten suuri luku suomenkielisiä, hartauskirjallisuuteen kuulumattomia kirjoja, mitkä viime vuosina ovat ilmestyneet ilman Seuran tointa, todistaa samaa asianlaitaa sekä myös sitä, että sen sisällyksiset kirjat voivat saada riittävän lukuisan lukijakunnan.» Kun Viipurin kirjallisuusseuran esimies D. W. Åkerman vuonna 1887 loi katsauksen kuluneisiin viime vuosikymmeneihin, teki hän tapahtuneesta kehityksestä samantapaisia huomioita kuin Elmgrenkin. »Kun ennen — eikä siitä ole niin kovin pitkä aika kulunut — joku tahtoi saada teoksensa painetuksi, niin olipa varsin vaikeata melkeinpä mahdotonta löytää sille yksityistä kustantajaa; täytyi turvautua toiseen tahi toiseen apukeinoon ja siinä olivatkin kirjallisuusseuramme aina niin paljon kuin suinkin mahdollista apuansa tarjoomassa. Nyt ovat ajat aivan muuttuneet. Nyt tulevat kirjailijamme toimeen ilman tuollaista apua...»³² Vaikka viipurilaisen yhteisön saavutukset kirjojen kustantamisen alalla olivat varsin vaatimatomia, niin silti oli Åkermanin puheessa aivan ilmeisesti perää. 1860-luvulta alkanut kehitys oli epäilemättä omiaan tekemään vapaaehtoisen työn tälläkin suomalaisuustyön alueella vähemmän tarpeelliseksi. Koulujen ansiosta kansan sivistystaso nousi, lukevan yleisön

³¹ Ks. s. 126.

³² Seuran puheenjohtajan D. W. Åkermanin puheesta vuosijuhlassa 1887. Aivan ilmeisesti hän puhuu juuri 1860-luvusta ja sen jälkeisestä ajasta. Ilmarinen n:o 14 5. 2. 1887.

piiri laajeni ja kirjojen kysyntä kasvoi. Tuskin tällainen kehitys vielä juuri mainitulla vuosikymmenellä oli kovinkaan selvästi havaittavissa, mutta se sai joka tapauksessa aikaan sen, että karjalaisten fennomaanien aikaisemman keskusyhteisön merkitys jatkuvasti väheni. Kun kansanvalistusseura 1874 perustettiin Helsinkiin, oli sekin omiaan työntämään syrjään yleisön tietoisuudesta maamme »ensimmäistä kansanvalistusseuraa», jollaiseksi Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura parina ensi vuosikymmenenään voidaan luonnehtia.³³

Jos tässä luvussa esitetty väite, jonka mukaan maan yleinen poliittinen ja aineellinen kehitys vaikutti Vanhan Suomen suomalaisuusliikkeeseen, on oikea, niin pitäisi tällaista vaikutusta ilmeisesti näkyä myös maan läntisen osan fennomaniassa. Esitettyjen kehityslinjojen todenmukaisuuden varmistamiseksi riittää, kun palautetaan mieliin jo monesti aikaisemmin vertailun kohteena ollut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toiminnan lopullinen muuttumisprosessi 1860-luvulla. Samat kehitystekijät, jotka saivat aikaan muutoksia Karjalassa, vaikuttivat aivan ilmeisesti myös SKS:n toimitapaan. Juuri 1860-luvulla se lopullisesti jätti taakseen ne piirteet, jotka olivat antaneet sille, varsinkin sen toiminnan alkuvuosina, eräänlaisen fennomaanisen yleisseuran luonnetta. Kuvaavaa on, että kun seuran satavuotiskronikkaa sen asiakirjain perusteella vuodeksi 1931 kirjoitettiin, niin oli kansanvalistuksesta kertova luku päätettävä juuri 1860-luvulle.³⁴ Tieteellisen työskentelyn tulosta aivan keskeiselle sijalle seurassa on osoituksena sekin, että erillinen historiallinen osakunta sen piiriin perustettiin 1864³⁵ ja kielitieteilijät erikoistuivat omaksi ryhmäkseen vuonna 1868.³⁶ Ainoa ala, joka jatkuvasti toi seuran suuren yleisön tietoisuuteen, oli kaunokirjallisuus, mutta siinäkin oli sen ensisijaisena työkohteena suomenkielisen kulttuuripää-

³³ Ks. edellä viite n:o 7 sekä esim. J. Päivärinta, Muistelmia Kansanvalistusseuran syntymäajoilta, Kansanvalistus-seura 1874—1899, Hki 1899, s. 91—108. Läntisessä Suomessa ei kansanvalistustyötä oltu pidetty suomalaisuustyön tärkeimpänä muotona ja esim. J. V. Snellman piti Kansanvalistusseuran perustamista turhana (s. 108).

³⁴ Liakka, Kansanvalistus ja -sivistys, s. 35—38.

³⁵ Kaarlo Blomstedt, Historia, muinaistutkimus, maantiede, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831—1931, Suomi V 12, Hki 1931, s. 52—55.

³⁶ Martti Niinivaara, Kielen tutkimus ja viljely, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831—1931, Suomi V 12. osa, Hki 1931, s. 9—20.

oman kasvattaminen ja kielen kehittäminen, eikä suinkaan kansan lukuhallun tyydyttäminen.³⁷ Kuitenkin juuri tämä SKS:n lopullinen muuttuminen tieteelliseksi seuraksi oli ilmeisesti eräs merkittävä tekijä, joka esti Viipurin seuran sulautumasta siihen, koska tuonlaatuisten toiminnan mahdollisuuksien täytyi Karjalassa näyttää vähäisiltä jo pelkästään pätevän ja innostuneen henkilöstön puuttumisen vuoksi.

Samoihin aikoihin, jolloin yhtenäinen Vanhan Suomen suomalaisliike oli lopullisesti lamaanumassa, saapui helsinkiläisen kirjallisuusseuran kokoukseen lähetystö luovuttaen sille kaikkien talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajien allekirjoittaman kirjeen.³⁸ Siinä oli luettavissa mm. seuraavat helsinkiläisiin fennomaaneihin kohdistetut sanat: »Nämä Suomen miehet, jotka niin omin tahtoinsa ovat kansan puolesta puhuneet ja ahkeroineet sen arvoon saamista, eivät muuta palkkaa siitä oli perineet eikä pyytäneetkään, kuin hyvän omantuntonsa todistuksen. Mutta kuin nyt, aikojen kuluttua, maakunnan mieltä sen edusmiehiltä kysytään, tuntee Suomen talonpoikainen sääty itsensä velvolliseksi, näitä miehiä julkisesti kiittämään, jotka silloin sen suusta ja sydäimestä puhuivat, kuin kansan ääni oli salpauksessa.» Sanat ovat osoitetut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenille, mutta ne sopivat myös karjalaisiin fennomaaneihin — ja juuri heihin.

³⁷ V. Tarkiainen, Kaunokirjallisuus ja kirjallisuuden tutkimus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831—1931, Suomi V 12. osa, Hki 1931, s. 22—36.

³⁸ E. G. Palmén, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran viisikymmenvuotinen toimi ynnä Suomalaisuuden edistys 1831—1881, Suomi II jakso, 15. osa, Hki 1882, s. 79—80. Lähetystö saapui kokoukseen 2. 12. 1863. Palmén julkaisee kirjeen sellaisenaan. Siinä ei lainkaan mainita Viipurin kirjallisuusseuraa.

Henkilöhakemisto

- Agricola, Mikael 299, 275
Ahlqvist, August 42, 188, 209–212, 219,
244, 272
Ahrenberg, C. W. 23–25
Airaksinen, David 250–251
Aleksanteri II 12
Alfthan, Jakob 237, 242, 247
Alfthan, Johannes 13–14, 16–17, 27,
37–44, 48, 57, 59, 61–70, 82, 111–
112, 114, 119, 123, 131–132, 137,
236–238
Alopaucus, M. 257, 271
Armfelt, Aleksanteri 235–236
Armfelt, Kustaa Mauri 220
Armfel, K. M. G. 241
Autero, Olavi 212
Barth, Kristian Gottlieb 115
Berg, F. W. R. 12
Bergbom, J. E. 29, 32, 35–36, 51, 59,
106, 249
Bergh, J. Fr. 240–242
Berlin, N. J. 113
Blomstedt, Yrjö 253
Boije, Axel 135–136
Brunér, Frans af 235–236
Cajan, J. F. 113
Castrén, M. A. 42
Cedervaller, A. F. 59
Clouberg, C. G. 125
Corander, Axel Gabriel 15–16, 19, 23,
27, 56, 68–70, 75, 83, 93, 111, 116–
117, 130, 132, 134, 148, 176, 186, 197,
215, 255, 257–261, 272–273
Corander, H. Const. 15, 19, 33, 35–36,
60, 64, 68, 111, 132, 134, 139, 148,
176, 257, 261, 264, 272–273, 277
Creutz, K. M. 241
Cygnaeus, Fredrik 147, 150, 152
Dufva, Henriikki 242
Ekroos, Wilh. 257, 259
Elmgren, Sven Gabriel 237, 281
Emeleus, C. S. 112
Europaeus, D. E. D. (Taneli) 143–144
Fagerlund, G. W. 266–267, 274, 276,
279
Falck, Abraham 132, 225
Forsman, Jaakko 187, 267–268, 273, 277
Forsström, Karl Ferdinand 176
Forstén, Gustaf Bernhard Mortimer 271
Goethe, J. W. von 56–57
Golitsyn, Boris 103, 234
Gripenberg, Sebastian 80
Grotenfelt, Reinhold 105–106, 271
Grönberg, Josef 115
Haartman, Lars Gabriel von 158
Hackman, Johan Friedrich 59
Hackman, Viktor 25
Hackman, Woldemar 25, 130, 134, 257,
259
Hackzell, J. M. 240, 242
Hallonblad, H. 136
Hallsten, A. G. J. 113
Hanén, Peter, ks. Hannikainen, Pietari
Hannikainen, Pietari 13, 15–16, 18, 32,
41, 49–51, 55, 58–59, 64–68, 74, 77,
81–93, 96–103, 107–108, 111, 132,
176, 192–196, 214–217, 224, 227,
231, 248, 255, 261

- Hegel, G. W. F. 40
 Holmsten, Elias 134
 Hornborg, J. Kr. 240, 242
 Hornborg, N. K. 257, 259
 Hougberg, B. S. 117, 130, 134
 Hougberg, S. W. 130
 Hynén, K. Th. 135
 Hübner, Johannes 115
 Ignatius, K. H. J. 19, 22, 58
 Indrenius, Bernhard 13
 Inkilä, Arvo 269
 Innain, J. 23, 134
 Jaatinen, Heikki 141, 172, 239, 242, 245
 –247
 Judén, Jacob, ks. Juteini, Jaakko
 Judén, Joel 134
 Juteini, Jaakko 34, 58, 75
 Jutikkala, Eino 108, 206, 235
 Keldan, A. G. 117, 130, 268, 274
 Keldan, Anton 134
 Kellgren, Herman 148
 Kohtamäki, Ilmari 211
 Koskinen, Yrjö 37, 64, 66–69, 162–168,
 173, 182, 186–189
 Kosonen, Niilo 238
 Kothen, Kasimir von 11–12, 158, 202
 Krohn, Julius 25, 159–164, 167–169,
 171, 178–184, 188
 Krohn, Kaarle Leopold 27, 182
 Krohn, suku 148
 Kruskopf, Peter 105–106
 Kuscheleff-Besborodko, perikunta 80
 Kuusanmäki, Lauri 108
 Lagervall, J. Fr. 67
 Lampén, J. Chr. 112
 Lavonius, Magnus Wilhelm 218, 252–
 257, 270–271
 Lillja, J. W. 126
 Lindh, Daniel 240, 242–243
 Lockyer, J. N. 113
 Mallenius, Robert 16–18, 25, 129–132,
 134, 176–178, 260–261
 Mannerheim, C. G. 19–20, 59
 Mansikka, Pictari 54
 Masalin, Alex 103
 Menšikov, A. 12
 Meurman, Agathon 187, 236–237, 239
 Molander, Isr. 257
 Molander, P. Fr. 257
 Moldakoff, Agafon 59
 Munck, Adolf Fredrik 19–20, 22
 Munck, J. R. 12
 Murman, J. W. 132, 134, 224–225
 Nervander, J. H. E. 27–28, 112
 Nieminen, Kaarlo 171
 Nordenstam, J. M. 12
 Oksanen, A., ks. Ahlqvist, August
 Olsoni, Eligius 257, 271, 273
 Olsoni, Ferdinand 22, 27–28
 Palmén, E. G. 27
 Palmgren, J. F. 227
 Paloposki, Toivo 19
 Paunonen, Adam 19
 Pelkonen, Lauri Kustaa 242
 Perander, H. G. 179
 Polén, Rietrikki (Fredrik) 142–143, 271
 Pullinen, J. 26, 130, 134
 Puntila, L. A. 189, 238, 276
 Pynninen, Juho 58, 117–121, 125, 134
 Qvanten, Emil von 226
 Qvist, August 247
 Qvist, C. I. 14–16, 21–27, 36–37, 41,
 43–51, 55–59, 70, 86, 92, 94, 111–
 112, 114, 117–118, 121, 123, 130,
 132, 134, 137, 154, 182, 226, 235–
 239, 242, 247, 255–256, 270, 272
 Rask, Rasmus 34–35
 Rejn, Thiodolf 46, 106–107, 110, 163,
 173, 187
 Relander, August Wilhelm 20, 23
 Relander, Rich. 257, 259
 Retula, Matti 241
 Riikonen, Tahvo 136
 Rothsten, F. W. 144
 Runeberg, J. L. 180–181, 211
 Ruuth, J. W. 61
 Rühls, Chr. Fr. 34–35
 Saukko, Fr. M. 117, 119, 131–132, 134

- Schauman, August 44, 46, 48—49, 139, 171
 Schultén, Otto af 135
 Schröter, H. R. von 34—35
 Schöneman, B. K. J. 108
 Sirén, K. V. 143
 Sjöstedt-Nygård, Aksel 241
 Snellman, J. V. 12, 15, 35, 44—45, 48, 50, 64, 175, 188, 208—209, 241, 243
 Stråhlman Cas. 257, 259
 Stråhlman, Johan (synt. 1749) 34
 Stråhlman, K. 257, 259
 Ståhlberg, C. H. 20—24, 128
 Suonio, ks. Krohn, Julius
 Söderström, G. L. 126
 Tavast, Kristian 257, 259
 Tavast, Rafael 22
 Tengström, Gabriel 241
 Thesleff, A. A. 13
 Thurman, J. Fr. 117, 130, 134
 Tichanoff, Alex. 59
 Tikkanen, Paavo 18, 98, 121, 216, 224, 236—237, 247
 Topelius, Z. 109, 180—181
 Tornell, T. T. 134
 Wärén, Aksel 109
 Weissenberg, A. von 271
 Werkko, K. 126—127
 Wilke, Adam 18, 58, 83
 Volkov, Vasili 103, 233—234
 Zilliacus, N. A. 17, 129—131, 138
 Åkerman, D. W. 18, 281

Referat

DIE FENNOMANE BEWEGUNG IM ALTEN FINNLAND II

Europas verrücktes Jahr hatte in den Behörden des Grossfürstentums Finnland die Furcht vor revolutionären Umtrieben im Volk entstehen lassen. Aus diesem Grunde waren in den Jahren 1849–1850 Bestimmungen erlassen worden, die die Verwendung der finnischen Sprache und die Vereinstätigkeit einschränkten. Sie dürften vor allem vielen Arbeitsbereichen der Fennomänen des alten Finnland (die Gebiete, die 1721 und 1743 von Schweden an Russland gekommen waren, und die 1812 wieder mit dem 1809 auf dem Landtag in Porvoo entstandenen autonomen Grossfürstentum Finnland vereinigt worden waren), vor allem den Bemühungen um Volksbildung, das Brandmal der Ungesetzlichkeit aufgedrückt haben. Deshalb waren die Fennomänen des Gebietes in tiefe Depression verfallen und hatten die erreichte ideale Führungsstellung aufgeben müssen. Die stille Periode dauerte bis zum Ende der 1850er Jahre, obwohl die Einstellung der Behörden sowohl zur fennomänen Bewegung als auch zu den Volksbildungsbestrebungen nach der Thronbesteigung Alexander II. im Jahre 1855 wohlwollender wurde.

Die erste bedeutende schwedischsprachige Zeitung in Viipuri, Viborg, begann im Jahre 1855 zu erscheinen. Die Redakteure der Zeitung waren Johannes Alfthan und Dr. phil. C. I. Qvist, die früher in der Studentenverbindung Viipuri der Universität Helsinki tätig gewesen waren. Von Anfang 1856 an begann in der Stadt nach einer Pause von mehreren Jahren wieder eine finnischsprachige Zeitung zu erscheinen, Sanan-Lennätin, die drei Jahre lebte. Ihre Tätigkeit wurde fortgesetzt von Aamurusko (1859) und Otava (1860–1863). Die Redakteure der finnischsprachigen Zeitungen waren u.a. A. G. Corander, Robert Mallenius und Pietari Hannikainen. Als die Zensur milder wurde, kam in den Zeitungen die öffentliche weltanschauliche Diskussion in Viipuri nach einer Pause von vielen Jahren wieder in Gang. Es ist bemerkenswert, dass mit der Ausnahme von Hannikainen alle bedeutenden Männer, die Ende der 1850er und Anfang der 1860er Jahre in der fennomänen Bewegung tätig waren, eine neue Generation vertraten, die während der grossen Zeit des Aufstiegs der fennomänen Bewegung in den 1840er Jahren nicht in Viipuri gelebt hatten. So bekam die Bewegung in vieler Hinsicht eine andere Richtung, als sie sie im vorhergehenden Jahrzehnt gehabt hatte. Die bisherigen Führer räumten ihre leitenden Stellungen auch in der Finnischen Literatur-Gesellschaft von Viipuri, die 1845 als Zentralorgan der Fennomänen des alten Finnland gegründet worden war. Zum Vorsitzenden der Gesellschaft wurde jetzt C. I. Qvist gewählt, zum Sekretär A. G. Corander. Bald erhielt die Gesellschaft eine neue Satzung anstelle der im Jahre 1850 erlassenen Zwangsverordnung, und die Tätigkeit konnte sich beleben.

In den 1840er Jahren hatte man geglaubt, dass der Austausch der schwedischen und der deutschen Sprache »von selbst« vor sich ginge, ohne irgendwelche beson-

deren Massnahmen. Jetzt herrschte eine mehr pessimistische Ansicht, obwohl man immer noch glaubte, dass die Gebildeten finnisiert werden könnten. Sowohl in den Spalten von Sanan-Lennätin als auch in denen von Viborg wurde betont, dass die finnische Sprache entwicklungsfähig sei, wenn sie nur von Gebildeten gebraucht würde. Die allerweitesten Ziele hatte Johannes Alfthan. Das im Schatten der Riesenstadt Petersburg lebende Viipuri müsste finnisch werden, sonst würde das Russentum sie verschlingen. Nur die finnische Kultur hätte im Grossfürstentum in Zukunft wirkliche Bedeutung. Da man gerade begann, die Holzvorräte Finnlands zu nutzen, betrachtete J. Alfthan die wirtschaftliche Grundlage des Landes als gut. Wenn die ideelle und wirtschaftliche Entwicklung verbunden würden, könnte Finnland unter den finnisch-ugrischen Völkern der nördlichen Teile Europas und Asiens eine führende Rolle spielen und es sähe somit einer glänzenden und grossen Zukunft entgegen. C. I. Qvist betrachtete es als Ziel der fennomanen Bewegung, liberalistische Gedanken im Volk zu verbreiten. Da das nur in der eigenen Sprache des Volkes geschehen könne, müsste ihr Gebrauch stark entwickelt und das Volk geschult werden. Die Gebildeten hätten die Sprache des Volkes zu lernen, aber sie sollten dennoch nicht unbedingt ihre eigene bisherige Sprache, das Schwedische oder das Deutsche, aufgeben. Pietari Hanrikainen dagegen als Fennomane der alten Generation polemisierte gegen die Gedanken Qvists und forderte, wie der nationale Erwecker des finnischen Volkes, J. V. Snellman, eine einsprachige Nationalität. Auch soziale Gründe wurden ebenso wie in den 1840er Jahren für den verstärkten Gebrauch des Finnischen vorgebracht. Da sich zwischen den schwedischsprachigen Gebildeten und dem Finnisch sprechenden Volks eine Kluft aufgetan hatte, würde es bei ihrer Überbrückung helfen, wenn die Gebildeten die Sprache des Volkes lernen würden. In den finnischsprachigen Zeitungen wurden als Gründe der fennomanen Idee oft die Schwierigkeiten des praktischen Lebens der bäuerlichen Bevölkerung genannt. Vor allem musste das Finnische die Sprache der Behörden und Gerichte werden.

Die Gedanken der über die Fennomanie schreibenden Männer im alten Finnland unterschieden sich in vielen Punkten voneinander und sie schienen die Motive wie auch das Ziel der fennomanen Bewegung verschieden zu sehen. Ein allen gemeinsamer Zug ist jedoch vorhanden. Von verschiedenen Seiten an die Sache herangehend hielt jeder an der Bewegung Beteiligte es für wichtig, dass das Volk in seiner eigenen Sprache aufgeklärt werde. Gerade das war der Faktor, der in der ganzen Zeit der Bewegung vom Ende der 1830er bis Anfang der 1860er Jahre alle möglichen Menschen anzog.

Da oben die Motive und Ziele der Fennomanen des alten Finnland behandelt sind, ist es wohl angebracht auch zu fragen, wie die ostfinnischen Fennomanen den Alltag ihrer Arbeit sahen. So weit die Aussichten eines Johannes Alfthan in die Zukunft auch waren, die alltäglichen Möglichkeiten entsprachen ihnen nicht. Er trug den Gedanken vor, dass erst der Aufbau der Industrie die Grundlage für die nationale Erhebung des Grossfürstentums schüfe, und da die Industrialisierung nicht im Handumdrehen zustande zu bringen sei, auch die Verwirklichung des nationalen Programms weit in die Zukunft hinausgeschoben werde. A. G. Corander wiederum war der Ansicht, dass sich eine finnischsprachige Gebildetenschicht am besten durch das Gründen von Schulen schaffen liesse. Erst eine der Sprache der Mehrheit entsprechende Ausbildung würde finnischsprachige Beamte sowie finnischsprachige Unternehmer in verschiedenen Berufen hervorbringen. Da von der Gründung finnischsprachiger Schulen noch nichts zu hören war und die Heranbildung einer neuen Gebildetenschicht auf jeden Fall eine lange Zeit erfordert hätte, schob auch Corander die Fennisierung weit in die Zukunft hinaus. Zu dem selben Ergebnis kam — wenn auch auf verschiedenem Wege — C. I. Qvist.

Von Anfang an war die fennomane Bewegung des alten Finnland stark sozial

ausgerichtet. Diese Richtung wurde auch in den Spalten von Sanan-Lennätin und Aamurusko beibehalten, wo häufig festgestellt wurde, dass sowohl der geistige als auch der materielle Zustand des Volkes schlecht sei. Daran seien die Bauern selbst nicht schuld. Sie seien vielmehr von guter und entwicklungsfähiger Art. Am ehesten als schuldig an ihrer Lage betrachtete man unfähige und dem Besten des Volkes gegenüber gleichgültige Beamte. Viele Amtsinhaber auf dem Lande unterdrückten direkt das einfache Volk und wollten es in der untergeordneten Stellung halten. Zu denen gehörten besonders verschiedene »Advokaten«, sogar auch Ortspolizeibeamten. In den Schulen war man geneigt, die Kinder des einfachen Volkes schlecht zu behandeln, die aus diesem Grunde nicht genau so gute Fortschritte machen konnten wie die Söhne der Gebildeten, obwohl die Schüler bäuerlicher Herkunft in mancher Hinsicht besser waren als die Sprösslinge der Herrschaften. Als schlimmstes Hindernis im Wege einer positiven Entwicklung des Volkes erwiesen sich die feudalen Donationen im alten Finnland. Die Forderung nach einer Neuordnung der Verhältnisse wurde auch an die Regierung des Landes gerichtet, die etwas gegen den dürftigen Zustand des einfachen Volkes hätte tun sollen. Auch die Geistlichkeit wurde wegen ihrer als voreingenommen erkannten Einstellung kritisiert. Besonders Pietari Hannikainen drückte mehrfach den Gedanken aus, dass die Fennomanie eine soziale Bewegung und die Sprachenfrage nur ein Teil des Programms der Fennomanen sei. Für wirklich national erklärte er das, wo die Massen des Volkes mit dabei seien. Er betonte auch, dass die moderne Kultur nicht »so sehr in den hohen Lehren im Kopfe einiger« bestehe, sondern dass »die grösste Kraft dieser Kultur in ihrer Gemeinschaftlichkeit, ihrer Breite« liege. Am stärksten war die Kritik an den bestehenden Verhältnissen in Hannikainens für die Zeitung Aamurusko geschriebenem »Im Märchen des Lebens«, wo er beschrieb, dass besonders die Bauern auf den Donationen als Untergebene des sie peitschenden und auf jede Weise unterdrückenden Vögte und Beamten in einem ständigen Zustand der Gesetzlosigkeit und der Sklaverei lebten. Wenn auch Hannikainen in seinem Artikel der Wirkung wegen übertrieb, muss doch festgestellt werden, dass die Bauern oft gesetzwidrig behandelt wurden und dass Hannikainens Kritik somit berechtigt war. Allmählich begannen sich auch die Zeichen dafür zu häufen, dass die Bauern anfangen ihre Lage als in vieler Hinsicht verbesserungsbedürftig aufzufassen und soziales Recht für sich zu fordern begannen.

Da so viele Führer der fennomanen Bewegung des alten Finnland in ihren Gedankengängen auf die Wichtigkeit der Volksbildungsarbeit gekommen waren, ist es natürlich, dass die zentrale Vereinigung der Fennomanen, die Literaturgesellschaft, sich fortwährend gerade auf diese Arbeit konzentrierte. Die Ziele der Gesellschaft waren weitgesteckt. Indem sie einen Wettbewerb im Verfassen der für die Volksschulen notwendigen Bücher ausschrieb, versuchte sie für fast alle Fächer im gerade gegründeten Volksschulwesen ein geeignetes Lehrbuch in ihren Verlag zu bekommen. Aus der Ausschreibung des Wettbewerbs geht auch hervor, dass die Auffassungen der Mitglieder der Gesellschaft vom Lehrplan des im Grossfürstentum zu schaffenden Volksbildungswesens modern waren. Die Lehrpläne der Schulen, in denen die von der Gesellschaft entworfenen Lehrbücher verwendet worden wären, hätten vielseitig und anspruchsvoll sein müssen. Die Gesellschaft hätte auch auf die Preisbildung der Lehrbücher einwirken können. Um Bücher wirklich billig verlegen zu können, beantragte die Gesellschaft vom Senat das Recht, eine eigene Buchdruckerei zu gründen, das ihr auch gewährt wurde. Die Versuche der Gesellschaft in der Verlagsarbeit hatten keinen Erfolg und auch die Buchdruckerei wurde gar nicht erst gegründet. Das erklärt sich zum Teil daraus, dass gerade zu jener Zeit die Fennomanen des alten Finnland eine umfangreiche Tätigkeit in drei anderen Bereichen der Volksbildung entfalteten.

Reichlich konkrete Resultate zeitigte die Arbeit der Gesellschaft für die

Volksbüchereien. Von der Literaturgesellschaft von Viipuri gegründete Büchereien oder solche, die von der Gesellschaft grössere Mengen Bücher erhielten, kennen wir mit Namen insgesamt 36, aber es sind sicher noch mehr gewesen. Die Fennomanen in Viipuri organisierten auf vielerlei Art die Sammlung von Mitteln, arbeiteten Satzungen für die Büchereien aus, veröffentlichten umfangreiche Bücherkataloge und vor allem versuchten die Mitglieder der Gesellschaft durch persönlichen Kontakt die Gebildeten der Gemeinden für die Sache zu gewinnen. Das alles hatte zur Folge, dass in der Provinz Viipuri in den 1860er Jahren viel mehr Büchereien gegründet wurden als anderswo in Finnland, und noch im folgenden Jahrzehnt war die durchschnittliche Anzahl von Bänden in den Büchereien der Provinz die grösste im ganzen Lande.

Ein grosses Unternehmen der zentralen Organisation der Fennomanen in Viipuri zur Aufklärung des Volkes war die Veröffentlichung der genannten Zeitung Otava. Diese Zeitung wurde als so wichtig angesehen, dass sie in den beiden ersten Jahren mit Verlust veröffentlicht wurde. In ihrer grossen Begeisterung für die Aufklärung des Volkes wollte die Gesellschaft den Abonnementspreis möglichst niedrig halten, damit auch der arme Volksteil sie bestellen könnte. Nachdem die schwedischsprachige Zeitung Viborg ihr Erscheinen eingestellt hatte, sorgten die Herausgeber des genannten Blattes für die Finanzierung von Otava, aber die Gesellschaft wählte die Redakteure und überwachte somit den Inhalt der Zeitung. — Über die Gründung und Tätigkeit der für die Kinder des Volkes bestimmten Schule Wilkes wird im ersten Teil der Untersuchung berichtet.

Anfang der 1860er Jahre wurden die Stellungnahmen der Fennomanen im alten Finnland noch schroffer. Hinsichtlich des Willens der Regierung, dem finnischsprachigen Volksteil zu helfen, war man pessimistischer als bis dahin und andererseits wurden die Forderungen immer schärfer im Ton. Als der sog. Januarausschuss zusammentrat, um nach einer Pause von über 50 Jahren den Landtag vorzubereiten, war Otava von allen fennomanen Zeitungen des Landes die aktivste und forderte den Ausschuss auf, auch die Sprachenfrage auf die Tagesordnung zu setzen, obwohl sie auf der keiserlichen Tagesordnung gar nicht erschien. Allmählich bekam die Zeitung auch die übrige Presse des Landes auf ihre Seite. In der Diskussion war die Zeitung aus Viipuri die schroffste im ganzen Lande. Zum wichtigsten Punkt der Sprachenfrage wurde schliesslich in den Spalten von Otava die Fennisierung der Schulen. Nur auf diesem Wege käme man zu dem von der Zeitung verfolgten Ziel, nämlich im Lande eine Gebildetenschicht mit der Sprache des Volkes zu schaffen. Als 1863 auf Anregung J. V. Snellmans das bekannte Sprachendekret über die finnische Sprache erlassen wurde, war Otava keineswegs vollständig damit zufrieden, sondern betrachtete es nur als Ausgangspunkt für die völlige Verwirklichung der Forderungen. Als die Front der Fennomanen im Lande sich gerade zu jener Zeit spaltete, stand das Organ der Fennomanen in Viipuri schon fertig auf der Seite der schroffen sog. Jungfennomanen.

Auch das soziale Thema nahm in den Spalten von Otava immer heftigere Formen an. »Es ist leicht verständlich, welches Ziel diese Kultur, oder besser gesagt, das Schwedentum hat: es kann nichts anderes sein, als die Macht der Herrschaften hier so aufzurichten, wie man es an einigen anderen Orten in der Welt leider schon findet.« Nur mit dem Program der Fennomanen konnte die Lage des Volkes verbessert werden. Die Zukunft des Vaterlandes konnte nur durch soziale Reformen gesichert werden. Die Belastungen des Volkes mussten abgeschafft werden. Die Beförderungspflicht der Bauern ebenfalls. Dem einfacheren Volk waren mehr Rechte zu geben, u.a. bei der Pfarrwahl. Hypotheken- und Schiffsbaudarlehn waren auch den zum einfacheren Volk Gehörenden zu gewähren. In die Landwirtschaftsgesellschaften sollten auch Bauern aufgenommen werden, und nicht nur Gutsbesitzer. Otava schrieb nicht nur für die Land besitzenden Bauern und die auf den Donationen, sondern versuchte auch die Lage

der Lohnempfänger zu verbessern. Fortwährend tadelte die Zeitung die Beamten dafür, dass diese ihre Aufgabe schlecht versehen und direkt das Volk unterdrücken. Die Artikel in der Zeitung waren so schroff, dass einige Ortpolizeibeamten die Zeitung verklagten, und Redakteur Pietari Hannikainen wurde wegen Schmähung von Beamten zu einer Geldstrafe verurteilt. Die Zeitung schrieb ausserordentlich scharf, obgleich sie mit fester Hand zensuriert wurde. Im Jahre 1861 entfernte die Zensur durchschnittlich aus jeder dritten Nummer von Otava Text.

»Aber obwohl die Sachen, die Otava in ihrer Nummer 48 zur Sprache brachte, schon lange Zeit allen uns Lasten tragenden Bauern bekannt sind, haben wir es jedoch bisher nicht gewagt, öffentlich darüber zu sprechen, so dass auch die Leute, die die Sache verstehen, ins Ohr flüstern mussten.« In diesen Worten ist eine zentrale Wirkung der Zeitung Otava zusammengefasst. Die karelischen Bauern haben offensichtlich ihre Herren auch früher nicht gerade geliebt, aber der Widerstand war bis zu jener Zeit wirklich nur »ins Ohr flüstern« gewesen. Otava rief die karelischen Bauern wirklich wach, wie aus dem oben zitierten Brief eines Mannes aus dem Volke hervorgeht. In erster Linie kritisierte die Zeitung die nächsten Gebieter des Volkes, die Geistlichen und die Ortpolizeibeamten. Auch die Bauern auf den Donationen wagten es jetzt, gegen einen Vogt gerichtlich vorzugehen, der sie geplagt und unrechtmässig behandelt hatte. Auch die Behörden bemerkten das Erwachen des Volkes im alten Finnland, und als die Vertreter in den Januarausschuss gewählt wurden, versagten sie zwei Gutsbesitzern das Recht, den Bauernstand zu vertreten, weil sie glaubten, dass dies einflussreiche Führer der Fennomanen seien. Solch ein Eingreifen in schon durchgeführte Wahlen ist in der Geschichte der finnischen Volksvertretung äusserst selten. Die Tätigkeit der Behörden konnte jedoch nicht verhindern, dass der versammelte Januarausschuss den allerstärksten Aufruf gerade aus dem Munde Heikki Jaatinens, eines Mannes aus dem Volke, zu hören bekam. Einstimmig waren die Mitglieder des Ausschusses bereit zuzugeben, dass die Existenz der Donationen einen grossen sozialen Missstand darstelle. Der grösste Teil der Ausschussmitglieder war der Meinung, dass die Regierung versuchen sollte zu vermitteln, »dass die Pächter der Donationen mit Hilfe der Regierung Gelegenheit erhielten, die Höfe zu kaufen, auf denen sie wohnten«. So war der Weg beschritten, der die Pächter zu selbständigen Bauern machen sollte.

Gerade der polnische Aufstand im Jahre 1863 verschärfte die Einstellung der Bauern im alten Finnland noch mehr. In der Zeitung Otava konnten Briefe von Männern aus dem Volke stehen, die deutlich auf Rebellion zielten. Einer der Schreibenden gebrauchte sogar die Worte »zum Schwert greifen«. Die Versammlung des Landtages konnte unter den Bauern so verstanden werden, dass deswegen die Gesetze ihre Gültigkeit verlieren würden. Bekannt sind einige Ausschreitungen, die ein gerichtliches Nachspiel hatten.

Der August 1863 stellt einen deutlichen Kulminationspunkt in der Geschichte sowohl des Grossfürstentums als auch der Fennomanen im alten Finnland dar. Bis dahin hatte die Bewegung nur an Schärfe zugenommen, aber dann folgte Erschlaffung und langsamer Verfall. Es ist ganz offensichtlich, dass die Fennomanen des alten Finnland selbst über die aus ihrer Saat gewachsene Ernte im August erschrakten. Wenn auch viele Redakteure und Männer aus dem Kreis der Literaturgesellschaft radikale Verkündigungen befürworteten, besteht doch kein Grund zu der Annahme, dass es ihre Absicht gewesen wäre, das Volk gegen die Gesetze aufzuwiegeln. Vorsitzender der Gesellschaft war nicht mehr der abgehärtete Journalist C. I. Qvist, sondern der Amtsrichter M. Lavonius, der kaum Interesse daran gehabt haben dürfte, als Galionsfigur einer Vereinigung zu fungieren, die eine das Volk aufwiegelnde Zeitung herausgab. So beschloss die Männer der Literaturgesellschaft, dass die Zeitung Otava ihr Erscheinen einstellt. Danach erschien drei Jahre lang in Viipuri und auch in ganz Karelien überhaupt keine finnischsprachige Zeitung.

Nach dem Eingehen von Otava ergriff Niedergeschlagenheit die Literaturgesellschaft und in schnellem Tempo verlor sie ihre Stellung als der die karelischen Anhänger der Fennomanie verbindende Faktor. Sie wählte um die Mitte der 1860er Jahre als neuen, engen Arbeitsbereich das nur wenige interessierende Verlegen von Volksschauspielen und wies mit dem Hinweis auf den Mangel an Arbeitskräften die Vorschläge zurück, umfangreiche, die ganze Provinz umfassende Aufgaben in Angriff zu nehmen. Es wurde versucht, neue Gesellschaften zu gründen, um die Fennomanen in Viipuri zu vereinigen, aber die Bemühungen verliefen im Sande. Die Eigenständigkeit in der fennomanen Bewegung des alten Finnland verschwand und sie begann immer mehr mit der entsprechenden Bewegung des übrigen Finnland zu verschmelzen. Der Mangel an befähigten Führern beschleunigte die Entwicklung. Nachdem C. I. Qvist weggezogen war, wählte man einen Vorsitzenden, dessen aktivste Zeit der finnisch-nationalen Arbeit schon über 20 Jahre zurücklag. Die Vorsitzenden wechselten ständig und dabei wandten sich die Blicke leicht den aus dem westlichen Finnland kommenden Fennomanen zu. Da Persönlichkeiten mit Initiative fehlten, verbreitete sich provinzieller Geist und man gewöhnte sich daran, vor allem nach Helsinki zu blicken.

Dass die Bewegung in den 1860er Jahren ihre Selbständigkeit verlor, hat ausser dem oben Dargestellten viele andere Gründe. Als in den 1830er Jahren im alten Finnland der eigenständige Zweig der Fennomanie zu entstehen begonnen hatte, hatte er unbestreitbar seine Wurzeln tief in der Gesamtentwicklung der Provinz gehabt. Dann war eine neue Generation hervorgetreten, die nicht das gleiche tiefe Misstrauen gegen die Werte des westlichen Finnland empfand wie die Zeitgenossen, die die vielen Fälle der Wiedervereinigung als Unrecht erfahren hatten, und diese neue Generation hatte sich davon abweichende, nationale Gedanken über die Situation gemacht. Die dritte Generation nach der Wiedervereinigung in den 1860er Jahren empfand nicht mehr einen solchen Unterschied zwischen ihrer Provinz und dem übrigen Finnland. Bei den Jungen wich auch die Ausdrucksweise »altes Finnland« als alltäglicher Terminus und wurde allmählich zu einem eine historische Periode der Provinz bezeichnenden Begriff. Wenn man die Entwicklung übertreibt, könnte man sagen, dass das alte Finnland gerade in den 1860er Jahren aufgehört habe zu bestehen. Und wenn man die Übertreibung fortsetzt, kann man sagen: wenn es kein altes Finnland gibt, kann es auch nicht seine fennomane Bewegung geben.

Auch die Veränderungen der allgemeinen politischen Lage wirkten natürlich auf die Entwicklung der karelischen Fennomanie. So lange die fennomane Bewegung keinen politischen Einfluss hatte, bestand kein Bedarf, die Führung der Bewegung zu konzentrieren. Als 1863 der Landtag nach einer Pause von über einem halben Jahrhundert wieder zusammentrat, wurde das anders. Jetzt war es das Natürlichste, dass die Beschlüsse für alle gerade in Helsinki gefasst wurden, denn dort kannte man die jeweilige Lage und ihre Forderungen am besten. Die Stellungnahmen der Provinzbewohner mussten natürlicherweise von geringerer Bedeutung bleiben als die Ansichten der in der Hauptstadt Wirkenden. Auch die feudalen Donationen hatten rein durch ihre Existenz der Entwicklung des alten Finnland ein eigenes Gepräge gegeben; die gab es nicht in anderen Provinzen. Der Januarausschuss jedoch hatte durch seine Stellungnahmen die Befreiung der Pächter in ein neues Stadium treten lassen. Die grundsätzliche Entscheidung war getroffen, künftig war es nur eine Frage der Zeit, wann die Bauern das Eigentumsrecht an ihrem Land zurückbekämen. Und wieder wurde die Entscheidung in der Hauptstadt getroffen, wohin also auch in dieser Frage zu blicken war. Die Entwicklung der eigenen Provinz hing immer mehr von Entscheidungen ab, die ausserhalb ihrer Grenzen getroffen wurden.

Sehr viele gleichzeitige und in gleiche Richtung wirkende Faktoren führten also dazu, dass die fennomane Bewegung des alten Finnland in vielleicht über-

rasch und schnell nach dem Jahre 1863 ihre Selbständigkeit verlor. Bald liess sich die Fennomanie überhaupt nicht mehr nach Himmelsrichtungen aufteilen. Die Entwicklung hatte endgültig eine neue Richtung eingeschlagen.

